శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

ఐదవ సంపుటము

రచయిత :

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ద్వితీయ ముద్రణ : డిసెంబర్, 1999

ప్రకాశకులు :

హిందూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిలయము,

ఫ్లాట్ నెం. 103ఎ. మర్కజ్‌మర్యాద అపార్టుమెంట్స్, అడిక్‌మెట్, హైదరాబాదు.

వెల : 260/-

శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

ఐదవ సంపుటము

రచయిత :

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ద్వితీయ ముద్రణ : డిసెంబర్, 1999

ప్రకాశకులు :

హిందూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిలయము,

ఫ్లాట్ నెం. 103ఎ, మర్కజీమర్యాద అపార్టుమెంట్స్, అడిక్‌మెట్, హైదరాబాదు.

వెల : 260/-

విషయసూచిక

—:—

ఆంధ్రకవితరంగిణి

63. శ్రీనాథుఁడు

కవిసార్వభౌమబిరుదాంకితుఁడగు నిమ్మహాకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; కమలనాభ పౌత్రుఁడు; మారయామాత్యపుత్త్రుఁడు ఇతనితల్లి భీమాంబ.

—: ఈ త ని పాం డి త్య ము :—

ఇతఁ డాంధ్రభాషయందు బహుకావ్యములను రచించిన మహామేధావి. తర్క-వ్యాకరణ శాస్త్రములయందు గొప్ప పండితుఁడు. ఆంధ్రకవిత్వమునఁ దిక్కనసోమయాజికిఁ దరువాతఁ బేరొకనఁదగిన ప్రతిభాశాలి. ఈతనికి శిష్యుఁడును భార్యకుసోదరుఁడు నైన దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి తననాసికేతోపాఖ్యానమున శ్రీనాథునిఁగూర్చి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

సీ. సంస్కృత ప్రాకృత సౌరసేనీముఖ్య
 భాషాపరిజ్ఞాన పాటవంబు
పన్నగపతి సార్వభౌమభాషిత మహా
 భాష్యవిద్యా సమభ్యాసబలము
నక్షపాదకణాదపక్షిలో దీరత
 న్యాయకళా కౌశలాతిశయము
శ్రుతిపురాణాగమ స్మృతిసాంఖ్యసిద్ధాంత
 కబళనవ్యుత్పత్తి గౌరవంబు
పూర్వకవిముఖ్యవిరచితా పూర్వకావ్య
భావరససుధాచర్వణ ప్రౌఢతయును
గందళింపంగఁ గాశికాఖండనైష
ధప్రిముఖవివిధ ప్రిబంధములొనర్చి.

సీ. కవిసార్వభౌముఁడై కర్ణాటవిభుచేతఁ
గనకరత్నాభిషేకములు గనిన
శ్రీనాథసుకవి కుమారిమిచేయుమఱిదివి
దుగ్గయకవి రాజ దగ్గుపల్లి.

* * *

ఈపద్యములనుబట్టిశ్రీనాథకవి తర్క వ్యాకరణసాంఖ్యాదిశాస్త్రములయందు నిరుపమాన పాండిత్యము గలవాఁడనియు, సంస్కృత ప్రాకృతాది భాషాప్రపూర్ణుఁడనియు నెఱుంగనగుచున్నది. హార విలాసమున "నధ్వర్యువేదశాఖాధీతినిష్ణాతు" అని చెప్పుకొనియుండుటచే నీమహాకవి కృష్ణయజుర్వేదమును సాంతముగాఁ బఠించిన వేద విదుఁడని తెలియుచున్నది. అధ్వర్యువేదశాఖ యనఁగా కృష్ణ యజుర్వేదము.

—: ఈ త డు ర చిం చి న గ్రం థ ము లు :—

ఈకవిశేఖరుఁ డాంధ్రమున రచించిన గ్రంథముల
నీక్రిందఁ బేర్కొనుచున్నాఁడను.

౧ మరుత్తరాట్చరిత్ర
౨ శాలివాహన సప్తశతి
౩ శృంగారనైషధము
౪ భీమేశ్వరపురాణము
౫ కాశీఖండము
౬ హారవిలాసము
౭ పల్నాటివీరచరిత్రము
౮ వీధినాటకము
౯ శివరాత్రిమాహాత్మ్యము
౧౦ పండితారాధ్యచరిత్రము
౧౧ నందనందన చరిత్రము
౧౨ మానసోల్లాసము
౧౩ ధనంజయ విజయము

ఇతఁడు సరస్వతీదేవ్యుపాసకుఁడు. శివభక్తుఁడు, కాని వైష్ణవ మతమును ద్వేషించు వీరశైవుఁడు కాఁడు. అద్వైతి. ఈతఁడు రచించిన గ్రంథములలోఁ జాలభాగము శివపరమయినవి. ఇతరగ్రంథ ములలోఁగూడ విష్ణుకథలు వ్రాయవలసి వచ్చినప్పుడు వ్రాయకవిడిచి పెట్టియు, క్లుప్తీకరించియు, శివకథలను బెంచియు వ్రాసియున్నాఁడు.

—: ఇతని జన్మస్థానము :—

ఈకవికిఁ బితామహుఁడైన కమలనాభామాత్యుఁడు, కవిపితామహుఁడనియు, సాహిత్యచక్రవర్తియనియు, పద్మపురాణ సంగ్రహమను కావ్యమును రచియించెననియు, శ్రీనాథకవిరచించిన యీక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

తే. మత్ప్రతామహుఁ గవిపితామహునిఁ దలఁతుఁ
గలితకావ్యకలాలాభుఁ గమలనాభుఁ
జంద్రచందనమందార సదృశకీర్తి
సరససాహిత్య సామ్రాజ్యచక్రవర్తి. కాశీఖండము.

మ. కనకక్ష్మాధరధీరు వారిధితటీకాల్పట్టణాధీశ్వరున్
ఘనునిన్ బద్మపురాణసంగ్రహ కళాకావ్యప్రబంధాధిపున్
వినమత్పార్థివసార్వభౌముఁ గవితావిద్యాధరుం గొల్తు మా
యనుగుం దాతఁ బ్రదాత శ్రీకమలనాభామాత్యచూడామణిన్.
భీమేశ్వరపురాణము.

ఈకమలనాభామాత్యుఁడు రచించిన పద్మపురాణ మిప్పుడెచ్చటను గానరాదు. ఇతఁడు సముద్రతీరమం దున్న కాల్పట్టణమున కధీశ్వరుడైనట్లు పైపద్యములో నున్నది. కొన్నిప్రతులలో కాల్పట్టణమని యున్నది. కాని యీపట్టణ మేదిగూ తెలియుటలేదు. బ్రహ్మశ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగారు 'కాలు' శబ్దమునకు "ప్రకాశించు" అను నర్థమును గ్రహించి క్రొత్తగాకట్టినపట్టణము ప్రకాశించుచుండును. కావున నెల్లూరు మండలమందు సముద్రతీరమున నున్న క్రొత్తపట్టణమే యీపట్టణమని యూహింపవచ్చునని కవులచరిత్రమున వ్రాసి యున్నారు. కాని యీయూహ సమంజసముగాఁ గన్పట్టుటలేదు. శ్రీనాథమహాకవి క్రొత్తశబ్దమును సూచించుటకు కాలు "క్రొలు" అనుశబ్దముల నుపయోగింపఁడు. ఈశబ్దము సంస్కృతపదసమాసమధ్య

మున నున్నది శ్రీనాథునివంటి మహాకవి యట్టిసమాసమును జేయఁడు. కాల్పట్టణమని పేరైననై యుండవలయును లేదేని గ్రామనామమును సంస్కృతీకరించి సమాసము నైనచేసి యుండవలయును.

బ్రి. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు కృష్ణామండల మందలి "కాళీపట్టణము" శ్రీనాథుని జన్మస్థానమైయుండునని వ్రాసి యున్నారు.

శ్రీనాథకవి రచించిన భీమేశ్వరపురాణ కృతిపతియగు బెండపూడి యన్నయామాత్యుఁడు నుడివినట్లు చెప్పఁబడిన యీ క్రిందిపద్యములో నీకవి పాకనాఁటివాఁ డైనట్లున్నది.

సీ. వినిపించినాఁడవు వేమభూపాలున
కఖిలపురాణ విద్యాగమములు
కల్పించినాఁడవు గాఢపాకం బైన
హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాష
భాషించినాఁడవు బహుదేశబుధులతో
విద్యాపరీక్షణ వేళలందు
వెదచల్లినాఁడవు విశదకీర్తిస్ఫూర్తి
కర్పూరములు దిశాంగణములందుఁ

తే. పాకనాఁటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు
కమలనాభుని మనుమఁడ వమలమతివి
నాకుఁ గృపసేయు మొకప్రబంధంబు నీవు
కలితగుణగణ్య ! శ్రీనాథకవివరేణ్య !

శ్రీకొమర్రాజు లక్ష్మణరావుపంతులుగారు శ్రీనాథుని జన్మస్థానము, కలపటమను గ్రామమై యుండునని యూహించినారు. ఇదియే సత్యము గావచ్చుననియు, నీకలపట మిప్పుడు, సముద్రతీరమున లేక పోయినను పూర్వమది సముద్రతీరమై యుండుననియు, గలపటమునఁ

పాటి దిబ్బలు మొదలగు ప్రాచీనచిహ్నములు గన్పించుచున్నవనియు, వ్రాయుచుఁ బాకనాఁటింటివాఁడవు" అను వాక్యములోని "పాకనాఁటి"యనునది దేశము గాదనియు, నది గృహనామమై యుండుననియు, గంజాముజిల్లా పర్లాకిమిడి పట్టణములో "పాకనాటి" వారు చతుర్థకులజు లున్నారనియు నట్లే యాయింటి పేరుగలవారు బ్రాహ్మణులలోఁగూడ నుండియుండురనియుఁ గావున శ్రీనాథునియింటిపేరు పాకనాటివారై యుండుననియు శ్రీ చేకుమల్ల అచ్యుతరావుపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. "పాకనాఁటింటివాఁడవు" అను వాక్యమునకుఁ బాకనాఁటి నియోగిశాఖా బ్రాహ్మణుఁడవు అనియర్థము చేసికొనవలయునేగాని యాశబ్దము నింటిపేరుగా గ్రహింపరాదని పలువురు పండితు లభిప్రాయపడియున్నారు. అదియే సమంజసము.

శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు కాల్పట్టణశబ్దమును బ్రధానముగాఁ దీసికొని, యాశబ్దమున కించుమించుగా సరిపోవునట్లుచూచి కృష్ణామండలమందలి కాళీపట్నము శ్రీనాథుని జన్మస్థానమై యుండునని యూహించినారు పైజెప్పిన పాకనాఁటిబాధను వదల్చుకొనుటకై శ్రీనాథుని తాత యాపట్టణమం దుండవచ్చుననియు, శ్రీనాథుఁడో, అతని తండ్రియో, తాతయో పాకనాఁటికేఁగియుండురనియు సమాధానమొసంగినారు. అతనితండ్రి తాతలు వెలనాఁటి వారైనప్పుడు శ్రీనాథుఁడు కొంతకాలము పాకనాఁటియందున్నను బాకనాఁటివాఁడనని చెప్పుకొని యుండఁడు కుమారధూర్జటి తండ్రితాతలనుండి కాళహస్తిప్రాంతనివాసులైనట్లు కన్పట్టుచున్నను దాను బాకనాఁటివాఁడననియే చెప్పుకొనియున్నాఁడు శ్రీనాథునిపూర్వులు పాకనాఁటివారై తరువాత శ్రీనాథునితాత కాళీపట్టణమునకు వచ్చియుండెననినఁ గొంతవఱకు సమంజసముగనుండునేమో! ఈవాదములను జూచి—పేళనకొఱకో యేమో—శ్రీనాథుఁడు సింహళద్వీపవాసియనియు, నచ్చటఁ గాల్పట్టణమున్నదనియు శ్రీకొత్తపల్లి సూర్యారావుగారు పరిషత్పత్రి

కలో వ్రాసియున్నారు. ఈపద్యమునే యుదాహరించుచు శ్రీసోమ శేఖరశర్మగారు సముద్రతీరగ్రామమును బట్టణమందురని భారతిలో వ్రాసియుండిరి.

ఈవాదములన్నియు నందదుకులవలె నున్నవని పాఠకులను కొనకమానరు. పాకనాఁటిలోఁ గాల్పట్టణమో తచ్ఛబ్దార్థసూచక గ్రామమో లభించినఁగాని సర్వజనసమ్మతమైన శ్రీనాథజన్మస్థానము స్థిరపడదు. తమనివాసగ్రామము చిన్నదైనను, పేరు సరసముగాఁ గాన్పింపకపోయినను దానిని సంస్కృతీకరించి, వాడుచుండుట కవుల కభ్యాసము. కంబముమెట్టను స్తంభగిరియనియుఁ బెనుగొండను ఘనాద్రియనియు కవులు వాడియున్నారు ఇంకను నిట్టియుదాహరణముల ననేకముగఁ జూపవచ్చును. కాల్పట్టణ మనఁగా నాకాల మున నదియొక పెద్దవర్తకస్థానమైన సముద్రతీర పట్టణమని యూహించి దానికై వెదకిన లాభములేదు. అది ప్రఖ్యాత పట్టణమైనచో నాపేరునే శ్రీనాథుఁ డుదాహరించియుండును. దానిచిహ్నములైన నిప్పుడుండకపోవు. అది యొక చిన్నగ్రామమైయుండుననియుఁ దానికిఁగమలానాభామాత్యుఁడుకరణమై, పండితుఁడై, ప్రజ్ఞావంతుఁడై ప్రతాపరుద్రునికాలములో నాచుట్టుపక్కలనున్న కొంతప్రదేశమున కధికారమును సంపాదించియుండుననియుఁ దలంపవలసి యున్నది. గుంటూరుమండలమునందలి రేపల్లెతాలూకాలో నల్లూరను గ్రామ మొకటియున్నది. ఇది రేపల్లెకయిదుమైళ్ళదూరమునను సముద్రమునకుఁబదిమైళ్ళదూరమున నున్నది. అయిదువందల సంవత్సరములకు బూర్వము సముద్రమీగ్రామమున కింకను సమీపమున నుండియుండును. ఈగ్రామము పాకనాఁటిలోనిదే యనవచ్చును. పాకనాఁడు వెలనాఁడు కమ్మనాఁడులకు "సరిహద్దు"ల నిప్పుడు సరిగానిర్ణయింపలేము.

ఈనల్లూరునే శ్రీనాథుఁడు కాల్పట్టణమనినాఁడనినాయూహ. (నల్ల+ఊరు-నల్లూరు. నల్ల=కాల; ఊరు=పట్టణము. కాల+పట్ట

ణము = కాల్పట్టణము. నల్లత్రాచు = కాలసర్పమువలె) బాపట్ల తాలూకాయందలి దగ్గుబాడీతని యత్తవారినివాస మనినచో నది యాగ్రామమునకు సమీపములో నుండును. ఇదికూడ నూహలమీఁద నాధారపడినదే. ఇంతకంటెను మంచియాధారములమీఁద నాధారపడిన మఱియొకగ్రామము లభించినప్పుడు దీనిని త్యజింతము. అంతవఱకిదియే శ్రీనాథ జన్మస్థాన మనుకొందము. నల్లూరుగ్రామమిప్పుడు దాదాపు రెండువేల యకరములు భూమిపరిమితమును రెండువేలు జనసంఖ్యయుఁ గలిగియున్నది. ఇది పాకనాఁటిలోనిది కాదని ఋజువయ్యేనేని దీనిని విడచివేయవచ్చును. ఆచార్య శ్రీనేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు శ్రీనాథుని జన్మస్థానము నెల్లూరుఅని (భారతి—ఆంగీరస—మాఘము) వ్రాసియున్నారు. అవచితిప్పయసెట్టితాత యగు పావాణిసెట్టినివాసము నెల్లూరగుటను శ్రీనాథుఁడు తిప్పయసెట్టికి బాల్యసఖుఁడగుటను నది శ్రీనాథునిజన్మస్థాన మననొప్పునని వారి యభిప్రాయము. కాని "వారిధితటీకాల్పట్టణాధీశ్వరుఁ" డనువాక్యమునుగూర్చి వారీవ్యాసమునఁ జర్చింపలేదు. నెల్లూరును శ్రీనాథుఁడు విక్రమసింహపురమనియే చెప్పియున్నాఁడు. దానిని కాల్పట్టణమని వాడియుండఁడు. పావాణిచెట్టి నెల్లూరువాస్తవ్యుఁడైనను అతని కుమారుఁడైన దేవయసెట్టి ప్రోలయవేమారెడ్డికిఁ బ్రాపై యద్దంకి వచ్చియుండును. అనపోతారెడ్డికాలములో రాజధానీనగరము కొండవీటికి మార్పఁబడినప్పు డాతనితోఁ బాటుగఁ గొండవీటికి వచ్చెననుటకును నవకాశము కలదు. శ్రీనాథుఁడును తిప్పయసెట్టియుఁ గొండవీట బాల్యసఖులై యుండవచ్చును. ఇదమిత్థమని నిర్ణయింపలేము.

నెల్లూరు శ్రీనాథుని కాలమున "నల్లూరు" అనిపిలువఁ బడు చుండెనా? ద్రావిడకర్ణాట దేశములలో "నల్లూరు" అని పిలువఁబడు గ్రామములు చాలఁగలవు. నల్లూరు అనగా సుందరమైన గ్రామమని యర్థము. నెల్లూరునకు సముద్రమిప్పుడు దూరములోనున్నది. అప్పటి

కది సముద్రతీరమేమో! నెల్లూరు నల్లూరయినచో దానిని కొల్పట్టణమనియెనేమో! ఇవియన్నియు నూహలు—

—: శ్రీనాథుఁడు కన్నడుఁడా? :—

ఈవాదము లిట్లుండఁగా సీతనిజన్మస్థానము కర్ణాటకదేశమనియు, సీతఁడు కన్నడుఁడనియు నొకవాదము బయలుదేరినది అట్లు వాదించువారికి భీమపురాణమందలి "ఎవ్వరేమన్ననందు గాకేల కొఱఁత నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష" అనుపద్యపాదమును, కాశీఖండమందలి "కర్ణాటదేశకటకపద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టకవిని" అనుపద్యపాదమును, కర్ణాటప్రభువగు దేవరాయలను జూడఁబోయి నప్పుడన్నాళ్ళకును నాతని దర్శనము కాకపోఁగా:—

శా. కుల్లాయుంచితిఁ గోఁక సుట్టితి మహాకూర్పాసమున్ దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిన్ దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగాఁ
జల్లా (?) యంబలిఁ ద్రావితిన్ రుచులుదోసంబంచుఁబోనాడితిన్
తల్లీ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా? నేను శ్రీనాథుఁడన్॥

అని శ్రీనాథుఁడు చెప్పినచాటువునందలి తుదిపాదమును నాధారములు. ఈవాదమునందు స్వారస్యము లేదు. కర్ణాటకదేశమున సముద్రతీరస్థమైన కొల్పట్టణమును వారుచూపుటలేదు. కర్ణాటకదేశమునకేఁగి నప్పుడు కన్నడరాజ్యలక్ష్మిని "తల్లీ" యని సంబోధించినంతమాత్రమున నాతనిది కర్ణాటకమని నిర్ణయింపరాదు. వెలనాఁటికవియో, పాకనాఁటిపండితుఁడో కర్ణాటకమునకుఁ బోయి కర్ణాటకరాజ్యరమను దల్లీయని సంబోధింపఁగూడదా? శ్రీనాథుఁడు రచించిన గ్రంథము లన్నియు నాంధ్రమునందుండఁగా; "హర్షనైషధకావ్యమాంధ్రభాష" "కాశికాఖండమను మహాగ్రంథమేను దెనుఁగుఁ జేసెద" "శివపురాణంబు తెనుఁగుఁగా జేయు మొకటి" అని తనగ్రంథము లాంధ్రమని తెలుఁగని శ్రీనాథుఁడే చెప్పియుండఁగా; "నాకవిత్వంబు కర్ణాటభాష"యని యేదియో సందర్భమునఁ జెప్పినమాటనుబట్టి యాతనిని గన్నడుఁ డనియనుట హాస్యాస్పదము.

భీమేశ్వరపురాణమునఁ గుకవినిరాకరణ మనుపేరున నాల్గు పద్యములున్నవి. శ్రీనాథుఁడు కుకవినిరసన మని యేగ్రంథమునను బద్యములను వ్రాయలేదు. భీమపురాణమునకు ముందురచించిన శృంగారనైషధహరవిలాసములలో లేవు. తరువాతరచించిన కాశీఖండమునందును లేవు. భీమేశ్వరపురాణమునఁగూడ వ్రాయలేదనియు, నాతఁడు రచించిన చాటుపద్యములను విలేఖకులో ముద్రాపకులో యిందుఁ జేర్చిరనియు నాయుద్దేశము. ఈనాల్గుపద్యములలోను మొదటిది దక్క తక్కిన మూఁడుపద్యములలోఁ గుపండిత నిందయేకానికుకవినిరసనములేదు. శివరాత్రి మాహాత్మ్యకృత్యాదిని గుకవి నిరసనము మూఁడు పద్యములయందున్నది. కాని యాకృత్యాది శ్రీనాథునిది కాదు.

భీమేశ్వరపురాణమునందలి నాల్గుపద్యములలోఁ గడపటిపద్యమిది.

తే. ప్రౌఢిఁ బరికింప సంస్కృతభాష యండ్రు
పలుకు నుడికారమున నాంధ్రభాషయండ్రు
నెవ్వ రేమన్న నండ్రు గాకేలకొఱంత
నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష.

ఈపద్యమును విలేఖకులు భీమేశ్వరపురాణమునఁ జేర్చిరనుకొన్నను, నిందలితుదిపాదముపైఁ జర్చ యవసరమే యగుచున్నది. శ్రీనాథుఁ డేయుద్దేశముతోఁ దనది కర్ణాటభాషయని చెప్పినాఁడను నదియేప్రశ్న. దీనిపైఁ బండితులలో భిన్నాభిప్రాయ మున్నది. ఇందునుగూర్చి వాదములింకను జరుగుచునే యున్నవి. క్రొత్తవి బయలుదేరుచున్నవి. ఆవాదములన్నిటి నిట వివరముగఁ దెలుపఁజాలను. "కర్-నాట" అని పదచ్ఛేదముచేసి ప్రాగుదీచీ. ప్రాగ్దక్షిణాంధ్ర దేశపుభాషయనియు, కర్నాడు అనగా నల్లనిప్రదేశమనియు, ఆప్రదేశములోనుండుభాషలో నాకవిత్వమున్నదని శ్రీనాథుఁడనియెననియు శ్రీకుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు. "(కర్ణ+అట) కర్ణసమీపమునఁ

జరించు=అనఁగా శ్రవణానందకర మగు భాషయేసుఁడీ'' యని శ్రీబులుసు వెంకటరమణయ్యగారు. సంస్కృతమునుగాదు–తెలుఁగును గాదు–నాభాషకర్ణాటకమని తనకవిత్వధోరణినాక్షేపించువారికి శ్రీనాథుఁడు వెక్కిరింపుగాఁజెప్పినసమాధానమని శ్రీవీరేశలింగముపంతులు గారు. కర్ణాటభాషాసాంప్రదాయమును గలిగియుండుటచేతనుసంస్కృతాంధ్రశబ్దమిశ్రమును నందియుండుటచేతను గర్ణాటభాష యనినాఁడని శ్రీవేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు-ఇట్లే యనేకవిధములుగా బండితులు తలంచుచున్నారు మొత్తముమీఁద నీసందర్భమున శ్రీనాథుని యభిప్రాయమును సర్వసమ్మతముగఁ దెలియఁజెప్పుట సుకరమైనకార్యము కాదు ఈపద్యమును శ్రీనాథుఁడు చాటువుగాఁ జెప్పెనని యోచించి సముచితార్థమును గ్రహింపవలసియున్నది.

శ్రీనాథుని నైషధాంధ్రీకరణమును జూచి ఆంధ్రప్రత్యయములు వినా తక్కినదంతయు సంస్కృతమేయనియు నీ డు-ము-వులు నీవు తీసికొని మానైషధమును మాకిమ్మని సంస్కృత పండితులు శ్రీనాథు నధిక్షేపించిరనియు నొకకథ కలదు. వారికి మాధానముగా శ్రీనాథుఁ డీపద్యమును జెప్పెనని తోఁచుచున్నది. "శబ్దప్రౌఢినిబట్టి యిది సంస్కృతమే యని యనుకొనిన ననుకొనుఁడు. మాటచాతురిని బట్టిమాత్రమే (ఆంధ్రప్రత్యయాదులనుజేర్చుట) యాంధ్రమనియనుకొనిన ననుకొనుఁడు. మీరేమనుకొనినను కొఱతలేదు. నాకవిత్వము సంస్కృతాంధ్ర మిశ్రమమయిన కర్ణాటభాషయని శ్రీనాథుఁ డనెనని తలంపవచ్చును. భీమపురాణముననే ఆంధ్రభాషను వేఱుగను కర్ణాటభాషను వేఱును శ్రీనాథుడుదలంచియున్నమాటకూడ నిజము–కాని యదిలిపితోసంబంధించినది. ఆంధ్రమనినను దెలుఁగనినను అచ్చతెలుఁగని కొందఱియభిప్రాయము. అచ్చతెలుఁగు గాకుండ కేవలము సంస్కృతము గాకుండ సంస్కృత పదసమాసమిళితమై యాంధ్రప్రత్యయవిశిష్టమైనవాక్యజాలముచే నొప్పారుచున్నభాషను గర్ణాటభాషయనియాకాలమునఁ గొందఱు తలంచినట్లు కన్పట్టుచున్నది.

ఎలుగంటి పెద్దనార్యుఁడు, సంస్కృతములో వీరాచార్యులు రచియించిన గణితశాస్త్రమును దెలుఁగుభాషలోనికిఁ బరివర్తనము చేయుచుఁ దనది గర్ణాటకభాషయని యీ క్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పి యున్నాఁడు.

శా. వీరాచార్యులు సంస్కృతాన గణితాల్విఖ్యాతిగాఁజేసెఁదా
నారూఢిం బది పావులూరి కవిమల్లుం డద్ది తెల్గించెనన్
బేరేకాని గుణింపలేరు గణికుల్ భిన్నప్రకీర్ణంబు లీ
తీరైనన్ నెలుగంటి పెద్దన యదిన్ దెల్పెన్ గుణింపన్ ధరన్.

క. హాటక మయిన ప్రకీర్ణము
పాటించి గుణింపఁ జేతు బహుపద్ధతులన్
గాటంబగు లెక్కలు క
ర్ణాటకమున వెలయు సూర్యనారాయణుఁడా!

తనభాషకర్ణాటకమనిచెప్పినయాంధ్రకవియింకొకఁడున్నాఁడు. ఆతని పేరిప్పుడు నాకుస్ఫురణకు వచ్చుటలేదు. శ్రీనాథుని యభిప్రాయముకూడ నదియే యని మనము సమాధానపడవచ్చును.

ఆచార్య నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారు "శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటకుఁ డగుట నిస్సంశయము; కాని కన్నడిగుడు మాత్రము కాఁజాలఁడు. శ్రీనాథునికాలమున కర్ణాటక కన్నడ శబ్దములు సమానార్థకములుకావు. ఏనాఁడువిద్యారణ్యస్వామి విద్యానగర రాజ్యమును స్థాపించెనో ఆనాఁటినుండియు దక్షిణాంధ్ర దేశమునకుఁ గర్ణాటక నామమురూఢికెక్కినది. కర్ణాటకమనుపేరు ప్రస్తుతపు బళ్లారి, అనంతపురము, కర్నూలు, కడప, చిత్తూరు, నెల్లూరు మండలములకుఁ జెల్లుచుండెను. ఈసందర్భమును జక్కగ గ్రహించిన వారగుటచే శ్రీవీరభద్రరావుపంతులుగారు దక్షిణాంధ్రదేశమునకుఁ గర్ణాట రాజ్యమను పేరుండెనని వ్రాసినారు. పాకనాఁటికి ఉత్తరముననుండు దేశమునకు

కర్ణాటకనామము శ్రీనాథునికాలమున లేదు.... కర్ణాటకసామ్రాజ్యములోని కడకువన్నైన దేశమునఁ బుట్టి యచ్చటిభాషనే మాటలాడు వాఁడగుటచేతనే శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటక రాజ్యలక్ష్మిని 'తల్లీ' యనిసంబోధించినది. తత్కారణముననే అతనికవిత్వము కర్ణాటభాషమైనది. 'కర్ణాటకటకపద్మవనహేళి' యని చెప్పుకొన్నదియుఁ దన్మూలముననే..." అనివ్రాసియున్నారు. ఈవాక్యములనుబట్టి ఉత్తరాంధ్రమందలి భాషయాంధ్రమనియు, దక్షిణాంధ్రమందలిభాష కర్ణాటకమనియు శ్రీనాథునికాలమున వాడుచుండిరని యర్థమగుచున్నది. కానియట్టి భేదము కావ్యములలోఁ గన్పట్టుటలేదు. లిపియందునులేదు. తిక్కన సోమయాజియుఁ బాకనాఁటివాఁడే. నెల్లూరి నివాసియే. ఆతనికవిత్వమునుగూడఁ గర్ణాటభాష యనవలసివచ్చును. శ్రీనాథుని కవిత్వము 'కర్ణాటకసామ్రాజ్యములోనికడకువయైన దేశమందలిభాష' యైనచో బాకనాఁటి కుత్తరముననుండు దేశమందలి భాష యేది? ఆభాషలో వెలువడిన గ్రంథములేవి? యనుప్రశ్న రాకమానదు. ఈ ప్రశ్నకుత్తరము గాన్పించుటలేదు. శ్రీవేంకటరాయశాస్త్రులు గారనినట్లు, సంస్కృతాంధ్రపదమిశ్రితమై కర్ణాటక సాంప్రదాయములను గలిగియుండుటవలన శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటభాష యనెననిన నందుఁ గొంత యర్థమున్నది. కర్ణాటసాంప్రదాయము ఏవియో కొన్నిపదములలోనో పద్యములలోనోయుండినంతమాత్రమున నది కర్ణాటభాష కానేరదు. ఇట్టిసాంప్రదాయములు తిక్కన, సోమన, నన్నచోడాది ప్రాచీనకవుల గ్రంథములలోఁ జాలఁగానున్నవి. అయినను వారెవ్వరును దమ కవిత్వము కర్ణాటభాష యని చెప్పియుండలేదు.

సంస్కృతాంధ్రపద మిళితమైన భాషను మిశ్రమ భాషయని యనక శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటభాష యను టేల? యనునదియే ప్రధానమైన కఠిన ప్రశ్న. సంస్కృతశబ్దములును దేశీయములైన కన్నడ శబ్దములును గలిసిన భాషను గర్నాటక మని కన్నడిగులు వాడియున్నారు.

లవిషయములు మనకుఁ దెలియరాలేదు. అాతమైన పద్మనాభామాత్యుఁడే యీాతని లోకగురువని తలంపవచ్చును. కాశీఖండమున "ఘోడరాయాంక సద్గురు తాయభీమేశ్వరస్వామి పదసమారాధనంబు" అని చెప్పియున్నాఁడు. గాని యీాతఁడు శ్రీనాథునకు విద్యాగురువు కాఁడు. శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరము వచ్చినపిదప నీభీమగురువు నారాధించినట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఈభీమగురువు వీరభద్రా రెడ్డికిఁగూడ గురువై యున్నాఁడు. ఇతనిది పట్టిస గ్రామమని తెలియుచున్నది.

—: ఇ త ని జీ వి త వి ధా న ము :—

ఈమహాపండితుఁడు తనజీవితమంతయు విద్యాగోష్ఠియందును, గావ్యరచనమునందునుగడపి ధన్యతఁగాంచెను. ఇతనిజీవితకాలములో జాలభాగముకొండవీటిరెడ్లయాస్థానమునను, రాజమహేంద్రవరపురెడ్ల యాస్థానమునను బండితుఁడుగాఁ, గవిగానుండి తనయశమును దన ప్రభువులకీర్తిని జిరస్థాయి గావించెను. చతుర్విధ పురుషార్థములయందును నీతనికిఁ గొంతు మెండు. ప్రభువులనాశ్రయించి కనకాభిషేకము నంది విశేషధన మార్జించి, త్యాగభోగములకై దానిని వెచ్చించి, రెండవ పురుషార్థమునుసాధించెను. పండితుఁడై విద్యాదానమొనర్చి గ్రంథకర్తయై అతిథిపూజాది బ్రాహ్మణధర్మములను జక్కఁగా నెరవేర్చి ప్రథమపురుషార్థమును సాధించెను. దేవతోపాసకుఁడై శివభక్తుఁడై నాల్గవ పురుషార్థమును జూఱగొనియెను. ఈతనినిగూర్చి చెప్పఁబడినమెడికథలనుబట్టియు, నీతనికొన్నిరచనములనుబట్టియు, దృతీయపురుషార్థమునఁ గూడ నీతఁడు సంతృప్తుఁ డయ్యెననియే చెప్పవచ్చును. మొత్తము మీఁద నీతనిజీవితము గడుంగడు ధన్యమైనది. అవసానదినములలో నీతఁడు దారిద్ర్యముచే బాధపడియెను. ఆవిషయమును విడచినచో నీతని జన్మ సుఖమయమైనదనియే యెంచవచ్చును. ఈతనిగ్రంథములలో భగవదంకితమైన దేదియు లేదు.

—: కొండవీటి రెడ్డిరాజులతో నీతని సంబంధము :—

మొట్టమొదట నీతని కాశ్రయదాతలైన కొండవీటి రెడ్డిరాజుల వృత్తాంతమును గొంతయిటఁ జెప్పవలసియున్నది. ఎట్టా|పెగ్గడ కవి చారిత్రమున వీరివంశవృక్షము నిచ్చి వీరియుదంతమును గొంత చెప్పి యున్నాఁడను. ఆవంశవృక్షములోని మూలపురుషుఁడగు ప్రోలయతోఁ గాని యాతనితనయులగు మాచయరెడ్డి మొదలుగా నైదుగురుకుమారులతోఁగాని శ్రీనాథునకు సంబంధములేదు. వారికాలమున నీతఁడు లేఁడు. అందులో మాచయరెడ్డికి, పోతారెడ్డి, పెదకోమటిరెడ్డి, నాగారెడ్డి యనుముచ్వురుకుమారులు. ఇందులో నడిమివాఁడగు పెదకోమటిరెడ్డికి వేమారెడ్డి మాచయరెడ్డియనునిరువురుతనయులు. వీరిలో వేమారెడ్డి పండితుఁడురసజ్ఞుఁడునై యుండెను. కొండవీటిరెడ్లలో మిగులఁ బ్రసిద్ధుఁడైన ప్రోలయవేమారెడ్డి కీతఁ డన్నమనుమఁడు. ఈయిరువురకును భేదము తెలియుటకై యాతనిని "ప్రోలయవేముఁడనియు, నీతనిని పెదకోమటివేముఁడనియు, నంశ్రీ పేరులతోఁజేర్చి చెప్పుచుందురు. వేమారెడ్డినామధేయు లింకను గొందఱున్నారు. వారితోఁగూడ నీశ్రీనాథచారిత్రమునకు సంబంధముకలదు. వారినిగూర్చి ముందు చెప్పెదను.

ఈపెదకోమటి వేమారెడ్డిమంత్రులకుఁ గృతులనిచ్చి శ్రీనాథుఁడీయాస్థానమునఁ బ్రవేశముగల్గించుకొని. క్రమక్రమముగా నాయాస్థాన పండితుఁడై విద్యాధికారిగా నిరువదేండ్లు పనిచేసెను. ఈవేమారెడ్డి అమరుకమను సంస్కృతకావ్యమునకు వ్యాఖ్యరచించినవాఁడు అమరుకము పెద్దగ్రంథము కాకపోయినను, శృంగారరసప్రధాన మైనది. దీనికి వ్యాఖ్యలు పెక్కుకలవు. శ్రీశంకరాచార్యులు మండనమిశ్రుని భార్యతోఁ గళాశాస్త్రమున వాదముసేయుటకై పరకాయ ప్రవేశ విద్యచే మృతుఁడైన అమరుకుఁడను రాజుశరీరమునఁ బ్రవేశించి యున్నప్పు డీగ్రంథమును రచియించెనని కొందఱందురు. కొందఱిది

కేవలసంస్కృతముగాక కేవలము నచ్చతెలుఁగుగాక యారెండిటి మిశ్రమభావయని సూచించుటకే శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటక మనినాఁడని తలంపవలసియున్నది. ఈసమాధానము నిర్బాధకమైనది కాకపోవచ్చును. కాని పూర్వపక్షము సేయలేని సంశయరాహిత్య మగువేరొకసమాధానము గోచరింపలేదు. కావున దానినే గ్రహింతము.

—: శ్రీనాథుని జననకాలము; గ్రంథరచనావయః కాలము :—

శ్రీనాథుఁడు క్రీ.శ. ౧౩౬౫ ప్రాంతమున జన్మించెనని కొందఱును ౧౩౮౦ ప్రాంత మీతనిజననకాలమని కొందఱును తలంచుచున్నారు. ఈరెంటినడుమ వ్యత్యాసము విశేషముగా లేదు. కావున నీవిషయమున విశేషచర్చ యవసరములేదు. దీనిని సరిగా నిర్ధారణము చేయుటకుఁ దగిన యాధారములును లేవు. అయినను. నీతనికృతులను గూర్చి వ్రాయునప్పు డీవిషయమును జర్చింపవచ్చును. ఈతఁ డేవయసున నేగ్రంథమును రచించినదియుఁ గాశీఖండమున నీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

సీ. చిన్నారి పొన్నారి చిఱుతకూఁకటినాఁడు
　　రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర
నూనూఁగుమీసాల నూత్నయౌవనమున
　　శాలివాహనసప్తశతి నుడివితి
సంతరించితి నిండుజవ్వనంబునయందు
　　హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాషఁ
బౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమునఁ గొని
　　యాడితి భీమనాయకుని మహిమ

గీ. ప్రాయమింతకు మిగులఁ గైవ్రాలకుండఁ
గాశికాఖండ మనుమహాగ్రంథ మేను
దెనుఁగుఁ జేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి.

శ్రీనాథుఁడు చెప్పినయీకాలముల నీక్రిందివిధమున నీతనివయఃకాలములుగా నిర్ధారణము చేయవచ్చును

చిఱుతప్రాఁకటి = ౧౫ సంవత్సరములు - మరుత్తరాట్చరిత్ర

నూనూఁగుమీసాల నూత్నయౌవనము = ౧౭-౨౦ ,, - సప్తశతి

నిండుజవ్వనము = ౨౫-౩౫ ,, - నైషధము

ప్రౌఢనిర్భరవయః పరిపాకము = ౪౦-౪౫ ,, - భీమపురాణము

మిగులఁగైవ్రాలని ప్రాయము = ౫౦-౫౫ ,, - కాశీఖండము

ఈపద్యమునఁ బండితారాధ్యచరిత్రము లేదు. నైషధమునకుఁ బూర్వమే దీనిని రచించినాఁడు. కావుననది ౨౦-౨౫ నడుమ రచించె నని చెప్పవచ్చును. తక్కిన గ్రంథరచనాకాలములవిషయమున వివాద మున్నది కావున వానిరచనాకాలము నా గ్రంథములనుగూర్చి వ్రాయు సందర్భమున జర్చించెదను. బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగారు, కవులచరిత్రమున శ్రీనాథుఁడు భీమఖండమును దనకఱువదిసంవత్సరములు దాఁటినపిమ్మట రచియించెననియుఁ గాశీఖండమును డెబ్బదిసంవత్సరముల ప్రాయమునఁ జేసియుండుననియు వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమనఁగా ౬౦-౬౫ సంవత్సరములవయసనియు మిగులఁ గైవ్రాలనిప్రాయము ౬౫-౭౦ సంవత్సరములనియు శ్రీపంతులుగారియభిప్రాయమైనట్లు కన్పట్టుచున్నది. కానియది నాకు సమంజసముగాఁ గన్పట్టలేదు.

—: ఇతని గురువు :—

నన్నయతిక్కనలవలెనే, యీతఁడును దనగ్రంథములయందుఁ దనగురువునుగూర్చి యేమియుఁ జెప్పియుండలేదు. కావుననీతనిగురువు

యమరుక కవియే రచించెనని చెప్పుదురు. ఇదియే సత్యమని నాయభిప్రాయము. ఈయమరుక కావ్యమును నల్గురైదుగురు కవులాంధ్రీకరించి యున్నారు. ఈయమరుక వ్యాఖ్యానమును శ్రీనాథుఁడే రచియించి. పెదకోటివేమారెడ్డి పేరుపెట్టెననియొకవదంతికలదు. ఈవేమారెడ్డి యాస్థానమున వామనభట్టను సంస్కృతకవి యుండెను. ఇతఁడు సంస్కృతమున "పార్వతీపరిణయ"మను ప్రబంధమును, వేమభూపాల చరితమను సంస్కృత గద్యకావ్యమును నలాభ్యుదయము మొదలుగా మరికొన్ని సంస్కృతకావ్యములను రచియించియుండెను. ఈవేమభూపాల చరితమునఁ గోమటిప్రోలయ మొదలుగ నీవేమారెడ్డివఱకును గల రెడ్డిప్రభువుల చరిత్రములు వర్ణితము లయినవి. ఈవామనభట్టు అమరుకవ్యాఖ్యానమును రచియించి, వేమభూపాలుని పేరు పెట్టెనని కొందఱందురు. పండితుల నాదరించిన పండితప్రభువులందఱి యెడల నిట్టివదంతులు బయలువెడలుట సామాన్యవిషయము. అమరుక వ్యాఖ్య కర్తృత్వముతో సంబంధించిన చర్చ యిటనప్రస్తుతము. ఈవేమభూపాలుఁడు సాహిత్యచింతామణియను నలంకారగ్రంథమును రచించెను. శాతవాహనభూపతికృతి సప్తశతిలో నొకశతకమునకు టీక వ్రాసియుండెను. ఇంక నీతఁ డెన్నియో గ్రంథములను వ్యాఖ్యానములను రచించియున్నాఁడు. ఇతనికి సర్వజ్ఞచక్రవర్తియను బిరుద మున్నది.

శ్లో॥ "చూడామణి ర్నృపాణాం । దుర్మదపరిపంథిశిఖరి దంభోళిః
సర్వజ్ఞచక్రవర్తీ ! పెదకోమటి వేమభూపతి ర్జయతి॥"

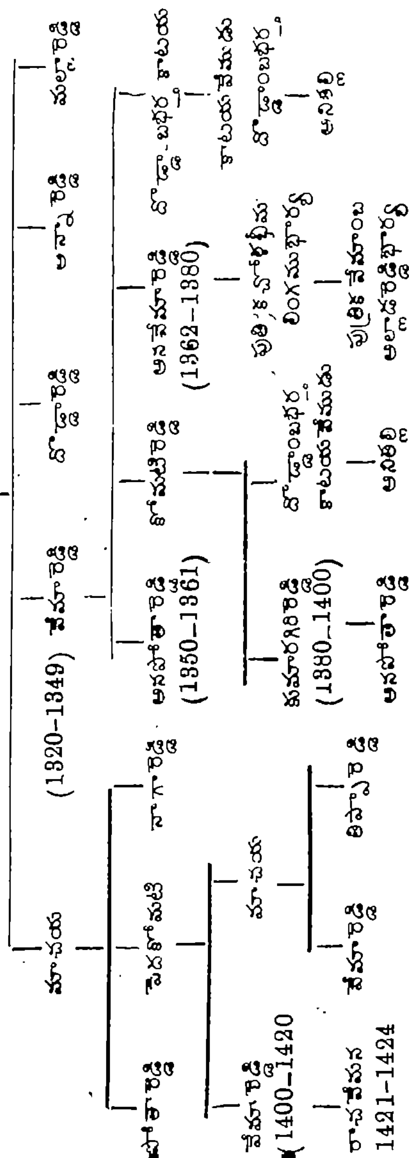
ఆలపాడుశాసనము

ఈతఁడు గ్రంథములను రచించినప్పు డాస్థాన పండితులైన శ్రీనాథాదుల సాహాయ్యమును గైకొనినఁ గైకొనియుండును. ఉభయుల గ్రంథములయందును సమానభావములుగల శ్లోకములును బద్యములును గనవచ్చుచుండును. ఒక్కొక్క ప్పుడిందలి శ్లోకములందును

నందలి కృతులిందును బడుటయుఁ గలదు. వారదియొక దోషముగాఁ బరిగణించియుండరు. దానినిబట్టి ప్రభువుసామర్థ్యమును శంకించుటయు నాగ్రంథకర్తృత్వము నాస్థానపండితులపైఁ బెట్టుటయుఁదగినంతసాక్ష్యముండినఁగాని యుచితము గాఁజాలదు. వామనభట్ట శ్రీనాథులు తమ గ్రంథములలోని భాగములను బరస్పర ముపయోగించుకొనియు ననుకరించియు గ్రంథరచనమును గావించిరి.

ఈ పెదకోమటి వేమారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౪౦౦ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గొండవీటు సింహాసనమధిష్ఠించి, ౨౦ సంవత్సరములురాజ్యము చేసెనని చరిత్రకారులు నిర్ణయించియున్నారు. శ్రీనాథుడీతని యాస్థానమున విద్యాధికారిగా నింతకాల మున్నను, నీతఁ డేగ్రంథమును నాతని కంకితము చేయలేదు. వేమారెడ్డియనంతరమున శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరముననున్న దువ్వూరి రెడ్లయాస్థానమునఁ బ్రవేశించి యావంశీయుఁ డగు వీరభద్రారెడ్డికిఁ గాశీఖండము నంకితముచేసెను. ఈదువ్వూరి రెడ్లు కొండవీటిరెడ్లతో సంబంధబాంధవ్యములను నెఱపిన వారు. ఈ రెండువంశవృక్షములను నొక్కచోఁ జూచినఁగాని వీరి బాంధవ్యములు తెలియవు. ఈ రెండువంశములతోను బాంధవ్యము గలసిన యిఁకనొక రెడ్డివంశమున్నది. దానినిగూడ నీక్రిందనిచ్చెదను. ఈమూఁడువంశములతోను శ్రీనాథచరిత్రమునకు సంబంధముకలదు. అందుచే నీవంశవృక్షముల నిటఁ జూపవలసియున్నది.

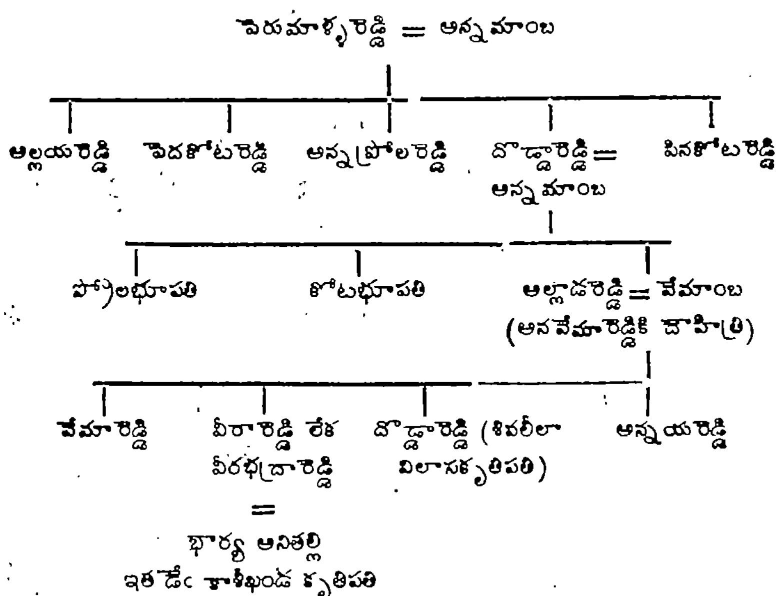
రెడ్డి రాజుల వంశవృక్షము.

(౨)
కాటయ
మారయ
కాటయ
(పోలయవేమారెడ్డికి అల్లుడు దొడ్డాంబ భర్త)
వేమారెడ్డి (అనపోతారెడ్డికల్లుడు దొడ్డాంబ భర్త కాటయవేముడని యందురు)
అనితల్లి

సంబంధముసులభముగాఁ దెలియుటకై "అనితల్లిని" మూఁడు తావులఁజూపితినిగాని ఈమె యేకవ్యక్తియే. ఈమెతండ్రియైనకాటయ వేముఁడును మూఁడుతావులఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. కాని యీతఁడు నేకవ్యక్తియే. కాటయవేముఁడు తనమేనమామయైన యనపోతారెడ్డి కుమార్తెనుబరిణయమైనాఁడు. పైనఁజూపినయనితల్లి తండ్రి కాటయ వేముడనుమాటనిశ్చయము. ఆవిషయమునవివాదములేదు కానియని తల్లిజననినిగూర్చి యొక్కింతవివాదమున్నది. బ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారు ఎట్టాప్రెగ్గడకవిచారిత్రమున నిచ్చిన వంశవృక్షములో ననితల్లిజనని మల్లాంబికయని చూపియున్నారు. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలు గారు శృంగార శ్రీనాథమునఁ గాటయవేమునకుఁ దల్లాంబిక, మల్లాంబిక, దొడ్డాంబికయను ముప్వురుభార్యలనియు, నందుఁ దల్లాంబికకుఁ గుమారగిరిరెడ్డియను కుమారుఁడును, దొడ్డాంబికయం దనితల్లియను కుమార్తెయుఁ గలిగిరని వ్రాయుచు "మల్లాంబికకు సంతానము కలదో లేదో తెలియదు. ఆమె కన్నదేవరాయనికుమా ర్తెయు ముక్కంటి రాజుతోఁబుట్టువునఁట. నాయూహాన్నాయ్య మగు నేని కాటయవేమునకు హరిహరరాయలకూఁతు రింకొకతెకూడ భార్య యగును" అనివ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి యనపోతారెడ్డి కుమార్తె పేరు సంశయాస్పద మగుచున్నది. శ్రీ పంతులువారి యాంధ్రకవుల చరిత్రము ౧౯౧౭ సంవత్సరమునను శృంగార శ్రీనాథము ౧౯౨౩ సంవత్సరమునను ముద్రితములైనవి అనితల్లి మాతృవిషయమున భిన్నాభిప్రాయము లుండుటచే నిందునుగూర్చి యిఁటఁగొంత వ్రాయ వలసిన యవసరము గలుగుచున్నది. శ్రీనాథునాదరించినవారిలో నీయనితల్లి భర్తయొకఁడు. అనితల్లియత్తవారు దువ్వూరిరెడ్లు. వారి వంశమునుగూడ నీక్రిందఁ గనుపరచి, యాపిమ్మట "ననితల్లి" తల్లి విషయమును బ్రస్తావింతును.

(3)

ఈ రెడ్లు దువ్వూరు వాస్తవ్యులగుటచే వీరినిదువ్వూరురెడ్లనిపిలిచెదరు. కాని వీరియింటిపేరు దేసటి వారయినట్లు నిశ్శంకకొమ్మనకవి దొడ్డారెడ్డి కంకితముచేసిన శివలీలావిలాసమునందలి యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. అందుజనించి మించిరి సమగ్రనిరూఢిఁ గ్రమక్రమంబునన్
మందరధీరు లాగతసమస్తవిచారులు సంతతప్రజా
నందనకార్యకారులు గుణస్ఫుటహారులు ధర్మరక్షణా
మందవిచారు లంగజితమారులు దేసటు లత్యుదారులై.

శ్రీనాథుఁడుకూడ వీరియింటిపేరు దేసటివారని కాశీఖండ తృతీయాశ్వాసాది నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

క. శ్రీమద్దేసటి వంశ
గ్రామణి! మూర్ధాభిషిక్త కంఠీరవ! సు
త్రామనిభ వైభవోన్నత!
భామాపాంచాల! వీరభద్రనృపాలా!

పై వంశవృక్షమునందలి అల్లాడరెడ్డిభార్యయైన వేమాంబ, మొదటి వంశవృక్షములోని అనవేమారెడ్డికి దౌహిత్రి. అనవేమారెడ్డికిఁ బుత్రసంతతిలేదు. అతఁడు తనకుమార్తెను చోళభక్తిరాజు కుమారుఁడైన భీమలింగమునకిచ్చి పరిణయముచేసెను. ఈభీమలింగము క్షత్రియుఁడు. గోదావరిమండలమందలి యొకచిన్న సంస్థానమునకుఁ బ్రభువు. ఈదంపతులకుమార్తె వేమాంబ. ఈవేమాంబను అల్లాడరెడ్డి పరిణయమాడినట్లు శివలీలా విలాసమున నీక్రిందిపద్యములోఁగలదు

మ. "భరితశ్రీనిధి యమ్మహీరమణుఁ డొప్పన్ జోళభక్తిక్షితీ
శ్వరసూనుండగు భీమలింగమను జేశశ్రేష్ఠు సత్పుత్రి భా
స్వరకారుణ్య దశాజనావన విధాసంధాత్రి వేమాంబికన్
వరియించెం బతిభక్తి గౌరవదృఢవ్యాపార సత్యాంబికన్

దీనినిబట్టి యల్లాడరెడ్డిభార్య వేమాంబ అనవేమునకు దౌహిత్రి యని స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్లుండఁగా శ్రీనాథుఁ డీమె యనవేమునకుఁ బౌత్రి యని కాశీఖండమున నీక్రిందిపద్యములోఁ దెలిపియున్నాఁడు.

మ. "అనవేమక్షితిపాలు పౌత్రియగు వేమాంబామహాదేవికిన్
ఘనుఁ డయ్యల్లడభూమిపాలునకు సంగ్రామస్థలీగాండివుల్
తనయుల్ వేమవిభుండు వీరవసుధాధ్యక్షుండు దొడ్డప్రభుం
డును గన్నయ్యయు బాహువిక్రమకళాటోపప్రతాపోద్ధతుల్.

కుమారుని కుమార్తెను బౌత్రియనియుఁ గుమార్తె కుమార్తెను దౌహిత్రియనియు లోకములో సామాన్యముగా వాడుచుందురు కాని యిచ్చట శ్రీనాథమహాకవి "పుత్రస్య పుత్ర్యావా అపత్యం పౌత్రీ." అనియుండుటచేఁ గుమార్తె కుమార్తెను బౌత్రియని యుపయోగించి

నాఁడని భావింపఁదగియున్నది. అంతియేగాక యనవేమునకుఁ గుమారుఁడుండెనని గాని యల్లాడరెడ్డిభార్య యాతనితనయ యనిగానితలంపరాదు. ఆకాలమున రాజవంశములో కన్యల నిచ్చి పుచ్చుకొనుట రెడ్లకును క్షత్రియులకును గలదని యీసంబంధముల వలనఁ దెలియుచున్నది. పైనఁజూపిన మూఁడువంశవృక్షములను బరికించి చూచినచో నామూఁడు కుటుంబములును, నన్యోన్యసంబంధ బాంధవ్యములతో బీరకాయపీచువలె నలముకొనిపోయిన వనియు, నందులోఁ గోమటి ప్రోలయకుఁ బెద్దకుమారుఁడైన మాచయరెడ్డి శాఖతో మాత్రము దక్కినశాఖలకు బాంధవ్యములు గలియక వేరుగా నున్నదనియుఁ దెలియఁగలదు. బాంధవ్యము గలియకపోవుట యటుండఁగ నీశాఖకును దక్కినశాఖలకును వైరముగలిగి యుండెను. ఈ మాచయశాఖలోని వేమారెడ్డియొద్దను నాతనికుమారుఁడైన రాచవేమునియొద్దను, శ్రీనాథుఁడు విద్యాధికారిగను నాస్థానకవిగనునున్నవాఁడు. వారియనంతమున నాతఁడు దువ్వూరి రెడ్లయాస్థానము నందుండి అనితల్లిభర్తయైన వీరభద్రారెడ్డికిఁ గాశీఖండము నంకితముచేసెను. అందుచేశ్రీనాథమహాకవికిఁ బైనఁజూపిన వంశవృక్షము లన్నిటితోను వానిశాఖలతోను సంబంధముకలదు. ఈ రెడ్డిప్రభువుల చరిత్రమును దెలిసికొనినఁగాని శ్రీనాథుని చరిత్రము బోధపడదు.

—♦ మాచయరెడ్డి శాఖ ♦—

కోమటిప్రోలయ పెద్దకుమారుఁడైనమాచయ్యరెడ్డియొక్కయు నాతనికుమారులైనరెడ్డిపోత, పెద్దకోమటి, నాగారెడ్డియను వారలయొక్కయు శాసనము లేమియుఁ గనుపడుట లేదు. పెదకోమటిరెడ్డి కుమారుఁడైన వేమారెడ్డిశాసనములైనను క్రీ. శ. ౧౪౦౪ తరువాత గాని కన్పట్టుట లేదు. దీనినిబట్టి యామాచయరెడ్డిశాఖవారికి రాజ్యము లేదని కొందఱభిప్రాయపడుచున్నారు. మాచయరెడ్డికిఁ దమ్ముఁడైన వేమారెడ్డియే యద్దంకిపురము రాజధానిగా రెడ్డిరాజ్యసంస్థాపనమొనర్చిన ప్రఖ్యాత పురుషుఁడు. ఈతఁడు తనసోదరులకుఁ గొంతకొంత

ప్రదేశము నొసంగి వానిఁపైఁ బరిపాలనాధికారము నిచ్చి యున్నట్లు యెఱ్ఱాప్రెగ్గడకవి చారిత్రమున వ్రాసియుంటిని. ఈశాఖవారట్లు సంప్రాప్తమైనరాజ్యమును బరిపాలించుకొను చున్నట్లు తలంపవలసి యున్నది. వీరిరాజధానీనగర మేదియో తెలియలేదు. శాసనాధారము లేకపోవుటచే నీశాఖవారి కాలముకూడ సరిగా నిర్ధారణచేయలేము ప్రోలయ వేమారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౨౦-౧౩౪౯నడుమ రాజ్యముచేసినట్లు శాసనాధారమువలనఁ దెలియుచున్నది. రాజ్యసంపాదనము చేసిన ౧౩౨౦ నాఁటికీతని వయసు ౩౦ సంవత్సరము లనుకొంటిమేని యీతని జననము ౧౨౯౦ ప్రాంతమగును. ఆతడు ౬౦ సంవత్సరముల వయసున ౧౩౪౯ లోఁ జనిపోయియుండును. ఆవేమారెడ్డి కన్నగారయిన మాచయరెడ్డిజననము ౧౨౮౫ ప్రాంతమనియు, నీతని రెండవ కుమారుఁడైన పెదకోమటిరెడ్డి జననము ౧౩౨౫ ప్రాంత మనియు, నీతనితనయుడైన వేమారెడ్డిజననము ౧౩౬౦ ప్రాంతమనియు, నిశ్చయింపవచ్చును. కుమారగిరిరెడ్డి చనిపోవునాఁటి కీవేమారెడ్డి ౪౦సంవత్సరముల వయసు నందుండియుండును.

కుమారగిరిరెడ్డికి నపోతభూపతి యనుకుమారుఁడున్నట్లు లోకల్ రికార్డులలో నున్న యొక యసంపూర్ణ శాసనమువలనఁదెలియుచున్నది. (శృంగారశ్రీనాథము. అనుబంధము. 8 వ పుట) కుమారగిరిరెడ్డి యనంతరమున నాతఁడు రాజ్యముచేసెననుట కాధారములు లేవు. బహుశః తండ్రిజీవితకాలములోనే యాతఁడు చనిపోయియుండును. కుమారగిరిరెడ్డితోఁ బ్రోలయ వేముని వంశ మంతరించినది. కుమారగిరి యనంతరమునఁ గొండవీటిరాజ్యమునకు త్తరాధికారులు దాయాదులగు వేమారెడ్డిసోదరుల సంతతివారై యున్నారు. వేమారెడ్డికగ్రజుఁడగు మాచయరెడ్డియొక్కయు, కనిష్ఠసోదరులగు నన్నారెడ్డి మల్లారెడ్డి యనువారలయొక్కయు, సంతతి యప్పటికిఁ జాలఁగానున్నది. కాని యందులోఁ బెదకోమటివేమారెడ్డి పరాక్రమవంతుఁడును,మంత్రి వీరభటాదిసప్తాంగ సంయుతుఁడును నగుటచేఁ గొండవీటిసింహాసన

మాతనివశ మయినది. ఇది క్రీ. శ. ౧౪౦౦-౧౪౦౪ నడుమ జరిగినది. ఈవేమారెడ్డి మరణకాలము ౧౪౨౦ ప్రాంతము.

కుమారగిరిరెడ్డి యాస్థానమున శ్రీనాథున కేల
ప్రవేశము కలుగలేదు?

అనపోతారెడ్డికుమారుఁడైనకుమారగిరిరెడ్డి పండితుఁడును బండితపోషకుఁడునై యుండెను. ఏటేట వసంతోత్సవములు చేయించుచుండుటచే నీతనికి వసంతరాయఁడను నామాంతరము కలిగినది. ఇతనికి నాట్యశాస్త్రమునందభిరుచిమెండు. ఇతఁడు వసంతరాజీయమను నాట్యశాస్త్రమును రచియించెను "ఈతనిసభయందు'లకుమ'యను పేరియసి నాట్యమాడుచుండెడిదఁట.

శ్లో॥ జయతిమహిమా లోకాతీతః కుమారగిరిప్రభో
స్సదసి లకుమాదేవీ యస్య ప్రియాసదృశీప్రియా
నవ మభినయం నాట్యార్థానాం తనోతి సహస్రథా
వితరతి బహూ నర్థానర్థిప్రజాయ సహస్రశః

లకుమాదేవి వేశ్యకావచ్చును. వేలతెఱఁగుల నవనవాభినయములు చేయుచు వేలకొలఁదిగా నర్థిప్రజమునకు నామె ధన మొసఁగుచునుండెడిదఁట" శృంగార శ్రీనాథము,

కుమారగిరికి బావమఱఁదియు, మంత్రియు, నగుకాటయవేముఁడు కూడఁ బండితుఁడు, బండితపోషకుఁడునై యుండెను. మహాకవికాళిదాసు సంస్కృతమునరచించిన మూఁడునాటకములకు నీవేమారెడ్డివ్యాఖ్యలను రచియించెను. అభిజ్ఞానశాకుంతల నాటకమునకుఁ గలవ్యాఖ్యలన్నిటిలో నీతనివ్యాఖ్యయే యుత్తమమయినదని ఖండాంతరులు గూడఁ గొనియాడి తమభాషాంతరీ కరణమున కీతనివ్యాఖ్యానమునే యాధారముగాఁ దీసికొనిరని చెప్పుదురు. ఈవ్యాఖ్యలలోఁ గుమారగిరిరెడ్డి పాండిత్యమును గూర్చియు నాతనిభోగలాలసతను గూర్చియు వర్ణించిన శ్లోకములున్నవి. గ్రంథవిస్తర భీతిచే నిందీయలేదు.

ఇట్టిపండితులతో దాతలతో నిండియుండు నీకుమారగిరిరెడ్డియాస్థానమున శ్రీనాథునకుఁ బ్రవేశము గలుగకపోవుటకుఁ గారణ మాతఁ డప్పటికి పండితుఁడుగాక బాల్యమున నుండుటయేగాని వేఱుకాదు.

కుమారగిరిరెడ్డి రాజ్యకాలము క్రీ. శ. ౧3౮3-౧౪౦౦ శ్రీనాథుని జననకాలము ౧3౮౦ ప్రాంతమని యాతనిగ్రంథములను బట్టి తెలుచున్నది. కుమారగిరిరెడ్డి రాజ్యాంత వత్సరమున కీతని కిరువది సంవత్సరములకంటె నెక్కువ వయసులేదు అందుచే నీతఁడు కుమారగిరిరెడ్డి యాస్థానమునఁ బండితుఁడు గాలేదు.

-: శ్రీ నా థు ని వి ద్యా ధి కా ర ము :-

పెదకోమటి వేమభూపాలునికడ నిరువదిసంవత్సరములువిద్యాధికారిగా శ్రీనాథుఁ డుండెనని శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఆ కాలమున విద్యాధికారిగానుండి శ్రీనాథుఁడొనర్చిన కార్యములేవియో స్పష్టముగాఁ దెలియవు. కాని యీక్రిందివిధుల నాతఁడు నిర్వర్తించె నని యూహింపవచ్చును.

౧. ప్రభువుచేయుదానములకు శాసనములను వ్రాయుట.

౨. రాజసభలోఁ దీరికవేళల విద్యాగోష్ఠి.

3. రాజసభకుఁ జనుదెంచు పండితులసామర్థ్యమును బరీక్షించి వారి వారికిఁ దగినట్లు బహుమానము లిప్పించుచుండుట.

౪. రాజుచదివెడి గ్రంథములలోఁ గఠినఘట్టముల కర్థవిచారణముచేసి స్పష్టార్థమును నిర్ణయించిచెప్పుట.

౫. రాజే వేనిగ్రంథములను రచించుచున్నచో, నందలితప్పొప్పుల నారసి వివరించుచు సాహాయ్య మొనర్చుచుండుట.

౬. రాజొసంగెడి సమస్యలను బూరించెడికవుల కృతులయందలి గుణాగుణములను దెలుపుచుండుట; స్వయముగా సమస్యలను బూరించుచుండుట.

౭. ప్రాచీనాధునాతనగ్రంథ సముదాయమునకుం బ్రతులను వ్రాయించుచు, వానినిబరీక్షించుచు, పుస్తకభాండాగారమును సంరక్షించుచుండుట, రాజునకుం బండితులకుం గావలసిన పుస్తకములం దెప్పించి యిప్పించుచుండుట.

౮. రాజపోషణమున నున్న పాఠశాలలను బరీక్షించుచుండుట. అందుం బండితులను నియోగించుచు వారివారి కుచితములగు వేతనముల నిప్పించుచుండుట.

ఇత్యాదులు:

ఈయధికారములను నిర్వర్తింపుచు శ్రీనాథుండిరువదిసంవత్సరము లేకాధ్వరముగ విద్యాధికారి పదవియందుండి పేరుగాంచెను. ఈకాలమున నీతడు నైషధముదక్క వేఱుగ్రంథరచనమును జేసినట్లు గాన్పింపదు. ధనంజయవిజయముకూడ నీకాలమున రచించెనేమో!

—: పెదకోమటి వేమని శాసనము. :—

పెదకోమటివేముని శాసనము లింతవఱకుం బదుమూండు కాన్పించినవి. ఇవి చాలభాగము శ్రీనాథకృతములే. ఇవి యాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికయందు ౫—౬సంఘటములలోం బ్రకటితములైనవి. గ్రంథ గౌరవభీతిచే వాని నిట వ్రాయలేదు. అందలివివరముల నీక్రిందసంక్షిప్తముగ వ్రాసెదను.

౧. కల్వపాముల తామ్రశాసనము. శా. శ. ౧౩౨౬ తారణ సంవత్సర పౌష బ ౩౦ సూర్యగ్రహణకాలమునహారితసగోత్రుండును యజుర్వేదియుం గృష్ణవేణ్యానదీతీరమున యజ్ఞమొనర్చిన భీమేశ్వర సోమయాజికిం బ్రపౌత్రుండు మహావిద్వాంసుడు నగు పోతయపండితునకుం బౌత్రుండును గుండయార్యపుత్రుడును, బ్రహ్మ సూర్యాది సిద్ధాంతవేత్తయు గోదావరితీరమున జన్మమొర్చినట్టి పెద్దియజ్వకు త్రిలింగవిషయమున ఖండవాటియందలి కల్వపాముల యనుగ్రామమును దానమొసంగ వ్రాయించినది. ఈపెద్దియజ్వ శా. శ. ౧౩౨౬

సంవత్సరమున ననవేమ మహీపాలునిచేఁ బచ్చని తాండిపఱ్ఱు గ్రామము నగ్రహారముగా, బడసెనఁట. కృష్ణామండలమున గుడివాడ తాలూకాలో 'కలవపాముల' యను గ్రామమున్నది. అదియే యిదియై యుండును.

౨. కసుకఱ్ఱు తామ్రశాసనము: ఇదియు కల్వపాముల తామ్రశాసనమునాఁడే శ్రీనాథుడే వ్రాసియుండెను. ప్రతిగ్రహీతృవిషయమున్న రేకులభింపలేదు. ఈగ్రామము బాపట్లతాలూకా పొన్నూరునకు సమీపమున నున్నది.

3. పొన్నుపల్లి తామ్రశాసనము: ఇదియును కల్వపాముల శాసనమును నొకదినముననే శ్రీనాథుఁడే వ్రాసెను. సూర్యగ్రహణకాలమగుటచే నీమూఁడు గ్రామములు నొకేసమయమున నీయఁబడినవి. అనితల్లికలువచేఱు శాసనమునందలి ప్రతిగ్రహీతృ వంశములోని పూర్వుఁడగు పరహితుని వంశమునందలివాఁ డైనపరహితాచార్యుని కుమారుఁడును, భారద్వాజ గోత్రుఁడును యజుశ్శాఖాధ్యాయియుఁ బండిత శ్రేష్ఠుండును భూలోకధన్వంతరియు నగుభాస్కరార్యునకు వెలనాఁటి దేశమునఁ గొండవీటి సీమను కృష్ణవేణ్ణానదీ దక్షిణ తీరమునఁగల పొన్నుపల్లి వేమవరమను గ్రామమును దానమొసంగిన ట్లీశాసనమువలనఁ దెలియును.

౪. పినపాడు తామ్రశాసనము:—దీనినిగూర్చి శ్రీప్రభాకర శాస్త్రులుగారు శృంగార శ్రీనాథమున నిట్లు వ్రాసియున్నారు.

"ఇదికూడ శాసనపరిశోధకులఁ బ్రయత్నమున బయల్పడినదే. కాని యొక్క రేకుమాత్రమే దొరకినది. అందీశ్లోకమున్నది.

శ్లో॥ దాతా కోమటివేమనామనృపతిః పాత్రంగురుశ్శంకరః
స్థానంచే త్పినపాడు రత్రతు కవి శ్రీనాథభట్టారకః
కాలశ్చే చ్ఛివరాత్రిపుణ్యసమయ స్సాక్షీమహాన్ శ్రీగిరి
శ్శ్లేయం కిం నతు వర్ణ్యతే సుకవిభి శ్శృణ్వంతుతచ్ఛాసనమ్".

ఇందుఁ బ్రతిగ్రహీతయగు శంకరగురుని వంశమువా రిప్పుడుపినపాడు నందున్నారు. వారుద్భటారాధ్య సంతతివారఁట! కొన్ని పురుషాంతరములనుండి వారు లింగధారణము వర్జించినారు. దొరకిన యీశాసనపురేకు పయిఁగల గ్రంథభాగమున శాసనకాలము లేదు. కాని పినపాటిలోఁ బ్రతిగ్రహీతృపరంపరలోనివా రగుమృత్యుంజయారాధ్యుల యింట నొకప్రాచీన తాళపత్రగ్రంథమున నీదానప్రస్తావము వ్రాయఁబడియున్నది. అందీశ్లోకము గలదు.

"శ్లో॥ శాకాబ్దే గిరిశేత్రిమూర్తి విధుకే సంవత్సరే పార్థివే
మాఘేఽస్మిన్ శివరాత్రిపుణ్యదివసే శ్రీవీరనారాయణః
తస్మై శ్శంకర దేశికాయ విదుషేభదాశ్రీనదీపార్శ్వకే
గ్రామం శ్రీపినపాడు ముత్తమ మదాచంద్రమాతారకమ్"

తప్పక యీశ్లోకము మీఁదిశాసనములోనిదే యగును. శా. శ. ౧౩౨౭ అగు పార్థివసంవత్సర మాఘమహాశివరాత్రి పుణ్యకాలమునఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు పినపాడుగ్రామమును శంకరదేశికునకు దానముచేసెనని మీఁదిశ్లోకమున కర్థము. శృంగారనైషధకృతిపతి శ్రీగురుశంకరమానిద మాగౌరవనిత్య వర్ధితాన్వయ యనివర్ణింపఁబడినాఁడు. ఆశంకరమాని యీశంకరదేశికుఁ డగునేమో! ఈశాసనకావ్యకర్త శ్రీనాథుఁడే.

౫. ఫిరంగిపురశాసనము:—శ్రీనాథకృతము. ౨౨ సంస్కృత శ్లోకములును 3 సీసపద్యములును గలవు. శా. శ. ౧౩౩౧ విరోధి సం॥ ఫాల్గుణ బ ౨ శుక్రవారము శాసనకాలము పెదకోమటివేమారెడ్డి భార్య సూరాంబ యొకగొప్పతటాకమును దవ్వించి, దానికి సంతానసముద్రమని పేరు పెట్టి యీశిలాశాసనమును వ్రాయించెను. శ్రీనాథుఁడు తటాకనిర్మాణమువలనఁ గలుగుపుణ్యమును దెలుపుసంస్కృతభారతానుశాసనిక పర్వమందలి యీక్రిందిమూఁడు శ్లోకముల నీశాసనమునఁ జేర్చి తనబహుపురాణజ్ఞతను వెల్లడించినాఁడు.

"దేవా మనుష్యాః పితరో గంధర్వోరగరాక్షసాః
స్థావరాణిచ భూతాని సంశ్రయంతి జలాశయం
తకే టాయస్య గావస్తు పిబంతి తృషితాం జలం
మృగపక్షి మనుష్యాశ్చ సోశ్వమేధఫలం లభేత్
ఆస్ఫోటయంతి పితరః ప్రశృత్యంతి పితామహాః
అపినఃసకులేజాతో యస్తటాకం కరిష్యతి"

౬. ఆలపాడుశాసనము:—శ్రీనాథకృతము. శా. శ. ౧౩౩౫ నందన సంవత్సర మాఘమాసమునందు శివరాత్రినాఁడు (క్రీ. శ. ౧౪౧౩ జనేవరు నెల 3౧వ తేదీ) వెలనాఁటిసీమలో తుంగభద్రానదీ తీరమందున్న యాలపాడను గ్రామమును భారద్వాజ గోత్రుఁడైన విశ్వేశ్వరపండితునకు దానముసంగెను. ఈపండితునితండ్రి కవిసార్వభౌముఁడును, లక్ష్మీనృసింహ మంత్రసిద్ధుఁడు నైనమాధవభట్టు. ఇతనితండ్రి మహావిద్వాంసుఁడును వేదవిదుఁడునగు గుండయపండితుఁడు ఇతనితండ్రి మహామేధావియైన మాధవపండితుఁడు. సర్వజ్ఞసింగమనాయనికిఁ జమత్కారమంజరియను నలంకారసాహిత్యలక్షణగ్రంథమునుగృతియిచ్చినవాఁడు విశ్వేశ్వరపండితుఁడే... భారద్వాజ గోత్రుఁడే. ఈకాలమువాఁడే అందుచే నీయాలపాడు పరిగ్రహీత యావిశ్వేశ్వర చంద్రుఁడేమోయని యనుమానము కలుగుచున్నది. ఈవిషయమున నింకనుబరిశోధనమావశ్యకము. చమత్కారమంజరీ కర్తయగు విశ్వేశ్వర పండితుని తండ్రి పేరు తెలిసినచో నీసంశయము కొంత విడిపోవునుగాని నాకదిలభింపలేదు. ఆతఁడేయాతఁడైనచో సర్వజ్ఞసింగమ నాయనిని జూచినప్పుడు గలిగిన పరిచయమును బట్టి విశ్వేశ్వర పండితుఁడు పెదకోమటివేముని యాస్థానమునకు వచ్చెననియు శ్రీనాథుఁడు తనప్రభువుతోఁ జెప్పి యాలపాడు నిప్పించెననియుఁ దలంపవచ్చును.

౭. రుద్రవరం తామ్రశాసనము :—శ్రీనాథకృతము. శా. శ. ౧౩౪౧ వికారిసం॥ మార్గశిరమాసమున సూర్యుఁడు ధనస్సునందుఁ బ్రవేశించినప్పుడు, పోతయ్యాభట్టునకు మునిమనుమఁడును గుండయ భట్టునకుఁ బౌత్రుఁడును, పెద్దియజ్వకుఁ బుత్రుఁడును, గంగాధరజ్యోతిషిన కగ్రజన్ముఁడును బ్రహ్మసూర్యాది సిద్ధాంతరహస్యైకవేదియునగు రామచంద్రజ్యోతిషికునకుఁ గోటభూమియందలి రుదవ్రరమను గ్రామమును దానముసంగి వ్రాయించినది. ఇందలి పరిగ్రహీత కల్వపాముల పరిగ్రహీతయగు పెద్దియజ్వకుఁ బుత్రుఁడే.

౮. నందమూరు తామ్రశాసనము:—శ్రీనాథకృతము. శా. శ. ౧౩౩౩ ఖరసంవత్సర మార్గశిర శుక్లత్రయోదశినాఁడు త్రిలింగవిషయమందలి కండ్రవాటాఖ్యసీమలోని నందమూరను గ్రామమును కల్వపాముల ప్రతిగ్రహీతయగు పెద్దియజ్వకుదానముసంగి వ్రాయించినది. ఈశాసనము బాపట్లతాలూకా కోడితాడిపఱ్ఱు గ్రామమున దొరకినదఁట.

౯. పొట్లపాటి తామ్రశాసనము:—శా. శ. ౧౩౩౦ సర్వధారి సంవత్సరాశ్వయుజ మాసమున సూర్యోపరాగ సందర్భమున పిసుపాటి రామభద్ర సోమయాజికి పొట్లపాడను గ్రామము నగ్రహారముగానిచ్చి వ్రాయించినది.

౧౦. పొన్నుపల్లి శాసనము:—శ్రీనాథకృతము:— శా. శ. ౧౩౩౦ సర్వధారిసంవత్సరాశ్వయుజ మాసమున, పెదవిశ్వయార్యుని ప్రపౌత్రుఁడును, భట్టభాస్కరుని పౌత్రుఁడును, విశ్వయార్యుని పుత్రుడును కాశ్యపగోత్రుఁడును, తర్కమీమాంసవ్యాకరణ శాస్త్రములఁబండితుఁడునగు సింగనార్యునకుఁ దిలింగ విషయమందలి వెలనాఁటిలోని దివిసీమను కృష్ణవేణ్ణానదీ తీరమందలి పొన్నుపల్లియనుగ్రామము నిచ్చి వ్రాయించినది.

౧౧. ముల్లగూరమ్మ శాసనము:— ఇది రెండు సీసపద్యములు కలది. దీనిని పైననిచ్చియున్నాఁడను.

౧౨. కుటుమూఁటుల శాసనము:— శా. శ ౧౩౨౬ శ్రావణ మాసమున చంద్రోపరాగసమయమున నాగ్రామమును దాశరథికి (దేవుఁడుకావచ్చును) దానమిచ్చెనని తెలుపును. ఈగ్రామము గుంటూరు తాలూకాలోనున్నది. శాసనకృతికర్త పేరు లేదనియు నప్పటికి శ్రీనాథుఁడు విద్యాధికార్యుద్యోగమును బడసియుండకపోవచ్చుననియు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రులుగారు వ్రాసియుండిరి.

౧౩. ఫుల్లరిబోడుశాసనము:— శ్రీనాథరచితము. శా. శ. ౧౩౩౭ మన్మథసంవత్సరమున జ్యేష్ఠశు ౧౫ నాఁడు పెదకోమటి వేముని కుమారుఁడైన రాచవేముఁడు, తనతల్లియైన సూరాంబ త్రవ్వించిన (ఫిరంగిపురశాసనము) సంతానవారధి యను తటాకమునకు నీరువచ్చుటకై జగనొబ్బగండ కాలువ త్రవ్వించిన ట్లొక్క సీస పద్యమున వ్రాయఁబడినది. ఆపద్యమిది:—

సీ. శాకాబ్దములు సహస్రంబును మున్నూట
ముప్పదియేడును నొప్పమిగుల
మహనీయమైనమన్మథవత్సరంబున
మధుమాసమునఁ బూర్ణిమాదినమున
హేమాద్రి దానచింతామణి యరిరాయ
బసవశంకరుఁ డాజి ఫల్గునుండు
సమదారిరాయవేశ్యాభుజంగుండు
వేమయరాజవేమన తనూజుండు
తల్లిసూరాంబచే సముత్పన్నమగుచుఁ
బరఁగు సంతానవార్ధికి వరుసగాఁగ
నొలయు గిరివాహినుల జగనొబ్బగండ
కాలువ ఘటించె నాతారకంబుగాఁగ.

ఈశాసనకాలమునాఁటికిఁ గోమటివేమయ జీవించియున్నాఁడు. అప్పటి కాతఁడు పెద్దవాఁడగుటచేఁ గుమారుఁడు యువరాజుగానుండి

రాజ్యభారమునువహించియీకాలువత్రిప్పించితనపేరట నీశాసనమును వ్రాయించియుండును. రుద్రవరము తామ్రశాసనమునుబట్టి పెద కోమటి వేమారెడ్డి శా. శ. ౧౩౪౧ తుదివఱకు జీవించి యుండుట స్పష్టము.

౧౪. శా. శ. ౧౩౨౬ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీ. శ. ౧౪౦౪ వ సంవత్సరమునఁ బెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు సోమోప రాగమహాపుణ్యకాలమునందు, శాండిల్యకౌశికగోత్రసంభవు లగు ఎల్లెపెద్ది లక్ష్మణ దీక్షితులవారికిని వడ్డర్సనాలవల్లభ సోమయాజులు గారికిని పెదపూఁడిగ్రామమునగ్రహారముగానొసంగితామ్రశాసనము వ్రాయించియిచ్చెను.

ఆంధ్రులచరిత్రము.

పండితుఁడును, కవిపండిత పోషకుఁడును, ధర్మాత్ముఁడును రాజనీతినిపుణుఁడును నగు నీపెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు నిష్కం టకముగను ప్రజారంజకముగను రాజ్యముచేసి క్రీ. శ. ౧౪౨౦వ సం వత్సరమునఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెను. అనంతరమున నీతని తనయుఁడగు రాచవేముఁడు రాజయ్యెను. ఈతనినిగూర్చి యాంధ్రులచారిత్రమున నిట్లుకలదు.

—: రా చ వే మా రె డ్డి :—

“ఇతఁ డేసంవత్సరమున సింహాసన మెక్కెనో, ఏసంవత్సరమున మరణమునొందెనో, నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁ జాలము. ఇతఁడునాల్గు సంవత్సరములుమాత్రమే పరిపాలనము చేసెనని కొండవీటిదండకవిలె యందు వ్రాయఁబడినది. మఱియు నాగ్రంథమునుబట్టి యీతని పరి పాలనము జనరంజక మైనదిగాఁ గన్పట్టదు. ఇతఁడు తనపూర్వుల మార్గమునుగాని తండ్రిమార్గమునుగాని యవలంబింపక తానొకక్రొత్త

మార్గమవలంబించి క్రొత్తపన్నులనువిధించి ప్రజలను బాధించుచుండెనని యాచరిత్రము వాకొనుచున్నది. రాచవేమన ప్రజలపై పురుటిపన్ను విధించి సక్రమముగా రాబట్టుచుండెననియు; తనభృత్యుఁడగు సవరము ఎల్లయ్యను బలిజనాయకునిపై పురుటిపన్ను వేసి బలాత్కారముగా వసూలుచేసినందున నాఁతడాగ్రహించిఁ యొకనాడు ముత్యాలమ్మగుడి కడనాతనిఁగఠారితోఁ బొడిచి చంపెననియుఁ బైదండకవిలె నుడువుచున్నది. దీనినిస్థిరపరచునట్టి ప్రమాణ గ్రంథమేమియుఁ గానరాదు. ఇది యెట్టిదైనను నీతని పరిపాలనము జనరంజకమైనది కాదనియు నత్యల్ప కాలములోనే కడముట్టెననియుమాత్రము మనము విశ్వసింపవచ్చును"

రాచవేముని కాలములో శ్రీనాథుఁడాతని యాస్థానమున నుండెనని చెప్పుట కాధారములులేవు. సమ్మసర్వాయుకాని "నందిపోతరాజు కఠారికథ" యొకటి శ్రీనాథుఁడు రాచవేమునికడ నుండెనని చెప్పుచున్నది. ఎట్లయినను శ్రీనాథుఁడు పెదకోమటివేముఁడు గతించినవెను వెంటనే తదాస్థానమును వీడియుండలేదనియు, రాచవేముఁడు చని పోవువఱకు నఁగా క్రీ. శ. ౧౪౨౪ వఱకును నందేయున్నాఁడనియు మనము విశ్వసింపవచ్చును. మొత్తముమీఁద శ్రీనాథుఁపు యుక్త వయసు వచ్చినది మొదలు, ౨౫ సంవత్సరములు కొండవీఁడు రెడ్లకడ జీవితమును గడపి, యుండెననుట స్పష్టము. నడుమ నడుమ దేశసంచారము సేయుచున్నను, శ్రీనాథుఁడీకాలమునఁ గొఁడవీటియందే నివాస ముండెనని చెప్పవచ్చును.

కొండవీటిరెడ్డి రాజులలో, మాచయరెడ్డిశాఖ రాచవేమునితోను వేమారెడ్డిశాఖ కుమారగిరిరెడ్డితోను నంతరించిపోయినవి. వేమారెడ్డికిఁదమ్ములగు నన్నారెడ్డియొక్కయు మల్లారెడ్డియొక్కయు శాఖలు కొంతయభివృద్ధిచెంది, కర్నాటకరాజులకు సామంతులై కొంతకాలము రాజ్యమునుచేసినట్లు కన్పట్టుచున్నది. కాని యాశాఖలతో మనకిప్పుడు ప్రసక్తిలేదు. ఆశాఖలలో నాంధ్రకవులుకీర్తికాయులుగాఁ జేసిన

వారెవ్వరు నున్నట్లుగనఁబడదు. రెడ్డిప్రభువులరాజ్యకాలపరిమాణమును దెలుపు చాటుసీసపద్య మొకటియున్నది. కానియది యప్రమాణ మగుటచే నిందీయ లేదు.

శ్రీనాథుఁడు రచించిగ్రంథముల కృతిపతులనుగూర్చి తెలిసికొనినచో నందు శ్రీనాథునిచరిత్రము కొంత గాననగును. కావున వారివిషయముల నిటఁ వ్రాసెదను.

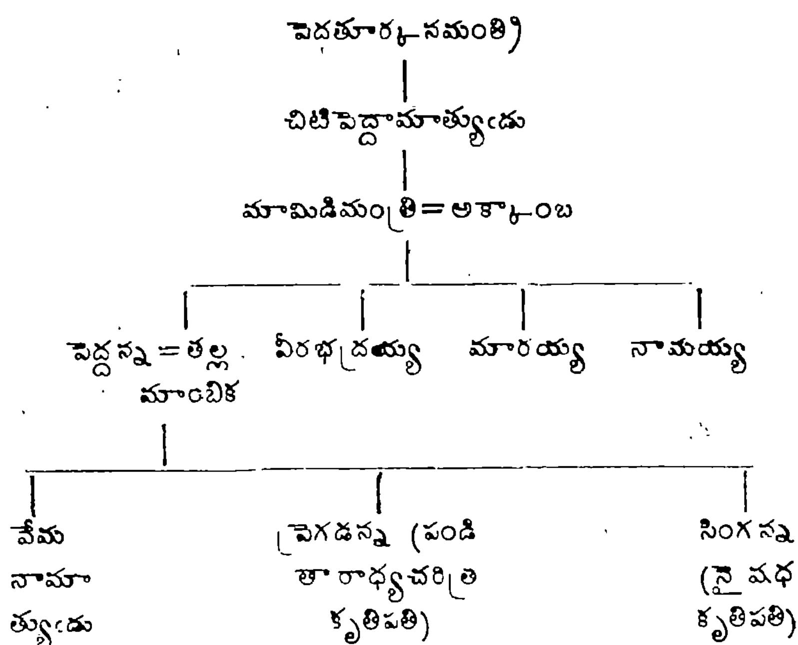
—: ఇతని కృతిపతులు :—

(౧) పండితారాధ్యచరిత్రకృతిపతి మామిడి ప్రెగ్గడనామాత్యుఁడు:—ఈ మహాకవి రచించిన పండితారాధ్యచరితము బయలు పడకపోయినను, దీనిని మామిడి ప్రెగడన మంత్రికిఁ గృతియిచ్చినట్లు నైషధమందలి యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

క. జగము నుతింపఁగఁ జెప్పితి
ప్రెగడయ్యకు నాయనుంగుఁ బెద్దనకుఁ గృతుల్
నిగమార్థసారసంగ్రహ
మగు నా యారాధ్యచరిత మాదిగఁ బెక్కుల్.

ఈపద్యమునుబట్టి మామిడి ప్రెగడయ్యకుఁ బండితారాధ్యచరిత్రమే కాక మఱికొన్ని కృతుల నంకితముచేసినట్లు గనవచ్చుచున్నది. కాని యాకృతులపేరులైనను మనకుఁ దెలియుట లేదు. పండితారాధ్యచరిత్రమునకుఁ బూర్వమురచించిన శాలివాహనసప్తశతికూడ నీప్రెగ్గడనకే కృతి యిచ్చెనేమో పెదకోమటివేమారెడ్డి యీసప్తశతియందలి కొంతభాగమునకు వ్యాఖ్యరచియించియుండుట వలన నీయూహకుఁ గొంతబలము కలుగుచున్నది.

శ్రీనాథుఁడు తానురచించిన శృంగార నైషధకావ్యమును మామిడి ప్రెగడన తమ్ముఁడైన సింగనామాత్యునకుఁ గృతియిచ్చెను వీరు నియోగిబ్రాహ్మణులు; ఆపస్తంబసూత్రులు; భారద్వాజగోత్రులు వీరివంశవృక్షమిది:—

ఈవంశమునందలి మామిడిమంత్రినామమే తరువాతి వారికి గృహనామ మైనట్లు కన్పట్టుచున్నది. నైషధమందలి పద్యములే యీవంశవృక్షమున కాధారములు. చిట్టిపెద్దామాత్యుఁడు:—

"మ. కుటిలారాతివరూథినీనివహశిరః కట్టాకధాటీమహా
పటహధ్వానవిపాట్య మానదశదిగ్భాగుండు త్రైలోక్యసం
పుటపేటీపరిపూర్ణకీర్తి మయ కర్పూరపరికాండుండు శ్రీ
చిటిపెద్దప్రభుఁడొప్పె విక్రమపురీసింహాసనాధ్యాసియై."

యనుపద్యమునుబట్టి నెల్లూరుపట్టణవాసి యైనట్లు తెలియుచున్నది. ఇతనికాలము క్రీ. శ. ౧౩౦౦ ప్రాంతము. అప్పుడు నెల్లూరునందు మనమసిద్ధికుమారుఁడు రాజుగా నుండియుండును.

కృతిపతితండ్రియైన పెద్దనామాత్యుని, నాతనిభార్యయైన తల్లమాంబికను వర్ణించినమూఁడుపద్యముల నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

మ. అనతారాతివసుంధరారమణసప్తాంగాపహారక్రియా
ఘనసంరంభవిజృంభమాణపటుదోః ఖర్జూద్వితీయార్జునుం
డనవేమాధిపురాజ్యభారభరణవ్యాపారదక్షుండు పె
ద్దనమంత్రీశుఁడు మామిడన్నసుతుఁ డేతన్మాత్రుఁడై చెప్పఁగాన్.

ఉ. తమ్ములు దన్ను మువ్వురును దైవముఁగా గురుఁగా మహానిధా
నమ్ముఁగ దాతఁగాఁ దమమనంబుల భావనచేసికొల్వ భా
గ్యమ్ముల కల్ల నెల్లయయి కాంచెఁ బ్రసిద్ధి నృపప్రధానర
త్నమ్మగు మంత్రిపెద్దన యుదాత్తమతిన్ రఘురాముకైవడిన్.

సీ. గౌతమగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబ
పరమసంయమిసూత్రపావనుండు
గారాపుపౌత్రుండు గంధవారణుఁ డగు
శ్రీకేతనామాత్యశేఖరునకు
పేర్మిహనుమంతబిరుదాంకుఁ డగురాచ
వారికి నెయ్యంపు వరసుతుండు
చౌహత్తమల్లుండు దోహత్తనారాయ
ణుండు ఖండియరాయచండబిరుద

తే. మంత్రియల్లాడరాజును మహితపుణ్య
యన్నమాంబయుఁ దనకునత్యంతగరిమఁ
దల్లియును దండ్రియును గాఁగఁ దనరునట్టి
తల్లమాంబికాదేవి నుద్వాహమయ్యె.

పైపద్యము వలనఁ గృతిపతితండ్రియైన పెద్దనామాత్యుఁడు ప్రోలయ వేమునికుమారుఁడైన యనవేమారెడ్డికడ మంత్రిగా నున్నట్లు గనఁబడుచున్నది.

పెద్దనామాత్యునిమామగారైన యల్లాడరాజును, నాతనితండ్రి తాతలును ప్రసిద్ధపురుషులైనట్లు పైసీసపద్యమువలనఁదెలియుచున్నది. కాని వారివృత్తాంతము నాకుఁ దెలియరాలేదు. వీరినిగూర్చి పరిశోధ

నము గావింపవలసియున్నది ఈ పద్యమునుబట్టి పెద్దనామాత్యుఁడు "అనవేమారెడ్డి" యొద్దమంత్రిగానున్నాఁడని తెలియుచున్నది. కొన్ని శాసనములలోను కొన్నిచాటువులలోను "పెద్దకోమటన్నవేమ" అని యుండుటచే పెదకోమటి+అన్నవేమ యని పదచ్ఛేదము చేసి, పెదకోమటి వేమునిఁగూడ ''అనవేముఁడని'' పిలుచుచుందురనికొందఱు అనుచున్నారు. కాని పెదకోమటి వేమారెడ్డియను పేరితనికి బహుళముగా వ్యాపకము నందుండుటచేతను, అనవేమారెడ్డియనఁగా ప్రోలయవేమునికుమారుఁడగు ననవేమారెడ్డియనియే వాడుకయుండుటను బట్టియుఁ బెద్దనామాత్యుఁడు ప్రోలయవేమునికుమారుఁడైన యనవేమారెడ్డియొద్దనే మంత్రిగానుండెనని నిశ్చయింతము. ఇతనితమ్ములైన వీరభద్రయ్య మాచయ్య నామయ్యలలోఁ గడపటివాఁడగు నామయ్య వేమారెడ్డియొక్క కార్యభారమును వహించినవాఁడని శ్రీనాథుఁడీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

శా. స్వామిద్రోహరగండలాంఛనునకున్ సంగ్రామగాండీవికిన్
వేమక్ష్మాపతికార్యభారకలనావిఖ్యాతశక్తికిన్
నామామాత్యున కన్యరాజనిటలాంతర్న్యస్తభాగ్యాక్షర
స్తోమాపాకరణప్రవీణునకు మంత్రుల్సాటియే యెవ్వరున్.

ఈవేమారెడ్డి యెవ్వరో తెలిసికొనవలసియున్నది. ఈవేమారెడ్డికి 'అన' శబ్దముచేర్చలేదు. కావున నీతఁడు పెదకోమటికుమారుఁడైన వేమారెడ్డియే యని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈవేమారెడ్డికిఁ గొండవీటిరాజ్యము కుమారగిరిరెడ్డి యనంతరమున సంక్రమించినను, నంతకుఁబూర్వ మాతనికి రాజ్యము లేకపోలేదు. రెడ్డిరాజ్యసంస్థాపకుఁడైన ప్రోలయవేమారెడ్డి తనయన్నదమ్ములకుఁగొంతకొంత రాజ్యము నిచ్చియున్నట్లు యెఱ్ఱాప్రెగడచారిత్రమున సోదాహరణముగా వ్రాసియున్నాఁడను. అతఁడు తనయన్నయైన మాచయరెడ్డికిఁ గొంతరాజ్యము నిచ్చియుండును. ఆరాజ్యము వంశపారంపర్య

ముగ వేమారెడ్డికి వచ్చియుండెను. కావున నీవేమారెడ్డి యొద్దనే నామయ, మంత్రిగా నుండెనని చెప్పవచ్చును. పండితారాధ్యచరిత్ర కృతిపతియైన ప్రెగడనను, నతనికగ్రజుఁడైన వేమనామాత్యుని శ్రీనాథుఁడు నైషధకావ్యమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. కాలకంఠకఠోరకంఠహుంకారంబు
చెవులు సోఁకనినాఁటి చిత్తభవుఁడు
కుపితరాఘవఘన క్రూరనారాచంబు
తనువునాటనినాఁటి వనధిరాజు
క్రుద్ధకుంభోద్భవభ్రూలతాకౌటిల్య
వికృతిఁ గ్రుంగనినాఁటి వింధ్యశిఖరి
వీరభద్రోదారఘోరవీరావేశ
విహృతిఁ గందనినాఁటి తుహినకరుఁడు

తే. చక్కఁదనమున గాంభీర్యసారమునను
ప్రకటధైర్యకళాకలాపములయందు
దండనాయకచూడావతంస మైన
మంత్రి మామిడి వేమనామాత్యుఁ డెలమి.

మ. తగుఁగ్రైహార మొనర్ప విక్రమకథాధౌరేయతాశాలి శ్రీ
ప్రెగడన్నధ్వజినీశుఁడంబునిధిగంభీరుండు శుంభద్విష
న్నగరద్వారకవాటపాటనవిధానప్రౌఢబాహార్గళా
యుగళుండాహవసవ్యసాచి ధరలో నొక్కండు పేరుక్కనన్.

ఈ రెండుపద్యములనుబట్టి వేమనామాత్యుఁడును, ప్రెగడన్నయు గొప్పదండాధీశులై రణశూరులైనట్లు తెలియుచున్నది. కాని యేరాజు కడ వీరుండిరో తెలియుటలేదు. వీరితండ్రియైన పెద్దనామాత్యుఁ డన వేమ మహీపాలుని యొద్దమంత్రిగా నున్నవాఁడు. కావున వీరుకూడ అనవేముని యొద్దనుండిన నుండవచ్చును. లేదా అనవేమునకుఁ బిమ్మట

వేమయనామధారులలో, పెదకోమటి వేముఁడే పెద్దవాఁడును ప్రతిభా శాలియుఁ గావున నాతనియొద్ద దండనాయకులుగను మంత్రులుగను నుండియుందురు. శాలివాహనసప్తశతి పండితారాధ్య చరిత్రములను శ్రీనాథుఁడు ౧౪౦౦-౧౪౦౫ నడుమ రచించియుండును.

—: (౨) శృంగారనైషధము—కృతిపతి—మామిడిసింగనామాత్యుఁడు :—

శ్రీనాథుఁడు రచించినశృంగారనైషధకృతిపతి, పండితారాధ్య చరిత్రకృతిపతి యగుపెద్దనమంత్రిసోదరుఁడైన సింగనామాత్యుఁడు. ఇతఁడు పెదకోమటి వేమునియొద్ద మంత్రిగానుండెను. పినతండ్రియైన నామయామాత్యుని యనంతరమున నీతఁడు మంత్రిత్వమును వహించి నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఇతఁడుపండితుఁడును, బండితపోషకుఁడునై యుండెను. ఇతనినిగూర్చి పెక్కుపద్యములను శ్రీనాథుఁడు వ్రాసి యున్నాఁడు. అందు రెండుపద్యముల నిట నుదాహరించెదను.

సీ. గగనకల్లోలినీకల్లోలమాలికా
హల్లీసకములతో నవఘళించి
చరమసంధ్యాకాలసంఫుల్లమల్లికా
స్తబకపంక్తులతోడ సరసమాడి
శరదాగమారంభసంపూర్ణపూర్ణిమా
విమలచంద్రికలతో వియ్యమంది
బిసరుహాసనవధూపృథుపయోధరభార
హారవల్లరులతో నసఁగి పెనఁగి

తే. వెలయు నెవ్వానియభిరామవిమలకీర్తి
యతఁడు త్రిభువనరాయవేశ్యాభుజంగ
కదనగాండీవి జగనొబ్బగండబిరుద
శాశ్వతుం డొప్పు సింగనసచివవరుఁడు.

మ. అనుదార న్వివిధాగ్రహారములతో నాందోళికాచ్ఛత్రచా
మరకల్యాణకళాచికాది బహుసమ్మానార్హచిహ్నంబు లా

దర మొప్పారఁగ వేమభూవరునిచేతం। గాంచె సామ్రాజ్యసం
భరణప్రౌఢుఁ డమాత్యసింగఁడు నయప్రాగల్భ్య గర్వోన్నతిన్.

సింగనామాత్యుని వర్ణించినపద్యములలో రెండుమూఁడుతావులయందీతఁడు "పాండ్యరాయగజకేసరి" యని చెప్పి యున్నాఁడు. పెదకోమటివేమారెడ్డి పాండ్యదేశముపైకి దండువెడలిన ట్లాధారములు లేవు. పాండ్యరాజులు తఱచుగా నెల్లూరుగుంటూరు మండలములపై యుద్ధమునకు వచ్చిరని చరిత్రములు చెప్పుచున్నవి. పెదకోమటివేముని రాజ్యకాలములోఁగూడఁ బాండ్యులు కొండవీఁడును జయింపఁగోరి వచ్చియుందురు. అప్పు డీసింగనామాత్యుఁడు వారిని జయించియుండును. ఈకాలమెప్పుడో తెలిసినచో నది నైషధరచనాకాలనిర్ణయమున నుపకరించును.

ఈసింగనామాత్యుఁడు జ్యోతిషమున సిద్ధాంత భాగమును బూర్తిగ నెఱింగిన ప్రజ్ఞావంతుఁడనియు, సోమసిద్ధాంతమున కీతఁడు వ్యాఖ్యవ్రాసెననియుఁజెప్పుదురు. ఇతఁడు శంకరమహాని శిష్యుఁడని నైషధమున షష్ఠాశ్వాసాదిపద్యమువలనఁదెలియుచున్నది ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కూడ శంకరమహాని శిష్యుఁడే కాని యాతఁ డీతఁడుకాఁడు. వీరిరువురి నడుమ నూఱుసంవత్సరముల వ్యత్యాస మున్నది.

"క్లిష్టార్థమగు సోమసిద్ధాంతమున కీతఁడు రచించిన వ్యాఖ్యానము క్రొత్తగా నిప్పు డుపలబ్ధమైనది. తనవృత్తాంతము నాతఁడందిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

శ్లో. అస్తి శ్రీమద్భరద్వాజగోత్రేశ్రోత్రియభూషణమ్
నప్తాశ్రీచిట్టయాఖ్యస్య పౌత్రో మామిడిమంత్రిణః
తనుజః పెద్దనార్యస్య శ్రీనృసింహో మహాయశాః
పెదకోమటివేమేంద్రమంత్రిణా తేన ధీమతా
జ్యోతిర్విద్యా నిరాఘాట సరస్వత్పారదృశ్వనా
సింగయామాత్యరత్నేన భువిలోకహితైషిణా
క్రియతే సోమసిద్ధాంత వ్యాఖ్యా గూఢార్థదీపికా.

ఈవ్యాఖ్యానము నీతఁడు క్రీ. శ. ౧౪౧౭వ సంవత్సరమున రచించి నట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు"

శృంగారశ్రీనాథము. పుట౮౧

—: నైషధరచనాకాలము :—

సీ. తే. "పరఁగు శ్రీ వేమమండలేశ్వరునిమంత్రి
యహితదుర్మంత్రిమదనము ద్దావతార
శాసనుఁడు రాయవేశ్యాభుజంగబిరుద
మంత్రి పెద్దయసింగ నామాత్యవరుఁడు.

అనుపద్యమునుబట్టి నైషధరచనాకాలమునాఁటికిఁ బెదకోమటి వేముఁడు మండలేశ్వరుఁడుగానే యున్నాఁడనియు, నప్పటికిఁ గుమారగిరిరెడ్డి చనిపోలేదనియుఁ గొండవీటిరాజ్యము వేమారెడ్డికి సంక్రమింపలేదనియు, నాతనికప్పటికి గొండవీడురాజ్యమువచ్చియున్నచో నాతనిని జక్రవర్తియనియే శ్రీనాథుఁడు చెప్పియుండుననియుఁ గొందఱనుచున్నారు. ఇది సత్యమైనచోఁ గుమారగిరిరెడ్డి క్రీ. శ. ౧౪౦౦ ప్రాంతమునఁ జనిపోయెను. కావున నంతకుముందే నైషధ రచనము జరిగియుండునని చెప్పవలసియున్నది. నైషధమున నెచ్చటను గొండవీడు ప్రస్తావము లేదనియుఁ గొండవీడురాజ్యము పెదకోమటివేమునకు సంక్రమింపక పూర్వమాతనికిఁ గొంతరాజ్యము లేక పోలేదనియుఁ గొండవీటిరాజుల కాతఁడు సామంతుఁడైనను గాకపోయినను గుమారగిరిరెడ్డికాలమున నాతఁడొక చిన్నదేశపరిపాలకుఁడుగా నుండినమాట నిజమనియు నందుచే నాతఁడు సామాన్యమాండలేశ్వరుఁడుగా నైషధమున జెప్పఁబడియెననియుఁగావున నాకాలమున నే నైషధము రచియింపఁబడినట్లు తలంపవలయునని వారివాదము. చక్రవర్తి, రాజాధిరాజు, ఇత్యాదిశబ్దములచే విశేషభూపరిపాలకులను వర్ణించుటయు, సామంతప్రభువనియు, మండలేశ్వరుఁడనయుస్వల్ప భూభాగపరిపాలకులను బిలుచుటయుఁ గలదు. కాని యీనియమమును

సర్వత్రి వర్తింపఁజేయరాదు. అవక్రపరాక్రమముచే నాంధ్రదేశము నేకచ్ఛత్రిముగఁ బరిపాలించిన ద్వితీయప్రతాపరుద్రి చక్రవర్తిని మండలేశ్వరుఁడని కొన్ని శాసనములలో వాడియున్నారు.

ఇట్టియుదాహరణముల నింకను జూపవచ్చును. అందుచేనీశబ్ద మునుబట్టి నైషధరచనాకాలమును నిర్ణయింపలేము. ఇదియుఁగాక నైషధమున సింగనామాత్యుని వర్ణించిన పద్యములలో, "సామ్రాజ్య సంభరణ ప్రౌఢుఁ డమాత్యసింగఁ"డనియు

క. శ్రీరాజరాజవేమ
క్ష్మారమణకృపాకటాక్షసంవర్ధిత ల
క్ష్మీరక్షితబుధలోక! యు
దారగుణాధార! సింగనామాత్యనిధీ!"

యనియు, "వేమభూపతిమహాసామ్రాజ్యరక్షామణి" యనియు

"శ్రీరెడ్డివేమవిశ్వ
క్ష్మారమణకృపావిశేషసమధిగతైశ్వ
ర్యారూఢవిభవశ్రీంగా"

యనియుఁ జెప్పియుండుటచేతను, కొండవీటిరాజ్యగ్రహణానంతరమున వ్రాయించిన వేమభూపాలునిశాసనములలోఁ గూడ నింతకంటె నాధిక్యమును సూచించువిశేషణము లుపయోగింపకుండుటను బట్టియు, నైషధరచనాకాలము నాఁటికి వేమారెడ్డి కొండవీటిసింహాసనమధిష్ఠించి యున్నాఁడనియే విశ్వసింపవచ్చును. పాండ్యచక్రవర్తి, కొండవీటిమహారాజ్యముపైకి దండెత్తివచ్చినాఁ డనుటయు, నాతనిని వేమభూపాలుఁ డెదుర్కొని రొడించినాఁడనుటయు, నారణములో సింగనామాత్యుఁడు పాల్గొని "పాండ్యగజపంచాస్య" డయ్యె ననుటయు సమంజసముగాని, కొండవీటిని విడిచియేమూలనోయున్న యొకచిన్నసామంతునిపైఁ బాండ్యుఁడు దండువెడలెననిచెప్పుట యుక్తి

యుక్తముగ నుండదు. కావునఁ బెదకోమటివేమారెడ్డి కొండవీడు సింహాసన మధిష్ఠించిన పిమ్మటనే నైషధమును శ్రీనాథుడురచియించెనని నిశ్చయింపవలసియున్నది. నైషధరచనాకాలము క్రీ శ. ౧౪౦౫-౧౪౧౦ నడుమనైయుండుననియు, నప్పటికాతనికి ౨౫-౩౦ సంవత్సరములవయ సుండుననియు నాతనిజననము రెండుమూఁడు సంవత్సరము లావలీవల ౧౩౮౦ ప్రాంతమైయుండుననియు నాయభిప్రాయము. శ్రీనాథునిజననము ౧౩౬౫ ప్రాంతమనియు మరణము ౧౪౪౦ ప్రాంతమనియు శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. అదిసత్యమయ్యెనేని, యీమహాకవి యవసానకాలమునాఁటి వయసు ౭౫ సంవత్సరము లగును. ఆవయసున నాతఁడు "బొడ్డుపల్లె"ను గుత్తకుదీసికొనునని తలంపరాదు ఈసందర్భమును బట్టి చూచినను శ్రీనాథునిజననకాలము క్రీ శ. ౧౩౮౦ ప్రాంతమనుటయే యొప్పిదమగును. కాని దీనికొక్క ప్రతిబంధకము కన్పించుచున్నది. శ్రీనాథుని తాతయైన కమలనాభామాత్యుఁడుద్వితీయప్రతాపరుద్రుని కాలమువాఁడని "వినమత్కాకతిసార్వభౌము" అనువాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఆప్రతాపరుద్రుఁడు క్రీ. శ ౧౨౯౫ మొదలు ౧౩౨౬ వఱకు రాజ్యముచేసినవాఁడు ఈకాలమునుబట్టి చూచినచోఁ దాతకును మనుమనికిని నడుమ వ్యత్యాసము విశేషముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ౧౩౨౦ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గమలనాభామాత్యుఁడు తనయిరువదేండ్ల వయసునఁ బ్రతాపరుద్రుని మెప్పించినాఁ డనినచో నాతనిజననకాలము ౧౩౦౦ సంవత్సరమనియు, నాతనితనయుఁడైన మారయజననము ౧౩౪౦ యనియు నాతనికి నలువదియవయేట శ్రీనాథుఁడు జన్మించెననియుఁజెప్పి యీవ్యత్యాసమును సరిపుచ్చుకొనవచ్చును. ఇందు విరుద్ధముండదు. గమలనాభామాత్యునకు మారయ యెన్నవసంతానమో మారయకు శ్రీనాథుఁడెన్నవ సంతానమో మనకుఁ దెలియదు. ఆలెక్క తెలిసినచోఁ బైనఁజెప్పిన వ్యత్యాసము

లేకుండఁబోవుట కవకాశముండవచ్చును. మొత్తముమీఁద నాలోచించిచూడఁగా శ్రీనాథుని జననకాలము క్రీ. శ. ౧౩౮౦ ప్రాంతమనుటయే సమంజసముగాఁ గాన్పించినది.

—: (3) హరవిలాసము:–కృతిపతి అవచి తిప్పయసెట్టి :—

ఈకావ్యమును శ్రీనాథుఁడు తన బాల్యసఖుఁడగు, అవచితిప్పయసెట్టియను వైశ్యున కంకితముచేసెను. ఈతిప్పయ్యనే త్రిపురాంతకుఁడని కూడనందురు. ఈతిప్పయతండ్రి దేవయ; దేవయ తండ్రి హావాణిసెట్టి. ఈతనినివాసము నెల్లూరుపట్టణ మైనట్లీపద్యములోఁ గవి చెప్పియున్నాఁడు.

గీ. సింహవిక్రమ పట్టణ శ్రేష్ఠుఁడైన
సెట్టి జగజెట్టి హావాణిసెట్టి విభుఁడు.
ఘనుఁడు నగరీశచంద్రశేఖరపదాబ్జ
వందనానందితాత్ముఁడు వంశకరుఁడు.

ఈహావాణిసెట్టి తనయుఁడైన దేవయశెట్టి, శ్రీశైలమునకు సోపానములు కట్టించిన వేమారెడ్డి కాలములో నున్నట్లీక్రింది పద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

క. శ్రీపర్వతసోపాన
స్థాపకుఁడగు రెడ్డివేమజగతీపతికిన్
బ్రాపైన యవచిదేవయ
యాహావాణికి జనించె నభ్యుదయముతోన్.

ఈపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన వేమారెడ్డి రెడ్డిరాజస్థాపకుఁడును క్రీ. శ. ౧౩౪౯ వరకు నారాజ్యమును బరిపాలించినవాఁడును, ఎఱ్ఱాప్రెగడచే రామాయణ, హరివంశములను గృతినందినవాఁడు నగు ప్రోలయవేమారెడ్డియేగాని యన్యుఁడు కాఁడు.

ఈదేవయకు మాచాంబ యందుఁదిృపురారియు, తిరుమలనాథుం డును, జామిసెట్టియు ననుమువ్వురుతనయులు గలిగిరి. ఈతిృపురారియే హరవిలాసకృతిపతియైన తిప్పయసెట్టి. ఈతిప్పయసెట్టి కోమటిగిరి భూపాలునకుచీనిచీనాంబరాదులు ద్వీపాంతరములనుండి తెప్పించియిచ్చి యతనిచేత ఛత్రచామరాందోళికాదులను బడసినవాఁడని యీక్రింది వచనములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"కొండవీడుపురంబు రాజధానిగాఁ గీర్తిలతాధిష్ఠితాష్టాదశద్వీ పాంతరాళుండునగు కోమటగిరి వసంతనృపాలువలన నాందోళికాఛత్రి చామరతురంగాది రాజ్యచిహ్నములు వడసియమ్మహారాజునకుంబ్రతి సంవత్సరోత్సవమునకుం దగినకస్తూరీకుంకుమ ఘనసార సంకుమదహి మాంబుకాలాగురు గంధసారప్రిభృతి సుగంధద్రివ్యంబులొడఁగూర్చి యుఁ జీనిసింహళతవాయి వాంకుమంజిజలనోంగి ప్రిభృతి నానాద్వీప నగరాకరంబులగు ధనకనకవస్తువాహనమాణిక్యగాణిక్యంబులు తెప్పిం చియుఁ గవి నైగమికవాదివాంశిక వైతాళికాదులగు నర్థిజనంబులకు నర్థంబులు గుప్పించియు..."

ఈకోమటిగిరి భూపాలుఁడుపైఁజెప్పిన వేమారెడ్డికిఁబౌతుృఁడు. అనపోతారెడ్డికిఁ గుమారుఁడు. అత్యంతవిలాసప్రియుఁడు. ప్రతి వత్సరవసంతోత్సవములలో నాతఁడు మహావైభవముతో జరుపుచుం డెడివాఁడు. ఆయుత్సవములకుఁ గావలసిన వస్తుసామగ్రిని దేశదేశ ములనుండి తెప్పించియిచ్చుచు నీతిప్పయసెట్టి యావస్తుభాండాగార ధ్యక్షుఁడై తనచేతిమీఁదుగా నాయుత్సవములను నిర్వహించుచుండె నని శ్రీనాథుఁ డీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

చ. హరిహరరాయ ఫేరొజసహాసురథాణ గజాధిపాదిభూ
వరులు నిజప్రభావ మభివర్ణనసేయఁ గుమారగిర్య ధీ
శ్వరుని వసంతవైభవము సర్వమునొక్కఁడ నిర్వహించు మా
తిరుమలనాథసెట్టికిని ధీగుణభట్టికి నెవ్వ రీడగున్.

గీ. తమ్ములిద్దరుఁ దనయాజ్ఞఁ దల ధరించి
యన్నిదీవులఁ దెచ్చు లాభార్థకోటి
యర్థులకు నిచ్చి కీర్తి బేహారమాడు
నవచితిప్పురాంతకుండు వంశాబ్ధివిధుఁడు.

సీ. పంజారఁ గర్పూరపాదపంబులు తెచ్చి
జలనోఁగి బంగారు మొలక తెచ్చి
సింహళంబున గంధసింధురంబులు తెచ్చి
హురుమంజి బలుతేజి హరులు తెచ్చి
గోవసంశుద్ధసంకుమదద్రవము తెచ్చి
యాంపగట్టాణిముత్యాలు తెచ్చి
జోటంగిఁ గస్తూరికాటంకములు తెచ్చి
చీనిచీనాంబరశ్రేణి తెచ్చి

గీ. జగదగోపాళరాయ వేశ్యాభుజంగ
పల్లవాదిత్య భూదానపరశురామ
కొమరగిరిరాజ దేవేంద్రకూర్మిహితుఁడు
జాణజగజెట్టి! దేవయజామిసెట్టి!

మ. తరుణా, సీరి, తవాయి, గోవ, రమణాస్థానంబులం జందనా
గరుకర్పూర హిమాంబుకుంకుమ రజఃకస్తూరికాద్రవ్యముల్
శరనం గప్పలిజోగులన్ విరివిగా సామాన్లఁ దెప్పించు నే
ర్పరియా వైశ్యకులోత్తముం డవచితిప్పం డల్పుఁడే యిమ్మహిన్

గీ. పండువా ఢిల్లిరాడాది పట్టణముల
యధిపతులు మాళిఁ దాల్చురత్నాంకురంబు
లవచి త్రిపురాంతకానీతయానపాత్ర
సింహళద్వీపమండల క్షేత్రజములు.

ఈపద్యములయం దుదాహృతములైన పట్టణములను శ్రీసోమ
శేఖర శర్మగారును, శ్రీకొమరవోలు సుబ్బారావుగారును శ్రీప్రభా

కర శాస్త్రిలుగారును గుర్తించియున్నారు. వాని వివరముల నీదిగువ క్లుప్తముగా నుదాహరించెదను. (హరవిలాసపీఠికనుజూడుఁడు)

"తరుణాసీరి=(Tarnassari) మలయద్వీపకల్పమున నొక రాష్ట్ర ప్రధాననగరము; తనాయి: మలయద్వీపకల్పమునఁ గలరేవుపట్టణము. గోవ = పశ్చిమసముద్రతీరమున నున్నగోవాపట్టణమే కావచ్చును! చీని=చీనాదేశము, పంజార = సుమత్రాద్వీపమున పజ్జార్ కలదు. బోర్నియోద్వీపము పంజాక్ మాసీన్ అను పేరుగలది కలదు. ఈరెండును కర్పూరవృక్షనములకు బ్రసిద్ధములే యఁట; జలనోఁగి= తెలియదు. చిట్టగాంగుఅని శ్రీసుబ్బారావుగారు భావించిరి. సింహళము ప్రసిద్ధము. హురుమంజి=హుర్మజ్ (పారసీకసముద్ర తీరమందలిది) యాంప=జాఫ్నా (ఇదిముత్యములకుఁ బ్రసిద్ధము) చోటంగి=చోణంగి మలబారు తీరమునగల చిన్నద్వీపములలోని పట్టుకాఁదగును." చోటంగి అనిపాఠాంతరము. బోట=బూటాన్; ఇదికస్తూరికిఁబ్రసిద్ధము; బంగారు మొలకలు శ్రీమల్లంపల్లిసోమశేఖరశర్మగారుఆస్ట్రేలియాది దేశములందు 'బంగారుమొలకలు' (మొలకలు=పలుకులు ఈయర్థమువననిదొరకు దేశములందు వ్యవహారము కలదఁట దొరకుచుండినట్లు గ్రంథస్థమాయి యున్నదనిరి. మొలకబంగారు అనుపదమునకు శబ్దరత్నాకరమున "పుట్టలలో పురుగులవల్ల కలిగెడు బంగారు' అనియర్థము కలదు

ఈపద్యములనుబట్టి యాకాలమున విదేశవ్యాపారము విరివిగా జరుగుచుండెనని దెలియుచున్నది. హరవిలాసకృతిపతి యైనతిప్పయ సెట్టిపూర్వులు దాతలు దైవభక్తికలిగినవారు నైన ట్లీక్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

సీ. కట్టించె నొకతాత కంచిహర్మ్యంబులు
హరిణాంకమౌళి కేకామ్రపతికి
బాలార్కమనియెడిపద్మరాగముఁదాచె
నొకతాత కంచినాయకునినాభి

నౌకతాత గట్టించె యోజనత్రయదీర్ఘ
తరతటాకాంభోధి తిరువళూరఁ
గావేరిఁ గట్టించెఁ గార్పాసరాసుల
నుబ్బిచోడఁడు మెచ్చ నౌక్కతాత

తే. ప్రతిదినమ్మును గపురదీపములు వేయు
వ్రతముగా నౌక్కతాత యీశ్వరున కొసఁగె
నిఖిలలోకప్రసిద్ధవాణిజ్యవంశ
ధరులు మాతాత లుభయగోత్రములయందు.

తే. శైవవైష్ణవసమయదీక్షావిశేష
ధన్యమానసు లుభయగోత్రములవారు
నాయభీష్టంబు గడుఁ జిన్ననాటినుండి
పరమమాహేశ్వరాచారభక్తిపరత.

ఈతిప్పయసెట్టి కాళహస్తీశ్వరునకుఁ బ్రాకారపాతాళగుహను నిర్మించినట్లు సప్తమాశ్వాసాదిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈవంశమువారు చేసినదానములను దెలుపుశాసనములకై శోధించితినిగాని నాకవి లభింపలేదు. ఈతిప్పయసెట్టిభార్యయన్నమ్మ. ఆశ్వాసాంతాదిపద్యములలో నీతనిని "కావేరీశా! కావేరీవల్లభ" యని సంబోధించియున్నాఁడు. ఈకావేరియెవ్వరో తెలియదు. నిఘంటువులలో కావేరీశబ్దమునకు "వేశ్య" యని యర్థమున్నది. తిప్పయసెట్టి కావేరియను వేశ్యాప్రియుఁ డయియుండునా?

వైశ్యులలో నాల్గుతెగ లున్నట్లును నందుకావేరీవల్లభులనవదియొక శాఖయయినట్లును హరవిలాసములోని "ఇది కావేరీవల్లభులును, నుభయద్రావిడులును గిష్కింధాచలక్రీడావినోదులు నయోధ్యాపురవాసులును నగు వైశ్యకులంబులవారలకుం గూటస్థుం డయిన చిఱుతొండ నంబిచరిత్రంబిది" యనువాక్యములవలనఁ దెలియనగుచున్నది. అందుఁదిప్పయసెట్టి కావేరీవల్లభకులమునకుఁజెందినవాఁడను

టకై, "కావేరీవల్లభ" యనిసంబోధించెనా? అయినచోఁ గృత్యాదిని తిప్పయసెట్టిని వర్ణించుసందర్భమున "గిరికుంధాచల క్రీడావినోదుండును, నుభయముద్రావిభుండును, గౌండిన్యగోత్ర పవిత్రుండును, నయోధ్యానగరస్వామియు" నని యుపయోగించిన మాటలకర్థమేమి? తెలిసికొన వలసి యున్నది. ఈవిషయమునుగూర్చి పరిశోధింపఁగా "కావేరీవల్లభ" యనునది యొకబిరుద మని తేలినది.

—: హా ర వి లా స ర చ నా కా ల ము :—

హారవిలాసము నేవయసున రచించినదియు శ్రీనాథుఁడు చెప్పలేదు. ఈకావ్యరచనా కాలమునుగూర్చి పండితులలో భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. క్రీ. శ. ౧౪౦౦ ప్రాంతమని కొందఱును ౧౪౪౦ ప్రాంతమని కొందఱును, శ్రీనాథుని రచనములలో నిది తుదికావ్యమని కొందఱును దలంచుచున్నారు. హారవిలాసమునుబట్టి యాగ్రంథ మెప్పుడు రచించినదియుఁ దెలియదు. హారవిలాస కృత్యాదియందలి—

సీ. కమలనాభునిపౌత్రుఁ గవితామహారాజ్య
భద్రాసనారూఢుఁ బరమపుణ్యుఁ
బాత్రునాపస్తంబసూత్రు భారద్వాజగోత్ర
సజ్జనమిత్రుఁ గులపవిత్రు
భీమాంబికా మారనామాత్యనందను
నఖిలపురాణ విద్యాప్రవీణు
నధ్వర్యువేదశాఖాధీతి నిష్ణాతు
నంధ్రభాషానైషధాబ్జభవుని

గీ. నుభయభాషా కవిత్వప్రయోగకుశలు
బాల్యసఖు గారవించి తాత్పర్య మొప్ప
నవచి దేవయతిప్పరారి యతి రాజు
హితమితోక్తులు వెలయంగ నిట్టులనియె.

ననుపద్యమును బట్టి నైషధమునకుఁ దరువాత నీకావ్యమును రచియించెననుట సుస్పష్టము. "కవితామహారాజ్య భద్రాసనారూఢు" అను వాక్యముచేఁ "కవిసార్వభౌమ" బిరుదమును సూచించినాఁడనుట నిశ్చయము. అందుచే హరవిలాసమును క్రీ. శ. ౧౪౧౦ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట రచియించెనని చెప్పుటకు సంశయింప నక్కఱలేదు కృతిపతికిఁ గవి బాల్యసఖుఁడని యీపద్యమునందున్నది. తిప్పయసెట్టి శ్రీనాథునికంటెఁ జాలపెద్దవాఁడనియు, శ్రీనాథుఁడు తనబాల్యమునుండియు నాతనికి స్నేహితుఁడుగా నుండియుండుటచే బాలసఖుఁడని యిందు వ్రాసినాఁడనియు నంతమాత్రముచే వారిరువురు సమవయస్కులు కారనియు శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారియభిప్రాయము. కాని యీయూహ యంతసమంజసముగాఁ గన్పట్టదు. డెబ్బదియేండ్ల ముదుసలి ముప్పదేండ్లవానిని బాల్యసఖుఁడని పిలువఁడు. బాలసఖుఁడనఁగా చిన్ననాఁటి స్నేహితుఁడనియర్థము తిప్పయసెట్టికంటె శ్రీనాథుఁడు దాదాపు పదేండ్లచిన్నవాఁడై యుండినను వారిరువురును బాల్యస్నేహితులని యంగీకరింపవచ్చును. కాని యంతకెక్కువ వ్యత్యాసమున్నచో వారిరువురును బాల్యసఖులనిపించుకొనరు. కావున వారిరువురి నడుమ నామాత్రపు వ్యత్యాసమున కంగీకరించి గ్రంథరచనాకాలమును నిర్ణయింప వలసియున్నది.

బాల్యసఖుఁడను శబ్దమును పైపద్యములో మాత్రమే కాకుండ, క్రిందిపద్యములోఁగూడ నుపయోగించియుండుటచే నామాట కెక్కువ గౌరవమీయఁదగియున్నది.

తే. ఆగమజ్ఞాన నిధివి తత్త్వార్థఖనివి
బహుపురాణజ్ఞుఁడవు శుభభవ్యమతివి
బాల్యసఖుఁడవు శైవప్రబంధ మొకటి
యవధరింపుము నాపేర నంకితముగ.

హరవిలాసముద్రిత ప్రతిలో "బాలసఖు" అనియున్నది. కొన్ని తాళపత్రప్రతులలో "బాల్యసఖు" అనియున్నట్లు తెలియు

చున్నది. ఈబాలత్వమేనాఁటిది! హరవిలాస రచనమునాఁటిదా! కాదు. శ్రీనాథుఁడు శృంగారనైషధరచనము నాటికే నిండు యౌవనమున నున్నవాఁడు. శ్రీనాథుఁడు బాలుఁడుగానుండి తిప్పయసెట్టి పెండ్లు గడచినవాఁడుగా నున్నప్పుడు వారికిరువురకు సఖ్యము గలిగెననియు దానినిబట్టి బాలసఖుఁడని శ్రీనాథుఁ డీగ్రంథమున నుదాహరించెననియుఁ దలంచుటలో స్వారస్యములేదు. బాల్యసఖుఁ డనుట యందే యెక్కువ స్వారస్యమున్నది అందుచే "బాలసఖ" శబ్దమపపాఠముగా నెంచి దానిని త్యజించివేయుదము.

హరవిలాసమునందుశ్రీనాథునితోఁదిప్పయసెట్టిపలికినట్లున్న

క. కంటినివిశుద్ధసంతతి
వింటిఁ బురాణములు పెక్కు విశ్వము వొగడన్
మంటి బహువత్సరంబులుఁ
గొంటి యశోధనము సుకవికోటి నుతింపన్

అను పద్యములోని "బహువత్సరంబులు" అనువాక్యమును బట్టియు,

ఉ. ధీచతురు ల్సహోదరులు తిర్మలసెట్టియుఁ జాబిసెట్టియు
న్మాచన విశ్వనాథ చినమల్లకుమారులు వీర లాత్మజుల్
శ్రీ చెలువంబు గైకొనినచేడియ యన్నమదేవి భార్యగా
గోచరమే నుతింప నయకోవిదునిం దిప్పరాంతకాధిపున్.

అనుపద్యమునఁ దిప్పయసెట్టికి ముగ్గురుకుమారులుండిరని చెప్పటంబట్టియుఁ బౌత్రు లుండిరని చెప్పకుండుటవలనను, హరవిలాస రచనమునాఁటికిఁ దిప్పయసెట్టికి దాదాపుగ నేఁబది-వేఁబదియైదు సంవత్సరము లుండునని యూహింపఁదగియున్నది. తిప్పయసెట్టికి వ్యాపారమునఁ దమ్ములు తోడ్పడిరని చెప్పెనేకాని, కుమారులవిషయమున నేమియు హరవిలాసమునఁ జెప్పలేదు. అందు వేఁ వా రాకాలమునాఁటికి వ్యాపారమునఁ దోడుపడుటకుఁ దగినవయసులో లేరని యూహింం

పఁ దగియున్నది కావున పైపద్యములో "బహువత్సరము" లనిచెప్పినను, నప్పటికిఁ దిప్పయవయసు ౪౦-౪౫ కంటె నధికముగ నుండదని నిశ్చయింపవచ్చును.

తిప్పయసెట్టితండ్రి యైనదేవయసెట్టి ప్రోలయవేముని కాలమున నున్నట్లీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

క. శ్రీపర్వతసోపాన
స్థాపకుఁ డగురెడ్డివేమజగతీపతికిన్
బ్రాప్తైనయవచిదేవయ
యాపావాణికి జనించె నభ్యుదయముతోన్.

ప్రోలయవేముఁడే శ్రీశైలమునకు సోపానములను గట్టించినవాఁడు. క్రీ. శ. ౧౩౨౦-౧౩౪౦ నడుమ నున్నవాఁడని పైన వ్రాసియుంటిని. ఈపద్యమునుబట్టి దేవయవయసును నిర్ణయింపలేము. వేమారెడ్డిరాజ్యాంతవత్సరములలో నీతఁడిరువదేండ్లవయసునందుండి వేమారెడ్డిపరిచయము గల్గించుకొని యుండవచ్చునని తోఁచుట కవకాశమున్నది. దేవయతండ్రియైన పావాణిసెట్టి నివాసము నెల్లూరు. వీరి మూలపురుషుఁడైన చిరుతొండనంబి కాంచీపురవాస్తవ్యుఁడు. వీరి పూర్వులు కంచివాస్తవ్యులైనను వర్తకముకొఱకు పావాణిసెట్టి నెల్లూరున నివసించియుండును. అతనికుమారుఁడైన దేవయసెట్టి కొంతకాలము వేమారెడ్డికి రాజధానియైన యద్దంకియందుండియుండును. అతనికుమారుఁడైన తిప్పయసెట్టి కుమారగిరిరెడ్డి కాలములోఁ గొండవీటియందుండిన నుండవచ్చును. కాని హరవిలాసరచనము నాఁటికితని నివాసము కాంచీపురమని యాకావ్యమునఁబెక్కుపద్యములలో శ్రీనాథుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. కుమారగిరిరెడ్డి వసంతోత్సవములలో దిప్పయసెట్టి పాల్గొని, తానొక్కఁడే యాయుత్సవములను నడపియుండెనని వ్రాసియున్నను,

క. కొమరగిరి వసంతనృపా
గమకవివరగంధసార కస్తూరికుం
కమకర్పూర హిమాంభ
స్సముదంచిత బహుసుగంధిశాలాధ్యక్షా :

యని సంబోధించియున్నను, నివియన్నియు నాతఁడు కొండ వీట నివసించియున్నాఁడని నిశ్చయించుట కాధారములుకావు. కుమారగిరిరెడ్డి సంతతవిలాసప్రియుఁడగుటచే నాతనికిఁ గావలసిన వస్తుసముదాయము నెప్పటికప్పుడందించుచుండుటకై కొండవీటియందే నివసించి యుండెనని యంగీకరించినను, నాకాలములో నదఁగా కుమారగిరిరెడ్డి జీవితకాలములో శ్రీనాథుఁడు హరవిలాసమును రచియింపలేదనియుఁ దిప్పయసెట్టి కంచియందు స్థిరనివాస మేర్పరచుకొనిన పిమ్మట నే యది రచితమైనదనియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

దేవయసెట్టిజననము క్రీ. శ. ౧౩౩౦ ప్రాంతమనియు, పావాశెసెట్టి యనంతరము ప్రోలయవేమారెడ్డి చరమకాలములో నీ దేవయసెట్టి యాతనిప్రాపకమును సంపాదించెననియు, నాతనికుమారుఁడైన తిప్పయసెట్టి జననము ౧౩౭౦ ప్రాంతమనియు నాయభిప్రాయము. హరవిలాస తృతీయాశ్వాసాదిని

"క. శ్రీపర్వతసోపాన
స్థాపక వేమక్షితీశ సామ్రాజ్య శ్రీ
వ్యాపారిముఖ్య ! యన్వయ
దీపక ! యలకాధిరాజ ! దేవయతిప్పా !"

యని యున్నదనియు, దీనినిబట్టి తిప్పయసెట్టి ప్రోలయవేమునికాలములోనే వ్యాపారము చేయుచున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నదనియు బ్రహ్మశ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారి యభిప్రాయము. అదిసత్యమయ్యెనేని యధమ మాతని జననకాలము క్రీ. శ. ౧౩౩౦ వ సంవత్సరప్రాంతమగును. శ్రీపంతులుగారి లెక్కప్రకారము శ్రీనాథునకు నీతనికివయో

వ్యత్యాసము ముప్పదియైదేండ్లగును. వారియూహ ననుసరించి హర విలాసరచనమునాఁటికి డెబ్బదేండ్ల ముదుసలిగానున్న తిప్పయసెట్టి శ్రీనాథునిఁ జిన్ననాఁటిసఖుఁడని పిలిచినట్లగును. ఇంతవయోవ్యత్యాస మున్న వానిని సఖుఁడనుట తటస్థింపదు. "శ్రీనాథుఁడు బాలుఁడయి యుండునపుడు సఖ్యము కలుగుటచేత కే తిప్పయసెట్టికి శ్రీనాథుఁడు బాలసఖుఁడయ్యెను గాని యుభయులును బాలురయి యుండినప్పుడు కలిగినమైత్రిచేతఁగాదు" అని వ్రాసిపంతులుగారీ వయోవ్యత్యాస మును సమర్థింపఁ జూచిరికాని యది యంగీకరింపఁ దగినదిగా నాకుఁ గన్పట్టలేదు. తిరుమలసెట్టిని వర్ణించిన "హరిహరరాయ... అనుపద్య ములోనుదాహరింపఁబడిన" ముప్పరిలో (రెండవ) హరిహరరాయలు ౧౩౭౭ మొదలుకొని ౧౪౦౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాల నము చేసెను. ఫిరోజిసహా ౧౩౯౭ మొదలుకొని ౧౪౨౨ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనముచేసెను. కుమారగిరిభూపాలుఁడు ౧౩౮౩ మొదలుకొని ౧౪౦౦వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనము చేసెను. అందుచేత నీముగ్గురునుండి రాజ్యపాలనము చేయుచుండిన కాలము ౧౩౯౭, ౧౩౯౮, ౧౩౯౯, ౧౪౦౦ సంవత్సరములుకాబట్టి ౧౩౯౭ నకును ౧౪౦౦ లకును నడిమికాలములో ననఁగా ౧౪౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున హరవిలాసము రచియింపఁబడెను. అప్పటికి శ్రీనాథునికి ముప్పదినాలుగు ముప్పదియైదు సంవత్సరములవయస్సుం డును" అనివారు వ్రాసియున్నారు. శ్రీపంతులుగా రాపద్యములోని "గజాధిపాదిభూవరుల (గజపతిమొదలుగాగల ప్రభువులు) నేలాకో విడచిపెట్టిరి. ఆపద్యములోఁ దిప్పయసెట్టి నుతించినప్రభువుల నేక రువుపెట్టినేగాని వారందఱును గొమరగిరిరెడ్డి వసంతోత్సవములోఁ బాల్గొనుటకై కొండవీటికి వచ్చిరనిగాని యాకాలముననే డా నాకా వ్యమును రచించినగాని శ్రీనాథుఁడు చెప్పలేదు.

శ్రీకొమఱ్ఱాజులక్ష్మణరావుపంతులుగారుపీరేశలింగంపంతులుగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవింపు చుహరవిలాసముకుమారరెడ్డిజీవితకాల

మునందే వ్రాయబడెనని తలంచుటకుఁ దగినయాధారములు హారవిలా
సమునందే కలవని వ్రాసియున్నారు. చారిత్రకవిజ్ఞాన నిధులగు
శ్రీలక్ష్మణరావుగారితో నీవిషయమున నే నేకీభవింపఁ జాలను. కుమా
గిరిరెడ్డి జీవితకాలములో నైషధమే రచియింపఁ బడలేదని నాయుద్దే
శము. కావ్యములలోఁ గవులంతకుఁబూర్వ మెప్పుడోగతించిన పుణ్య
పురుషులనుగూర్చి యిప్పుడు జీవించియున్నవారిని పొగడినట్లే నుతిం
చుచుందురు. అతిక్రాంతకాల చారిత్రములను బ్రత్యక్షప్రదర్శనీయ
ములుగాఁ జేయుచుండుటయే వారివృత్తి. మనుమసిద్ధి యనంతరము
తిక్కనసోమయాజి కెవ్వరైన నొకగ్రంథము నంకితముజేసినచో నందు
మనుమసిద్ధిని యాతనిచేఁ దిక్కనపడసిన మన్ననలను వర్ణించుటతప్పు
గాదు. అట్లువర్ణించినంతమాత్రమున నాకావ్యము మనుమసిద్ధి కాల
ములో రచియింపఁబడియుండునని నిర్ణయించు టుచితము కాదు. అట్లు
నిశ్చయించుటకుఁ జాలసాక్ష్యము కావలసియుండును. అట్టిసాక్ష్య
మును హారవిలాస మిచ్చుటలేదు.

తిప్పయసెట్టి, ప్రోలయవేముని కాలములో నున్నట్లు తోపింపఁ
జేసెడి పైపద్యమునకు. వేమారెడ్డి సామ్రాజ్యవ్యాపారిముఖ్యుల వంశ
దీపకుఁడనియే యర్థమును గ్రహింపవలసియుండును. అట్టియర్థమును
జెప్పుటకు వ్యాకరణ మంగీకరింప దనుమాట నిజమే. ఈయసందర్భ
మును గ్రహించి హారవిలాసమునకుఁబీఠిక వ్రాసిన శ్రీపోలవరసంస్థాన
పతి, యీపద్యమందలి "యన్వయ" యనుపదమునకు బదులుగా
'సత్కుల' యని దిద్దవలయునని వ్రాసియున్నారు. "సత్కుల"
యని కాకపోయిన మానె 'య' యను నక్షర మున్నచోటమఱి
యొకయక్షర ముంచి సవరింపవచ్చును. కాని యిట్టిదిద్దుబాటులను
జేయుటకు ముందుఁ దగినంతకారణమును జూపవలసియుండును. ఏది
యెట్లున్నను, దిప్పయసెట్టి ప్రోలయవేమారెడ్డి కాలములో నున్నాఁ
డనుట కవకాశములేదు. ఆవేమారెడ్డికాలములో నే తిప్పయయున్నాఁ
డను నెడల, బాల్యసఖుఁడను పదమునకు సందర్భశూన్యమైన యర్థ

మును జెప్పవలసియుండును. శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు చెప్పిన ట్లాశబ్దమున కర్థము చెప్పవలయునని తలంచితిమేని శ్రీనాథుఁడు బాల్య సఖశబ్దము ననాలోచితముగాఁ బ్రయోగించినాఁడని చెప్పవలసి వచ్చును. తిప్పయసెట్టితో స్నేహితుఁ డగుటకు శ్రీనాథునకు బది యేండ్లయిన నుండవలయును గదా! శ్రీపంతులువారి లెక్క ననుసరించి యప్పటికిఁ దిప్పయకు నలువదిరెండు సంవత్సరము లుండును. శ్రీనాథునిజననము ౧౩౮౦ వ సంవత్సరము కావున వీరిద్దరినడుమ వయో వ్యత్యాస మేఁబదియేండ్లయి, వారిరువురు స్నేహితులగు నప్పటి కావ్యత్యాస మఱువ దేండ్లగును. ఇట్టివానిని శ్రీనాథుఁడు బాల్యస ఖుఁడని నాఁడనుట కంటె విపరీతముండదు. బాల్యసఖుఁ డనినందువలనవచ్చెడి విశేషగౌరవము లేదు. బాల్యసఖశబ్దమున కిట్టి యర్థము చెప్పుటకంటెఁ బై పద్యములోని "వ్యాపారిముఖ్య యన్వయదీపక" యనువాక్యమున కనుకూలమైన యర్థము చెప్పుకొను టయే మేలు. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారి పీఠికతోఁ బ్రకటితమైన హరవిలాసమున నీశబ్దము "సాన్వయ" యని యున్నది. శ్రీశాస్త్రిలు గారు దీని సవరించిరో వారుపరిశీలించిన తాళపత్రప్రతిలో నాపాఠమున్నదో తెలియదు.

శ్రీనాథునకుఁ గొండవీటి ప్రభువుల యనంతరమున రాజాశ్రయ లాభము లేనికాలములో ననఁగా రాజమహేంద్రవరము రెడ్డిప్రభువుల యాదరము లభించులోపల నీ హరవిలాసమును రచించి తనబాల్యసఖుఁడగు తిప్పయసెట్టి కంకితము చేసియుండెనని నాయభి ప్రాయము. ఆకాలము క్రీ. శ. ౧౪౨౫ ప్రాంతము. అప్పటికి శ్రీనా థునకు నలువది నలువదియైదు సంవత్సరముల ప్రాయమును, దిప్పయ కేఁబది, యేబదియైదు సంవత్సరముల వయసును నుండి యుండును.

సంస్కృతభీమఖండముననున్న —

శ్లో. "గ్రసతేస్మజగత్త్రాతా । విషభృద్భూషణోవిషమ్
ఘుటికాం ఘుటికాంసిద్ధో । బధ్వారసమయీామివ"

౧ అధ్యా ౭.

అనుశ్లోకము.

క. కటుకమగువిషము విషధర
కటకం బగు కేలఁ బూని కౌతూహలియై
ఘుటికాసంసిద్ధుఁడు విష
ఘుటికయునుం బోలె మృడుఁడు గుటుకున మ్రింగెన్.

అని యాంధ్రీకరించి భీమేశ్వరపురాణమునఁ జేర్చెననియు, హరవిలాసమునఁ గూడ నీ పద్యము కలదనియు, నందుచే భీమేశ్వరపురాణ రచనానంతరమున ననఁగా క్రీ. శ. ౧౩౩౦ ప్రాంతమున హరవిలాసమును రచియించె ననియు, బ్రీ. శ్రీ. ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు వ్రాసియుండిరి. పైననేనుజూపినకాలమునకును వారు చెప్పినదానికినైదుసంవత్సరముల వ్యత్యాసమున్మాత్రమే కలదు. రాజమహేంద్రవరపు రెడ్ల యాస్థానమునం దాశ్రయము దొరకిన పిమ్మట నాతఁడు కంచికిఁ బోలేదనియు, ఏ రాజాశ్రయమును లభింపని కాలములో ధనార్జన కొఱకు తనబాల్యసఖుఁడును, దాతయు, ధనవంతుఁడునగుతిప్పయసెట్టి కడకేఁగి హరవిలాసము నాతని కంకితము చేసియుండుననియు నాయభిప్రాయము. భీమేశ్వరపురాణ కాశీఖండములసంగతి హరవిలాసమున నెత్తక నైషధమును మాత్రమే స్మరించియుండుటకూడ నాయూహకు బలమొసంగుచున్నది. సంస్కృతభీమఖండమును గూడ శ్రీనాథుఁడే రచియించెనని యొకవాదమున్నది. దానిమాట యటుండ నిండు. బహుపురాణజ్ఞుఁడగు శ్రీనాథుఁడు భీమఖండమును జదివియుండును. అందలిశ్లోక మాకథాసందర్భమున స్మరణకురాఁగాదానినాంధ్రీకరించి హరవిలాసమున వేసియుండును. హరవిలాస రచనాకాలముననే తాను

రాజమహేంద్రవరపురెడ్ల నాశ్రయించు తలంపుఁగొని యారెడ్లను, వారి మంత్రియగు నన్నయామాత్యుఁడును భీమఖండనివాసులై భీమేశ్వర సేవాపరాయణులైయుండుట నెఱింగి భీమేశ్వరపురాణ రచనమును దలపెట్టియుండును. హరవిలాసమునందలి పద్యమే మఱలభీమపురాణమునఁ జేర్చియుండునని తలంచుట కవకాశమున్నది. అందుచే హరవిలాస రచనాకాలము నేననినట్లు క్రీ. శ. ౧౪౨౫ ప్రాంతము కావచ్చును.

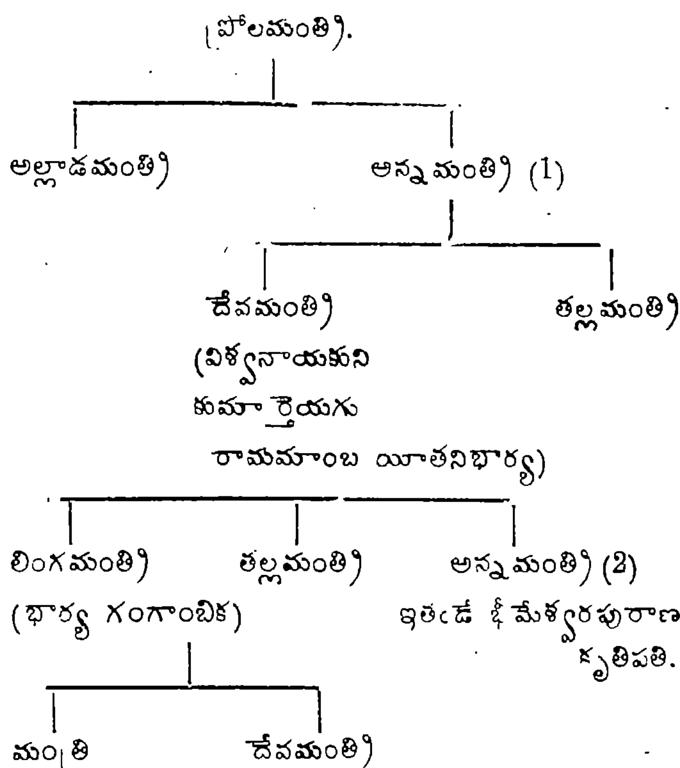
ఈతిప్పయసెట్టికి పిల్లలమఱ్ఱి పెద్దన్న గురువైనట్లు హరవిలాసమునందలి —

ఉ. పిన్నటనాఁడు సత్కరుణఁ బిల్లలమఱ్ఱి మహాప్రధాన పె
ద్దన్న గురూత్తముండు తగ నక్షరశిక్షయు శైవమార్గసం
పన్నతయున్ వివేకపరిపాటియునుం గృప సేసె నర్థి నే
యన్నకు నట్టిసెట్టి త్రిపురాంతకునిం దగుఁ బ్రస్తుతింపఁగన్.

అను పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. జైమినిభారతకృతికర్తయగు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన్న కీతఁడన్నయో, పినతండ్రియో యగునని కొందఱనియుండిరి. ఈ బాంధవ్యమును స్థిరపఱచు నాధారములు లభింపలేదు. అందుచేఁ గాలనిర్ణయమున కీ పద్యము సహకారి కానేరదు. కేవలము నూహలపై నూహలనల్లి సిద్ధాంతములను జేయుటవలనఁ బ్రయోజనముండదు.

—: (౪) భీమేశ్వరపురాణము కృతిపతి బెండపూడి అన్నమంత్రి. :—

ఆఱాశ్వాసములు గల యీ భీమేశ్వర పురాణమును కాశ్యపసగోత్రుఁడు, నాపస్తంబసూత్రుఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు నగు బెండపూడి అన్నయమంత్రి కంకితముచేసెను. అన్నయమంత్రి వంశవృక్షము నీ క్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

మొదటి అన్నమంత్రి కాకతీయరాజులవద్ద గజసేనాధ్యక్షుఁడై తొమ్మిదిలక్షల సైన్యమున కధికారియై, ఆంధ్రభూమండ లాధ్యక్ష సింహాసన ప్రతిష్ఠాపనాచార్యబిరుదమును వహించినట్లీ క్రిందిపద్యము వలనఁదెలియుచున్నది.

సీ. కాకతిక్ష్మాపాల గంధదంతావళ
ధ్వజినీ మహాదురంధరుఁ డనంగ
నవలక్షకోదండనాథ రాజ్యాంభోధి
సంపూర్ణ పూర్ణిమాచంద్రుఁ డనఁగ
నంధ్రభూమండలాధ్యక్ష సింహాసన
సంప్రతిష్ఠాపనాచార్యుఁ డనఁగ

వీరరుద్రాశేష విశ్వంభరాధీశ
పృథుల దక్షిణ భుజాపీఠ మనఁగ

తే. యవనసంహార విలయకాలాగ్ని యనఁగ
ధాటి విఘటితకుమ్మరోధ్యానుఁ డనఁగ
విశ్వలోకప్రశస్తుఁడై వినుతి కెక్కె
నతులబలసీమ! పోలయయన్నశౌరి !

ఈయన్నమంత్రి ప్రతాపరుద్రమహారాజుచే నియమితుఁడై రేచర్లసింగమ నాయనితోఁ గలసి కంపిల దేశమునకేఁగి యాప్రభువును జయించెను. ఇంక నెన్నియో యుద్ధములలోఁ బాల్గొని జయము సంపాదించెను ఇనుములూరి యన్నయదేవుని పెదతండ్రికుమారుఁడైన కొలని రుద్రదేవుఁడును, నీ యన్నమంత్రియు సమకాలికులు. ఇరువురును బ్రతాపరుద్రుని రాజ్యసంరక్షకులు.

కొలని ప్రతాపరుద్రునిచే నీ యన్నయమంత్రి యొక గ్రామము నగ్రహారముగాఁ బడసినట్లు భీమేశ్వర పురాణమందలి యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

చ. కొలనుఁ బ్రతాపరుద్రనృపకుంజరుచేత నరేంద్రసారణీ
సలిలవివర్ధమాన బహుసస్యసమాకుల మగ్రహారమై
వెలయ విభాకరగ్రహణవేళఁ దగంగఁ బరిగ్రహించె బం
ధుల భరియించె నన్నవిభుతో సరివెట్లు ప్రధానులెవ్వరున్.

ఈపద్యమునుబట్టి ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి, కొలను గ్రామమును, అన్నమంత్రి కొసంగెనని యర్థమగుచున్నది. "కొలను" అనఁగా ప్రస్తుతమున "ఏలూరు" అని పిలువఁబడుచున్న పట్టణమే. ఆపట్టణము రాజధానిగాఁ గల ప్రదేశ మాకాలమునఁ బ్రతాపరుద్రచక్రవర్తి యేలుబడిక్రింద నుండెడిది. అందుచే నాపట్టణమును బ్రతాపరుద్రుఁడన్నమంత్రికిచ్చెనన్నమాట సత్యమే యనితోఁచును. కాని యదిసత్యము కాదు. ఆకాలమున నా పట్టణమునకును దత్ప్రాంతప్రదేశమునకును

బైనఁజెప్పిన యిందులూరి యన్నయదేవుని పెదతండ్రి కుమారుఁడగు రుద్రదేవుఁడు బ్రిధానాధికారిగ నుండెను. అతనినిదొలఁగించి యాపట్టణము నీ యన్నమంత్రికిఁ బ్రతాపరుద్రుఁ డొసఁగెను ! కావున దానమిచ్చినవాఁడు ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తియుఁ గాఁడు. దానమిచ్చిన గ్రామము కొలనును గాదు.

ఈపద్యమునందు రెండు తప్పులున్నవి. 'కొలను' శబ్దమును 'కొలని' అనియు 'నరేంద్ర' శబ్దమును 'నరేడు' అనియును జదువవలయును. కాకతీయ ప్రతాపరుద్ర మహారాజునొద్ద దండనాయకుఁడుగను మంత్రిగనుండి మహాప్రతాపవంతుఁడై ఏలూరు రాజధానిగా నాప్రాంతమున కంతకును బరిపాలకుఁడై మహాప్రధాని యని పేరుగాంచిన కొలని ప్రతాపరుద్రుఁడను నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు కలఁడు. ఈతనిని గూర్చి కొలని గణపతిదేవకవి చారిత్రమున వ్రాయనున్నాఁడను. ఈకొలని ప్రతాపరుద్రుఁడును బెండపూడి (మొదటి) అన్నమంత్రియు సమకాలికులని పైనఁ జెప్పియుంటిని ఈ యన్నమంత్రి 'అరేడు' అను గ్రామమును కొలని ప్రతాపరుద్రునివలన నగ్రహారముగాఁ బడసెనని పై పద్యములోఁ జెప్పఁబడియున్నది 'అరేడు' అనుశబ్దమున కర్థమును గ్రహింపఁజాలక యెవ్వరో దానిని 'నరేంద్ర' అని మార్చినారు. ఈగ్రామము నగ్రహారముగాఁ బడసినకారణముచే వీరు అరియేటివారనికూడఁ బిలువఁబడఁ జొచ్చిరి. ఈవిషయ మీక్రింద నుదహరింపఁబోవు "ఝాడేశ" "వాహ్యాళి" అను సీసపద్యములవలనను "అరబీభాష" యను మత్తేభవృత్తమువలనను స్పష్టపడుచున్నది. శ్రీనాథునికాలము నాఁడీగ్రామము బెండపూడివారిక్రింద నున్నదని నిస్సంశయముగాఁజెప్పవచ్చును. 'అరేడు' అనుగ్రామమొకటి భీమవరముతాలూకా (పడమటి గోదావరిమండలము) యందున్నది అదియే యీగ్రామము.

ఈయన్నమంత్రికూడఁ గాకతీయప్రతాపచక్రవర్తికడ దండనాయకుఁడై పేరుగాంచినవాఁడే కదా ! ఈతఁడు కొలని ప్రతాప

రుద్రుని యొద్దనుండి యగ్రహారమును గ్రహించుటల్లని కొండఱను కొనవచ్చును. కాని కొలని ప్రతాపరుద్రుఁడు మహాప్రధానియై కొంత దేశముపై రాజప్రతినిధిగనుండి వ్యవహరించుచున్న వాఁడు. అన్నమంత్రికంటె నెక్కువ యధికారమును గలిగియుండి పరిపాలకుఁడుగా నెన్నఁబడియుండును. అందుచే నీదానప్రతిగ్రహము లీమహాపురుషులనడుమ జరిగియుండునని తలంపవచ్చును. కాకతీయప్రతాపరుద్రునిజయించియాంధ్రరాజ్యమునపహరింపవలయునని అల్లాయుద్దీన్ చక్రవర్తికాలములోమహమ్మదీయులువరంగల్లుపైకిజరిపినదండయాత్ర లెనిమిదింటియందును, ప్రతాపరుద్రునకు బాసటయై నిలిచి దేశము తురుష్కుల స్వాధీనముకాకుండఁ గాపాడుటలోఁ గొలనిప్రతాపరుద్రునితో పాటుగనుండి యీయన్నమంత్రి "యాంధ్రభూమండలాధ్యక్ష సింహాసన సంప్రతిష్ఠాపనాచార్యుఁడను" బిరుదమునువహించి "యవనసంహార విలయకాలాగ్ని" యని పేరుగాంచియుండెను.

కొలనిరుద్రదేవునకుఁ బ్రతాపశబ్దము లేదనియు, నియోగిబ్రాహ్మణుఁడగు నీతనిని నృపకుంజరుఁడనుట పొసగదనియు నందుచేనగ్రహారమిచ్చినవాఁడు ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి యనియే భావింపవలయుననియు నెవ్వరైన ననవచ్చును. రుద్రదేవుని యౌన్నత్యమును సూచించుటకై యీరెండువిశేషణములును శ్రీనాథుఁ డీతనికిఁ జేర్చియుండెను. రుద్రదేవుని వంశీయుఁడగు కొలనిగణపతిదేవుఁడు తనశివయోగసారమున నీతనిని నరేంద్రుఁడనియే యీక్రిందిపద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

క. అనుపమచరితుం డగు రు
ద్రనరేంద్రుకరాళవారి ధారలచేతన్
దునియని భూపతిసుతులును
దనియని ధరణీసురులును ధరణిం గలరే.

గావున దానకర్త కొలనిప్రతాపరుద్రుఁడనుట నిశ్చయము. ఈ యన్న మంత్రికిఁ దరువాత నీతని వంశములోఁ బ్రఖ్యాతి వహించిన దీతని పౌత్రుఁడైన లింగమంత్రి. ఇతఁడు కాశీఖండకృతిపతియైన వీరభద్రారెడ్డికిఁ దండ్రియగు నల్లాడరెడ్డియొద్ద సమాత్యుఁడుగను దండనాయకుఁడుగను నుండి కర్ణాటాంధ్రకటక దేశములను జయించి తనప్రభువుచేఁ బరిపాలింపఁ జేసినట్లీ క్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

సీ. ఝూడేశ వనస్థ రూఢ శాఖుహ దొంతి
వంతునాదిక్షితీశ్వరులఁగెలిచి
యొడ్డాది మత్స్యవంశోదయార్జునుచేతఁ
బల్లవాధపుచేత ఁలచ మంది
దండకారణ్యమధ్య పుళిందరాజరం
భాహివంశజులకు నభయ మొసఁగి
భానుమత్కుల వీరభద్రాన్న దేవేంద్ర
గర్వసంరంభంబు గిట్టిపెట్టి
తే. యవన కర్ణాటకటక భూధవులతోడఁ
జెలిమి వాటించి యేలించెఁ దెలుఁగుభూమిఁ
దన నిజస్వామి నల్లాడధరణినాథు
భళిర యఁదే చి లింగసప్రభువరుండు.

ఈలింగమంత్రి శౌర్యధైర్యాదుల నీక్రిందిపద్యములో శ్రీనాథకవి మనోహరముగా వర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. వాహ్యాళి భూమి రేవంతకైవధులట్లు
హయరత్నముల నెక్కి యాడనేర్చుఁ
గవిబుధ శ్రేణికిఁ జెవులు పండువులుగా
నాస్థానమున మాట లాడనేర్చు

శక్తిత్రయంబునఁ జతురుపాయంబుల
షాడ్గుణ్యముల బుద్ధి జరుపనేర్పుఁ
గై సేసి ప్రత్యక్షకందర్పమూర్తి యై
నిర్వికారంబున నిలువ నేర్పు

తే. నిష్ఠురాటోపవిస్ఫూర్తి నృపారికరణి
నతికఠోరకుఠారధారాంచలమున
వైరివక్షస్థ్సలము వ్రచ్చివైవ నేర్పు
సంగరార్జునుఁ డరియేటి లింగవిభుఁడు.

పై పద్యములనుబట్టి యాంధ్రదేశమునకు మహమ్మదీయ ప్రవాహము రాకుండ నరికట్టి కర్ణాటకటకాది సంపర్కము గలుగకుండ నాంధ్రదేశమాంధ్రప్రభువుల యేలుబడిలో నుండునట్లు చేయుటకై తనుజీవితములను ధారవోసిన నియోగిబ్రాహ్మణులలో నీబెండపూడి వారును ఇంకులూరివారును మిక్కిలిఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచియుండి రని స్పష్టమగుచున్నది.

ఈలింగమంత్రి పైనఁజెప్పిన యల్లాడరెడ్డికుమారుఁడైన వేమారెడ్డియొద్దకూడ మంత్రిగను దండనాయకుఁడుగ నుండి బోడసకుర్తి యొద్ద అన్నచోడవర మను నగ్రహారమును గైకొనిన ట్లీక్రింది పద్యములోఁజెప్పఁ బడియున్నది.

చ॥ అవుర ! ప్రతాపవేమవసుధాధిపుచే నృపపట్టభద్రుచే
భువనమనోహరం బయిన బోడసకుర్తి మహాస్థలంబునన్
దివిరి పరిగ్రహించె మన దేవయ లింగనమంత్రి యన్నచో
డవరమహాగ్రహారముఁ గడంకఁ గవిద్విజబంధుఁ డై.

ఇప్పు డన్నచోడవర మనునగ్రహారము కనబడుట లేదు. కాని బోడసకుర్రుఅను గ్రామమున్నది. అది గోదావరిమండలమున వైనతేయమనునదికి దక్షిణపుటొడ్డున నున్నది. బోడసకుర్రున కత్యంత సమీపమున దొడ్డవర మనుచిన్నగ్రామ మొకటియున్నది. అదియే

యీయన్నచోడవరము యుండునేమో. ఈలింగనమంత్రి ప్రతి ద్వాదశినాఁడును బ్రాహ్మణసంతర్పణము చేయుచుండువాఁడఁట !

భీమేశ్వరపురాణకృతిపతియైన యన్నమంత్రి ఐలింగమంత్రికి సోదరుఁడు. ఈతఁడనేకభాషలలో వ్రాయుటకు నేర్పు కలవాఁడనియు వేమారెడ్డికిని వీరభద్రారెడ్డికిని గారాముమంత్రియనియుఁ గవి యీక్రిందిపద్యములలో వ్రాసియున్నాఁడు.

మ. అరబీభాషఁ దురుష్కభాష, గజకర్ణాటాంధ్రగాంధార ఘూ
ర్జరభాషల్ మళయాళభాష శకభాషా సింధుసౌవీర బ
ర్బరభాషల్ కరహాటభాష మఱియుం భాషావిశేషంబుల
చ్చెరువై వచ్చు నరేటియన్ననికి గోష్ఠీసంప్రయోగంబులన్.

ఉ. అన్నయమంత్రిశేఖరుఁ డహమ్మదుసేనవసాన్యభూమిభృ
త్సన్నిధికిన్ మదిన్ సముచితంబుగ వేమమహీసురేంద్రరా
జోన్నతి సంతతాభ్యుదయ మొందఁగఁ బారసిభాష వ్రాసినం
గన్నులపండువై యమరుఁ గాకిత మందలి వర్ణపద్ధతుల్.

సీ. అఖిలదిగ్దంతి దంతాగ్రశంబుల వ్రాయఁ
నధిపుదిగ్జయశాసనాక్షరములఁ
గువలయాక్షుల మించుగుబ్బచన్నుల వ్రాయఁ
గుంకుమపత్త్ర భంగాంకురముల
గర్వితారాతివక్షస్థలంబుల వ్రాయ
నయకార్యసరణి కిణాంకములను
నర్థిసందోహఫాలాంచలంబుల వ్రాయ
లక్ష్మిప్రదము లైనలక్షణములఁ
బసిఁడిగంటాన భూపాలుపార్శ్వసీమ
వ్రాయు నయకావ్యసరణి కేవలము కాదు
వేమధాత్రీశత్రుగారాముమంత్రి
యర్థులగుణహారి ! బెండపూఁడన్నశౌరి !

పై పద్యములలోఁ గాగితమును గంటమునుగూడఁ జెప్పియుండుటచే శ్రీనాథునికాలమున నీరెండును వాడుకలో నున్నట్లూహింపఁదగి యున్నది ఈపద్యములోఁ జెప్పఁబడిన అహమ్మదుసేను, బహమనీ రాజులవంశములోని వాఁడైన, అహమ్మదుషాహావల్లి యని తోఁచుచున్నది ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౪౨౨ మొదలు ౧౪౩౫ వఱకు రాజ్యము చేసిన వాఁడు.

కృతిపతియైన యన్నమంత్రి చేసిన దానములను శ్రీనాథుఁడీ క్రిందిపద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. రాజమహేంద్రదుర్గమునఁ గావించె శ్రీ
వీరభద్రునకుఁ బ్రాకారరేఖ
నిలిపె మార్కండేయనీలకంఠుని మ్రోల
రామేశుఁ దమతల్లి నామకముగ
సంగమేశ్వరదివ్యశంభులింగమునకు
గల్పించెఁ గళ్యాణగర్భగృహము
దక్షవాటికయందుఁ దక్షేందుమౌళికి
మొగిలివాకిట ధామమును రచించె

ప్రాగ్దిశావప్రగోపురప్రాంగణమున
సప్తమునిసిద్ధసోపానసరణి కెలనఁ
దీర్ఘభవనంబు భీమయదేవనగర
మంత్రి దేవయ యన్నయామాత్యవరుఁడు.

మొట్టమొదట వీరిగృహనామ మేదియో మనకుఁ దెలియదు. భీమేశ్వరపురాణమున శ్రీనాథుఁడు కాశ్యపగోత్రులని యారంభించినాఁడే కాని యింటిపేరు చెప్పలేదు. అరేడుగ్రామము నగ్రహారముగాఁ గైకొనిన యన్నమంత్రి మొదలుగా నాతనివంశీయులను 'అరియేటి' వారని శ్రీనాథుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. భీమేశ్వరపురాణకృతిపతియైన అన్నమంత్రిని 'అరియేటి' వారనియు, "బెండపూడి" వారనియు

గూడ నీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియుండుటచే, నీ'బెండపూడి' నామ మీయన్న మంత్రికాలములోనే వచ్చియుండునని యూహింపఁదగి యున్నది

క. సిరి యేలిక యగునరకే
 సరి యేమో కాని గర్వసంరంభము నై
 సరియే పౌనరఁగ నితరులు
 సరియే యరియేటియన్నసచివాగ్రణికిన్.

శా. కాంచీకంకణతారహారకటకగ్రైవేయభూషావళుల్
 లంచం బిత్తురు దూతికాతతికి లీలన్ బెండపూఁడన్ననిన్
 బంచాస్త్రోపముఁ దార తార కవయన్ బ్రార్థించి లోలోపలన్
 బంచారామములందుఁ బల్లైలపురిన్ బ్రాంశేంనుబింబాననల్.

గోదావరిమండలములోఁ దునికిసమీపమున బెండపూడి యను గ్రామమున్నది అచ్చట పూర్వమొక గొప్పదుర్గ ముండెడిదఁట. దానిచిహ్నము లిపుడు నున్నవి. ఈదుర్గమును సాధించినట్లు కొందఱు రాజులచరిత్రములలోఁ జరిత్రకారులు లిఖించియున్నారు. ఈయన్న మంత్రియో యీతనియన్నయైన లింగమంత్రియో రెడ్లపరిపాలనమున నీబెండపూడి దుర్గపరిపాలకులుగా నియమింపఁబడుటచేనప్పటినుండియు వీరికి బెండపూడి వారనిపేరు వచ్చినదని తలంపవచ్చును.

ఈయన్నమంత్రి ద్రాక్షారామ శ్రీ మేశ్వరస్వామియాలయ పూర్వద్వారమున గోపురమును సప్తగోదావరిలో మండపమును గట్టించి యుండెనని పై పద్యములోఁ దెలుపఁబడినది. ఈవిషయములను దెలుపు శాసనమొకటి యాయాలయమునందున్న దాని నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను. ఈశాసనము క్రీ. శ. ౧౮౨౮ వ సంవత్సరమునాఁటిది. దీనిని బట్టి భీమేశ్వరపురాణ మావిష్కృట ౧౮౩౦ సంవత్సరప్రాంతమున వ్రాయఁబడినదని తలంపవలసియున్నది.

(ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౩౮౧)

"అస్తి ప్రశస్తమతి రల్లయవేమభూపో రాజ్యోన్నతో జగతి రాజమహేంద్రపుర్యాం మంత్రీ హి తోస్యమతినిర్జిత దేవమంత్రీ దివ్యశ్రియా జయతి దేవయఅన్నమంత్రీ ॥౧॥ శాకేపుష్కరబాణవిశ్వగణితే సంవత్సరే కీలకే కార్తిక్యాం శనివాసరే సుకృతధీః శ్రీయన్నమ శ్రీశ్వరః। ద్రాక్షారామజ భీమలింగపురతః శ్రీసప్తగోదాతటే ప్రాచీగోపురమండపం సమకరోద్దివ్యంశిలానిర్మితం ॥౨॥ ద్వాదశసంఖ్యాస్తంభేసదా బహిర్ద్వారమండపే విహరన్రక్షతు భీమేశోయం శ్రీదేవయయన్నసచివ మాకల్పం ॥౩॥ ఈశాసనరచయిత శ్రీనాథుఁడై యుండును.

గుంటూరుమండలమందలి బాపట్లతాలూకా ఉప్పటూరులో నున్న బెండపూడివారు వీరివంశీయులే యని శ్రీకోన వెంకటరాయశర్మగారు "ఆంధ్రవాణి" పత్రికలో వ్రాసియున్నారు. కానియందు, సత్యములేదు. ఆబెండపూడివారు యాజ్ఞ్యవల్క్య నియోగిబ్రాహ్మణులు. భారద్వాజగోత్రులు. శ్రీనాథుని బెండపూడివారు కాశ్యపగోత్రులు. ఆపస్తంబసూత్రులుకావున వారికిని వీరికిని సంబంధము లేదు. యాజ్ఞ్యవల్క్యులలో ఆపస్తంబసూత్రులు లేరు.

—: ౫) కాశీఖండము : కృతిపతి దేసటి వీరభద్రారెడ్డి. :—

ఈవీరభద్రారెడ్డిని పైన 3వ వంశవృక్షములోఁ జూపియున్నాఁడను భీమేశ్వరపురాణ కృతిపతి యగు బెండపూడి యన్నయామాత్యుఁ డీవీరభద్రారెడ్డికొద్దనే మంత్రిగనుండెను. ఇతఁడు పైరెండవ వృక్షములోఁ జూపిన కాటయవేమున కల్లుఁడు. రాజమహేంద్రవర రాజ్యము కొండవీటి రెడ్లక్రిందనే యుండెడిది. కాటయవేముఁడు తన బావమఱఁదియైన కుమారగిరిరెడ్డికడ మంత్రిగానుండి రాజ్యభారమును చక్కగాఁ నిర్వహించినందులకు మెచ్చి రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును కుమారగిరి యాతనికిచ్చివైచెనని కొందఱును, కాటయవేముని భార్య

తనకు సోదరియగుటచే నామె కరణముగా నిచ్చెనని కొందఱు నను కొనుచున్నారు. కాశీఖండరచననాఁటికి రాజమహేంద్రవరరాజ్యము వీరభద్రారెడ్డిచేఁ బాలింపఁబడుచున్నను, నారాజ్యాధికారిణినిజముగా నాతనిభార్యయైన యనితల్లి యని కాశీఖండమందలి పద్యముల వలన స్పష్టముగాఁ గాకపోయినను, గుంభితముగా సూచిత మగుచున్నది. అనితల్లికీరాజ్య మెట్లులభించినదియుఁ గాశీఖండమునుబట్టి తెలియదు. ఈవిషయమును దెలిసికొనుటకు ముఖ్యముగా ననితల్లిజనని నామ మేదియో, ఆమెకుమారగిరిరెడ్డికి సోదరియగునో కాదో, రాజమహేంద్రవరరాజ్యము కాటయవేమున కెట్లువచ్చినదో, అది యనితల్లి కెట్లు సంక్రమించినదో యెఱుంగవలసియున్నది. ఈసంగతు లనితల్లి "కలువచేఱుశాసనము" వలనఁ గొంతవఱకుఁ దెలియును.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నాశాసనమంతయు నిటవ్రాయలేదు. ప్రస్తుతచరిత్రమునకు సంబంధించిన శ్లోకముల (33-౫౭) నీక్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను. ౫౭ మొదలు ౭౫ వఱకుఁగల శ్లోకములుప్రతిగ్రహీతృవిషయములు. ఈశాసనమునందును మఱికొన్నితావులను గుమారగిరిరెడ్డి (కోమరగిరిరెడ్డి) పేరులు తఱచుగా వచ్చుచుండును. ఈ పేరు గలవార లిరువురున్నారు. ఒకరు, కాటయవేమునకు బావమఱఁది (భార్యసోదరుఁడు) రెండవయాతఁడు కాటయవేమునకుఁ దల్లసానమ్మ యను భార్యయందుఁ గలిగిన కుమారుఁడు. ఈభేదమును పాఠకులు గమనింపవలసియుందురు.

తేషాం వేమనరేశ్వరః క్షితిభుజాం ధర్మాత్మనా మగ్రిణీ
శ్శశ్వ ద్భారతదివ్యపూరుషకథా ధౌతాంతరంగస్సుధీః
శ్రీమత్పంటకులోద్భవ శ్శివపదద్వంద్వైకసేవాపరో
విప్రశ్రీంవచనోన్నతో జితరిపు స్ఫూర్జత్ప్రతాపోదయః 33
ప్రాప్తైః పాతాళగంగయా యార్పితా వేమభూభుజా
సా సోపానావళీ చిత్రం స్వర్గం గాప్యధిరోహిణీ 34

పుత్రా ధాత్రీపతే స్తస్య త్రిమూర్తయ ఇవ త్రయః
అన్నపో తాన్నమా చాన్నవేమ నామవిభూషణాః ౩౫
అన్నపోతవిభోః పుత్రః కుమారగిరి రున్నతః
శివావాసతయా భాతి భూభృత్కుల శిరోమణిః ౩౬

అస్తి ప్రశస్తగుణభూ రరిజి ద్భుజశ్రీః
కీర్తిప్రియో జగతి కాటయవేమభూపః
భక్త్యా కుమారగిరిభూమిపతే ర్య ఆసీ
త్స్వస్య గజానుజ సుహృత్సచివాదిరూపః ౩౭

శ్రీమత్కాటయభూపతే ర్భుజభృతో నష్టప్రతాపోన్నతేః
పౌత్రో మారమహీశ్వరస్య తనయ శ్శ్రీకాటయోర్వీవిభోః
జామాతా ప్రభు రన్నపోతనృపతే ర్వేమక్షమాధీశ్వరో
య స్యాసీ త్సకుమారగి ర్యధిపతి స్స్యాలః పతిర్దైవతం ౩౮

మాలా మమ్లానపుష్పా మివ శిరసి వహ న్యస్య భూభర్తురాజ్ఞా
మూర్వీం ఖర్వీకృతారిక్షితిపతి రఖిలా మప్రతీపప్రతాపః
జిత్వా సామ్రాజ్యలక్ష్మీ మనుపమవిభవాం జృంభయ స్సంభృతశ్రీ
కీర్తి స్సేవాపరో భూ త్కుమరగిరివిభోః కాటయాధీశవేమః ౩౯

వేమవిభు ర్లక్ష్మీవా నంగీకృతసర్వమంగళో జిష్ణుః
ప్రద్యుమ్నం శక్తిధరం జయంత మయతి స్మసుతకుమారగిరిం ౪౦

జాతమాత్రేణ జాతోఽసౌ సర్వసర్వం సహేశ్వరః
ఆదిగర్భేశ్వరః ఖ్యాతః కుమారగిరి భూపతిః ౪౧

యస్యా వేమనృపాలో జనకో దొడ్డాంబికా తు జనయిత్రీ
సా దీవ్య త్యనితల్లీ సమూర్తి రివ దేవభూమి దేవశ్రీ, ౪౨

వేమక్షితీశతిలకేథకథావశేషే భ్రాత్రా కుమారగిరిరస్య సుతో భువో భూత్
పశ్చా ద్ధరాధిపతి భావజుగుప్స యేవ
స్వస్థానవన స కుమారగిరీశ్వరోపి ౪౩

అథ వేమేశ్వరబంధు ర్విలసతి భువనప్రశ స్తగుణసింధుః
దొడ్డయఅల్లనరేంద్రః ప్రథితమహాసమరకేళిని స్తంద్రః ౪౪
స్వామిద్రోహపరాయణకునృపతిజలరాశి జలనిమగ్నధరాం
దొడ్డయ యల్లనరేంద్రో హరిరివ సౌకర్యత స్సముద్ధ్రితవాన్. ౪౫
దురితరహితచిత్తో దొడ్డయాల్లాడభూపో
భువ మరిజనవశ్యాం భూయసా హృత్యదోష్ణా
విమలగుణయుతాయాం వేమభూపాత్మజాయా
మవనిసురసుధాయా మన్నితల్యాం వ్యదత్త. ౪౬
భూలోకభాగ్యోదితకల్పవల్లీ శిష్టాశ్రితానిష్టవిభేదభల్లీ
పవిత్రచారిత్రవధూమతల్లీ వేమక్షితీశస్యసు తాన్నతల్లీ. ౪౭
తస్యాః పతిః పతి రశేషమహీపతీనాం
వేమాంబికాల్లయనృపాలవరేణ్యసూనుః
శ్రీవీరభద్ర ఇతి సర్వగుణైకభద్రః
కీర్తిప్రతాపతులితేశ్వరవీరభద్రః ౪౮
తస్యాగ్రజో జయతి వేమయభూతలేంద్ర
శ్రీకామినీవివిధచారువిలాససాంద్రః
అన్యా నభిజ్ఞ సముపాశ్రితరామచంద్రః
ప్రత్యర్థివంశకమలాకరపూర్ణచంద్రః ౪౯
వినతనరపాలపాళీ కనదురుమాళిప్రసగుదితగంధపదాబ్జా
అనితల్లీ పతిదైవా ఘనసచివీభూతభావుకాభువ మవతీ. ౫౦
శాకే శరయుగవిశ్వే వైశాఖే మాసి భువ మవ త్యనితల్లీ
సురవిప్రక్షేత్రకరం మార్కండేయేశసన్నిధౌ వ్యక్తవతీ. ౫౧
జగతి సదుపకర్తా జాహ్నవీశుద్ధభర్తా
సతతసుకృతకర్తా సత్యవాక్యోపహర్తా
కృతపరశివసఖ్యః కుత్సితాశేషసౌఖ్యః
ప్రథితపరహితాఖ్యః పావనో వైద్యముఖ్యః ౫౨

—: కలవచేరు ఎచ్చటనున్నది ? :—

ఆత్రేయసగోత్రజుఁడును పరహితాచార్యబిరుదాంచితుఁడును వేదవిదుఁడును, వైద్యశ్రేష్ఠుఁడునగు నొకబ్రాహ్మణునకు "కలువచేరు" అను గ్రామమును, శా. శ. ౧౩౬౫ శోభకృతుసంవత్సర శ్రావణ బహుళైకాదశీదినమున దానమొసంగి యనితల్లి యీశాసనమును వ్రాయించెను. ప్రతిగృహీతపూర్వులందరును బరహితముకై వైద్యముఁజేయుచుండుటచే వీరికిఁ బరహితాచార్యబిరుదము వంశానుగతముగా వచ్చుచుండెను. వీరి మూలపురుషుఁడు తనమాన్యమునొద్దనున్న యొకపుట్ట సమీపమున నొకసర్పమునకు రెండుదాడలకు నొకయెముక గ్రుచ్చుకొని బాధపడుచుండఁగాఁ జూచి దయాళుఁడై యాయెముక నూడదీసి యాగాయము మానుటకై మందువేసి దానిని గాపాడెను. వారివంశీయులు సర్పములకు వ్యాధులువచ్చినప్పుడు చికిత్సచేయుచుండెడివారు. ఆవంశమున కాశినాథభట్టు అనునాయన జన్మించి ప్రఖ్యాతిగాంచుటచే వారు "కాలనాథభట్టు" వారైరి. ఈ శాసనము వారియింటనే లభించినది. దానమిచ్చిన "కలువచేరు" కృష్ణామండలమందున్నదని కొందఱును, మఱియెచ్చటనో యున్నదని కొందఱును వ్రాసియున్నారు. ఇది గోదావరిమండలమున రామచంద్రపురముతాలూకాలో ఆలమూరునకుత్తరమున నొకమైలుదూరమున "కల్వచర్ల" అనుపేరున నిప్పుడున్నది. తూర్పుసీమను మాఁడ్తపుంతయున్నదని శాసనమునందున్నది. ఇప్పుడాపుంతను మడతపుంతయనియు దానినంటియున్న భూములను మడతపొలమనియు వాడుచున్నారు. ఇఁక నొకదిశగానున్నదని శాసనమునందుదాహృతమైన ప్రేకేరునది యిప్పుడు పెనికేరని పిలువఁబడుచున్నది. ఈ గ్రామమునఁ గాలనాథభట్ట వారిప్పుడు లేరు. కానిపూర్వ ముండెడివారని తెలియుచున్నది. ఈ గ్రామమిప్పుడు దొరతనము వారికిఁజెందియున్నది. ఈకల్వచర్లయే దానమిచ్చిన కలువచేరనుటకు సందియము లేదు. ఇది మానివాసగ్రామమైన కపిలేశ్వరపురమునకు నాలుగుమైళ్ళదూరములోనున్నది.

ఈశాసనమునందు నవితల్లికిఁ "దండ్రి కాటయవేముఁడనియుఁదల్లి దొడ్డాంబిక" యనియు 8వ శ్లోకమునందున్నది. మఱియుఁ గాటయవేముఁడు, అనపోతారెడ్డి కల్లుఁడనియుఁ గుమారగిరిరెడ్డికి స్యాలకుఁడనియు. 3వ శ్లోకమునందున్నది. కాని దొడ్డాంబిక యనపోతారెడ్డికుమార్తెయనిగాని కుమారగిరిరెడ్డికి సోదరియనిగాని చెప్పలేదు. ఈశాసనము వలన నవితల్లి తండ్రికాటయవేముఁడనియుఁ దల్లిదొడ్డాంబిక యనియు స్పష్టపడినది. కాని యీదొడ్డాంబిక, యనపోతారెడ్డికుమార్తెయని ధ్రువముకాలేదు. కాటయవేమునకు దొడ్డాంబికదప్ప వేఱుభార్యలు లేరనియు నీశాసనము ధృవపరచలేదు. కాటయవేమునకు మల్లాంబికకల్లాంబికయను మఱియొకభార్యయున్నమాట వాస్తవము. అందులకు శాసనాధారము లున్నవి. (A. R. 84 of 1915) మల్లాంబిక వ్రాయించిన దొకశాసనముకలదు. ఆశాసనమునందలి ముఖ్యభాగము నీక్రిందవ్రాయుచున్నాఁడను. దానినితోత్తరమూడి శాసనమందురు.

"కుమారగిరిభూపో భూదనపోత విభోస్సుతః
జయంతో వాసవ స్యేవ ప్రద్యుమ్న ఇవశార్ఙ్గిణః
కొండవీడు రితిఖ్యాతే పురేస్థిత్వా కులాగతే.
కుమారగిరిభూపోయం చిరంభూమి మపాలయత్.
తులాపురుషరత్నస్య శ్రీకుమారగిరేః కుతః
తులాపురుషముఖ్యాని మహాదానాని యోతనోత్
ఆసీదమాత్యరత్నం కాటయవేమప్రభుస్తస్య
అతిసురగురు భార్గవమతి రతిభార్గవ విజయవిఖ్యాతిః
సింహాసనే సిధాయాసౌ కుమారగిరిభూవరం
అతేజయన్మహాతేజా శ్రీకృష్ణ ఇవ ధర్మజం
కుమారగిరి సూనాసో యస్మిన్విక్రమతోషితః
ప్రాదాత్ప్రాచీభువం రాజమహేంద్రనగరీముఖాం

సప్తాకాటమహీభుజో గుణగణోదారస్య మారప్రభోః
పౌత్రః కాటయవేమభూమిరమణః శ్రీవేమపృథ్వీపతేః
దౌహిత్రః పునరన్నపోతనృపతేర్ధాత్రీశచూడామణే
ర్జామాతా జయతి క్షితించిరమవన్ దొడ్డాంబికానందనః
కాటయవేమకటాక్షే ప్రభవతి సదయే చ నిర్దయే చ తదా
గజముఖనృపతీనాం చిత్రముక్తాతపత్రతాభవతి.
భూపాలాన్నమయన్ ప్రజాన్నియమయన్ కాంతాజనం
కామయన్
భూదేవాన్ రమయన్నరీన్విరమయన్ మిత్రాణి విశ్రామయన్
కీర్తిం విభ్రమయన్నఘాని శమయన్ ధర్మాన్సమాయామయన్.
సోయం వేమమహీపతిర్విజయతే కాటావనీశాత్మజః
ఆభూత్కాటయవేమస్య జాయా మల్లాంబికా సతీ
అశేషగుణసంపూర్ణ పాతివ్రత్యధురంధరా
రాజద్రాజమహేంద్రనామనగరే గోదావరీతీరగం
మార్కండేయశివాలయం పతిహితా మల్లాంబికా ధార్మికా
కృత్వా శుద్ధసువర్ణరత్నఖచితం బ్రహ్మప్రతిష్ఠాస్తదా
సత్రాణ్యధ్వని చ ప్రపాదిజయతే నేనాన్తటాకానపి
శ్రీశాకే గుణరామవిశ్వగణితే కార్తిక్య హేబ్దేఖరే
ప్రాదాత్కాటయవేమయస్య వనితా మల్లాంబికానామతః
గ్రామం మల్లవరం నృసింహవిదుషే కాణ్వద్విజాయాదరా
దా చంద్రార్కముదర్కలాలసమితే స్సైశ్వర్యభోగాష్టకం
కోనదేశే గ్రహారోయం భాతి మల్లవరాభిదః
తీరే చ వృద్ధగౌతమ్యాః పుణ్యే ముక్తీశ్వరాంతికే.

ఈశాసనము శా. శ. ౧౩౩౩ నాఁటిది. దానమిచ్చిన గ్రామము గోదావరిమండలమందలి యమలాపురము తాలూకాలో వృద్ధగౌతమీ నదీతీరమున ముక్తీశ్వరము నంటియున్న తొత్తరమూడి. మల్లాంబిక

తనపేరుతో మల్లవరమని దానికినామకరణ మొనర్చి నృసింహపండితున కొసంగినది. కాని యాగ్రామమిప్పుడు తొత్తరమూడి యను పేరుతో దొరతనమువారిక్రింద నున్నది. ఈశాసనమునుబట్టి కాటయవేమునకు మల్లాంబికయనుభార్య యున్నదనుటకు సంశయము లేదు.

—: అనితల్లి జనని యెవ్వరు? :—

కుమారగిరిరెడ్డిని సింహాసనముపై నుంచి, కాటయవేముఁడే రాజ్యాధికారమును నిర్వహించుచున్నందున నందులకు సంతుష్టచిత్తుఁడై కుమారగిరి రాజమహేంద్రవరము మొదలుగాఁగల తూర్పుదేశమును గాటయవేమున కిచ్చివేసెనని యీశాసనముచెప్పుచున్నది. దీనినే రాజమహేంద్రవర రాజ్యమని చెప్పుదురు. ఈరాజ్యమును గుమారగిరి రెడ్డి తనసోదరి (కాటయవేముని భార్య) కరణముగా నిచ్చెనని జనశ్రుతికలదు. కాని యందుల కాధారములు కనఁబట్టవు. తనబావయైన కాటయవేమున కిచ్చినను, దనసోదరి కిచ్చినను నొకటియే. ఈరాజ్యము కాటయవేమున కెట్లును బూర్వార్జితము కాదు. అతని కిచ్చినను నాతనిభార్యకిచ్చినను గుమారగిరిరెడ్డి యిచ్చినదియే. అరణమనఁగా వివాహకాలమున నిచ్చినది. కాటయవేముని వివాహము కుమారగిరిరాజ్యకాలములో నైనదికాదు. అనవేమునికాలముననో అనపోతారెడ్డికాలముననో జరిగియుండును కావునఁ గుమారగిరి యిచ్చిన దరణ మనిపించుకొనదు. ఇంత చర్చించినను గుమారగిరి సోదరి పేరు మల్లాంబికయో దొడ్డాంబికయో మనకుఁ దెలియలేదు. తొత్తరమూడిశాసనమున మల్లాంబిక, కుమారగిరిరెడ్డికి సోదరియని చెప్పలేదు. చెప్పకపోయినను, దనపుట్టింటియాస్తి కనుకనే యొక గ్రామమును మల్లాంబిక దానమీయఁ గలిగెననియు, నాకారణమున మల్లాంబికయే కుమారగిరిరెడ్డి సోదరియనియుఁ దలంపవచ్చును కాని యదిబలవత్తరమైన కారణముకాదు. భర్తసంపాదించినయాస్తి యందాకాలమున రాణుల కట్టిస్వాతంత్ర్యముండెడిదనుట కనేక శాసనా

ధారము లున్నవి. ఏదియెట్లున్నను కొమరగిరి రెడ్డి సోదరీనామనిర్ధారణమున కీరెండుశాసనములునుగూడ దోడుపడుటలేదు. కుమారగిరి సోదరికి, మేనత్తపేరుంచిరని తలంచుట యొకవిధముగా సమంజసమగుటను, అనితల్లికి సవతితల్లి పుట్టింటియాస్తి వచ్చినదని చెప్పుట కంటెఁ దల్లియాస్తి వచ్చినదనిచెప్పుటయే యుత్తమమగుట చేతను కలువచేఱు శాసనములోఁ గుమారగిరి రెడ్డి గాటయవేమునకు స్యాలకుఁడనియు, నాతనిభార్య దొడ్డాంబికయనియు, నామెయే తనకుఁ దల్లి యనియు స్పష్టముగాఁ జెప్పి యుండుటచేతను, అనితల్లిజనని దొడ్డాంబయనియు నామె కుమారగిరి రెడ్డికి సోదరియనియు నిశ్చయించుటయే సముచితము. అనితల్లి కలువచేరుశాసనమున 'దొడ్డాంబిక' అని వ్రాయుట లేఖకునిపొరబాటనియు, శాసనములోఁ గాటయవేముని తల్లి దొడ్డాంబికయుండుటచేఁబొరపాటున నానామమే యనితల్లితల్లికిఁ గూడ నుపయోగించినాఁడనియు, నిచట మల్లాంబికయని యుండవలయుననియు నొకరనిరి. కాని తగినంత సాక్ష్యములభింపనిదే, శాసనాక్షరములను మార్పుచేయరాదు. అనితల్లిభర్తయైన వీరభద్రారెడ్డి తండ్రి యల్లాడభూపతి స్వామి దోహపరాయణులగు వైరినృపతు లనియెడి జలరాశిలో మునిఁగిపోయిన భూమిని శ్రీహరివలె నీ యల్లాడభూపతి యుద్ధరించినాఁడనియు దురితరహితచిత్తుఁడైన యాతఁడు శత్రువశమునుండితప్పించి యారాజ్యాధికారమును గాటయవేమ భూపతి కుమార్తెయైన యనితల్లి యందుంచినాఁడనియుఁ గలువచేరుశాసనమునందలి ౨౫-౨౬ శ్లోకములలోఁజెప్పియుండుటచే,ననితల్లికీరాజమహేంద్రవరరాజ్యము తల్లిమూలముగా వచ్చియున్నదని భావింపవలయునని శ్రీనాథచారిత్రమునందుఁ శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసియు నందేయొకతావున దొడ్డాంబికయనితల్లికి సవతితల్లియనియు, సవతితల్లినుండి యారాజ్యమామెకు సంక్రమించినదనియుఁజెప్పియున్నారు. రాజమహేంద్రవరరాజ్య మనితల్లిదనుట నిశ్చయమే కాని, యది

యెవరిమూలమున వచ్చినదనుటలోనే వివాదమున్నది. ఆరాజ్యమును కొమరగిరిరెడ్డి, కాటయవేమునకిచ్చెనని తొత్తరమూడిశాసన మను చున్నది. అదిసత్యమైనచో నావేమారెడ్డి కనితల్లితప్ప యప్పటికివేఱు సంతానములేదు. కావునను ఆరాజ్యమున కుత్తరాధికారిణి అనితల్లి తప్ప మఱియొకరు లేనందునను, అల్లాడరెడ్డి యారాజ్యభారము నని తల్లియందుంచి తనయుదారాశయమును గనుపఱచి యుండును. దీనిని బట్టి యనితల్లిజనని యెవ్వరైననుతగవులేదు. తల్లిమూలముననే వచ్చి నదని యందురేని యామెతల్లి దొడ్డాంబిక యనుటయే సమంజసము.

—: తిరుపతిశాసనము. —

ఈసందర్భమున గోదావరి మండలము నందలి పెద్దాపురము తాలూకాతిరుపతిగ్రామములోని శృంగారరాయస్వామివారి యాలయ మండపమునందున్న శాసనమును గమనింపవలసి యున్నది. ఆ శాసన మిది (ద. హిం. శా. సం. ౪ సంఖ్య ౧౦౩)

"శ్రీశకవరుషంబులు ౧౩౩౦ అగునేంటి సర్వధారిసంవత్సర మార్గశిరశుగసో॥ కొమరగిరిపురపు శ్రింగరాయనికిముక్కంటి రాజుం గారుకాటమరెడ్డి వేమారెడ్డింగారి దేవులైతమతోడంబుట్టువైనకొమా రుని వృద్ధవతారువు మల్లసానమ్మంగారికిని తమతం డి కన్నబోరాజుం గారికిని సుకృతముగాను నగిరికిం గాలోచితమూల్యాం సమర్పించిపెట్టిం చిన శ్రీబృందావనము తిరుపతిదగ్గరిన పడుమరను తోంటపట్టుఖ ౧ న ౧౦ యి శ్రీబృందావనముసేసి వారికి క్షేత్రము ఖ ౨ యి కైంకర్యాం శ్రింగారరాయండు ఆచంద్రార్కముగాను అవధరించువారు మంగ ళంమహాశ్రీశ్రీశ్రీ. పర్వతాచార్య లిఖితం"

ఈదానమొసంగిన ముక్కంటిరాజెవ్వరో ఈతనితండ్రియైన కన్నబోరాజెవ్వరో తెలియదు. వీరు భూపరిపాలకులుకారని సామాన్య గృహస్థులయియుందురనియు పేరులనుబట్టి క్షత్రియులైయుందురనియు దోంచుచున్నది. కాటయవేమునిభార్యయైనమల్లసానమ్మ యీముక్కం

టిరాజునకుఁ దోటుట్టువైన ట్లీశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈమల్ల సానమ్మయే తొత్తరమూడి శాసనమును వ్రాయించిన మల్లాంబిక. ముక్కంటిరాజు తండ్రి జీవించియుండఁగాఁ దానుశాసనము వ్రాయుట కేమిహేతువో తెలియదు. అప్పటికితండ్రి లేఁడనియు నందుచేతనేసుకృతమునకుగాను అని వ్రాసెననియుఁ దలంచితిమేని మల్లసానమ్మనుగూడ నాతనితోఁ జేర్చి వ్రాయుటచే నామెకూడ గతించినదనియే చెప్పవలసి వచ్చును. ఆమెతొత్తరమూడి శాసనకర్త్రియైన మల్లాంబికయైనచో నామెశాసనము శా. శ. ౧333వ సంవత్సరమునాఁటిది. కావున నప్పటికామె జీవించియున్నట్లు చెప్పవలసియున్నది. అప్పటికిఁ గాటయవేమారెడ్డియు జీవించియున్నాఁడు. ఈశాసనములోని "కొమారునిగృద్దవతారువు" అనువాక్యమున కర్థము తెలియుటలేదు. ఇదిమల్లసానమ్మకు పశేషణముగాఁగాన్పించుచున్నది దీనినిబట్టి మల్లసానమ్మ అనపోతారెడ్డి కుమార్తె కాదని స్పష్టమగుచున్నదికదా!

—: కాటయ వేముని కొడుకు కొమరగిరిరెడ్డి :—

పైశాసనములోఁ బేర్కొనఁబడినదేవుఁడు కొమరగిరిపురపు శృంగారరాయఁడు. దానమిచ్చిన భూమిశివపతిప్రక్క నున్నది. శాసనమున్నస్థానము తిరుపతియందలి శృంగారరాయని యాలయమండపము. దీనినిబట్టి యానాటికి కొమరగిరిపట్టణము వేరుగానున్నను నిప్పుడాపేరుపోయి తిరుపతియనియే వాడఁబడుచున్నట్లు తోఁచుచున్నది కాటయవేముఁడు కృతజ్ఞతాసూచకముగఁ దనకుమారునకుఁ దనబావమఱఁదియైన కుమారగిరిరెడ్డి పేరుంచెనని యనుకొనుచున్నాము శ్రీశైల సమీపమునఁగల కుమారగిరియను పర్వతము పేరే కుమారగిరిరెడ్డి పేరు. కాటయవేముని కుమారునిపేరు కొమరగిరిరెడ్డి. శృంగారరాయస్వామియున్న గ్రామనామము కొమరగిరియని పైశాసనము వలనఁ దెలియుచున్నది. ముక్కంటిరాజు కొమరగిరియందున్న దేవునకు దానమిచ్చియుండుటచే నాతని నివాస మాగ్రామమైయుండును. ఆతని

సోదరియైన మల్లసానమ్మ పుట్టినిల్లుకూడ గొమరగిరి యేయగునుకదా. అనితల్లి కలువచేరు శాసనమున నీకొమరగిరిరెడ్డి పేరుదాహృతమైనది. కాని కుమారగిరి కొమరగిరిశబ్దములకు భేదమునుజూపినట్లు కన్పట్టదు. మఱియే శాసనములందునునీభేదమునుజూపలేను. పెద్దాపురంతాలూకా యందలి కొమరగిరి కుమారగిరినిబట్టి వచ్చినదే కావచ్చును. కాని యాంధ్రములో గొమరగిరియనియే వాడుకయున్నట్లు పైనఁజెప్పిన తిరుపతి యాలయమునందున్న శాసనమువలన దెలియుచునేయున్నది.

కాటయవేముఁడు తనబావమఱఁదియైన కొమరగిరి రెడ్డిపేర ననేకగ్రామములను కొమరగిరియను పేర నిర్మించెననియుఁ దనపేర వేమవరములను బదివఱకు నిర్మించెననియు శా. శ. ౧౩౩౨వ సంవత్సరపు శాసనమునందున్నది. అందీశ్శృంగారరాయని కొమరగిరికూడఁ జేరినది. ఈశాసనమును గాటయవేమునిభార్యయైన తల్లసానమ్మ తన భర్తకును దనకుమారుఁడైన కొమరగిరికిన్ని సుకృతమునకుగాను తల్లవరము అను గ్రామము నిచ్చినట్లున్నది. ఈశాసనమునందే మల్లసానమ్మ రాజమహేంద్రవరమునందలి మార్కండేయస్వామికి మల్లవరము అను గ్రామము నిచ్చినట్లున్నది. దీనినిబట్టి శా. శ. ౧౩౩౨ నాఁటికి కాటయవేముఁడును నాతనిభార్య లిరువురును జీవించియున్నారనుట నిశ్చయము. తల్లసానమ్మ కుమారుఁడైన కొమరగిరిరెడ్డి యప్పటికి జీవించి యుండెననియే తలంపవలసి యున్నది. ఈసందర్భమున చాళుక్యభీమవరము నందలి యీక్రింది శాసనమునుగూడఁ జూడ వలసియున్నది.

"సప్తాకాటయశౌరేః ఇటువంటి కాటమరెడ్డి వేమారెడ్డింగారికి నిజభృత్యుఁడైనకడియం మాచినేనింగారు తనకుస్వామియయిన కాటమ రెడ్డివేమారెడ్డిగారి కొమారుఁడుకొమరగిరిరెడ్డిగారికిన్ని వారిదేవులకున్ను అక్షయ సుకృతమానట్టుగాను ద్రాక్షారామ శ్రీభీమేశ్వర

శ్రీమహాదేవరకు ఆస్థానశిలామండపము కట్టించి సమర్పణచేసెను. స్వస్తిశ్రీశకవరుషంబులు ౧౩౩౬ అగునేటి జయసంవత్సర కార్తీక శు ౧౫ భానువారం"

ఈశాసనకాలమునాఁటికి కాటయవేముఁడుజీవించియున్నాఁడు. ఇతనిశాసనములు శా. శ. ౧౩౩౮ దుర్ముఖసంవత్సరములోఁ గూడఁ గన్పడుచున్నవి. (A. R. 443/1893; A. R. 422/189) పైశాసనమున దానమిచ్చినవాఁడు కాటయవేముని భృత్యుఁడు. అతఁడు తన ప్రభువునకు అక్షయసుకృతమున కని వ్రాయక, కొమరగిరిరెడ్డికిని వారిదేవులకున్ను అక్షయ సుకృతమునకని వ్రాయుటచేత నీశాసనకాలము నాఁటికిఁ గొమరగిరిరెడ్డి చనిపోయి యుండునాయని సంశయము కలుగును. కాని యాతఁడు తండ్రియనంతరమువఱకు జీవించియున్నాఁడు కావున నా సంశయమునకుఁదావులేదు. వారిదేవు లనఁగాఁ గొమరగిరిరెడ్డిదేవులో వేమారెడ్డిదేవులో తెలియుటలేదు. కొమరగిరిరెడ్డి దేవులనినచో నాతనికిఁబరిణయ మయినట్లు చెప్పవలసియున్నది. కొమరగిరిరెడ్డికి వివాహమైనట్లు తెలిపెడి యితరాధారము లభింపలేదు వేమారెడ్డి దేవులనినచో నామెపేరెవరో తెలియదు. ఆమె కొమరగిరిరెడ్డి తల్లియైన తల్లసానమ్మయై యుండును. మల్లాంబిక తో త్రరమూడి శాసనము శా శ. ౧౩౩౩ వ సంవత్సరమునాఁటిది. కావున నాశాసనమునకుఁ బిమ్మట శా. శ. ౧౩౩౬ లోపునఁ నామె చనిపోయియుండునేమో తెలియదు. కాటయవేమారెడ్డిభార్యయైన దొడ్డాంబిక ఎప్పుడు గతించెనో యదియునుదెలియదు. ఇఁక, నీచర్చను విడిచి అనితల్లిశాసనమునందుఁ గాటయవేమునికుమారుఁడైన కొమరగిరిరెడ్డినిగూర్చి వ్రాసిన ౨౦–౨౬ శ్లోకములలో నీకొమరగిరిరెడ్డితనతండ్రియైన కాటయవేముని యనంతరమున రాజ్యభారమువహించెనని చెప్పియుండుటచే నీతఁడు శా. శ. ౧౩౩౮ వఱకు జీవించియుండె ననియుఁ దండ్రిగతించిన

పిమ్మట కొలఁదిదినములో మాసములో రాజ్యముచేసి చనిపోయె ననియు నటుతరువాత నారాజ్యమున కుత్తరాధికారిణి యనితల్లియని నిర్ణయించి, యల్లాడరెడ్డి తనరెండవకోడలైన యీమెయందేరాజ్యాధికారముంచి యీమెపక్షమున దాను పరిపాలనాభారమును వహించె ననియు నిశ్చయించితిమి. అనితల్లి జనని దొడ్డాంబికయనియు నామె అనపోతారెడ్డికిఁ గుమార్తెయుఁగొమరగిరిరెడ్డికిసోదరియు,గాటయవేమునకు భార్యయుననియుఁగూడ నిశ్చయించితిమి.

సర్పవరములోనే శిథిలమయిన యికనొకశాసనమున్నది. (ద. హిం. శా. సం ౫ సంఖ్య ౮౩) ఇందుకాలమున్నభాగము శిథిలమై పోయినది. శిథిలముకాకుండ నున్నభాగములో యీక్రింది వాక్యములు కనబడుచున్నవి.

"...ల మహీపాలనందనో లోకచందనః
కుమారగిరిభూపాలో జీయా దాచంద్రతారకం ॥౧॥
కోటయన్ప ··రనప్తా పెరుమాణిమహీశమౌళి మణిపాత్రః
దొడ్డయనరపతి తనయో జీయాదల్లాడభూపతి స్సుచిరం ॥౨॥"

ఈశ్లోకములనుబట్టి కాటయవేమునకుఁ బిమ్మట నాతని కుమారుఁడైన కుమారగిరి రాజ్యముచేయుచున్నట్లును అల్లాడరెడ్డికూడ ఆకాలములోనున్నట్లును స్పష్టమగుచున్నది. కాలము తెలిసియున్నచో కొమరగిరిరెడ్డి యెంతవఱకు జీవించియున్నది, తెలిసియుండును. అల్లాడరెడ్డి తనకోడలికి రాజ్యమువచ్చునను నుద్దేశముతోఁ గుమారగిరిరెడ్డిని రహస్యముగాఁ జంపించెనని యొక వదంతికలదు. కాని దానికాధారములులేవు. కావున నందుసత్యములేదని నిశ్చయించితిమి. పైనఁజెప్పిన బాంధవ్యములలో నొకయసంగతమైన విషయము గన్పట్టుచున్నది. అల్లాడరెడ్డియుత్తగారు, అనవేమారెడ్డికిఁ గుమార్తె. కాటయవేముని భార్యయగు దొడ్డాంబిక, అనపోతారెడ్డికిఁగుమార్తె. కావున వీరిరువురు నన్నదమ్ములబిడ్డలు. ఈదొడ్డాంబిక కుమార్తెయైన యనితల్లియు

అల్లాడరెడ్డి భార్యయైన వేమాంబయు, నొకతల్లి వేలువిడచిన యప్ప చెల్లెండ్రబిడ్డలు. అప్పుడు అల్లాడరెడ్డి వేమాంబల కుమారుఁడైన వీరభద్రారెడ్డికి అనితల్లి తల్లివావిలో నుండును. కాటయవేమునకు అల్లాడరెడ్డి వావికి అల్లుఁడగును. ఇట్లుండగా అనితల్లి సంబంధమును బట్టి వీరిరువురును వియ్యంకులగుచున్నారు. ఇట్టివివాహము జరిగియుండునా? యనిసంశయము కలుగుచున్నది. అన్నదమ్ముల దౌహిత్రి దౌహిత్రీపుత్త్రులగుట సంబంధముదూరముగా భావించియుఁ కాటయ వేముని కుటుంబమునకును దేసటివారికుటుంబమునకును వివాహసంబంధము లుండుటంబట్టియు నీవివాహము జరిగినదని సమాధానపడవచ్చును. అనితల్లి దొడ్డాంబిక కుమార్తె కాదనియుఁ గాటయ వేముని రెండవ మూఁడవ భార్యలగు యేతల్లసానమ్మతో మల్లసానమ్మతో కుమార్తెయైయుండుననియుఁ దలంచినను, గొంచెముదూరమగునుగాని వావి, తల్లివావియే యగును. కాటయవేమునికుమారునకు అల్లయరెడ్డికుమార్తె నీయువచ్చునుకాని యీతనికుమారున కాతని తనయ నీయరాదు. అనితల్లివివాహము కాటయవేముఁడు జీవించియుండఁగనే జరిగినది. అతనిమరణకాలమునకును, నవితల్లి కలువచేరు శాసనమునకును నడుమవ్యవధి ౮ సంవత్సరములుమాత్రమే. ఆశాసనమునాఁటి కనితల్లి కిరువదియైదు సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంచినను, గాటయవేముని యంత్యకాలమునాఁటి కనితల్లికి౧౭ సంవత్సరములుండును. గావున నామెవివాహ మంతకుఁ బూర్వమే జరిగినదని చెప్పవచ్చును. అనితల్లికిరాజ్యము సంక్రమించిన తరువాతనే అల్లాడరెడ్డి యామెను దనికోడలినిగాఁ జేసికొనెనని కొందఱందురు.

—: అల్లాడరెడ్డి :—

కాటయవేముని శాసనములు శా. శ. ౧౩౩౮ దుర్ముఖి సంవత్సరమునకు దరువాతఁ గన్పట్టుటలేదు. ఆతనితుదిశాసనము ఇండియన్ ఎపిగ్రాఫికా సం. 4 పుట 330లో నున్నది. ఆదుర్మతిసంవత్సర

మునసే అల్లాడ రెడ్డి శాసనమున్నది. ఇది అల్లాడ రెడ్డి అడపం పెద్దన వ్రాయించినది. పలివెల కొప్పేశ్వరస్వామి ఆలయములో నున్నది. (ద. హిం. శా. సం ౫ సంఖ్య ౧౧౩) శాసనదినము శా. శ ౧౩౩౮ దుర్ముఖసంవత్సర పుష్యబహుళపంచాదశి భానువారము. అప్పటికిఁగాటయ వేముఁడు చనిపోయిన ట్లీక్రింది శ్లోకమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. "గతేదివం కాటయ వేమభూపే॥ నిర్యాన్మల్యాత్, ద్రోహికులం సమస్తం॥ అచంచలశ్రీకమసౌ తనోతి॥ తత్ప్రంతతే రాజ్యమరాత్యధుర్యః॥" దీనినిబట్టి కాటయ వేముఁడుదుర్ముఖలో చనిపోవుటయు ఆసంవత్సరముననే అల్లాడ రెడ్డి రాజ్యభారము వహించుటయు సత్యమని ధృవపడుచున్నది. పైనవ్రాసిన సంబంధమునుబట్టియు ననితల్లి తన కోడలగుటయుఁ గారణములుగా నల్లాడ రెడ్డి రాజమహేంద్రవర రాజ్యభారమునువహించుట తటస్థించెను. కాటయ వేముని రాజ్యకాలములోనే యాతనియొద్ద నల్లాడ రెడ్డి సైన్యాధిపతిగానుండెనని కొందఱనుచున్నారు అది సత్యమైనఁ గావచ్చును.

రాజమహేంద్రవర రాజ్యము నాక్రమించుకొనవలయునని యానాఁడు పెదకోమటి వేముఁ డొకప్రక్కను, ఒడ్డెరాజు లొకవంకను, మహమ్మదీయులొకత్రోవను, కర్ణాటరాజులొక పార్శ్వమునను గాచుకొనియుండిరి. అల్లాడ రెడ్డి పరాక్రమవంతుఁడును, రాజనీతినిపుణుఁడునగుటచే యవనకర్ణాటకటకాధిపతులతో మైత్రిగావించుకొని పెదకోమటి వేముని రామేశ్వరమునొద్ద యోడించి రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును నిష్కంటకము చేసిన ట్లల్లాడ రెడ్డి పెద్దకుమారుఁడైన వేమారెడ్డి వ్రాయించిన కోరుమిల్లి శాసనములోని యీక్రిందిశ్లోకమువలనఁ దెలియుచున్నది.

"తేషాం కనిష్ఠోపిచ జన్మనాభూత్ జ్యేష్ఠోగుణైరల్లధరాతలేంద్రః
చంద్రోప్యదోషాకరతాముపేతస్సా మ్యాపిభూనందనతాముపన్నః
జిత్వానల్పవికల్పకల్పిత బలంతంచాల్పభానుంరణే

మిత్రీకృత్యసమాగతం గజబలం కర్ణాటభూపంచతం
వాత్వాకోమటివేమ సైన్యనికరంభూయోపి రామేశ్వరాత్
రాజ్యం రాజమహేంద్రరాజ్యమకరో దల్లాడభూమీశ్వరః.

ఈవిషయమునే నిశ్శంకకొమ్మన్న శివలీలావిలాసమున "పెద్దకోమటి వేమపృథివీశు వెనుసొచ్చి యతనిసంపదలెల్ల నపహరించె" అని చెప్పి యున్నాఁడు. శ్రీనాథుఁడుకూడ భీమేశ్వరపురాణమున :—

గీ. యవనకర్ణాటకటక భూధవులతోడఁ
బలిమి వాటించి యేలించెఁదెలుఁగుభూమిఁ
దననిజస్వామి నల్లాడధరణినాథు
భళిరె యరియేటిలింగన ప్రభువరుండు.

అనియును కాశీఖండమున, "యుత్కల కర్ణాటతురుష్కరాట్పరమమిత్రా!" యనియువ్రాసియుండుటచే నల్లాడ భూపతియు, నాతని కుమారులునుగూడ యవనకర్ణాటకటక భూపతులతో మైత్రిని కలిగి యున్నారని చెప్పవచ్చును పెదకోమటివేమన నల్లాడరెడ్డి జయించి నట్లు శ్రీనాథుఁడు చెప్పలేదు అందులకుఁ గారణమాతఁడు చిరకాల మాప్రభువు నాశ్రయించియుండుటయైయుండును. పెదకోమటివేము నకును నల్లాడరెడ్డికిని జరిగినయుద్ధస్థలమయిన రామేశ్వరము గోదావరి మండలమందలి తణుకు తాలూకా నత్తారామేశ్వర మని చెప్పు చున్నారు. అల్లాడరెడ్డి చనిపోయిన సంవత్సరమేదియో స్పష్టముగాఁ దెలియదు కాని భీమేశ్వర పురాణరచనము నాఁటికాతఁడు లేఁడనియందువ్రాసిన సంగతులనుబట్టి తెలిసికొన వచ్చును. కావున నల్లాడరెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౭౬ ప్రాంతమున స్వర్గస్థుఁ డయ్యెనని నిశ్చ యింతము. ఈయల్లాడరెడ్డిని వర్ణించినపద్యములో "భానుమత్తులవీర భద్రాన్న దేవేంద్రగర్వ సంరంభంబు గట్టిపెట్టి" యనియున్నది. కోరుమిల్లిశాసనమునఁగూడ "భానుంరణే" అనియున్నది.

—: అన్నచోడ దేవుని పరాక్రమము :—

పైపద్యపాదమందలి యన్నదేవుఁ డీతఁడే. ఈతనిదొక శాసనము రాజమహేంద్రవరము మ్యూజియము (వస్తుప్రదర్శనశాల) నందున్నదఁట. ఇది యింకనుముద్రితమైనట్లు కన్పట్టదు. ఈశాసనము నందలి కొన్ని రేకులుపోయినవఁట! ఈతనినిగూర్చి ఆంధ్రులచరిత్రము నం దిట్లున్నది.

"చోడవంశమున జనించినయొక రాజు అన్నమాంబను వివాహము చేసికొన, వారికి నేఱువభీమరాజు జనించెను. అతఁడు ప్రోలాంబికను వివాహముచేసికొనియెను. అతని మునిమనుమఁడు గంగాధరుఁడు. అతనికి అరిగండరగండఁ డనుబిరుదముకలదు. అతనికుమారుఁడు కామరాజు. అతనికి భక్తీశ్వరుఁ డను నామాంతరము కలదు. భక్తీశ్వరుఁడు బాలుఁడుగా నున్నప్పుడే గుళపూం పురసమీపమున బొగ్గరాడియధిపతు లైన మహమ్మదీయ నాయకులను జయించెను. పంచధారకడ గజపతినోడించి కొప్పులభూపతికి పట్టముగట్టెను. ధరణిపాడు సమీపమున సింగనాయకునిఁ జంపెను. పెదకొండాపురము కడ డబరుఖాను మొదలగు తురుష్కనాయకుల నోడించెను. సూరవర పటణమునందు రణశూరుఁ డైన అనపోతనాయని సులభముగా నాశనము గావించెను. కామభూపాలుఁ డన్నమాంబను వివాహముఁ జేసికొని యాంధ్రదేశములోఁ దనపేరిట కామపురియని యొకపట్టణమును నిర్మించెను. కామభూపాలుని పుత్రుఁడే అన్నదేవచోడుఁడు. సూర్యవంశమున జన్మించిన పిన్నుండిరాజుయొక్క సోదరియగు ఇరుగాంబికను వివాహముచేసికొనియెను.... ....వీరికిసంతానము లేనిహేతువుచేత వీరభద్రు డనువానిని దత్తుచేసికొన్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. అన్నదేవచోడుఁడు బహుమనీసుల్తా నగు అల్లాఉద్దీన్ షాహాతో నొడంబడిక చేసికొని తురుష్క సైన్యసాహాయ్యముతో రాజమహేంద్రపుర రాజ్యములోఁ గొంతభాగ మాక్రమించుకొనియెను.

.................ఈమహాసంక్షోభ కాలమునందు అన్నదేవచోడుఁడు తురష్క సైన్యముల సాహాయ్యముతో నొకప్రక్క గజపతుల సైన్యమును మఱియొక ప్రక్కనుండి కర్ణాట సైన్యములను నెదుర్కొనిఅత్తిలిదుర్గము జడను గౌతమీతీరమునఁ గాకరపర్తికడను మహాఘోరసంగ్రామమును సలిపెను. హతశేషమైనకాటయ వేముని కుటుంబమువారుతనకాళ్ళపైఁబడి శరణువేఁడఁగా గీర్తికాముఁడనై సంరక్షించితినని అన్నదేవచోడుఁడు తనశాసనమునందు వ్రాయించెను కాటయవేమునిపక్షమువారు పదివేలమందికి నభయహస్తమిచ్చి కాపాడెనఁట. ఈ యుద్ధమునందు దనకుఁ దనమఱది యగు పిన్నండిరాజు తోడుగానుండెనట. కపిలేంద్రగజపతి సైన్యములనోడించి తఱిమెను. కర్ణాటసైన్యముల హతము గావించుటయే గాక సైన్యాధీశులను కాకరపర్తి యుద్ధమున సంహరించెనఁట. ఎట్లయినను ఈయుద్ధములయం దన్నదేవుఁడు విజయములను గాంచెను. రెడ్లతరువాత పదిసంవత్సరము లీతఁడు రాజ్యపరిపాలనము చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది గౌతమీతీరమున నున్నముమ్మిడివోలవర మీతనికి రాజధానిగ నుండెను. గౌతమీతీరమునఁ భట్టిపవీరభద్రేశ్వరుని సమ్ముఖమున ననేకగోదానములను గావించెను. మఱియును శోడశమహాదానములలో నొక్కటియగు సప్తసాగరదానములను గావించెనఁట గోముఖగిరిలోని వీరభద్రుని దేవాలయమును సువర్ణముతోఁ గప్పెను. దక్షారామభీమేశ్వరుని యాలయమునకు సువర్ణకలశము నెత్తించి యాంధ్రదేశకిరీటమున కొకయలంకారముగా నుండునట్లు గావించెనఁట. గంగాతీరమున (గోదావరి) వీసరినాఁడులో పిన్నసానిగంగకు సమీపమున ఉత్తమగండచోడన్నదేవ వరమను గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెనని శాసనముయొక్క ప్రధానాంశమై యుండెను. అన్నదేవుఁడు విశేషకాలము రాజ్యపరిపాలనము చేయకపూర్వమే యీదేశమంతయును కపిలేంద్ర గజపతిచే యింపఁబడి పరిపాలింపఁబడినట్లు శాసనములు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవిక.

ఈవాక్యములలో వీరభద్రరావుగారి యభిప్రాయములేవియో, శాసనము నందున్న విషయములేవియో తెలియుటలేదు. శాసన కాలములేదు. ఆత్తిలి, కాకరపర్తియుద్ధము లేనాఁడు జరిగెనో తెలియదు. కాటయవేముఁడు క్రీ. శ. ౧౪౧౬ దుర్ముఖసంవత్సరమునఁ గాలధర్మమునందియుండుటచే, నాకాలముననో, అంతకుఁబూర్వమో జరిగియుండవలయును. అల్లాయుద్దీన్ షాహా సాహాయ్యముతో నన్న దేవుఁడు రాజమహేంద్రవర రాజ్యమునఁ గొంతభాగము నాక్రమించుకొనియెనని పైన వ్రాసియున్నారు. అల్లాయుద్దీన్ క్రీ శ. ౧౪౩౫-౧౪౫౭ నడుమ రాజ్యము చేసినవాఁడు. ఈతని కాలమునఁ గాటయవేముఁడు లేఁడు. అన్నచోడదేవుఁడు కాటయవేముని కాలములో నొకమాఱును, అల్లాడవేమారెడ్డి చనిపోయినపిమ్మట నొకమాఱును రెడ్డిరాజులతో యుద్ధమొనర్చెనా ? యని సంశయము కలుగుచున్నది. మొదటియుద్ధమున కన్నచోడునకు ముప్పదిసంవత్సరముల వయసున్నదన్న చో రెండవయుద్ధమునాఁటికి దాదాపుగ నఱువది సంవత్సరముల వయసుండును. ఆవయసున మఱల యుద్ధమొనర్చెనని చెప్పవీలులేదు. ఈయన్నదేవుని శాసనములు దాక్షారామమున క్రీ. శ. ౧౪౦౪ (ద. హిం. శా. సం ౪ శంఖ్య ౧౩౪౭) పాలకొల్లునందు క్రీ. శ. ౧౪౦౩ లోనుకలవు. దీనినిబట్టి క్రీ. శ. ౧౪౩౫ నాఁటికి కీతని కఱువది సంవత్సరము లుండుననుటకు సంశయములేదు. ఏదియెట్లున్నను నీయన్నచోడదేవునిఁ గూర్చి యింకను పరిశోధనము గావలసియున్నది. ఈతనివిషయమున నాంధ్రులచరిత్రమందలి పైవాక్యములు పరస్పరవిరుద్ధములుగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. అల్లాడరెడ్డి, అన్నచోడదేవుని వీరభద్రుని జయించినట్లు పైనసీసపద్యపాదమునఁ జెప్పియుండుటచేఁ గాటయవేమునితో జరిగినయుద్ధము క్రీ. శ. ౧౪౧౬ సంవత్సరముననై యుండుననియు, నందుఁగాటయవేముఁడు చనిపోయియుండుననియుఁ బిమ్మట నల్లాడరెడ్డి, వారినిజయించి రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును బునరుద్ధరించె ననియు నూహింపఁ దగియున్నది.

ఈవిషయమును గలువచేరు శాసనమందలి ౮౮-౮౯ శ్లోకములు బల పఱచుచున్నవి.

అన్నచోడదేవుని తండ్రి చోడభక్తీశ్వరుఁడు (కామరాజు) ఇతఁడన వేమభూపాలుని వియ్యంకుఁడగునో కాదో చెప్పఁజాలము. అయినచో నన్నచోడదేవునకు భీమలింగమనుసోదరుఁడుండవలయును. ఉన్నచో, నీభీమలింగముభార్య యనవేమునకుఁ గుమార్తెయు, గాట యవేమునకు మేనమామకుమార్తెయు, నల్లాడరెడ్డికి నత్తగారునై వీరి నడుమ బంధుత్వమల్లుకొనిపోయి యుండెనుకదా! యుద్ధము లెట్లు జరిగినవని సంశయము గల్గుచున్నది. రాజ్యకాంక్ష బంధుత్వమును బరిగణింపదని సమాధానమును దోఁచుచున్నది. భక్తిరాజుశాసన ములోఁగాని అన్నచోడఁదేవుని శాసనములలోఁ గాని భీమలింగము పేరు లేదు. ఈవిషయమున నింకను బరిశోధనముచేసి రాజమహేం ద్రవరపు రెడ్లరాజ్యమెప్పుడెవరివలననంతమొందింపఁబడెనో, మఱి యొకతావున వ్రాయఁ బ్రయత్నించెదను. అల్లాడరెడ్డియు, నాతని కుమారులును రాజ్యముచేయుచున్న కాలములో నీయన్నచోడదేవుఁడు రాజమహేంద్రవరరాజ్యములో నడుగిడలేదు. అన్నచోడదేవునకు సాహాయ్య మొనర్చినది ఫిరోజు అనుమహమ్మదీయ ప్రభువుగాని, ఆంధ్రులచరిత్రము చెప్పినట్లు అల్లాయుద్దీనుకాఁడు. అన్నచోడదేవుఁ డల్లాడరెడ్డిచే నిహతుఁడయ్యెనని కొందఱు చరిత్రకారు లనుచు న్నారు. కాని కాశీఖండమున "అన్నదేవేంద్రగర్వసంరంభంబుఁగట్టి పెట్టి" అనిమాత్రమే యుండుటచే నన్నచోడదేవుని మరణమున కల్లాడరెడ్డి కారకుఁడు గాఁడేమో! యని యనుమానము కల్గుచున్నది. అల్లాడరెడ్డి క్రీ. శ. ౧౪౩౧ వఱకు జీవించియుండెనని కొందఱుచరిత్ర కారులనుచున్నారు. కాని యాతఁడు ౧౪౨౬ ప్రాంతముననే చని పోయినట్లు కనుపట్టుచున్నది.

—: అల్లాడ వేమారెడ్డి :—

ఇతఁడల్లాడరెడ్డికుమారుఁడు. తండ్రివలెనే పరాక్రమవంతుఁడును రాజనీతినిపుణుఁడును బుద్ధిశాలియునై తనతమ్ములు ముగ్గురితో గలసి యుండి యనితల్లినే రాజ్యాధికారిణిగానుంచి యామెభర్తయైన వీరభద్రారెడ్డిచేత రాజ్యమేలించెననియుఁ గటకమువఱకునుగల యావద్రాజ్యమును స్వాధీనము చేసికొనెననియు, నీతఁడు శివపూజాధురంధరుఁడనియు, శ్రీనాథుఁ డీతనిని బెక్కుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. అనితల్లియు వీరభద్రారెడ్డియుఁ బేరునకుఁ బ్రభువులైనను రాజ్యభారమంతయు నీతనిదే. పాండవులవలె నీయన్నదమ్ముల సౌదన్యము శ్లాఘనీయమైనది. ముఖ్యముగా వీరియైకమత్యమువలన నానాఁడు రాజమహేంద్రవరరాజ్యము వీరిచేతులనుండి జాఱిపోలేదు, వేమారెడ్డిని వర్ణించిన పద్యములు చాలకలవు. గ్రంథవిస్తరభీతి నిందీయులేదు.

—: అల్లాడవేమారెడ్డిభార్య హరిహరాంబ :—

ఈవేమారెడ్డికి భార్యలెందఱో వారెవరియాడుపడుచులో తెలియదు. శ్రీనాథుఁడు భీమపురాణకాశీఖండములలో నీవిషయము నెత్తలేదు. కాటయవేముని కుమార్తెయైన హరిహరాంబ యీతనిభార్యయనియు, నామెతల్లి తల్లాంబికయనియు నాతల్లాంబిక హరిహరరాయలకుమార్తెయనియు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు శృంగార శ్రీనాథమున నూహించి వ్రాసి యున్నారు. వారియూహ కాధార మీవేమారెడ్డి వ్రాయించిన కోరుమిల్లిశాసనమునందలి యీక్రిందిశ్లోకము.

శ్లో. పౌత్రీం కాటయవేమయక్షితిపతేః పుత్రించ కాటప్రభోః
దౌహిత్రీం చతురర్ణవీం హరిహరక్షోణీపతే శ్శాసితుః
తన్నామ్నావిదితామ్వయాంహరిహరాంబాంచారుమగ్రావాయ
త్పాణౌ వేమమహీశమల్లనృపతి స్సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యాసమం.

ఈశాసనమును అల్లాడరెడ్డియే వ్రాయించెనని కొందఱనుచున్నారు. కాని యదినిజముకాదు. ఈశాసనపురేకులు నేనుకేఁగినవఁట! ప్రాచ్య

లిఖితపుస్తకభాండాగారములో నొకవ్రాఁత ప్రతియున్నదఁట! దానిని బట్టి శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమునఁ బైశ్లోకము నుదాహరించినారు. దానిననుసరించి శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగా రాంధ్రకవుల చరిత్రమున నుదాహరించియున్నారు. ఇది బార్నెటు దొరగారిచే నిటీవల సవ్యాఖ్యానముగాఁ బ్రకటితమైనట్లు శ్రీవేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రులువారు శృంగారశ్రీనాథమున వ్రాసియున్నారు. బార్నెటుపండితుఁడు ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా (సం 13 పుట 237) లో నొకశాసనమును బ్రకటించియున్నాఁడు. అది అల్లాడవేమారెడ్డి వ్రాయించినదే. ఆతామ్రశాసనపురేకులు బ్రిటిషుమ్యూజియమునకు వెళ్ళినమాటయు నిజమే అందుచేఁ బ్రభాకరశాస్త్రులుగారు కోరుమిల్లి శాసనమని వ్రాసినదిదియే యని నిశ్చయింపవచ్చును కాని బార్నెటుపండితుఁ డీశాసనమునకు వేమవరపుశాసనమని పేరిడి యున్నాఁడు. చరిత్రకారులు కొందఱుదీనిని వేమవరపు శాసనమనియే వాడియున్నారు. ఈశాసనకార్యము అల్లాడవేమారెడ్డి గోదావరి మండలమందలి రామచంద్రపురం తాలూకాలోని వెదురుపాక, మహేంద్రవాడయను గ్రామములను అల్లాడ వేమవరమను పేరుపెట్టి బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చినట్లు తెలుపుటయై యున్నందున దీనికి వేమవరపు శాసనమని పేరుపెట్టుట సమంజసమే యగును. కాని వీరభద్రరావుగారు మొదలయినవారు కోరుమిల్లిశాసనమని యేల పేరు పెట్టిరో తెలియదు. బహుశః యీతామ్రశాసనము కోరుమిల్లిగ్రామములో లభించియుండును. అందుచేఁగోరుమిల్లిశాసనమని పేరిడియుందురు. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రులుగారును, వీరభద్రరావుగారును, వీరేశలింగముపంతులుగారును, ఉదాహరించిన "జిత్వా" "ప్రాతీం" అను మొదలుగాగల శ్లోకము లీవేమవరపుశాసనమునం దుదాహృతములై యున్నవి. కావున నిదియే కోరుమిల్లిశాసనమని నిశ్చయింతము. అట్లుగాక అల్లాడవేమారెడ్డి వ్రాయించిన కోరుమిలిశాసనము వేఱుగా

నున్నను అందలిశ్లోకములును వినియేకావున మనచర్చ కీశాసననామ మడ్డమురాదు. ఈశాసనము శా. శ. ౧౩౫౬ ఆనంద సంవత్సర జ్యేష్ఠ బహుళ అమావాస్యా సోమవారము. (క్రీ. శ. ౧౪౩౪ జూన్ నెల ౭ వ తేది) సూర్యగ్రహణమునాఁడు పుట్టినది. బార్నెటు పండితుఁ డీశాసనవ్యాఖ్యానములో నొకవంశవృక్షము నిచ్చుచు నందుఁ గాటయవేమునిభార్య మల్లాంబిక కుమారగిరిరెడ్డికి సోదరియని చూపియున్నాఁడు. కానియందుల కాధారమునీయలేదు. మల్లాంబికముక్కంటిరాజునకు సోదరియని తిరుపతి శాసనమువలన మనకుఁ దెలిసినది. కావునబార్నెటు వ్రాసిన దంగీకార్యముకాదు.

పైశ్లోకములో రెండుతప్పులున్నవి. "పుత్త్రిం" అనుశబ్దమును "పుత్త్రీం" అనియును, "దౌహిత్రిం" అనుశబ్దమును "దౌహిత్రీం" అనియును జదువవలసియున్నది. లేనిచో నన్వయము కుదురక యర్థశూన్యమగును కావున నాశబ్దములను సవరించుటలోఁదప్పులేదు.

ఈమార్పును చేయకుండ శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుగారీశ్లోకమునుదాహరించుటయేగాక పైశ్లోకార్థము నిట్లు వ్రాసియున్నారు. (ఆంధ్రులచరిత్ర మూఁడవభాగము ౧౯౪–౧౯౫పుటలు)

"కాటయవేమారెడ్డి ప్రబలుఁడయియు, కుమారగిరిరెడ్డికిమంత్రియు, సేనాపతియు, రాజమహేంద్రవర రాజ్యమున కధిపతియునైయున్నవాఁడని యెఱింగి యాతనితో మైత్రిగ నున్నయెడలగజపతులవలన నేహానియుఁ దనసామ్రాజ్యమునకు సంభవింపదని తలంచి రాజాధిరాజరాజపరమేశ్వరుండను బిరుదాభిధానము గలహరిహరదేవరాయలు తనకుమార్తె హరిహరాంబ యనునామెను కాటయవేమారెడ్డి పుత్త్రుఁడగు కాటయప్రభునకిచ్చి వివాహముఁజేసెను. ఈవివాహవిషయము అల్లాడరెడ్డి కోరుమిల్లిశాసనములో వర్ణింపఁబడినది." ఆగ్రంథములోనే మఱియొకతావునఁగూడ హరిహరాంబ కాటయవేమున్ని కొడుకగు కాటయప్రభునిభార్యయని వ్రాసియున్నారు. ఇది

పొరపాటు. హరిహరాంబ హరిహరరాయలకుమార్తె కాదు. దౌహిత్రి. కాటయ ప్రభునకు భార్యయునుగాదు. కుమార్తె. బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగారు "కాటయవేమారెడ్డి ౧౪౧౯ వ సంవత్సర ప్రాంతమునఁ గాలధర్మము నొందెను. ఈతనిజీవితకాలములోనే యీతనిపుత్రుఁడును హరిహరరాయనియల్లుఁడు నైనకాటయరెడ్డి మరణము నొందెను. ఈవివాహమునుగూర్చి యల్లాడరెడ్డి కోరుమిల్లిశాసనములో నిట్లున్నది." అని వ్రాసి పైశ్లోకమును దప్పులు సవరింపకుండ నుదాహరించియున్నారు. ఇదియును బొరపాటే. ఈవివాహమనఁగా నేదియో పంతులుగారు చెప్పలేదు. కాని కాటయరెడ్డి వివాహమే యని యర్థమగుచున్నది. పైశ్లోకములో హరిహరాంబ వివాహప్రశంస యున్నది. కాని కాటయరెడ్డి వివాహప్రశంస లేదు.

శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పైశ్లోకమునఁగల పుత్రీదౌహిత్రీశబ్దములను సవరించి శృంగారశ్రీనాథమునఁ బ్రకటించుచు నందింకను రెండుతప్పులు గలవని తలంచి వానిని గూడ దిద్దిరి. ఆసందర్భమున వారు వ్రాసినవాక్యములివి (284-288 పుటలు)

"కొంచమాఁగి యందలి యసంగతిని దెల్పెదను. అల్లాడరెడ్డి పెద్దకుమారుఁడగు వేమారెడ్డికి హరిహరాంబయును నామెభార్యయనియు, నాహరిహరాంబ కాటయవేమునకుఁ గొడుకుఁగూఁతురనియు గాటయకుఁ గూఁతురనియుఁ జతుస్సముద్రములను నేలుచున్న హరిహరక్షోణిపతికిఁ గూఁతుకూఁతురనియుఁ బయిశ్లోకమున కర్థము... ... ఆశ్లోకమిప్పుడున్నట్లే యుండునేని, కాటయవేమునకుఁ గాటయయని కుమారుఁడు కలఁడనియు నాతఁడు హరిహరరాయల యల్లుఁడనియు, నాకాటయకూఁతురు హరిహరాంబయనియు నేర్పడును. హరిహరాంబను బెండ్లియాడిన వేమారెడ్డి యల్లయ్యకుమారుఁ డగుట వీరభద్రారెడ్డి యన్నయగుట, మనమింతకు ముందెఱుఁగుదుము. మరియు నావీరభద్రారెడ్డి, కాటయవేమునికూఁతురగు ననితల్లికి భర్తయని కూడ

నెఱుఁగుదుము. కాటయ వేమారెడ్డి తనయల్లునియన్నకుఁ దనకొడుకు కూఁతునిచ్చి వివాహము చేసినవాఁడగును. ఇట్టిది యెక్కడనేని సంగతముగా నుండునా ! అనితల్లికి మేనగోడలగు హరిహరాంబ తోడికోడలయినట్లు, అల్లయవేముని సంబంధమునుబట్టి చూడఁగా ననితల్లి వీరభద్రారెడ్డికిఁ బినతల్లియగును. తల్లివరుసతలఁపరాదందురు. ఈశ్లోక మింత యసంగతముగా నున్నది... ......

"కాటయవేమునకుఁ గాటయయను కొమారుఁడున్నట్లుగా నేశాసనమందుఁగాని యేగ్రంథమందుఁగాని కానరాదు. అతఁడేమో బాల్యముననే చనిపోయి యుండవచ్చు ననుటకును గుదరదు. అతఁడు హరిహరరాయని యల్లుఁడట ! హరిహరాంబయనుకూఁతునుగనెనఁట.... ఈశ్లోకముననొక చిన్నతప్పిదము దొరలినదని నేనుదలంచుచున్నాను. అదిశాసనము చెక్కువారివలనఁ గాని దానిని ఐదివివ్రాసినవారివలనఁ గాని ప్రసక్తించియుండును. శ్లోకమందలి ప్రథమచరణ మీక్రిందివిధమున నుండఁదగును.

"పుత్రీం కాటయవేమయ క్షితిపతేః పౌత్రీంచ కాటప్రభోః" హరిహరరాయని యల్లుఁడే కాటయవేమనయని దీనివలన నేర్పడును. హరిహరాంబ కాటయపౌత్రి, కాటయవేమునిపుత్రియగును. కాటయవేముని వంశక్రమమిది—

శ్లో॥ నప్తాకాటయశౌరేః పౌత్రోమారస్య కాటనృపసూనుః వీరాన్నపోతనృపతే ర్జామాతాజయతి వేమభూపాలః॥ కాటయవేముఁడు తనకుమార్తెల నిద్దఱను వేమవీరభద్రారెడ్లకిచ్చి పెండ్లిచేసెను. అక్కచెల్లెండ్రనన్నదమ్ములకిచ్చి వివాహముచేయఁ గూడదను నాక్షేపమున్నది. దానికిఁదగిన సమాధానముకూడ నున్నది. ఒక్కతల్లికడుపునఁబుట్టిన యక్కసెల్లెండ్రనొక్కతల్లికడుపునఁబుట్టినయన్నదమ్ముల కిచ్చి పెండ్లిచేయరాదుగాని వైమాత్రేయులయున్నప్పుడదితప్పుకాదు"

ఇవిశ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారివాక్యములు. (కోరుమిల్లిశాసనము నందలి పైశ్లోకమునుబట్టి హరిహరాంబభర్త కాటయరెడ్డియని వీరభద్ర రావుగారును వీరేశలింగముగారును దలంచియుండగా శ్రీశాస్త్రిలు వారు హరిహరాంబభర్త అల్లాడవేమారెడ్డియనియు హరిహరరా యలయల్లుఁడుకాటయవేముఁడనియు నాతనికుమార్తెయైన హరిహరాం బను అల్లాడవేమారెడ్డి పెండ్లాడెననియు నిర్ణయించినారు. హరి హరాంబభర్త అల్లాడవేమారెడ్డి యనుమాటనిశ్చయమే కానికాటయ వేముఁడు హరిహరరాయల యల్లుఁడగుట మాత్రము వాస్తవముకాదు.

శాసనాక్షరములను సవరించుటకు శ్రీశాస్త్రిలువారు చెప్పిన కారణములు రెండు. మొదటిది. ఈవివాహమువలన వీరభద్రారెడ్డికి "అనితల్లి" తల్లివావియగుట. రెండవది కాటయవేమునకుఁ గాటయ యను తనయుఁడున్నట్లాధారము గన్పడకపోవుట. శాసనాక్షరములను సవరించుట కీరెండును తగినకారణములు కావని నాయుద్దేశము. వీర భద్రారెడ్డికి అనితల్లియెట్లును దల్లివావియే యైనదని పైనవ్రాసియుం టిని. శాస్త్రిలుగారుచేసిన మార్పుమూలమున అల్లాడవేమారెడ్డికి హరిహరాంబకూడదల్లివావియైనది. యెట్లందురా? కాటయవేముఁడును జోడభీమలింగమును, పినతండ్రి పెదతండ్రుల కుమార్తెల భర్తలు. కాఁగా వీరిరువురు తోడియల్లుండ్రు. ఇందులో భీమలింగముకుమార్తె వేమాంబ, అల్లాడవేమారెడ్డికిఁ దల్లి. కాటయవేమునికి హరిహరాంబ కుమార్తెయైనచో, నల్లాడవేమారెడ్డికి, ఆమెపినతల్లియగునుగదా! వీర భద్రారెడ్డి కనితల్లి కానివావియైనదని శాసనాక్షరములను సవరించి నందువలనఁ బ్రయోజనము లేకపోఁగా నిఁకనొకయసంగతమైనబాంధ వ్య మేర్పడుచున్నది. కావుననీమార్పు అనవసరము. హరిహరాంబ, కాటయవేమునికుమారుఁడైన కాటయకుఁ గుమార్తెయని యంగీకరించి నప్పు డీయసంగతమైన వావియుండదు. కానియీపక్షములోనే యసం గతమైన వావియున్నదని శ్రీశాస్త్రిలువారియుద్దేశము. ఇందెంతవఱ

కసంగతమున్నదో పరిశీలింతము. "కాటయవేమారెడ్డి తనయల్లుని యన్నకుఁ దనకొడుకుకూఁతునిచ్చి వివాహము చేసినవాఁడగును. ఇట్టిది యెక్కడనేని సంగతముగా నుండునా ? అనితల్లికి మేనగోడలగు హరిహరాంబతోడికోడలయినట్లుకాదా?" అని శ్రీశాస్త్రులుగారు ప్రశ్నించుచున్నారు. ఇందసంగతమేమియున్నది ? అనితల్లికి మేనకోడలయిన హరిహరాంబ వావికి వీరభద్రారెడ్డికిని అల్లయవేమునకుఁ గూడ మేనగోడలేయగునుగదా! మేనగోడలినిపరిణయమాడుటదోషము లేదు. ఇట్టివివాహములు లోకములో విశేషముగ జరుగుచున్నవి.

ఈసందర్భమున అనితల్లిపరిణయము ముందు జరిగెనా ? హరిహరాంబ పరిణయము ముందు జరిగెనా? యను ప్రశ్న ముదయించుచున్నది. అనితల్లి వివాహమే మొదట జరిగెనందుమేని యది సంగతమైన వావియేయై యాక్షేపణముండదు. ఇఁక హరిహరాంబ వివాహము ముందుజరిగిన దనునప్పుడే వీరభద్రారెడ్డికి అనితల్లి పినతల్లి వావిలోనుండి యసంగతమగును. కాటయవేమున కనితల్లి పుత్రి. హరిహరాంబపౌత్రి. పౌత్రికంటెఁ బుత్రి పెద్దదగుట సామాన్యధర్మము. పెద్దదానికి వివాహముచేయకుండఁ జిన్నదానికిఁ బరిణయముజరుపరు. కావున ననితల్లివివాహమే ముందు జరిగినదని తలంపవచ్చును.

అనితల్లివివాహము కాటయవేముని జీవితకాలములో జరిగియుండునని పైనఁ జెప్పియుంటిని. హరిహరాంబను తనకుమారుఁడైన వేమారెడ్డికిప్పించి యావివాహమును అల్లాడరెడ్డిచేయించెనని శ్లోకములోని "హరిహరాంబాంచారు మగ్రాహయత్పౌత్రో వేమమహీశ మల్లనృపతిః" అనువాక్యములవలన స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్టి యర్థమిచ్చు వాక్యములు అనితల్లి కలువచేరుశాసనమునలేవు. కావున ననితల్లివివాహమే ముందుజరిగినదనియు నందుచే హరిహరాంబ వేమారెడ్లదాంపత్య మూలమునఁ గ్రొత్తగా ననితల్లి వీరభద్రుల నడుమ టల్లివావియేర్పడదనియు నందుచే శ్లోకమునందలి యక్షరములను సవ

రించుట యనవసరమనియుఁ దలంపవలసియున్నది. పెద్దవాఁడైన వేమారెడ్డికంటెఁ జిన్నవాఁడైన వీరభద్రారెడ్డికి ముందుగఁ బరిణయమయ్యెనా? యని యెవ్వరైనఁ బ్రశ్నింపవచ్చును. అల్లయవేమునకు మల్లసానమ్మయను నింకనొకభార్యకలదు. హరిహరాంబరెండవభార్య. అల్లాడరెడ్డి కాటయవేముని కుమార్తెను తన రెండవకుమారునకును కాటయవేముని కుమారునికుమార్తెను తనపెద్దకుమారునకు రెండవ భార్యగను జేసికొని వారిలో సంతఃకలహములు కలుగకుండ వారి బాంధవ్యమును దృఢపరచెను.

ఇఁకను శ్రీశాస్త్రిలువారు చెప్పిన రెండవ కారణమునుగూర్చి యోచింతము.

—: కాటయవేమునకుఁ గాటయయను కుమారుఁడున్నాఁడా? :—

శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలు గారీవిషయమున సంశయమును జూపినారు. కాని గోదావరిమండలములోని సర్పవరము నందున్న యొక శాసనమువలనఁ (ద. హిం. శా. సం ౫ సంఖ్య ౨) గాటయవేమునకుఁ గాటయయను తనయుఁడున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈశాసనము నందలి యెడమభాగమునఁ గొంత గోడలో నేటవాలుగఁ గట్టబడియుండుటచే దానినివిడచి కనఁబడుచున్న కుడిభాగమును మాత్రమే ప్రకటించినారు. దాని నీక్రిందనిచ్చుచుఁ గోడలోఁ గట్టబడిన భాగమును నేను బైనసుదాహరించిన శా.శ. ౧౩౩౨ శాసనమునుబట్టియును కడియం మాచినేనింగారి శక౧౩౩౬ సంవత్సరము శాసనమును బట్టియును బూర్తిచేసితిని. ఈశాసనములకును సర్పవరపు శాసనమునకును బోలికయుండుటంబట్టియు, అందలిశ్లోకమే యిందుదాహరింపఁబడుట వలనను నేను పూరించినమాటలు సరియైనవేయని నాయుద్దేశము. పైనవ్రాసిన మాచినేనింగారి శాసనమును ఇదియు నొకదినమునఁ బుట్టినవే.

నప్తా కాటయ శౌరేః పౌత్రో మార	స్య కాటనృప సూనుః వీరా	౧
న్నపోత నృపతేః జామా	తాజయతి వేమభూపాలః	౨
స్వస్తి శక వరుషంబులు	౧౩౩౬గు నేంటి జయసంవత్సర	౩
కార్తిక శు ౧౫ భానువారం	వేమారెడ్డింగారి నిజభృత్యుం	౪
దైన మాచినేనింగా	రు తనకు స్వామియైన కాటమ	౫
రెడ్డిం గారివే	మ రెడ్డి. వేమారెడ్డింగారి కుమా	౬
రుండయిన	కాటమరెడ్డి వేమారెడ్డింగారి	౭
	అసంపూర్తి	

తుదను "దేవులు"... అనుమాటలును వింకనుగొన్ని పంక్తులును నుండియుండును. గోడలోఁ గట్టఁబడిన భాగముగాక కనఁబడుచున్న భాగమువలననే కాటయవేమునకుఁ గుమారుఁడు కాటయ యున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున శ్రీశాస్త్రులువారి సవరణ యనవసరమనుమాట నిశ్చయము. దీనినిబట్టి హరిహరరాయల యల్లుఁడు కాటయయేగాని కాటయవేముఁడు కాఁడనుట స్పష్టము. కాటయవేమునకు తల్లాంబికయను భార్యయుండుట నిశ్చయమేకాని యామె హరిహరరాయల కుమార్తెకాదు. కాటయభార్య పేరేదియో మనకుఁ దెలియదు. హరిహరరాయల యల్లుఁడైన కాటయ యెప్పుడు చనిపోయెనో, యాతనితల్లి యెవ్వరో తెలియదు అనితల్లిశాసనమునఁ గాని మల్లాంబిక తోత్తరమూడి శాసనమునగాని తల్లాంబిక శాసనమునఁగాని యీతని పేరు లేదు. ఇతఁడు దొడ్డాంబిక తనయుఁడనియు, శా. శ. ౧౩౩౦ ప్రాంతమున జనిపోయెననియు నితరసాక్ష్యము లభించువఱకు ననుకొందము. అల్లాడరెడ్డికుమారులు నలుగురును శా. శ. ౧౩౩౨ పరీధావి సంవత్సర మాఘమాసమువఱకు జీవించియున్నట్లు ద్రాక్షారామలోని యొక శాసనము చెప్పుచున్నది. (ద. హిం. శా. సం. ౫ సంఖ్య ౧౩౫౧)

—: అల్లయవేమారెడ్డి భార్య మల్లసానమ్మ :—

అల్లయవేమారెడ్డికి జియ్యమల్లసానమ్మ యనునామె భార్యయైనట్లు చాళుక్యభీమేశ్వరస్వామి యాలయమునందున్న శాసనమును

బట్టి తెలియుచున్నది. (ద. హిం. శా. సం. ౫ సంఖ్య ౩౪) ఆశాసన మిది. "స్వస్తిశ్రీ శకవరుషంబులు ౧౩౫౬ అగునేంటి ఆనందసంవత్సర పుష్య బ ౧౩ బు ఉత్తరాయణ మకరసంక్రాంతి పుణ్యకాలమందున శ్రీమత్కుమారా రామచాళుక్యభీమేశ్వర శ్రీమన్మహాదేవరలకు అల్లాడభూపాలుని కుమారుండు వేమారెడ్డింగారి దేవులు జియ్య మల్లసానమ్మ తమకు నక్షయసుకృత మౌనట్టుగాను వీరారెడ్డింగారి ఆనతిక్రమానను కుమారా రామచాళుక్యభీమేశ్వరస్థాన సమ్మతిని ......జియ్య మల్లసానమ్మ సమర్పించెను."

ఈశాసనము క్రీ. శ. ౧౪౩౪ సంవత్సరమునాఁటిది. ఈమల్లసానమ్మకు వీరభద్రారెడ్డి మఱఁదియైయున్నాఁడు. "ఆతనియానతిక్రమానను" అని వ్రాసియుండుటచేత నప్పటికి వేమారెడ్డి చనిపోయెనని తోఁచుచున్నది. కాశీఖండరచనమునాఁటి కీతఁడు జీవించియున్నట్లందలి పద్యములనుబట్టి తెలియుచుండెను గావునఁ గాశీఖండము క్రీ. శ ౧౩౩౩ సంవత్సరప్రాంతమున రచియింపఁబడెనని చెప్ప వచ్చును అప్పటికి శ్రీనాథునకు దాదాపు ౫౫ సంవత్సరముల ప్రాయముండును.

—: అల్లయ వేమారెడ్డి యెప్పుడు చనిపోయెను :—

అల్లయవేమారెడ్డి శాసనమొకటి సింహాచలము నందున్నది. అది యాతఁడు స్వయముగాఁ దనరాజ్యాభివృద్ధిని ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధినిఁగోరి వ్రాయించినది. ఆశాసనకాలము శా. శ. ౧౩౫౬ ఆనందసంవత్సర శ్రావణ శు ౧౪ (ద. హిం. శా. సం ౬ సంఖ్య ౧౧౬౮) ఇతఁడు ఆనందసంవత్సరములో శ్రావణ శు ౧౪ పుష్య బ౧౩ నడుమఁజనిపోయినట్లు నిశ్చయింప వచ్చును. (క్రీ.శ. ౧౪౩౪) అల్లయవేమారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౪౩౭ వఱకు రాజమహేంద్రవరరాజ్యము బరిపాలించుచున్నట్లు విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రకారులు

(Further sources of Vizianagara history Page 102) వ్రాసి అందులకాధారము (A R. 424 and 426 of 1893)ను జూపినారు. కాని యీశాసనము లల్లాడవేమారెడ్డి వ్రాయించినవి కావు. అల్లాడవేమారెడ్డి తనకిచ్చిన వృత్తిలోనుండి తానీధర్మమును గావించితినని మరియొక బ్రాహ్మణుడు వ్రాయించినవి. కావున నల్లాడ వేమారెడ్డి ౧౪౩౭ వఱకు జీవించియున్నట్లీశాసనములు ఋజువు సేయవు.

ద్రాక్షారామసత్రమునకు అల్లాడరెడ్డి కుమారులైన వేమారెడ్డి, వీరభద్రారెడ్డి, దొడ్డారెడ్డి అనువుర్వురును గలసి పండ్రెండు వేలపలముల యెత్తుగల కంచుఘంటయొకటి శా శ. ౧౩౪౬ ఆనంద నామ సంవత్సర వైశాఖ బ ౧౩ బుధవారము నాఁడొసంగినట్లొక శాసనమున్నది. (భారతి సం ౧౬ భా ౨) దీనినిబట్టి యానాఁటికీము వ్వురు నున్నారనుట స్పష్టము. వీరి కనిష్ఠసోదరుఁడైన అన్నయరెడ్డి శాసనము లేవియుఁ గన్పట్టుటలేదు. ఈఘంటశాసనములో నీతని పేరు లేకుండుటచే నితఁడంతకు పూర్వమే చనిపోయెనని తోఁచుచున్నది.

కాశీఖండములో శ్రీనాథుఁ డన్నయరెడ్డిని రెండుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. అందొకటియిది.

మ. సరి లేరీజలరాశివేష్టిత మహీచక్రంబున న్విక్రమా
పరగాండీవికిఁ జక్రవాళమహాభృత్పర్యంత విశ్వంభరో
ద్ధరణ ప్రౌఢభుజాభుజంగమునకున్ ధాత్రీశునల్లాడ భూ
వరు నన్నయ్య కకుంఠవాఙ్మయకళావైకుంఠరాట్సయ్యకున్.

కాశీఖండమున నల్లాడరెడ్డికుమారులు నలుగురిని వర్ణించివారి కాయురారోగ్యైశ్వర్యములు గలుగునట్లు శ్రీనాథుఁ డీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియుండుటచేఁ గాశీఖండరచనము క్రీ. శ. ౧౪౩౦-౧౪౩౩ నడుమ రచితమయ్యెనని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

శా. మార్కండేయమహేశ్వరుం డఖలసామ్రాజ్యంబుఁ బాలింపఁగా
వర్కేందు ల్గలయంతకాలము తదీయాంఘ్రిద్వయీభక్తి సం
పర్కోదంచితభాగ్యసంపదల నాఞ్మామండలీ వల్లభుల్
కోర్కుల్మిందఁగ సేవకత్వమునఁ గైకొంద్రాయురైశ్వర్యముల్.

దీనినిబట్టి అన్నారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౪౩౩ లోఁ జనిపోయినట్లు నిశ్చ యింప వచ్చును.

—: వీరభద్రారెడ్డి; రెడ్డి రాజ్యాంతము :—

ఇతఁడే కాశీఖండకృతిపతి. అనితల్లిభర్త. ఇతఁడు గోదావరి, విశాఖపట్టణము, గంజాము మండలములనుగూడఁ బాలించినట్లు కాశీ ఖండమునందలి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

ఉ. ప్రాకటవిక్రమస్ఫురణ రాజమహేంద్రము రాజధానిగా
నేకసితాతపత్రమున నేలెను వీరనృపాలుఁ డుత్తమ
శ్లోకుఁడు వేమశౌరియనుజుండు సమున్నతవైభవాఢ్యుఁడున్
చీకటియున్ గళింగయును జిల్కసముద్రము సింహశైలమున్.

ఉత్సాహ. అసమబాణనిభవిలాస ! యాజిగాండివాయుధా !
బసవశంకరా ! విశుద్ధపంట శేఖరాన్వయా !
కొసిమికోట వెంకటాయ కప్పకొండ కిల్లెడా
ద్యసు హృదవనిపాంతరంగ హాలహాలవిషానలా !

ఇతఁడు శివభక్తుఁడు ధర్మాత్ముఁడు నైనట్లు కాశీఖండమునం దలి పద్యములు చెప్పుచున్నవి. ఇతఁడెప్పుడు చనిపోయెనో తెలియదు. క్రీ. శ. ౧౪౩౪ వఱకు నీతఁడు జీవించియున్నమాట వాస్తవము. ౧౪౩౮ వఱకును జీవించియుండునని యూహింప వచ్చును. ఈతని సోదరులుకూడ ఈప్రాంతముననే చనిపోయియుందురు. రెడ్డిరాజులకుఁ దరువాత రాజమహేంద్రవరరాజ్యము అన్నదేవచోడుని వశమయ్యెనని కొందఱును గజపతుల వశమయ్యెనని కొందఱును దలంచుచున్నారు.

దాక్షారామములోని యీక్రింది శాసనమీసందర్భమునఁ జదువవలసియున్నది. "స్వస్తిశ్రీశకవరుషంబులు ౧౩౬౯అగురక్తాక్షిసంవత్సరమాఘ శు ౫ గు శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రాజాధిరాజ శ్రీవీరప్రతాపప్రవుఢ దేవరాయ మహాప్రధాన రాజమహేంద్రపురవరాధీశ నాగభూపాలపుత్ర కోటిశంకర బిరుదాంకిత మూరురాయరగండ మల్లెభూపాల శేఖర నిజహిత శ్రీమత్పులియ మార్కొలుగండ పంచములగోత్ర పెద్దినాయక మారమాంబికాపుత్ర దేవాంబికామనః కమలమిత్ర బలంజె ధర్మపరిపాలకుండైన పృథివిసెటిం... ...గారైన అంక తెలుంగరి సెట్టిగారున్నా... ... ...".

ఈశాసనమునుబట్టి క్రీ. శ. ౧౪౪౪ రక్తాక్షిసంవత్సరములోఁ గర్ణాటకాధీశ్వరుఁడైన ప్రౌఢదేవరాయుల మంత్రియగు మల్లభూపాలుఁడు రాజమహేంద్రవరపురాధీశుఁడై యున్నట్లు తెలియుచున్నది. రాజమహేంద్రపురాధీశుఁడని చెప్పుటచే నప్పటికి, రెడ్డిరాజ్యము రాజమహేంద్రవరముననంతరించినదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ప్రౌఢ దేవరాయుల నామముదాహరింపఁ బడుటచే నాతఁడే యీరెడ్డిరాజులను జయించి, యీరాజమహేంద్రవరరాజ్యము నాక్రమించుకొనియెననికూడ నిశ్చయింపవచ్చును. అల్లయవేమారెడ్డి శా. శ. ౧౩౩౪ లోఁ జనిపోయెనని పైనవ్రాసియుంటిని. అన్నారెడ్డియంతకు ముందే గతించినట్లు కన్పట్టుచున్నది. అదికారణముగా రెడ్డిరాజ్యము కొంతవఱకు బలహీనముకాఁగాఁ దరుణమును వేచియున్న ప్రౌఢదేవరాయలు అదివఱకు స్నేహితులుగానున్నను, నాస్నేహమును పాటింపక రాజమహేంద్రవర రాజ్యముపైకి దండెత్తివచ్చి రెడ్డిరాజుల నోడించి రాజ్యమును గైకొనియుండెను. అదివఱకుఁ జాలకాలము క్రిందటనే కొండవీటిరెడ్డి రాజ్యమును ప్రౌఢదేవరాయలు స్వాధీనము చేసికొనియుండెను. ప్రౌఢదేవరాయల యనంతరమున ననఁగా క్రీ శ. ౧౪౪౬ ప్రాంతమునఁ గపిలేంద్రగజపతి రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును

గర్ణాటమునఁగొంతభాగమును జయించి, యందు గజపతులరాజ్యమును నెలకొల్పెను.

ప్రౌఢదేవరాయలు రెడ్డిరాజులను జయించిన సంవత్సరమే దియో పరిశోధించి నిర్ధారణ మొనర్పవలసియున్నది. క్రీ శ. ౧౪౩౪ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత రెడ్డిశాసనములు నాకుఁ గన్పట్ట లేదు. ౨-౩ సంవత్సరములు శత్రురాజులతోఁ బోరుసల్పుటలో మునిఁగి యున్న కారణమున దానమిచ్చుటకుగాని శాసనము వ్రాయించుటకుఁ గాని యవకాశములేదని తలంచినను క్రీ శ. ౧౪౩౭ నాఁటికి రెడ్డి రాజ్యమంతరించి పోయియుండునని తలంపవచ్చును.

పైనపేర్కొన్న రాజమహేంద్రవరశాసన మసంపూర్ణమైన దనియు నది నోడలోఁ గట్టకపూర్వము మెకంజీదొరగారి యుద్యోగస్థుఁడు దానిని జూచియుండెననియు నందిశాసనదానము అల్లాడ వేమారెడ్డి యాజ్ఞానుసారముగాఁ జేయఁబడినట్లు వ్రాసియున్నదని యాయుద్యోగస్థుఁడు వ్రాసి యుంచెననియు విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రకారులు (Further sources of Vizianagara history Foot note in page 102) వ్రాసియున్నారు. ఆశాసన మసంపూర్తిగాఁ బ్రకటితమయిన మాటవాస్తవమే. కాని వేమారెడ్డి యాజ్ఞానుసారముగా వ్రాసియున్నచో నందు రాజమహేంద్రపురవరాధీశ అని వ్రాయుటతటస్థింపదని నాయభిప్రాయము. కర్ణాటకులురాజమహేంద్రవరపు రెడ్లతో స్నేహము కలిగియున్నట్లు కాశీఖండాది గ్రంథములలో నున్నమాటనిజమే. కాని యీమైత్రి సర్వదాయుండె ననుట కాధారములులేవు. గజపతులుకూడ నొకప్పుడు రెడ్లతోఁ స్నేహితులని కాశీఖండము నందేయున్నది. రాజుల మిత్రత్వ శతృత్వములు తాత్కాలికములు. బుద్బుదప్రాయములు. అవి విచ్ఛిన్నమగుటకు హేతువు లక్కఱలేదు. అల్లాడ వేమారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౪౪ వఱకు జీవించి యుండెననుట కాధారములు లేవు. కావున నా యుదోగస్థుఁడు వ్రాసినది సత్యమని విశ్వసింపఁజాలము.

అల్లాడరెడ్డి జ్యేష్ఠసోదరుఁడైన (పోలారెడ్డికుమారుఁ డగు నన పోతారెడ్డి శాసనములు కొన్ని (C. P. 11 of 1938, S. I. I. Vol V. No. 104) కనబడుచున్నవి. ఆశాసనములతోఁ గాని వారిచారిత్రముతోఁ గాని మనకిటఁ బ్రసక్తి లేదు. వారును అల్లాడరెడ్డి కుమారులతోఁ గలిసియుండిరని తోఁచుచున్నది. వారిశాసనములు కూడ క్రీ. శ. ౧౩౩౮ తరువాతఁ గన్పడుటలేదు.

ధనంజయవిజయము :—కృతిపతి దంతులూరి గన్నభూపాలుఁడు. ఈవిషయమున శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు శృంగార శ్రీనాథమున నిట్లు వ్రాసియున్నారు.

శ్రీనాథుఁడు ధనంజయవిజయ మను పేరుగల గ్రంథమును దంతులూరి గన్నభూపాలుని పేర రచించినట్లు మూర్తిత్రయోపాఖ్యాన మను ప్రబంధమునఁ గలదు. మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము దంతులూరి బాపిరాజు రచించినది. ఆతఁ డిప్పటికి నూఱేండ్లవాఁడు.

సీ. అహితదుర్గాధ్యక్షు లద్భుతం బందంగఁ
గ్రిడి కైవడి నిల్చెఁ దాడినాడ
అక్షుద్రదానవిద్యాక్షాత్రములచేతఁ
బ్రతి యెవ్వరును లేక ప్రతిభ గాంచె
తనకీర్తి దశదిగంతరగీయమానమై
కనుపట్ట ధర్మమార్గంబు నెఱపె
శ్రీనాథసుకవీంద్రుచే ధనంజయవిజ
యం బనుసత్కావ్యమునను వెలసె

గీ. నృపతిమాత్రుండె నిజపాదనీరజాత
ఘటితకోటీరవైరిభూకాంతమాన
సాంతరభయాపహార శ్రీ దంతులూరి
గన్నభూపాలమౌళి! దోర్గర్వశాలి!

ధనంజయవిజయమునఁ గిరాతార్జునకథ వర్ణితమైయుండునేమో! పయిమూర్తిత్రయోపాఖ్యానమందే గన్నభూపాలుని పూర్వుఁడు హరిసీమకృష్ణుఁడు ధాన్యవాటీపురాధిపతిగా వర్ణింపఁబడినాఁడు. గన్నభూపాలుఁడు ధనంజయగోత్రుఁ డగుటచే

మ. కరియించెన్ బహుధాన్యవర్ష మఖిలక్షోణీప్రదేశంబునన్
హరియించెన్ విమతాంధకారములు బాహాగ్రాసిసూర్యప్రభన్
సిరిమించెన్ నృపవర్యు లెంచ ఘనుఁడై శ్రీధాన్యవాటీపురీ
చిరసామ్రాజ్య రమాసమాశ్రయ రమాసింహాసనాసీనుఁడై.

గన్నభూపాలుఁడు గూడ ధాన్యవాటీపురాధిపతిగా నుండవచ్చును. "శ్రీడిక్రైవడి సల్పెఁ దాడినాడ" నని కలదు కాని యచ్చట నిల్చుట యుద్ధకార్యార్థమయి కావచ్చును. తాడినాడ కైకలూరు తాలూకాలో నున్నది. పూర్వులు ధాన్యవాటీపురాధిపతు లగుటచే నక్కడ నుండకున్నను దర్వాతివారికి "ధాన్యవాటీపురాధిపతి బిరుదము పరంపరాగతముగా నుండవచ్చును. ఒరయూరి పురవరాధీశ్వరేత్యాది బిరుదము లిట్టివి యితరరాజుల కున్నని... ... ...

శ్రీనాథుని కాలమున ధాన్యవాటీ పురాధిపతి యనఁబడు గన్నభూపాలుఁ డొకఁడు మన కింతకుఁ బూర్వ మెఱుకపడినాఁడు. అతఁడు పెదకోమటి వేమారెడ్డికి మామ సంతానసాగర శాసనమున "శుక్రవారంబున శుభముహూర్తంబున శ్రీధాన్యవాటీపురాధిపతియుఁ గృష్ణవేణ్యా జలక్రీడావినోదుండు నగు గన్నభూపాలునను(గుఁబుత్రి) వీరనారాయణుఁ డు వేమవిభునిదేవి, భూరిసద్గుణ నికురుంబసూరమాంబ" అని కలదు. ధనంజయ విజయ కృతిపతి గన్నభూపాలుఁ డీతఁడు కావచ్చునేమో! అగుననుటకు ధాన్యవాటీపురాధిపతిత్వము శ్రీనాథ సమకాలీనత్వము సరిపోవుట సాధకము. దంతులూరివారు క్షత్రియులుగాను, రెడ్లు శూద్రులుగాను నుండుట బాధకము. కాని సాధకము బలవంతముగాను, బాధకము దుర్బలముగాను నున్నట్లు నేను

దలంచుచున్నాఁడను. కోమటి వేమారెడ్డి యాస్థాన కవి యగుటచే శ్రీనాథుఁ డాతనిమామకుఁ గృతియిచ్చుట సంగతమగును. శ్రీనాథుని కాలమున రాజ్యమేలుచున్న రెడ్డిరాజులకు క్షత్రియులతోఁ బొట్లాటకములు నడచినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందులకు వ్యతిరేకముగ బలవత్తర మగు సాక్ష్య మేదేని లభించిననే తప్ప శాస్త్రులువారి యభిప్రాయ మంగీకార్యమనియే నాయభిప్రాయము. ఈయూహ సత్యమయ్యెనేని, పెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు జీవించియున్నకాలములో నీగ్రంథము రచితమై యుండునని తలంపవచ్చును.

—: శివరాత్రి మాహాత్మ్యము కృతిపతి పువ్వులపు శాంతయ్య :—

ఇతనితండ్రి ముమ్మిడి దేవయ్య; తల్లియొమ్మనూంబ. వీ రేకుల మువారో కృత్యాదిని దెల్పలేదు. కాని జంగములని తోఁచుచున్నది. శ్రీశైలమునజంగమ మఠ మొకటియున్నది. దానికిభిక్షావృత్తిమఠమని పేరు. ఈమఠమునకు జంగములే పరిపాలకులుగా నుందురు. వారి నామమునకుఁ దుదను భిక్షావృత్తి యనుశబ్దమును జేర్చుచుందురు. శ్రీనాథునికాలమున నీమఠమునుబరిపాలించునాతఁడు శాంతభిక్షావృత్తి యతీశ్వరుఁడు. గౌరనకవిచే నవనాథచరిత్రమును శ్రీమల్లికార్జున స్వామి పేర గృతియిప్పించిన దీతఁడే. ఆంధ్రకవిత్వమునందీతని కెక్కువ ప్రీతి కలదు. ఈతఁడాంధ్రుఁడై యుండుటయే దీనికిఁగారణము. పువ్వులపు శాంతయ్య యీతనికి మూలభృత్యుఁడు. శాంతభిక్షావృత్తి యతీశ్వరుఁడు. శివరాత్రి మహాత్మ్యమును రచించి పువ్వులపు శాంతయ్యకుఁ గృతియిమ్మని శ్రీనాథునిఁ గోరెను. (ఇది వివాదాస్పద విషయము) ఆతఁడు యతియగుటచేఁ దాను స్వయముగాఁ గృతిపతి యగుట కిష్టపడక యుండును. పువ్వులపు శాంతయ్యకు ముత్తాత యగు పోలిదేవయ్య ప్రోత్సాహముచేసి శ్రీశైల మల్లికార్జునునకు నిరువత్తుగండనిచే "ఉత్పల" మను గ్రామమును కొలని రామారెడ్డి వలన లింగాల యనుగ్రామమును భక్తిరాజుచే నాతుకూరనుగ్రామమును రాయవేశ్యాభుజంగుచేత నాముదాలపల్లె యను గ్రామమును

నిప్పించినట్లు కృత్యాదిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. భక్తిరాజు అనవేమారెడ్డి వియ్యంకుఁడేమో! తక్కినవారెవ్వరో తెలియదు. చోడ భక్తిరాజు ౧౩౭౦ ప్రాంతమువాఁడు. ఈతఁ డాతఁడైనచో శ్రీనాథుఁడును శాంతయ్యయు సమకాలికులుగాక యీకృతిప్రదాన మసత్యమగును.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునాలుగాశ్వాసములుమాత్రమే యిప్పుడు కన్పట్టుచున్నది. గ్రంథాంతముననున్న:—

గీ. పరమమునులు సూతాస్యాహసంభవుని సూతు
భక్తిఁబూజించి యధికతాత్పర్యగరిమ
భటులు ప్రమథులచే భంగపడుట చూచి
చిన్నఁబోయి యముం డేమిచేసెఁ బిదప?

అనుపద్యమునుబట్టి యింకను గొంతగ్రంథ ముండవలయు నని తోఁచుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు శేషభాగమును రచింపలేదో, రచించి నను నది మనకు లభ్యముకాలేదో తెలియదు. శ్రీనాథుఁ డింతియే వ్రాయఁదలపెట్టెనని కొందఱనుచున్నారు. కాని యీయూహ సమంజసమైనది కాదు. శ్రీనాథుఁడు నాల్గాశ్వాసములే వ్రాయఁ దలఁచి నచో నంతటితో ముగించివేయును గాని, ఏమిచేసెఁ బిదప? అని ప్రశ్నించి దానితో నంతముసేయఁడు. శ్రీనాథున కవసానము తటస్థించుటచే నీగ్రంథమాగిపోయెనని కొందఱి మతము. అదియేసత్యము కావచ్చును. తరువాతి భాగముకూడ రచించియున్నను నది కాల గర్భమునఁ బడిపోయి యుండునని కొంద అందురు. కాని యీ యూహ కాధారములేదు.

—: శివరాత్రి మాహాత్మ్య రచనా కాలము :—

ఈగ్రంథరచనాకాలమునుగూర్చి శ్రీనాథుఁ డేమియుఁ జెప్ప లేదు. హారవిలాస నైషధములకుఁ బిదప భీమఖండమునకు మునుపు

దీనిని రచించెనని బ్ర. వీరేశలింగము పంతులుగారును, ఇయ్యది శ్రీనాథుని బాల్యకవితయని బ్ర. నాగపూడి కుప్పుసామయ్యగారును నీకృతియే శ్రీనాథుని యంత్యకృతియని బ్ర. కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారును, శ్రీప్రభాకరశాస్త్రులుగారును వ్రాసియున్నారు. శ్రీనాథునకుఁ గొండవీటిరెడ్డిరాజుల ప్రాపకము పోయినపిదప, రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డి ప్రభువుల యాశ్రయము లభింపకపూర్వము, హరవిలాసమున కించుకపూర్వమో యించుక పిమ్మటనో రచియించియుండుననియు, కాశీఖండమే యితని యంత్యకృతి యనియుఁ గొంద అనుచున్నారు. కాని యది నిశ్చయమని నిరూపించుటకుఁ దగినయాధారములు నాకులభింపలేదు. అట్టి వేవయిన లభించువఱకు శ్రీశాస్త్రి వారి యభిప్రాయమే సత్యమని నిశ్చయింప వలసియున్నది.

—: శివరాత్రి మాహాత్మ్యకృత్యాది శ్రీనాథుని దేనా ? :—

ఈవిషయమున భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. వీనినిగూర్చి శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునకుఁ బీఠిక వ్రాసిన శ్రీకట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారికిని శ్రీబండారు తమ్మయ్యగారికిని ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికలలోను ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోను వాదోపవాదములు జరిగినవి. ఇందలి వివాదాంశములు మూఁడు (౧) శివరాత్రి మాహాత్మ్యమునకు మూలాధారమేది ? (౨) శ్రీనాథుఁడు నాల్గాశ్వాసములు మాత్రమే రచియించెనా ? (3) శ్రీనాథుఁడు పువ్వులపుశాంతయ్యకుఁ గృతియిచ్చెనా ? లేక శ్రీనాథుని యనంతరము శాంతయ్య యెవరిచేతనో కృత్యాదిని దనకంకితమైనట్లు వ్రాయించుకొనియెనా ?

ఈగ్రంథమునకు మూలము శంకరసంహిత యనియు దీనినే యీశానసంహిత యందురనియు శ్రీతమ్మయ్యగారివాదము. ఈగ్రంథములు రెండును వేఱనియు, నీశానసంహితయే యీగ్రంథమునకాధారమనియు, శాస్త్రులుగారియభిప్రాయము. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమున:-

"అనవుఁడు నమ్మహీసురాగ్రగణ్యుండు కమలనాభామాత్య పౌత్రుండును మారయామాత్య పుత్రుండునునగు శ్రీనాథకవివరేణ్యుం డును సంతుష్టమానసుండై శాంతస్వామి యొసంగిన కర్పూరతాం బూలజాంబునదాభరణంబులు స్వీకరించి స్కాందంబున నీశానసం హితం జెప్పంబడ్డయురులింగోద్భవంబును ... ..." అనియొకచోటను;

ఉ. "తాపససార్వభౌములు సదాశివరాత్రి మహావ్రతంబు దో
పాపహృతీక్రమంబు వినుఁడాదరణంబున నేనుసద్గురు
శ్రీపదపద్మము ల్దలఁచిచెప్పెద శంకరసంహితాకథా
దీపితభవ్యమార్గమును దేటపడ నొ్మకలింటినుండియున్"

అనియొకచోటను నుదాహరింపఁబడియున్నది.

ఈశానసంహిత మూఁడుశ్లోకములతో వేఱుగానున్న దనియు, దానిచే శ్రీనాథుఁడు గ్రహించి పెంచి శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును వ్రాసెననియు నింకను గొంతగ్రంథము మిగిలియున్నదనియు, నీశాన సంహిత తమకడఁ గలదనియు శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు తమపేర నుత్తరము వ్రాసిరని శ్రీసాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు వ్రాసియు న్నారు. దీనినిబట్టి శివరాత్రిమహాత్మ్యమునకు మూలాధార మీశాన సంహితయనియు, గ్రంథ మసమగ్రమనియుఁ దేలినది. శ్రీసాంబ మూర్తిశాస్త్రిగారు మొదటనిది సమగ్రగ్రంథమేయని పీఠికలో వ్రాసి యుఁ దరువాతఁ దమ యభిప్రాయమును మార్చుకొనిరి.

ఇఁకఁ గృత్యాది విషయమున్నది ఈగ్రంథమందలి కృత్యాదిని జదివినవారెవరు నిది శ్రీనాథకృతమని తలంపరు. ఈశానసంహిత శంకరసంహితల నొకే గ్రంథముగా శ్రీనాథుఁడు తలంచెనని చెప్పరాదు. కృత్యాదిపద్యములు పేలవముగా నున్నవనియు శ్రీనాథుఁడు రచించిన కృత్యాది పూర్ణముగనో కొంతభాగమో యుత్పన్నమైపోఁగా కృతి పతియైన శాంతయ్యయో ఆతనివంశీయులో తాము స్వయముగ రచించియో యితరులచేఁ జేయించియో యుందురనియు శ్రీతమ్మయ్య

గారును నంగీకరించుచున్నారు. కృత్యాదియంతయు శ్రీనాథునిది కాద నియే నాయభిప్రాయము. ఈవివాదమంతలోను శాంతయ్యకు శ్రీనాథుఁడు కృతియిచ్చెనా? లేక శ్రీనాథుని యనుమతిలేకుండ నాతని యనంతరము శాంతయ్య తాళపత్రప్రతిని సంపాదించి, తనపేరఁగృతి యిచ్చినట్లు వ్రాయించుకొనియెనా? యనునదియె వివాదాంశము. ఈగ్రంథరచనాకాలము క్రీ. శ. ౧౪౪౦ ప్రాంతమని యుభయపక్షములవారునునంగీకరించుచున్నారు. శ్రీనాథుఁడీగ్రంథమును వ్రాయుచుఁ జనిపోయెనని గ్రంథమసమగ్రముగా నుండుటనుబట్టి యూహింపవచ్చును. గ్రంథము పూర్తియైన పిమ్మటఁ గృత్యాది వ్రాసి కృతికర్తకు సమర్పించుట కలదు. ఆయుద్దేశముతోడనే శ్రీనాథుఁడు కృత్యాది వ్రాయలేదనియు నాతఁడు చనిపోవుటచే శ్రీనాథుఁడు వ్రాసినట్లుగనే మఱియొకనిచే నీకృత్యాదిని శాంతయ్యయో నాతనివంశీయులో వ్రాయించియుందురనియుఁదలంపవలసియున్నది. ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములవిషయమున శ్రీసాంబమూర్తి శాస్త్రిగారు పీఠికలో నేమియు వ్రాయలేదు. కాని తరువాతి చర్చలలో నాపద్యములుకూడ శ్రీనాథునివి కావనియు నవతారిక యాతనిది కాదనిపీఠికలో వ్రాసి యుండుటవలన నీయాశ్వాసాద్యంత పద్యములుకూడ నవతారికా భాగమే యగునని తమయుద్దేశమనియు శ్రీశాస్త్రిలుగారు వ్రాసి యున్నారు. అవతారికయున్నంత యప్రౌఢముగా నాశ్వాసాంతపద్యములు లేవు. ఇతరకావ్యములలోని పద్యములకివి తీసికట్టుగానున్న వనుమాటసత్యము. ఐన నితరసాక్ష్యమువలన వేఱువిధమున ఋజువయిననేతప్ప నీపద్యములు శ్రీనాథునివని యంగీకరించి, గ్రంథమును శ్రీనాథుఁడు శాంతయ్యకుఁ గృతి యీఁదలఁచినమాట వాస్తవమనియు శాంతయ్య యక్రమముగాఁ గృతిని దొంగిలించి తనపేర వెలయించినాఁడని దలంపర్యాదనియుఁ గొంద ఱనవచ్చును.

శ్రీశైలమున క్రీ. శ. ౧౫౧౧ లో ప్రజాపతి సం॥ మాఘ బ ౧౪ సోమవారం (శా. శ. ౧౪౩౩ A. R. 16 of 1915) నొకశాసనమున్నది. శాసనకర్త శాంతలింగము. ఇతఁడు శివరాత్రి కృతిపతియగు

శాంతయయే యని శ్రీసాంబమూర్తిశాస్త్రిగారి యభిప్రాయము. అది సత్యమయ్యోనేని యీగ్రంథమును శ్రీనాథునకు గృతియీయ లేదని స్పష్టమగును. శాసనకర్త శాంతయ్యకొడుకు లింగయ్యయని తమ్మయ్యగారి వాదము. దొరతనమువారి శాసనపరిశోధక శాఖవారు శాంతయ్యకొడుకు లింగయ్యయనియే వ్రాసిరి. ఈశాసనము ప్రతి కొఱకు ప్రయత్నించుచున్నాఁడను. లభ్యమైనచో నందువలనఁదెలియు విశేషములను దరువాత వ్రాసెదను.

ఈగ్రంథము శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౪౦ ప్రాంతమున రచియించెననికదా యనుకొనుచున్నాము అప్పటికి శాంతయ్యకు 30 సంవత్సరముల వయసుండి యుండుననియు నాతని కేఁబదియవయేట లింగయ జన్మించెననియు నాతని యేబదియవయేటఁ బైశాసనమును వ్రాయించెనని గాలమును సరిపెట్టుకొనవచ్చును. ఇది యస్వాభావికముగనే కన్పట్టునుగాని యసంభవముకాదు కావున నంగీకరింతము. ఈశాంతయ్యదే తాడిప్రతియం దొకశాసనమున్నది. (ద. హిం. శా. సం ౪ సంఖ్య ౭౯౯)"పరీధావిసంవత్సరఆశ్వీజ ......స్వస్తిశ్రీ పరువత శ్రీస్వయంభు శ్రీలింగచెక్రవర్తి శ్రీమల్లికార్జున మహాలింగదేవదివ్య శ్రీపాదపద్మారాధకులయిన శ్రీకయిలా సంమిాందిదేవాపృథివి మహాంతుముఖ్యమయిన సిద్ధభిక్షావృత్తి అయ్యంగారి అగ్జాదారులయిన కెమిదేవని శాంతయ్యగారు తాడిపరతి రామయలింగమును పూజ చేసిదండంసమర్పించి ... ...".

ఈశాసనమునందలి శాంతయ శివరాత్రిమహాత్మ్య కృతి పతియే యని నిశ్చయింపవచ్చును. ఆతనితండ్రిపేరు దేవయయే 'కెమి' యను శబ్దమునకర్థమేమో? పరీధావి సంవత్సరము శా. శ. ౧౩౯౪ (క్రీ శ. ౧౪౭౨) ఈశాసనమునుబట్టి యీతఁడు సిద్ధభిక్షావృత్తియొద్ద యుద్యోగిగా నుండెనని తెలియుచున్నది. గ్రంథమునందున్నయాతఁడు శాంతభిక్షావృత్తిగాని సిద్ధభిక్షావృత్తికాఁడు. శాంతభిక్షావృత్తికిఁ

బిమ్మట నీతఁడధికారమునకు వచ్చినట్లు కన్పట్టుచున్నది. కాని యెప్పు డీతఁ డధికారము వహించెనో తెలియదు. ఈశాసనమునాఁటికి శాంతయ్యకు నలువది సంవత్సరముల వయసున్నదన్నచో శ్రీతనికుమారుఁడైన లింగము తన నలువదవయేటఁ బైన వ్రాసిన శ్రీశైలశాసనము వ్రాయించెనని తలంచుట స్వాభావికముగా నుండును. కాని యీ పక్షములో శ్రీనాథుఁడు శాంతయ్యకుఁ దన గ్రంథమును గృతియియ్య లేదనియు నాతనియనంతరము శాంతయ్య తనపేర నీకృతిని వెల యించుకొనెననియు స్పష్టమగును. భీమేశ్వరపురాణ, హరవిలాసాది గ్రంథములలో గద్యలయందు "సుకవిజనవిధేయ శ్రీనాథనామధేయ" అని యుండఁగా నైషధమందున్నరీతిగా "సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథ" యని శివరాత్రి మహాత్మ్యము నందుండుటచే నీమార్పును గమనింపని వారెవరో మఱల వెనుకకుఁ నైషధము దగ్గరకుఁ బోయి యందలిగద్య ననుకరించి వ్రాసియుందురని తేలుచున్నది. దీనినిబట్టి చూచినచో నీగద్యయు దానితోఁబాటుగా నాశ్వాసాంతాది పద్యములును గూడ శ్రీనాథునివికావని యనుమానించుట కవకాశము గలిగి పైయూహకు బలము చేకూరుచున్నది.

తాడిపత్రిశాసనమును శాంతయ్య డెబ్బది యేండ్లుదాఁటిన వయసున వ్రాయించెనని సమాధానముచెప్పుట కవకాశమున్నది. కావున నిట్టిసందేహ సందర్భములలో శాంతయ్యపైన దోషమారో పించుట న్యాయముకాదని యెంచి సంశయలాభమును శాంతయ్య కొసంగి పైనఁజెప్పినట్లే యితరాధారములు లభించువఱకు శ్రీనాథుఁడే శాంతయ్యఁకు గృతియీయఁదలంచెనని నిర్ణయింతము.

—: శ్రీనాథునకుఁ గనకాభిషేకము చేసిన రాయలెవ్వరు ? :—

—: అతనిని గౌరవించిన సింగమన్నపతి యెవ్వరు ? :—

కర్ణాటమహారాజ్యమును బరిపాలించెడి సంగమవంశజుఁడైన దేవరాయలు శ్రీనాథమహాకవిని గనకాభిషేకముచేసియుఁ గవిసార్వ

భామ బిరుదమొసంగియు సన్మానించియుండెను. దేవరాయ నాములిరువురుండుటచే నీసన్మానముఁ జేసిన యాతఁడా యిరువురిలో నెవ్వరు? అనువిషయమునఁ బండితులు భిన్నాభిప్రాయులగుచున్నారు. నిజాము రాష్ట్రమునందలి రాచకొండ సంస్థానాధిపతియు వెలమప్రభువునగు సింగమనాయఁడు శ్రీనాథుని గౌరవించి సన్మానించి యుండెను. కాని దేవరాయలవలెనే సింగమనీఁడులు నిరువురుండుటచే నీవిషయమునను భిన్నాభిప్రాయమున్నది ఎవరో యొకరు సన్మానించుట వాస్తవమే కదా! ఈయిరువురిలో నెవ్వరను విషయమున విశేషచర్చ చేయుటేల? యని యడుగవచ్చును. శ్రీనాథునివంటి మహాకవిని గౌరవించి యాతనిచేఁ బొగడ్తనందిన పుణ్యపురుషుఁడెవ్వరో నిశ్చయించి యాతనికీర్తిని విస్తరింపఁజేయుట చరిత్రకారుల ధర్మము. ఆ విధిని నిర్వర్తించుటకే నీచర్చ యత్యావశ్యకమగుచున్నది. ఇంతే కాదు బమ్మెరపోతరాజకృత భాగవతమును భూమిలోఁ బాతిపెట్టించెనను నపకీర్తి సర్వజ్ఞసింగమనాయనిపై నున్నది. అం దెంతవఱకుసత్యమున్నదియుఁ దేల్చవలసిన యవసరమొకటి కలదు. అదిసత్యమైనచో నాసర్వజ్ఞుఁ డెవ్వరో నిర్ణయింపవలసి యున్నది. అందుకొఱకుఁ గూడ నీచర్చ యావశ్యకమైనది.

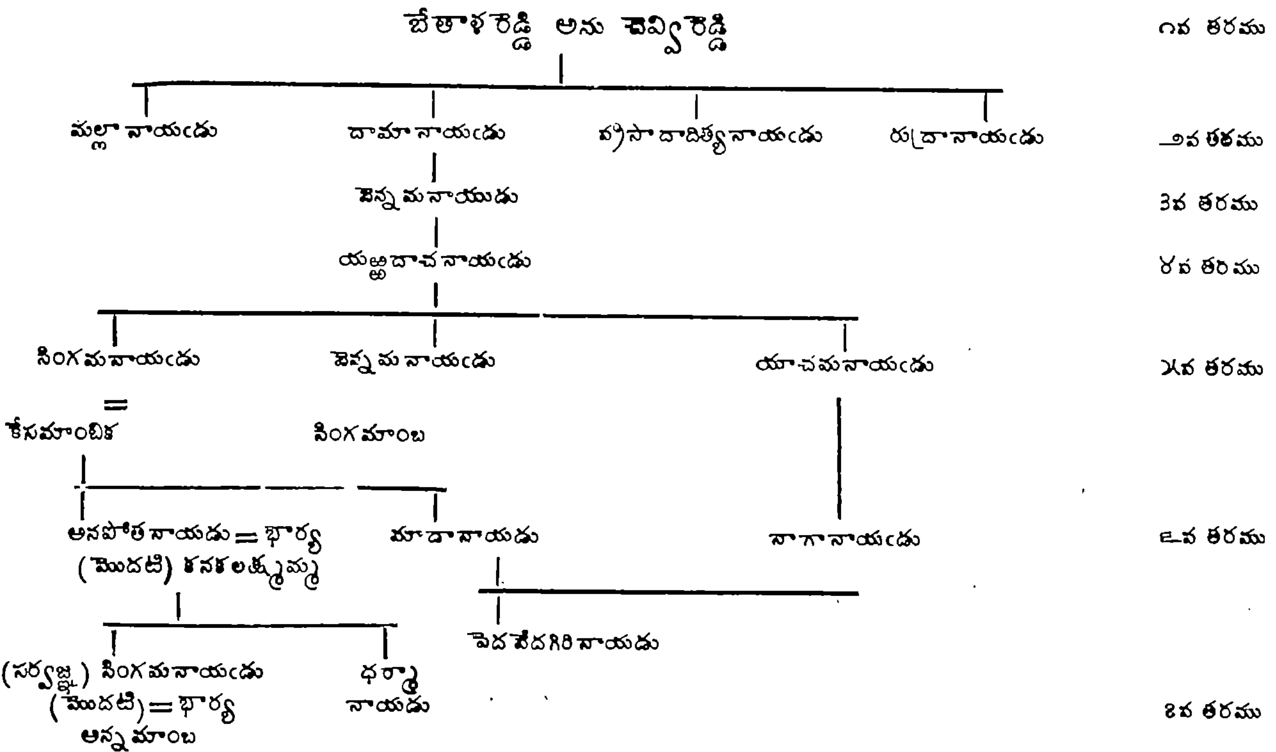
పైనవ్రాసిన ప్రశ్నలు రెండును నొకదానిపైనొకటి యాధారపడియున్నవి. దేవరాయ లెవ్వరో నిర్ణయించుటకు, సింగమనీనిసాహాయ్యమును, సింగమనాయని నిర్ణయించుటకు దేవరాయల సాహాయ్యమును గావలసి వచ్చుచున్నది. ఏసింగభూపతి శ్రీనాథునిఁ బూజించెనో తెలిసికొంటిమేని దానినిబట్టి దేవరాయలు సులభముగాఁ బయటఁబడును. కావున ముందుగా సింగమనాయనిఁ దెలిసికొనుటకుఁ బ్రయత్నించెదను. దీనివలన బమ్మెరపోతరాజు చరిత్రమునకుఁ గావలసిన సంగతులుకూడఁ దెలియగలవు. ఈవిషయమునఁబండితులును జరిత్రకారులును భిన్నాభిప్రాయమును గలిగియున్నారు. వారిభావముల నాయాసందర్భములయం దుదాహరించెదను.

శ్రీనాథుఁడు రచియించిన యీక్రిందిపద్యమువలన సింగమనాయనిని దర్శించుటకు ముందు కనకాభిషేకము జరిగినదనియు, నాంధ్ర నైషధ కావ్యము రచితమై యుండెననియుఁ దెలియ వచ్చుచున్నది.

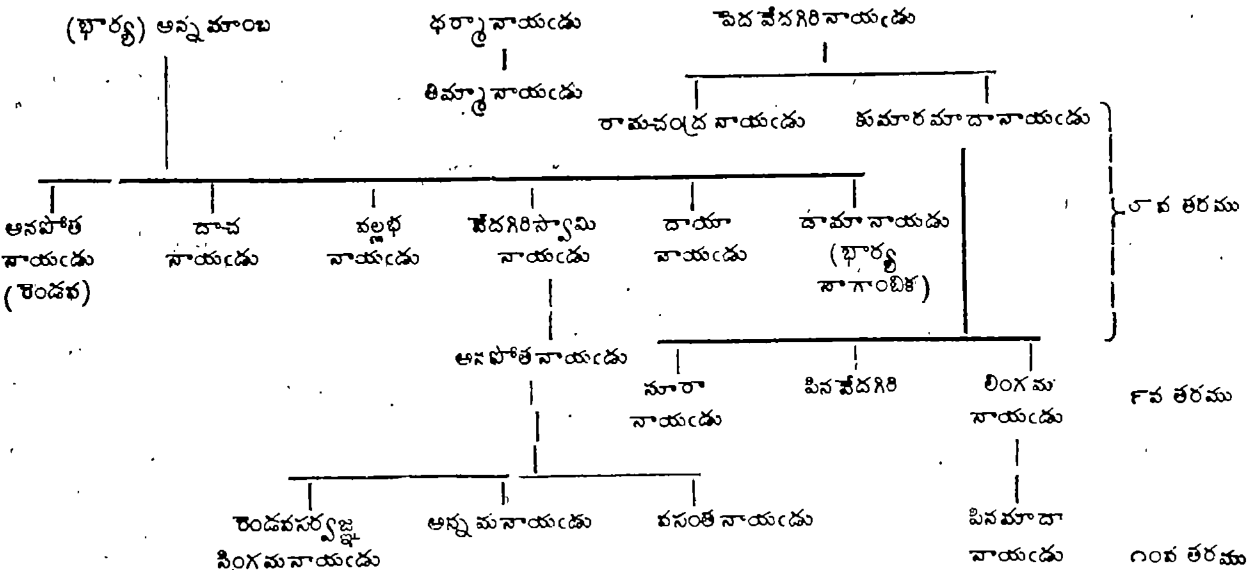
సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాలఁ
బలుకు తోడై తాంధ్రభాషా మహాకావ్య
నైషధగ్రంథసందర్భమునకుఁ
బగులఁ గొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్కఁ
జంద్రశేఖరక్రియాశక్తి రాయలయొద్ద
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద
మెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద
రావుసింగ మహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండి నీవు
సకలసద్గుణనికురంబ! శారదాంబ!

—: సింగమనేని వంశవృక్షము :—

వివాదవిషయము సులభగ్రాహ్య మగుటకై యవసరమయినంతవఱకు సింగమప్రభువు వంశము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

బేతాళరెడ్డి అను చవ్విరెడ్డి
౧వ తరము
మల్లానాయఁడు
దామానాయఁడు
ప్రోసాదాదిత్యనాయఁడు
రుద్రానాయఁడు
౨వ తరము
పెన్నమనాయుడు
3వ తరము
యఱ్ఱదాచనాయఁడు
౪వ తరము
సింగమనాయఁడు
పెన్నమనాయఁడు
యాచమనాయఁడు
౫వ తరము
కేసమాంబిక
సింగమాంబ
అనపోతనాయడు = భార్య
(మొదటి) కనకలక్ష్మమ్మ
మాదానాయడు
నాగానాయఁడు
౬వ తరము
పెదవేదగిరినాయడు
(సర్వజ్ఞ) సింగమనాయఁడు
(మొదటి) = భార్య
అన్నమాంబ
ధర్మా
నాయడు
౭వ తరము

ప్రస్తుత మవసరమున్నంతవఱకుమాత్రమే యీవంశవృక్షములోఁ జూపఁబడినది. కావున నిది సంపూర్ణవృక్షముగా భావింపరాదు

ఈవంశవృక్షములో సింగమనామధేయులు ముప్వురున్నారు. బేతాళరెడ్డిని మొదలు లెక్కించినచో ౫వ తరములో నొకసింగమనాయఁడును, ఏడవతరములో నొకసింగమనాయఁడును, పదియవ తరములో నొకసింగమనాయఁడును, కలరు. ౭వ తరములోని సింగభూపతికి సర్వజ్ఞబిరుదములేదని కొందఱును, ౧౦వ తరములోని సింగనృపతికి సర్వజ్ఞబిరుదములేదని కొందఱును ననుచున్నారు. ఇది వివాదవిషయమగుటచే సర్వజ్ఞశబ్దమికుపురకును జేర్చి మొదటిసర్వజ్ఞుఁడని రెండవసర్వజ్ఞుఁడని నేనిందు వ్రాయుచున్నాఁడను. సింగమనాయని కుమారులని చెప్పఁబడు మాధవనృపాలురు ౬వ తరములో నొకరును ౮వ తరములో నొకరును గలరు. మన వివాదము సింగమనృపాలురతోడను, మాధవనృపాలురతోడను సంబంధించియున్నది. ఇరువురు సర్వజ్ఞసింగమనృపాలుగ తండ్రులును అనపోతానాయకులే యగుటను ఇరువురు మాధవనృపాలుర జనకులును సింగయ నామధారులే యగుటను జర్చనీయాంశము మఱింత గహనమైనది.

పైవంశవృక్షములోఁ గనుపరచిన బేతాళరెడ్డి, ప్రస్తుతము బొబ్బిలి, పిఠాపురము, వెంకటగిరి, జటప్రోలు సంస్థానాధిపతులుగానున్న వెలమప్రభువులకు మూలపురుషుఁడు. రేచర్లగోత్రుఁడు. ఈవంశీయుల చరిత్రములు వెలుగోటివారి వంశచరిత్రము, వెలుగోటివారివంశావళి, రావువారి వంశచారిత్రము, పిఠాపురసంస్థాన చరిత్రము, సురభివారి వంశచారిత్రము, బొబ్బిలిసంస్థానచరిత్రము మొదలగు గ్రంథములలో వ్రాయఁ బడియున్నవి. కాని వీనిలోఁ గొన్ని తావులఁ బరస్పర విరోధములు గన్పట్టుచున్నవి. కావున వీని నటుండనిచ్చి శాసనముల మూలముననుస్థ, ఆనాఁటి గ్రంథసాహాయ్యముననుస్థ, మనప్రస్తుతపు వివాదవిషములనునిర్ణయించుటకవకాశముగలుగునేమో చూడవలసియున్నది. సర్వజ్ఞసింగమనాయకు లిరువురు నేకాలమందుండిరో, మాధవనృపాలు రిరువురు నేకాలమందుండిరో తెలిసికొనఁ

గలిగితిమేని, మన వివాదాంశ నిర్ధారణమున కది మిగులఁ దోడ్పడఁ గలదు.

—: అయ్యనవోలు శాసనము :—

"ఈ క్రిందిశాసనము ఏకశిలానగర దక్షిణభాగమున నున్న అయ్యనవోలు దేవస్థానములోనున్నది. శాసన స్తంభము భగ్నమైనం దునఁ గొంతపోయినది"

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నాశాసనమునం దవసరమైన భాగమును మాత్రమే యీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

"తస్యగోత్రా ణ్యనేకాని ప్రసిద్ధా న్యాంధ్రమండలే
రేచర్లగోత్రం తే ష్వేకం కాకతీయనృపార్చితమ్... ౬
పూర్ణ స్సుధాంశురివ వేన్నమనాయ కోభూత్
తస్మా దజాయత జగత్త్రియ చైత్రశౌర్యః
శ్రీదాచినాయక ఇతి ప్రథితః ప్రవీరః
శాకాబ్దే శశినందభాస్కరమితే సౌమ్యాఖ్య సంవత్సరే
శ్రావణ్యాం గురుయోగభాసి విజయ శ్రీసింగభూపాత్మజః
నిత్యశ్రీ రసపోతభూపతి రయం దేవాయ మైలారయే
మోదా దయ్యనవోలు సంజ్ఞమదితగ్రామం నభోగాష్టకమ్.

స్వస్తి శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రేచర్లగోత్ర చింతామణి, గజదళ విభాళ, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, చేరోలుగండ గాయగోవాళ, పాండ్యరాజ గజదళవిభాళ, చలమర్తిగండ, ధరణివరాహ, దుష్టరాజగజాంకుశ, ప్రతికూలరాయ భయంకర, ప్రతిగండభైరవ, రాయమీనజాల, రాయదేవేంద్రవల్లభ, జాణరాయకులగురు, సమరమహేశ్వర, ఇనుమర్తిగండగోవాళ, కేళాదిరాయ, జగనొబ్బగండ, రాయగండభేరుండ, రాయబందీవిమోచక, రాయబిరుదవిభాళ, శరణాగత వజ్రపంజర, బల్లరగండ, వివేకనారాయణ, సమస్తసమరవిజయలక్ష్మీ సమాగమ సముచితపల్లవతోరణావళీ ప్రకాశిత నిత్యకల్యాణ, సత్య

ప్రతిజ్ఞ, సోమకుల పరశురామాది: జగత్ప్రసిద్ధ, బిరుదనామధేయ ప్రశస్తిసహితు లైన శ్రీసింగమనాయని అనపోతానాయనింగారు ఓరుగల్లు, శ్రీభువనగిరి, రాజుకొండ సింగపురము మొదలైన తెనుంగు దేశ మాచంద్రతారక ముత్తరోత్తరాభివృద్ధిగాను ధర్మరాజ్యము చేయుచును దిగ్విజయ యాత్రాప్రసంగానను ఓరుగంటిదక్షిణాన అయ్యనవోలి తీర్థస్వామియైన శ్రీమైలారదేవరను దర్శించి, ఆఅయ్యనవోలు అనెడిగ్రామము శ్రీమైలారదేవరకు అంగరంగభోగాది సకల సమారాధన సామగ్రి యెల్లవేళలందున్ను సమకూరునట్లుగాను, శక వర్షంబులు ౧౨౯౧ అగుచున్న సౌమ్యసంవత్సర శ్రావణ శుద్ధపంచదశీ శనివారమునాండు పవిత్రారోహణ మహోత్సవ పుణ్యసమయమందు అష్టభోగసహితముగాను సమర్పించి చేసినదిగ్విభాగ మెట్లున్నను ఇతిశ్రీకాశిక బ్రహ్మర్షి గోత్రజనునా పశుపతి పండితపుత్రేణ నాగనాథకవినా లిఖిత మిదం శాశ్వతప్రతిష్ఠమస్తు"

మైలారదేవునకు అయ్యనవోలుగ్రామమునిచ్చి యీశాసనము వ్రాయించిన యనపోతానాయఁడు పైవంశవృక్షములో ౬వ తరములో నున్న యాతఁడేకాని యన్యుఁడుకాఁడు. అనపోతనాయఁడను పేరుగలవారు ౬-౮-౯ తరములలో మాత్రమేకలరు. అయ్యనవోలు శాసనకర్త ౮వ తరములోనివాఁడనియెవ్వరైన ననుమానింతురేమో! అట్లనుకొనరాదు.

ఈయయ్యనవోలుశాసనము, శా. శ. ౧౨౯౧లో వ్రాయఁబడినది. అనపోతానాయని దానశాసనములు శా. శ. ౧౨౮౭, ౧౩౦౨ సంవత్సరములలోని వింకను నాల్గుగలవు. కాలమునుబట్టి వీనియన్నిటిలో నుదాహరింపఁబడిన యనపోతానాయఁ డొక్కఁడే కాని భిన్న వ్యక్తులుకారని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. ౬వ తరములోని యనపోతానాయకునకును ౮వ తరములోని యనపోతానాయకునకును దాదాపుగ నేఁబదిసంవత్సరములు వ్యత్యాస ముండవలయును. అంత

వ్యత్యాసము లేదు. కావున ౧౨౮౭, ౧౨౯౧, ౧౩౦౨ సంవత్సరములలోని యనపోతనాయఁ డొక్కఁడే యనుటకు సంశయము లేదు. ౧౨౮౭, ౧౩౦౨ సంవత్సరపు శాసనములలో సీయనపోతానాయఁడు దాచినాయని సింగమనాయని వరసుతుఁడు, అనపోతానాయఁ డని యున్నది. వంశవృక్షమును బట్టి దాచినాయఁడు నాల్గవతరమువాఁడు. సింగమనాయఁ డైదవ తరమువాఁడు. అనపోతానాయఁ డాఱవతరమువాఁడు. వంశవృక్షములో దాచనాయనామము గలవారింకొకరు లేరు. కావున అయ్యనవోలు శాసనములోని యనపోతానాయఁ డాఱవతరమువాఁ డనుట నిస్సంశయము. సంశయనివారణము కొఱకీ యనపోతానాయని నాలుగు శాసనములను గ్రంథవిస్తరభీతియున్నను నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను

—: మొదటి యనపోతనాయని శాసనములు :—

రాచకొండ యాగ్నేయభాగమున భైరవ
గండియనుప్రదేశముననున్న శిలాశాసనము.

"స్వస్తిశ్రీ మన్మహా మండలేశ్వర, ఆంధ్రదేశాధీశ్వర, గజదళవిభాళ, రాయగాయగోవాళ, పంచపాండ్యదళవిభాళ, ప్రతిగండభైరవ, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, కాకతిరాజ్యస్థాపనాచార్య, అష్టదిక్కురాయమనోభయంకర, రేచర్లవంశోద్భవ, దాచినాయని సింగమనాయని వరసుతుండు సోమకులపరశురామ, అరిరాయవిభాళ, అప్రతిహతప్రతాపుండైన అనపోతానాయనింగారు రాజగిరినివాసులయి సకలభూవలయమున్ పరిపాలిస్తున్ శకవర్షంబులు ౧౨౮౭ అగు విశ్వావసు సంవత్సర శ్రావణ బ ౧ ఆ॥ అనపోత సముద్రములోన సర్వభూతహితార్థముగాను తమబిరుదాంకితమై చేసెను. ప్రతిగండభైరవప్రతిష్ఠ రాయగాయ గోవాలుని కరణము చిలుమరాజుతిప్పన వ్రాలు—మంగళమహా శ్రీ శ్రీ శ్రీ (అనియున్నది)

రాచకొండదిగువ నుత్తరభాగమున
భైరవునిచెంతఁ దుంగచెఱువుకట్టకొమ్మున నున్నది.

శ్రీభైరవాయనమః స్వస్తి శ్రీమన్మహా మండలేశ్వర ఆంధ్ర దేశాధీశ్వర, గజదళవిభాళ, రాయగోయగోవాళ, పంచపాండ్యదళవిభాళ, ప్రతిగండభైరవ, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, కాకతీయరాజ్యస్థాపనాచార్య, అష్టదిశారాయ, మనోభయంకర, రేచర్లవంశోద్భవవర్య, దాచినాయని సింగమనాయని వరసుతుండు సోమకులపరశురామ, అరిరాయవిభాళ, అప్రతిహతప్రతాపుండైన అనపోతనాయనింగారు రాజగిరినివాసులయి సకలభూవలయమున్ పరిపాలిస్తూ శకవర్షంబులు ౧౨౮౭ అగు విశ్వావసు సంవత్సర శ్రావణ బ ౹౮౹ ఆ౹ అనపోతసముద్రము దక్షిణాన రాజు కొండమీందికలుకోటలు భావులు దుర్గసపురక్షణ సేయించి, ఆచెరువు వుత్తరాన నాగానాయని కొండమీాది కలుకోటలు భావులు సర్వమైన దుర్గసపురక్షణ సేయించి ఆపరుమట భూమికోటలు సేయించి రెండుకొండలనడుమ అనపోతసముద్రము సర్వభూతహితార్థముగాను తమబిరుదాంకితము నేసి పరగంగ చేయించిరి. ప్రతిగండభైరవ ప్రతిష్ఠ రాయగాయగోవాళుని కరణము చిలుమరాజు తిప్పనప్రవాలు మంగళం మహా శ్రీ శ్రీ శ్రీ "(అనియున్నది)"

పై రాచకొండ రామస్వామియాలయము
తూర్పున ఆంజనేయవిగ్రహసమీపమున నున్నది.

స్వస్తి శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర, ఆంధ్రదేశాధీశ్వర, గజదళవిభాళ, రాయగాయగోవాళ, పంచపాండ్యదళవిభాళ, ప్రతిగండభైరవ, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, కాకతిరాజ్యస్థాపనాచార్య, అష్టదిశారాయమనోభయంకర, రేచర్లవంశోద్భవ, ఎఱ్ఱదాచినాయని సింగమనాయనివరసుతుండు సోమకులపరశురామ, అరిరాజవిభాళ, అప్రతిహతప్రతాపుండైన అనపోతానాయనింగారు రాజగిరినివాసులు సకల

భూవలయమును పరిపాలింస్తును శకవర్షంబులు ౧౨౮౭ అగు విశ్వావసు సంవత్సర శ్రావణ బ౭ ఆదివారం అనపోతసముద్రము దక్షిణాన రాచకొండమీంది కలుకోటలు బావులు దుర్గసవుంరక్షణము సేయించి రాయగాయగోవాలుని కరణము చిలుమరాజు తిప్పనవ్రాలు" (అనియున్నది)

నల్లగొండకిందిరాచకొండ ప్రాగ్భాగమున
గన్నెర్లభైరవుని సమీపమున నున్నది.

స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శకవర్షంబులు ౧౩౦౨ అగు రౌద్రిసంవత్సర శ్రావణశుద్ధ-స్వస్తి శ్రీమన్మహామండలేశ్వర, ఆంధ్రదేశాధీశ్వర, గజ దళవిభాళ, గాయగోవాళ, పంచపాండ్యదళవిభాళ. మేదినీ... ...అంకుశప్రతిగండభైరవ, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, నిరంతర శివ దేవతాపారాయణ, అనవరత హేమాద్రి దానసంతోషిత విప్రసమూహ, సేవాలబ్ధ సకలవిభవ సంపన్న, ఆశ్రితపారిజాత, కాకతీయరాజ్యస్థాపనాచార్య, రేచర్లవంశోద్భవ, దాచినాయని సింగమనాయని వరసుతుండు ప్రతాపవిదితుండు అప్రతిహతప్రతాప, అరిరాయవిభాళ, సోమకులపరశురామ, వీరశ్రీరాయ రావు అనపోతానాయనింగారు రాజగిరివాసులై సకలభూవలయమును పరిపాలింస్తూన్న రాయసముద్రము సర్వభూతహితార్థముగాను తమబిరుదాంకితము సేయించిన ప్రతిగండ భైరవప్రతిష్ఠ అరిరాయగాయగోవాలుని కరణము చిలమరాజు తిప్పరాజు వ్రాలు

ఈ యనపోతనాయని భార్య అయిన కనకలక్ష్మమ్మ శా. శ. ౧౩౦౨ శ్రావణశుక్ల ద్వితీయ ఆదివారమునాఁడు సింహాచలమందలి నరసింహస్వామికి ధూపసమయమునఁ గోలువెలిగించుట కేర్పాటు గావించి వ్రాయించిన శాసన మొకటికలదు. (ద. హిం. శా. సం. ౬ సంఖ్య ౧౦౮౧)

ఈశాసనములనుబట్టి యిందుదాహరింపఁబడిన యనపోతానాయఁడు వంశవృక్షములో ఆఱవతరములోని యాతఁడనుటకు లేశమాత్రమును సంశయింపఁబనిలేదు. పైనఁగనుపరచిన అయ్యనవోలు శాసనరచయిత పశుపతిపండితుఁడైన నాగనాథుఁడని శాసనాంతమున వ్రాయఁబడియున్నది. ఈనాగనాథుఁడాంధ్రమున విష్ణుపురాణమును రచియించి యుండెను. ఆగ్రంథమిప్పుడు కానవచ్చుటలేదు. ఈనాగనాథుఁడే మదనవిలాసమను భాణమును సంస్కృతమున రచియించి యీ యనపోతానాయనికంకితముచేసెను. ఇందునాగనాథకవి తన్నుగూర్చి యిట్లుచెప్పుకొనినాఁడు.

"రేచర్లవంశ రత్నాకరేణ..... శ్రీసింగభూపాల పూర్వాచల ప్రభాకరేణ...... కేసమాంబికా కల్పప్రసూన గుచ్ఛేన... శ్రీయనపోతభూపాలేన సతతసన్నిధీకృత కళ్యాణ నారాయణస్య వసంతోత్సవ......భారద్వాజాన్వయ పరిపూర్ణరత్నాకరస్య గురువిశ్వేశ్వర కవిచంద్రస్య ప్రియశిష్యో నాగనాథకవిః ...

దీనినిబట్టి నాగనాథకవి విశ్వేశ్వరకవిచంద్రుని శిష్యుఁడైనట్లును విశ్వేశ్వరకవిచంద్రుఁడు, అనపోతానాయని యాస్థానపండితుఁడైనట్లును స్పష్టమగుచున్నది. ఈగురుశిష్యులిరువురును గూడ పదునాల్గవశతాబ్ది యుత్తరార్థమున నున్నవారని అయ్యనవోలు శాసనమునందీయఁబడిన కాలమునుబట్టి విదితమగుచున్నది.

—: మా దా నా య ని ఉ మా మ హే శ్వ ర శా స న ము :—

ఈ యనపోతానాయని తమ్ముఁడైన మాదానాయని శాసనమొకటి మహబూబు నగరజిల్లా అమరవాది తాలూకాలోఁ జేరి శ్రీశైలోత్తరద్వారమైన ఉమామహేశ్వరములో నున్నది. దానివలనఁ గూడ నీ యనపోతానాయనికాలము నిర్ధారణము కాఁగలదు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నందుండి యవసరమైన భాగములను మాత్రమే యిూకింద నిచ్చెదను.

శ్రీగణపతయేనమః స్వస్తిశ్రీ మన్మహామండలేశ్వర, రాయగోయగోవాళ, గజదళవిభాళ, భుజబలభీమ, ఖడ్గనారాయణ, సోమకులపరశురామ, సత్యహరిశ్చంద్ర, శౌచగాంగేయ, అప్రతిహతప్రతాపోదయ, సతతహేమాద్రిదాన నిరత, దాచయసింగభూపతిసుతుండైన మేదినీరూపనారాయణ, సింగమాంబా గర్భపుణ్యోదయ రేచర్లవంశ దుగ్ధాబ్ధి సుధాకరుండైన శ్రీమాధవేంద్రుండు దేవనగదక్షిణ ప్రాంతమందుల స్వనామాంకితమైన మాధవపురమందు పాప్రిజ్యరాజ్యోపవిష్టుండై శ్రీపర్వతోత్తర ద్వారమైన మహేశ్వరదేవరమంటపము మహచ్ఛిలాసమూహాసను రమ్యముగా రచియింపించి పదవాక్యప్రమాణజ్ఞులైన మాయిభట్టోపాధ్యాయులను తన్నిమిత్తంబై శాసనంబు చెప్పుమని పనిచినందదుక్తశాసనంబు.

శ్రీమ త్స్వేషు గరిష్ఠపుణ్యమహిమా రేచర్లవంశోదధిః ౮
అస్మిన్వంశేతు సంభూత స్సంతాన స్సర్వకామదః ౯
తత్రాజని జనానందీ జేతా జన్యేషు వైరిణామ్
విక్రమే విజయీకారో వీరో వేన్నమహీపతిః ౧౦

తస్మాదావిరభూదగణ్యమహిమా క్షోణీభృతా మగ్రణీ
శ్శ్రీమాన్ దాచయనాయకో విజయశో నీరంధ్రితాశాంతరః ౧౧

అభూత్తస్మాదుదగ్రప్రతిమరిపురాజద్విపఘటీ
* * * * జగతివిజయీ సింగనృపతిః ౧౨

పుత్ర స్తస్య నృసింహస్య భాతి సుత్రామవిక్రమః
అమితౌఘతిమోరాశిర్మిత్రో మాధవనాయకః ౧౩

అనుజో మనుజేంద్రస్య దనుజారాతిసంపదః
అన్నపోతమహీశస్య సన్నతారిమహీపతేః ౧౪

దంత్యంకార్క-శకాబ్దశాలిని శివే వర్షే నభే ఫాల్గునే
మాసే దాచయసింగభూపతిసుత శ్రీమాధవో భూధవః

శ్రీశైలోత్తరతోరణే భువి మహేశస్యాలయం నూతనం
పాపాణైస్సుదృఢం సురాసురనుతం గమ్యా మ్మదాచీకరత్ ౨౭
మాధవో వర్ణ్యతే కేన దిలీపనలనాహుషైః
అకృతం సుకృతం యేన కలౌ సుకృతి నాకృతమ్ ౨౯
పదవాక్యప్రమాణేషు ప్రవీణేన వినిర్మితమ్
శాసన మ్మాయిసుధియా స్థేయా దాచంద్రతారకమ్ 3౦
శ్రీమతో మాధవేంద్రస్య రాజ్యాంగైకధురంధరః
మంత్రీ పోతననామాసీత్సర్వశాస్త్ర విశారదః 3౧
యస్యామాత్యశిఖామణేః కవివర స్తోత్రైకపాత్రీకృతాం
మత్వా పాకృతి రిద్ధనీతిసుభగాం వాగ్వైఖరీం లజ్జతే
సోయం పెద్దనమంత్రివర్యతనయః శ్రీపోతరాజోన్వహాం
దేవస్యాస్య మహోపకారరచనాం సమ్యఙ్మదాచీకరత్ 3౨

శ్రీశ్రీశ్రీ పెద్దిరాజుకొడుకు పోతురాజువ్రాలు.

ఈశాసనము శా. శ. ౧౨౯౮ (క్రీ. శ. ౧3౭౬సంవత్సరము నాఁటిది.) ఈశాసనకర్తయైన మాధవనృపాలుఁడు (మాదానాయఁడు) పైవంశవృక్షమునందలి యాఱవతరములోని యాతఁడు. ఇతఁడు పైఅనపోతానాయనికిఁ దమ్ముఁడని ౧౭ వ శ్లోకమందున్నది. ఈశాసనాంతమున వ్రాలుచేసినయాతఁడు 3౨వ శ్లోకమున నుదాహృతుఁడైన పోతురాజే. ఇతఁడే గౌరనమంత్రికిఁ బెదతండ్రి.

ఈయనపోతనృపాలుని యనంతరమాతని పెద్దకుమారుఁడైన సింగమనాయఁడు ప్రభుత్వమునకు వచ్చెను. పైవంశవృక్షములో నేడవ తరమందీతఁడు చూపఁబడియున్నాఁడు. ఇతఁడే సర్వజ్ఞసింగమ బిరుదాంచితుఁడు. ఇతఁడే "రసార్ణవసుధాకర" మను నలంకారగ్రంథమును, "రత్నపాంచాలిక" యను సంస్కృతనాటకమును, మఱికొన్ని సంస్కృతగ్రంథములను రచియించి పేరొందినవాఁడు. కవిపండితపోషకుఁడు. విశ్వేశ్వర కవిచంద్రుఁడు "చమత్కారమంజరి"

యను నలంకార సాహిత్యలక్షణ గ్రంథమును రచియించి యీసర్వజ్ఞసింగమ నాయనికే కృతియొసంగెను. రసార్ణవసుధాకరముకూడ విశ్వేశ్వర కవిచంద్రుఁడే రచియించి సర్వజ్ఞసింగమనాయని పేరుపెట్టెనని కొందఱనుచున్నారు. కాని యీవివాదముతో మనకిటఁ బనిలేదు. సర్వజ్ఞసింగమనాయఁడు గొప్పపండితుఁడును కవియుననుటకు సందియములేదు. బ్రి. శ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారు, విశ్వేశ్వర కవిచంద్రునిచే నలంకారగ్రంథమును కృతినందిన దీసర్వజ్ఞసింగమ నృపాలుఁడు కాఁడనియు, పదియవతరములోని సర్వజ్ఞనృపాలుఁడనియు నభిప్రాయబడి యున్నారు. కాని యదిసత్యముకాదు. ఈవిశ్వేశ్వర కవిచంద్రుఁడు ౬వ తరములోని యనపోతానాయని యాస్థానపండితుఁడైనట్లు పైనవ్రాసిన శాసనము చెప్పుచున్నది. ఇతఁడు ౭ వ తరములోనివాఁడైన సర్వజ్ఞసింగమ నాయనికాలమునాఁటికే, యేఁబది యేండ్లు మించినవయసు కలవాఁడగును. పదియవతరమునాఁటి కీవిశ్వేశ్వరచంద్రుఁ డున్నచో ౧౪౦సంవత్సరముల వయసునందుండి యుండవలయును. ఇదియసంభవము. రెండవసర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడు పదియవతరమువాఁడు గాక తొమ్మిదవ తరమువాఁడని యెంచినను, అప్పటికి విశ్వేశ్వరచంద్రుఁడు నూఱుసంవత్సరములకు మించిన వయసుకలవాఁడగును. ఇదియునసంభవమే. కావున విశ్వేశ్వర కవిచంద్రునిచే రసాలంకార సాహిత్య లక్షణగ్రంథమును గృతినందినది పైవంశవృక్షములోని ౭ వతరములోనున్న సర్వజ్ఞసింగమ నాయఁడే కాని యన్యుఁడు కాఁడు. ౯వ తరములోనున్నను పదియవతరములో నున్నను రెండవయనపోయనాయని కుమారుఁడైన రెండవ సర్వజ్ఞసింగమ నాయనికిని రసాలంకారసాహిత్యలక్షణ గ్రంథమునకును సంబంధము లేదు. రసార్ణవసుధాకరమును రచియించిన యాతఁడు పైవంశవృక్షములోఁ జూపఁబడిన ౭వ తరములోని సర్వజ్ఞసింగమనాయఁడే యని యెల్లరు నంగీకరించుచున్నారు. ఇదినిర్వివాదవిషయము. అందుచే నావిషయమును ధ్రువపఱచుచు రసార్ణవ సుధాకరములోనికృత్యాది

శ్లోకముల నిట నుదాహరింపలేదు. రసార్ణవసుధాకర రచనమునాఁటి కీ సర్వజ్ఞసింగమనాయనింగారికార్గురు కుమారులున్నట్లీ గ్రంథమందలి యీ క్రిందిశ్లోకములోఁ జెప్పబడియున్నది.

"మన్దారపారిజాతక సన్తానకకల్పసురమణీ సదృశైః
అనపోత, దాచ, వల్లభ, వేదగిరిస్వామి దామ మాదాభిఖ్యైః ౩౩
ఆత్మభవై రతివిభవై రనితరజన సులభవిక్రమైర్భువియః
రత్నాకర ఇవరాజతి రాజకరారూఢ రుచితకమలోల్లాసః ౩౪

ఈయాఱుగురు కుమారులను బైవంశవృక్షములో ౮ వ తరములోఁ జూపియున్నాఁడను. రసార్ణవసుధాకర రచనమునాఁటి కీయార్గురు కుమారులలోను ముగ్గురుకుమారులు యుక్తవయసువచ్చినవారైనట్లు వారిని వర్ణించిన యీ క్రింది శ్లోకములనుబట్టి యూహింపఁదగియున్నది. తక్కిన మువ్వురును ౧౦-౧౫ సంవత్సరముల లోపు వయసుగలవారై యుందురు.

యస్యాద్యః ప్రథితః కుమారతిలక శ్శ్రీయన్నపోతాగుణై
రేకస్యాగ్రజమాత్మరూపవిభవేచాపి ద్వయోరగ్రజమ్
ఆరూఢేత్రితయాగ్రజం విజయతే దుర్వారిదోర్విక్రమం
సత్యోక్త్యా చతురగ్రజం వితరణేకేనాపి పంచాగ్రజమ్. ౩౫

యత్పుత్రస్య కుమారదాచయవిభోః ఖడ్గాగ్రధారాజలే
మజ్జన్తి ప్రతిపక్షభూమిపతయ శ్శౌర్యోష్మసంతాపితాః
చిత్రింత త్ప్రమదాః ప్రణష్టతిలకా వ్యాకీర్ణనీలాలకాః
ప్రభ్రశ్యత్కుచకుంకుమాః పరిగళన్నేత్రాంతకాలాంజనాః ౩౬

పరిపోషిణియస్య పుత్రరత్నేదయితే వల్లభరాయపూర్ణచన్ద్రే
సముదేతిసతాం ప్రభావిశేషః కమలనామభివర్ధనంతుచిత్రమ్ ౩౭.

పుత్రైదన్యశ్చసనయై స్సోయంసిఙ్గమహీపతిః
షడ్భిః ప్రతిష్ఠామయతే స్వామీ నాఙ్గైసుసంగతైః ౩౮

రాజాసరాజాచలనామధేయా
మధ్యాస్త వంశక్రమరాజధానీమ్
సతాంచరమా మసతాంచశిమాం
వ్యాయానురోధా దనుసందధానః 3౯

రసార్ణవసుధాకర రచనమునాఁటికి, సర్వజ్ఞసింగమనాయనికి దాదాపఖువది సంవత్సరముల వయసుండునని తలంపవచ్చును.

శ్రీసింహాచలస్వామివారి యాలయమునం దనపోతానాయని కుమారుఁడయిన సింగమనాయఁడు శా. శ. ౧౩౦౯ (అనఁగా క్రీ. శ. ౧౩౮౮) అగు కార్తికశుక్ల పంచమిగురువారమునాఁడు స్వామిని దర్శించి ధర్మముచేసినట్లు వ్రాయించిన శిలాశాసన మొకటి యున్నది. (ద. హిం. శా. సం ౪ సంఖ్య ౧౦౮౬) అనపోతానాయని శాసనములు శా. శ. ౧౩౦౨ (క్రీ. శ. ౧౩౮౦) వఱకు మనకులభించినవి. అందువలన నీశాసనములోని సింగమనాయఁడు ౭ వ తరములోని సింగమనాయఁ డనుటకు సంశయింపఁ బనిలేదు. క్రీ. శ. ౧౩౮౦–౧౩౮౭ నడుమ ౬ వ తరములోని యనపోతానాయఁడు కాలధర్మము నొందియుండును.

—: రెండవమాదానాయనిభార్య నాగాంబిక శాసనము :—

ఈసర్వజ్ఞసింగమనాయని కనిష్ఠపుత్త్రుఁ డైన మాదానాయఁడు (మాధవనృపాలుఁడు) వాల్మీకిరామాయణమునకు వ్యాఖ్య రచించి యుండెను. ఈతనిభార్యయైన నాగాంబిక, "నాగార" మను గ్రామమున నొకతటాకమును ద్రవ్వించిఁ దానికిఁ దనపేరుతో నాగసముద్రమనుపేరుంచి యొకశిలాశాసనమును వ్రాయించినది. ఆశాసనము కూడ నీసందర్భమున నుపయోగపడునది కావున నందలిముఖ్యభాగముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ఇది పైరాచకొండకుత్తరమున నాగారమను గ్రామమునొద్ద నాగసముద్ర మను తటాకముపై నున్నది.

"తతో ప్రదభూ ద్ధర్మమతి ర్మహాత్మా
ధన్యై ర్గుణౌఘై రెజదాచభూపః
వీరో విశుద్ధోదయ సత్వసాంద్రో
రేచర్ల వంశాంబుధి పూర్ణచంద్రమ్ ౪

త స్యాభవ త్సూను రనూనతేజా
స్సింగక్షితీశో నయభానుసూనుః
కృపానిధి ర్యో గుణరత్నసాను
ర్యథార్థతో యాచక కామధేనుః ౫

తతో భవద్భూపతి రన్నపోత
నామా మహిమ్నా వసుధామరేంద్రః
ప్రసంగతోం తస్సుమనోమనాంసి
ప్రీణే వయత్కీర్తిసుధాధినోతి ౬

తస్మా దభూ త్సంగత సౌకుమార్య
శ్రీసింగభూపో వరవంశదీపః
యస్య ప్రతాపార్చిషి దీప్యమానే
శత్రుప్రవీరా శ్శలభా ఇవాజౌ. ౭

సూను స్సింగనృపస్య తస్య శుభధీ సూర్యోపమ స్తేజసా
కాంత్యా చంద్రమసః కలాభి రనిశం సన్మార్గసంపత్తిభిః
రమ్యో రాజత రావుమాధవనృపో రాజన్యచూడామణి
ర్యేన శ్రీనిధిరాయరావుబిరుదం లోకే నిరూఢీకృతమ్. ౮

శాకాఖ్యే నిధివార్ధిరామశశిగే వృద్దే ప్లవంగే శుభే
మాసే ప్యాశ్వయుజే రఘూద్వహపదే యోరాఘవీయాహ్వ
యామ్
టీకా మర్థపటుప్రబోధఘటనా మాణిక్యపుష్పాంజలిం
కృత్వా రాజతి రావుమాధవనృపో రామాయణస్య శ్రియే. ౯

చారిత్రం జగతాం పవిత్ర ముదయ స్సన్మిత్రసంపన్మయః
పాణిః కల్పమహీరుహాగ్రసరణిః ప్రజ్ఞానవజ్ఞాత్రిషు
వంశ శ్శంసితపర్వశోభితగుణపాత్రం తు స్సయస్యావనౌ
రమ్యో రాజతి తావుమాధవవిభు స్సంసేవిత శ్రీవిభుః ౧౮
ఏతస్య నాగమాఖ్యా దేవీ శ్రీమాధవేంద్రస్య
యాకడి..... డవార్థా శుక్తా ముక్తేన శుభగుణోత్పన్నా ౧౯
శ్రీరాజశైలనికటే నాగాంబికయా తయా తటాకోయః
ఖనితో నాగసముద్రసోయం సార్థో విభా త్యగాధజలైః. ౨౦
శాకే శశాంక శరవిశ్వయుతేతి సౌమ్యే
సంవత్సరే శుభదినే వరమీనచైత్రే
నాగాంబయా స్ఫురతి నాగసముద్ర ఏష
శ్లాఘ్యః ప్రతిష్ఠిత ఇహ స్థిరధర్మవృద్ధ్యై ౨౧
నాగాంబికయా సోయం నాగసముద్రః ప్రతిష్ఠితో జీయాత్
ఆసాగర మాహిమకర మారామచరిత్ర మాజగన్మిత్రమ్. ౨౨
రాఘవనప్త్రా మాధవసూరేః పుత్రేణ సోమపీథేన
శ్రీశంభునాథకవినా రచిత మిదం ధర్మశాసనం జయతు. ౨౩

శ్రీరామచంద్రాయనమః.

ఈశాసనము శా. శ. ౧౩౫౧ (అనఁగా క్రీ శ ౧౪౨౯) సంవత్సరము నాఁటిది. ఈశాసనకర్త్రియగు నాగాంబికభర్త వాల్మీకిరామాయణమునకు రాఘవీయ మనువ్యాఖ్యను రచించిన మాధవనృపాలుఁడు. ఇతఁడా వ్యాఖ్యను శా. శ. ౧౩౪౯ (క్రీ. శ. ౧౪౨౭)లోపూర్తిచేసి శ్రీరామచంద్రున కర్పించినట్లున్నది.

—: మాదానాయని తామ్రశాసనము :—

ఈమాధవనృపాలుని తామ్రశాసన మొకటి శా. శ. ౧౩౪౩ ప్లవ (క్రీ. శ. ౧౪౨౧) లోఁగన్పట్టుచున్నది. (ఎపిగ్రాఫియాఇండికా

సం ౧౩ పుట ౨౩౭) సింగభూపాలాన్నమాంబల తనయుఁడైనట్లును, రామానుజాచార్యుని కుమారుఁడైన వేంకటాచార్యుని శిష్యుఁడై నట్లును గలదు. ఈశాసన కాలమునాఁటి కాతనికి ముప్పదియేండ్లు వయసుండునని తలంచితిమేని యాతనిజననము క్రీ. శ. ౧౩౯౭ సంవత్సర ప్రాంతమగును. ఈతనిజననము నాఁటికి సర్వజ్ఞసింగమనాయని కేఁబదియేండ్లు (మొదటికుమారునిజననము సింగమనాయనికి ముప్పది యేండ్లవయసున నైనచోఁ నాల్గవకుమారునిజననము నాఁటికి ఏఁబది యేండ్లుండవచ్చును) వయసుండెనని యెంచితిమేని, యాతనిజననము క్రీ. శ. ౧౩౪౭ ప్రాంతమగును. ఈతనితండ్రియైన యనపోతా నాయఁడు క్రీ. శ. ౧౩౧౭ ప్రాంతమున జనియించి దాదాపు డెబ్బది యేండ్లు జీవించి, ౧౩౮౭ ప్రాంతమునఁ గాలధర్మమునొంది యుండును. దీనినిబట్టి సర్వజ్ఞసింగమనాయఁడు దాదాపు తననలువది యేండ్లవయసున రాజ్యపాలనమును వహించియుండునని తలంపవలసి యున్నది. ఇందు విరుద్ధమేమియు లేదు. ఈకాలనిర్ణయము సత్యమునకు సమీపముగనే యుండునని నానమ్మకము.

దీనిననుసరించి యేడవతరములోనివాఁడైన సర్వజ్ఞ సింగమనాయని జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు ననపోతానాయని జననము క్రీ. శ. ౧౩౭౭ ప్రాంతమని చెప్పవలసియున్నది. ఆసర్వజ్ఞసింగమ నాయని నాల్గవకుమారుఁడైన వేదగిరిస్వామి జననము ౧౩౮౭ ప్రాంతమునను, ఆతనికుమారుఁడైన యనపోతనాయని (౯వ తరము) జననము క్రీ. శ. ౧౪౧౭ ప్రాంతమునను, ఆతనికుమారుఁడైన (రెండవ) సర్వజ్ఞ సింగమనాయని (౧౦వ తరము) జననము క్రీ. శ. ౧౪౪౭ ప్రాంతమునను అయియుండుననుటకు సంశయములేదు. ఆతనికి యుక్త వయస్సు వచ్చునప్పటికి క్రీ. శ. ౧౪౭౦ ప్రాంతమగును.

పైనవ్రాసిన శాసనములను వర్తింపఁజేసి చూడఁగా వంశవృక్షములో నుదాహరింపఁబడిన పురుషులయొక్క కాలము పైవిధముగా

నిర్ణయమైనది. ఇఁక శ్రీనాథుని గౌరవించిన సర్వజ్ఞసింగమనాయఁ డే తిఁడో నిర్ణయింపవలసియున్నది.

పాఠకుల సౌకర్యముకొఱకుఁ బైనచేసిన చర్చనుబట్టి ఆయా ప్రభువుల కాలముల నొకపట్టికగా నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ప్రభువు పేరు సంబంధము జననము మరణము శాసనముల లోనికాలము క్రీ. శ.

౧ ఎఱ్ఱదాచానాయఁడు ౪ తరము

౨ సింగమనాయఁడు ౫ మొదటి యాతనికుమారుఁడు ౧౨౮౫

౩ అనపోతానాయఁడు ౬ రెండవ ౧౩౧౫ ౧౩౮౫ ౧౩౬౫ ౧౩౬౯
యాతని పెద్దకుమారుఁడు ౧౩౮౦

౪ మాదానాయఁడు ౬ రెండవ ౧౩౨౦ ౧౩౯౦ ౧౩౭౬
యాతని రెండవ కుమారుఁడు

౫ మొదటిసర్వజ్ఞసింగమనీఁడు ౭ మూఁడవ ౧౩౪౫ ౧౪౧౨ ౧౩౮౭
యాతనికి పెద్ద కుమారుఁడు

౬ అనపోతానాయఁడు ౮ ఐదవ ౧౩౭౫
యాతని పెద్దకుమారుఁడు

౭ వేదగిరిస్వామి ౮ ఐదవ ౧౩౮౦
యాతనినాల్గవకుమారుఁడు నాగాంబ

౮ మాదానాయఁడు ౮ ఐదవ ౧౩౮౫ ౧౪౨౯ ౧౪౨౨ ౧౪౨౯
యాతని ఆఱవ కుమారుఁడు

౯ అనపోతానాయఁడు ౯ ఏడవ ౧౪౧౫
యాతనికుమారుడు

౧౦ రెండవసర్వజ్ఞ సింగమనీఁడు ౧౦ తొమ్మిదవ ౧౪౪౫
యాతని పెద్దకుమారుఁడు

౧౧ వసంతనాయఁడు ౧౦ తొమ్మిదవ ౧౪౫౦ ౧౪౩౭
యాతని మూఁడవకుమారుఁడు

ఇందు ౨-౫-౧౦ సంఖ్యలు గలవారలు సింగమనామధేయులు. రెండవసంఖ్యగల సింగమనాయని కాలమునకు శ్రీనాథుఁడు జన్మింప లేదు. ౧౦వ సంఖ్యగల సింగమనాయని నాఁటికి శ్రీనాథుఁ డిహలోక మును వీడిపోయెను. కావున నిఁక శ్రీనాథుని గౌరవించినది ౫వ సంఖ్య గల సర్వజ్ఞసింగమ నీడనకతప్పదు. ఇతఁడే వంశ వృక్షము లోని ౭వ తరమునందలి యాతఁడు. ఈపట్టికలోని కాలములు సత్యమునకు సమీపముగనుండునని నానమ్మకము. అనుమానమున్న వారాకాల ములను ముందునకు వెనుకకు జరిపిచూడవచ్చును. నేనట్లు పరీక్షించి చూచితిని. కాని శాసనకాలములును మఱికొన్ని విషయములును అట్లుజరుపుట కాటంకమును గలుగజేసినవి అందుచే నవి సత్యము లనియే నావిశ్వాసము. ౭వ తరములోనున్న సర్వజ్ఞసింగమనాయఁడు క్రీ శ. ౧౩౮౫ సంవత్సర ప్రాంతమున జన్మించియుండునని పైనఁ జెప్పియుంటిని. తండ్రివలెనే దాదాపు డెబ్బదియేండ్లు జీవించి యాతఁడు క్రి. శ ౧౪౧౨ సంవత్సరమువఱకు నుండియున్నాఁడను టలో విరుద్ధమేమియు లేదు. శ్రీనాథుఁడు కనకాభిషేకము నొందినది ౧౪౦౮వ సంవత్సరమనినచో నాసంవత్సరములోనో అటుపిమ్మట ౧-౨ సంవత్సరముల లోపలనో సర్వజ్ఞ నివర్ణనముఁ జేసి యుండ వచ్చును. అందుచే శ్రీనాథుని గౌరవించినది ౭వ తరములోనివాఁ డగుసర్వజ్ఞుఁడేకాని ౧౦వ తరములోని సర్వజ్ఞుఁడు కాఁడు. ౧౦వ తరము లోని రెండవ సర్వజ్ఞ సింగమనాయని జననము ౧౪౮౫ ప్రాంత మయియుండునని పైనఁ జెప్పియుంటిని. అప్పటికి శ్రీనాథుఁడు కాల ధర్మమునొందియున్నట్లు శ్రీపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. అది సత్యముకూడనై యున్నది. అదిగాక ౭వ తరములోని సర్వజ్ఞ సింగమ నాయఁడే గొప్పపండితుఁడును గవియుఁ గవిపండిత పోషకుఁడునై యున్నాఁడు. విశ్వేశ్వర కవిచంద్రునివంటి పండితులాతని యాస్థాన మునఁ బెక్కురున్నారు. అట్టివాని యాస్థానమునకుఁ బోవునప్పుడే, "ఎటుల మెప్పించెదో"... రావుసింగ మహీపాలు... నిండు కొలు

పున ..." నని శ్రీనాథుఁడనుకొని యుండునుగాని అట్టివేవియును లేని పదియవతరములోని నామమాత్రసర్వజ్ఞునికడకుఁ బోవుటకు సరస్వతిని ప్రార్థింపవలసిన యవసర మా శ్రీనాథున కుండదు.

—: శ్రీనాథుని గౌరవించినది మొదటి సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడే :—

కావున నెన్నివిధములఁ జూచినను శ్రీనాథుని గౌరవించినది, మొదటి (౭వ తరము) సర్వజ్ఞసింగమనాయఁడేయనియు, నది క్రీ శ. ౧౪౨౦ ప్రాంతమైయుండుననియు స్పష్టపడుచున్నది. అయిన అప్పటికి శ్రీనాథుఁడు రెడ్డయాస్థానమునందు విద్యాధికారిగా నుండినట్లు శాసనముల వలన స్పష్టపడుచున్నదికదా! కర్ణాటకాస్థానమున కాతఁడెట్లు వెళ్ళియుండునని సంశయము కలుగవచ్చును. ఒకయాస్థానమున నున్న పండితులు తమపాండిత్యమును బ్రదర్శించి గౌరవము నందుట కితరప్రభువుల యొద్దకుఁబోవుటకు వారికాటంకములు లేవు. పుష్పంధయములొక పుష్పోద్యానము నాశ్రయించియుండి యచ్చటనే పట్టుపెట్టుకొనినను మధుసంపాదనమున కెంతదూరమేగి యెన్ని వృక్షములనో యాశ్రయించి వానినుండి మకరందమును గ్రోలి తమ పట్టులకుఁ దెచ్చుకొనునట్లె పండితులును అన్యప్రభువుల కడ కేఁగి వారిచే నాదరింపఁబడుచుఁ దమ్మేలినవారి యశశ్చంద్రికల నటఁ బ్రసరింపఁజేయుచుందురు. కావున నిదియొక యాక్షేపణము కాఁజాలదు.

—: రెండవ సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడు కాకూడదా ? :—

ఈసందర్భమున నిఁకనొక్క విషయమును జెప్పవలసియున్నది. పైన నిచ్చిన వంశవృక్షములో ౯ వ తరమున ననపోతానాయఁడు గన్పడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు వేదగిరినాయని కుమారుఁడు. ఈవేదగిరికి చినసింగమనాయఁడను నామాంతరమున్నదని కొందఱందురు. కొందరీనామాంతరమును గాని ఈయనపోతానాయఁడు వేదగిరినాయని కుమారుఁడనిగాని యంగీకరింపరు. వేదగిరికి అనపోతానాయఁడను తనయుఁడు లేనేలేఁడనియు, నెనిమిదవ తరములోఁ జూపిన యనపోతా

నాయఁడే యీతఁడనియు నాతనికే సర్వజ్ఞసింగమనాయఁడు అన్నమ నాయఁడు వసంతనాయఁడను వారుముగ్గురును గుమారులనియు నీరెండవపక్షమువారి వాదము. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారీ వాదముతో నేకీభవించిరి. శ్రీపీశేశలింగముపంతులుగారీయభిప్రాయముతో నేకీభవింపక యీసర్వజ్ఞుని పదియవతరమువాఁడనిరి. పదియవ తరమువాఁడనినచో శ్రీనాథునితో సంబంధించిన యాతఁడీతఁడు కాడని ఘంటాపథముగాఁ జెప్పవచ్చును. కాని యీతఁడు తొమ్మిదవతరమువాఁడగునా? అయినచో పైనఁజెప్పిన సిద్ధాంతము మారిపోవునా? యనువిషయముల నిట విమర్శింపవలసియున్నది. పరిశీలించి చూఁడగా ననపోతానాయఁడెనిమిదవ తరమువాఁడను వాదము నందు సత్యమున్నది యని తోఁచుచున్నది. కంచియందు అరులాల పెరుమాళ్ళ దేవాలయమునకు రెండుద్వారపాలక విగ్రహములను జేయించి యిచ్చినట్లు రేచర్ల వసంతరాయఁడు వ్రాయించిన శాసన మొకటి యున్నది. (A. R. 634 of 1919) అందాతఁ డనపోతానాయనికిఁ గుమారుఁడును సింగమనాయనికి సోదరుఁడునై నట్లువ్రాయబడియుండెను. ఈవిషయమున భిన్నాభిప్రాయములేదు. రేచర్లవారి వంశవృక్షములో నాకాలమున వసంతరాయనామధారి యింకొకఁడు కన్పట్టుటలేదు. ఆశాసనము క్రీ. శ. ౧౪౩౭ నాఁటిది. ఈవసంతరాయఁడు, వంశవృక్షములోఁ జూపినట్లు వేదగిరిస్వామి మనుమఁడనినచోఁ బైనజూపిన శాసనములనుబట్టి క్రీ. శ. ౧౪౩౭ నాఁటికి యాతనికి దానమీయఁదగిన వయసులేదు సరికదా యాతఁడు జన్మించియేయుండఁడు. కావున నీవసంతరాయని తండ్రియైన యనపోతానాయఁడెనిమిదవ తరమువాఁడనియే యని నిశ్చయించి యీవసంతరాయఁడు తొమ్మిదవతరమువాఁడేయని నిర్ణయింతము. అప్పుడీతని కగ్రజుఁడైన రెండవసర్వజ్ఞసింగమనాయఁడును దొమ్మిదవ తరమువాఁడేయగును. ఆపక్షములోఁగూడ శ్రీనాథుఁడు సందర్శించిన సింగభూపాలుఁడు పైనఁ జెప్పినట్లీతని తాతయగు నేడవతరములోని సింగభూపాలుఁడే

గాని యీతఁడు కాఁడు. ఆసింగనృపతి ౧౪౧౦వ సంవత్సరమువఱకు జీవించియుండెననియు నప్పటికాతనికి దాదాపు డెబ్బదియేండ్ల వయసుండెననియు నాతనిజననము క్రీ. శ. ౧౩౪౫ ప్రాంతమనియుఁ బైన వ్రాసియుంటిని. దానినిబట్టి యీతనిమనుమఁడైన రెండవసర్వజ్ఞసింగమప్రభువు జననము ౧౪౦౫ ప్రాంతమును నాతని రెండవతమ్ముఁడైన వసంతనాయునిజననము ౧౪౧౨ ప్రాంతమునునై కంచిశాసనము నాఁటికి ౨౫ సంవత్సరముల ప్రాయముండును. ఇందువిరుద్ధమేమియు లేదు. ఈరెండవ సర్వజ్ఞనృపతి పెద్దవాఁడై పండితుఁడై కవిపండితపోషకుఁడని పేరుగాంచుట కథమను ముప్పదియైదు నలువది సంవత్సరములైన నుండవలయునుగదా! ఆకాలము క్రీ. శ. ౧౪౪౦ ప్రాంతమగును. అప్పటికి శ్రీనాథుఁడు రాజమహేంద్రవరపు రెడ్ల యాస్థానమును వీడి శ్రీశైలమునకో బొడ్డుపల్లెకో పోయి యుండును. గాని రాచకొండకేఁగి సర్వజ్ఞుని దర్శించెననుట కవకాశము లేదు. ఇంతకును ఈరెండవ సర్వజ్ఞుఁడు పండితుఁడనికాని కవియనిగాని యితని యాస్థానమునఁ బండితులు కవులునాన్రనిగాని చెప్పుట కాధారములు లేవు. భోగినిదండకము తప్ప నితని పేరు నాస్రిత మైన గ్రంథము గాన రాదు. సంశయరాహిత్యముగా నితని యాస్థానమున నున్నాఁడనియెడు పండితుఁడుగాని కవిగాని లేఁడు. శ్రీనాథుఁడు తన చరమవయస్సున నీతని సంస్థానమునకుఁబోవుచు, "దీనారటంకాల" యనుపద్యమును రచించి సరస్వతీదేవిని బ్రార్థించినాఁడనుట కంటె నసమంజసమిం కొకటియుండదు. ఈవసంతనాయఁడు నాగాంబిక భర్తయైనమాధవ నృపాలున కన్నకుమారుఁడు. నాగాంబిక శాసనసంవత్సరము ౧౪౨౯.

మాధవనృపాలుని జననము ౧౩౯౭ ప్రాంతమని పైనవ్రాసియున్నాఁడను: ఈతనికిని వసంతనాయనికిని వయసున ౧౪ ఏండ్లు మాత్రమే భేదమున్నదని పై చర్చవలనఁ దేలినది. ఇది సంభవమేనా? యని కొందఱడుగవచ్చును. కాని యనపోతానాయని కీ

మాధవనృపాలుఁ డయిదవ తమ్ముఁడు. వయసునం దనపోతానాయనికిని మాధవ నృపాలునకును దాదాపిరువదియేండ్లు వ్యత్యాస ముండును. ఆవ్యత్యాసమును పై ౧౮ ఏండ్లలోఁగలిపిచూచినచో నీసంశయము నకుఁ దావుండదు.

—: నందికంత పోతరాజను కటారికథ :—

శ్రీనాథుఁడు దర్శించినసర్వజ్ఞ సింగమభూపాలుఁడు పదియవ తరములోని (౯వ తరమనియే చెప్పవచ్చును) వాఁడయినరెండవ సర్వజ్ఞుఁడగు నేమోయని యనుమాన మింపఁబడుట కవకాశమిచ్చెడి యిఁక నొకగాధకలదు. దానినిగూడ విమర్శించిచూచినఁగాని, పైనఁ జేసిన సిద్ధాంతము నిర్బాధకము కాఁజాలదు. కావున దానినిగూర్చి కూడ నిందుఁ జర్చింపఁగను. ఇందుకొఱకు పాఠకులు వంశవృక్షము నిఁక నొకమాఱు చూడవలసియున్నది.

ఇందు ౫వ తరములోని సింగమనాయనికి, అనపోతనాయఁడు మాదానాయఁడు అనునిరువురు కుమారులున్నారు. వారిలో ననపోతా నాయని శాఖనుగూర్చి యింతవఱకుఁ జర్చించియున్నారము. రెండవ కుమారుఁ డైన మాదానాయనిశాఖలోఁ దుదను ౧ సూరానాయఁడు ౨ పినవేదగిరి 3 లింగమనాయఁడు అనుముగ్వు రున్నారు ఇందులోఁ బినవేదగిరిని పెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు చంపె ననియు, అప్పటికిఁ బండ్రెండేండ్ల వయసులో నున్న లింగమనాయఁడు తరువాత నా కోమటి వేమునిఁ జంపి యాతనికడనుండెడి "నందికంతపోతరా" జను కటారిని గొనిపోయెననియుఁ బెదకోమటి భూపాలుని కుమారుఁ డైన రాచవేమభూపాలుఁడు, శ్రీనాథమహాకవిని, లింగమనాయనికడకుఁ బంపి యాకటారిని దెప్పించెననియు నొకగాధ కలదు. ఈకథ వెలు గోటివారి వంశావళి యను గ్రంథములో నున్నది. తరములనుబట్టి చూచినచో లింగమనాయఁడును, రెండవ సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడును గూడ సమకాలికులవలెఁ గన్పట్టుచున్నారు. శ్రీనాథుఁడు లింగభూపతి

యొద్దకుఁ బోయె నని చెప్పినప్పు డతనితో సమకాలికుఁ డైన రెండవ సర్వజ్ఞ సింగమనాయనియొద్దకే శ్రీనాథుఁడు వెళ్ళియుండెనని యేల నిర్ణయింపరాదు? అనునదియే ప్రశ్న! శ్రీనాథుఁడు పెదకోమటి వేమభూపాలునియొద్ద నిరువది సంవత్సరములు విద్యాధికారిగా నుండెను. ఆతరువాత నాతనికుమారుఁడైన రాచవేమారెడ్డికడ నాల్గు సంవత్సరము లుండెను. అంతటితోఁ గొండవీటిరెడ్లకును, శ్రీనాథునకును గల సంబంధము తెగిపోయినది. అటుపిమ్మట నాతఁడు రాజమహేంద్రవరపురెడ్ల నాశ్రయించెను. వారిలో మొదటివాఁడు అల్లయరెడ్డి ఇతనిని అల్లాడరెడ్డి యందురు. ఇతఁడు, కొండవీటిరెడ్డిరాజులలో విశేషఖ్యాతి గడించిన అనవేమారెడ్డికి దౌహిత్రియైన వేమాంబకు భర్త. అల్లాడరెడ్డికిని వేమాంబకును వేమారెడ్డి, వీరభద్రారెడ్డి, దొడ్డారెడ్డి, అన్నారెడ్డి కుమారులు. ఈవిషయము లీకవిచారిత్రమునందే పైన వ్రాసియున్నను, పాఠకులసౌకర్యముకొఱకు మఱల నిట వ్రాసితిని.

శ్రీనాథుఁడు రావులింగభూపతిని గఠారికొఱకుచూచినదెప్పుడో మనము తెలిసికొనవలసియున్నది. పెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౦౦ మొదలు ౧౪౨౦ వరకు రాజ్యముచేసినట్లును, ఆతని కుమారుఁడు రాచవేముఁడు ౧౪౨౦ మొదలు ౧౪౨౪ వఱకును రాజ్యముచేసియున్నవాఁడని చరిత్రకారులు నిర్ణయించియున్నారు. పైనఁ జెప్పినకథ సత్యమయ్యెనేని శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౨౦-౧౪౨౪ నడుమ లింగభూపతిని జూచి యుండవలయును.

రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును గాటయవేముఁడు క్రీ. శ. ౧౪౧౫వ సంవత్సరమువఱకును బరిపాలించెననియు, నాతని తరువాత ౧౪౧౬ మొదలు ౧౪౨౬ వరకు అల్లాడరెడ్డి రాజమహేంద్రవర పరిపాలకుఁడుగా నుండెననియు, అటుపిమ్మట నల్లాడరెడ్డి కుమారు లైన వేమారెడ్డి వీరభద్రారెడ్డి అనువారలు రాజ్యమునకు వచ్చిరనియు, చరిత్రకారులు నిర్ణయించియున్నారు.

"ఆలింగమనీనిచేత శ్రీనాథుఁడు నందికంతపోతరాజుకవారిని గొంచుపోయిద పద్యము" అని యీక్రిందిపద్యమును వెలుగోటివారి వంశావళిలో నిచ్చియున్నారు. దీనినిబట్టి యీక్రిందిపద్యము శ్రీనాథ కృతమని తెలుచున్నది.

సీ. జగనొబ్బగండాంక సంగ్రామనిశ్శంక
జయసిద్ధి రాయవేశ్యాభుజంగ
అఖిలకోటలగొంగ యరిరాజమదభంగ
మేలందు ధరణీశ మీనజాల
మూరురాయరగండ మురియు రాజులమిండ
యభివృద్ధిరాయ చౌహత్తుమల్ల
ఘనగాయగోవాళ కామినీపాంచాల
బ్రహ్మయు శశివంశపరశురామ
దండినిరుదుల సురధాణగుండెదివుల
భళిర యల్లయవేముని పరగుమిండ
రమణమించిన మేదినీరావుబిరుద
సంగరాటోప! మాదయ లింగభూప!

కవిత్వశైలినిబట్టి యీపద్యము శ్రీనాథకృతమైనది గాదనుట నిశ్చయము. అదియటుండనిండు. ఈపద్యమున లింగమనీఁ డల్లయ వేమునిజయించినట్లున్నది. అల్లయవేముఁడనగాఁ బైనఁజెప్పిన యల్లాడ రెడ్డికుమారుఁడైన వేమభూపతియేగాని యితరుఁడుకాఁడు. ఈవేమభూపతి క్రీ. శ. ౧౩౭౬వ సంవత్సరమునఁగాని రాజ్యమునకు రాలేదని పైన వ్రాసియుంటిని. అంతవఱకును అల్లాడరెడ్డియే యున్నాఁడు. అల్లాడ రెడ్డిని జయించినట్లుచెప్పక అల్లయవేమునని చెప్పుటచే నీపద్య మా తరువాతఁ గొంతకాలమునకు రచియింపఁబడియుండుననుట స్పష్టము. అప్పటికి, రాచవేముఁడు లేఁడు. అందుచేనీకథయందు సత్యములేదని తెలుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు అల్లాడరెడ్డి కుమారులైన వేమ, వీరభద్ర

భూపతులయొద్దనున్నప్పుడీపద్యమును రచించెననుటకు వీలులేదు. వీల నన, వారికీకతారితోఁబనిలేదు. పెదకోమటివేముఁడు వీరికిశత్రువు. శ్రీనాథుఁడు తన కాశ్రయదాతలైనవారిని జయించినట్లు లింగభూపతిపైఁ బద్యమును జెప్పియుండఁడు. ఇంతేకాదు. రాచవేముఁడుకూడఁ దన తండ్రిని జయించి కతారిని పట్టుకొనిపోయిన శత్రువు కడకా కతారిని యాచించి తెమ్మని శ్రీనాథునంతటివానిని బంపెననుటలోఁగూడ స్వారస్యములేదు. కావున నీకథవిశ్వాసార్హమైనది కాదు. దీనినిబట్టి కాల నిర్ణయముచేయఁబూనుట వృథాయాసము. అదివఱకనేక కారణములచేనిర్ణయమైన సిద్ధాంతము నీకథపూర్వపక్షముసేయఁజాలదు. ఈలింగమనాయనికిఁ దాతయైన పెదవేదగిరి, పెదకోమటివేమునితో సమకాలికుఁడని విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. అట్టివానిని లింగమనాయఁడు చంపుట యసంభవము. ఇంక నీవిషయమును బెంచి వ్రాయఁబనిలేదు

ఈచర్చనుబట్టి శ్రీనాథుఁడు చూచినది మొదటిసర్వజ్ఞప్రభువు నేయనియు నది క్రీ శ. ౧౪౧౦ ప్రాంతమైయుండునవనియుఁ దేలినది. ఇది నిశ్చయమైనప్పుడు శ్రీనాథునకుఁ గనకాభిషేకము చేసినది మొదటిదేవరాయలే యని తప్పక నిశ్చయమగును. అయిన నిందితరేతరాశ్రియదోషము గలుగకుండఁ గనకాభిషేకకాలమును స్వతంత్రముగఁ గూడ విమర్శించిచూతము.

శ్రీనాథుఁడు సర్వజ్ఞసింగమనాయనిఁ జూచుటకును గనకాభిషేకమునకును సంబంధములేదు. కనకాభిషేకాది కార్యములు, సర్వజ్ఞుని దర్శనమునకుఁ బూర్వ మయియుండెనని తెలుపునంతవఱకు మాత్రమే యవి యుపయోగించును. సార్వభౌమబిరుదమును బడసిన పిమ్మట నెంతకాలమునకు శ్రీనాథుఁడు సర్వజ్ఞప్రభువును దర్శించెనో చెప్పఁజాలము. కాని "దీనారటంకాల" యనుపద్యమును జదివినప్పుడందుదాహృతమైన కనకాభిషేకనైషధరచనాదికార్యములు నాల్గును

నంతకుఁ బూర్వము స్వల్పకాలము క్రిందటనే జరిగియుండినట్లును విశేషకాలము గడువలేదనియుఁ దోఁచును.

పైనుదహరించిన "దీనారటంకాల" యను సీసపద్యములో వర్ణింపఁబడిన నాల్గుకార్యములలోను, నైషధకావ్యరచనము దక్క-తక్కిన మూఁడు కార్యములును అనఁగా కనకాభిషేకమును, డిండిమభట్టు కంచు ఢక్కను బగులగొట్టించుటయు, సార్వభౌమబిరుదమందుటయు, నేకకాలమున రాయలయాస్థానమున జరగినవి. నైషధరచనమంతకుఁ బూర్వము జరిగినదే. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన రాయలు కర్ణాటకరాజ్యమును బరిపాలించిన సంగమవంశపు దేవరాయలని యందఱు నంగీకరించుచున్నారు. కర్ణాటకమును పాలించిన సంగమవంశ రాజులలో దేవరాయనామధారులు నలుగురున్నారు. అందు మొదటి దేవరాయలు క్రీ. శ. ౧౪౦౬ మొదలు ౧౪౧౨ వఱకును, రెండవ దేవరాయలు క్రీ. శ. ౧౪౨౨ మొదలు ౧౪౪౭ వరకును రాజ్యము చేసియుండిరి. తక్కిన యిరువురు దేవరాయ ప్రభువులును శ్రీనాథుని కాలమువారు కారు. కావున వారితో మనకుఁ బనిలేదు.

బ్ర. శ్రీ. కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు శ్రీనాథునకుఁ గనకాభిషేకముచేసిన యాతఁడు రెండవ దేవరాయలనియు నాతఁడు కవిపండితపోషకుఁ డనియుఁ దలంచి కనకాభిషేకకాలము క్రీ. శ. ౧౪౨౫ ప్రాంతమని నిర్ణయించినారు. బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రులుగారు రెండవ దేవరాయల వలననే శ్రీనాథుఁడు కనకాభిషేకగౌరవము నందెననియు నది క్రీ. శ. ౧౪౩౫ ప్రాంత మనియు శృంగారశ్రీనాథమున వ్రాసియున్నారు. శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు సంవత్సరమును జెప్పలేదు. కాని మొదటిదేవరాయల కాలమునఁ గడపటిభాగమునై యుండునని యాంధ్రులచరిత్రమున మూఁడవ భాగమున నుడివియున్నారు.

"చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద"మని చెప్పిన పద్యపాదములోని చంద్రశేఖర క్రియా

శక్తినిగూర్చి శాసనవాఙ్మయసాహాయ్యమును గొని విమర్శించి శ్రీనేలటూరు వెంకటరమణయ్యగారు. "(౧) కొండూరు వోగటశాసనముల వలన మొదటిబుక్క, రెండవహరిహరరాయల కాలములలో చంద్రభూషణ క్రియాశక్తియుండినట్లు తెలియవచ్చుటచేతను (౨) పెక్కు శాసనములయందు చంద్రభూషణ క్రియాశక్తియొక్క బిరుదులే గల క్రియాశక్తిగురుం డొకండు విజయనగరరాజులకు కులగురువని చెప్పియుండుటచేతను (౩) ప్రథమదేవరాయలు చంద్రభూషణాచార్యుల బిరుదావళినేకలిగినక్రియాశక్తి గురువరచరణపరిచరణ ప్రసాదాసాదిత మహిత సర్వజ్ఞ సామ్రాజ్య వైభవుండనని చెప్పుకొనియుండుటచేతను (౪) శ్రీనాథుండు 'చంద్రభూష క్రియాశక్తి రాయలకడం బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుదు' అని వచించియుండుటచేతను (౫) రెండవ దేవరాయల కాలమున చంద్రభూషక్రియాశక్తియను పేరుగలవా రెవ్వరును లేకపోవుటచేతను శ్రీనాథుండు దర్శించిన దేవరాయలు మొదటి దేవరాయలే యనియు, నతనిసన్నిధినే యతని గురువర్యుం డగుచంద్రభూషక్రియాశక్తి యొడయల యాధిపత్యము క్రిందినడచిన విద్వత్సభలో శ్రీనాథుండు డిండిమభట్టారకు నోడించి సార్వభౌమపదమును, గనకాభిషేకమును బడసెననియు నమ్ముచున్నాను" అని వ్రాసియున్నారు. (భారతిసంపుటము ౨౨ సంచిక ౧౦) శాసనప్రామాణ్యము కలదియగుటచే వేంకటరమణయ్యగారు వ్రాసినది సత్యమని యంగీకరింపకతప్పదు. ఇదియే నిశ్చయమని నాయభిప్రాయము. ఆచార్య వేంకటరమణయ్యగారి సిద్ధాంతము సరికాదని శ్రీబండారు తమ్మయ్యగారు భారతిపత్రికలోనే యొకవ్యాసమును వ్రాసియున్నారు. ఆయన చంద్రభూషక్రియాశక్తి రెండవదేవరాయల యాస్థానమున నుండియుండునని యూహించిరేకాని అట్టివానిని జూపలేదు. అట్టివాకశాసనమున్నదని శ్రీసోమశేఖరశర్మగారు తమతోం జెప్పిరని శ్రీ తమ్మయ్యగారు వ్రాసినారు. కాని యది యింతవఱకు బయల్పడలేదు.

శ్రీనాథునిజన్మము క్రీ. శ ౧౩౬౦-౧౩౬౫ నడుమ ననియుఁ గన కాభిషేకము ౧౪౩౦-౧౪౩౫ నడుమననియు శ్రీతమ్మయ్యగారి యభి ప్రాయము. డిండిమునితో వాదించుటకు సామర్థ్యము శ్రీనాథునకు ముప్పదేండ్లవయసున నెక్కువగ నుండునో డెబ్బదేండ్లవయసున నుండునో విజ్ఞులు నిర్ణయింపవలసియున్నది. శ్రీనాథునిజననము ౧౩౭౦ప్రాంతమనియు ౧౪౧౦ ప్రాంతము కనకాభిషేకకాలమనియుఁ బైన వ్రాసియున్నాఁడను. శ్రీతమ్మయ్యగారు తమవ్యాసములో సర్వజ్ఞ సింగమనాయని శ్రీనాథుఁ డెప్పుడు దర్శించెనో తెలుపలేదు. ఆవిష యమునుగూడఁ దెలిపిఁ రెండింటికిని సమన్వయముచేసినఁగాని శ్రీతమ్మయ్యగారి పూర్వపక్షము నిలువదు.

భీమేశ్వరపురాణమునఁ గవిసార్వభౌమబిరుదమును వైచికొనక గాశీఖండమున వైచికొనియుండుటచే నీ గ్రంథద్వయరచనాకాలమధ్య మునఁ గనకాభిషేకము జరిగెనని శ్రీ తమ్మయ్యగారి యభిప్రాయము. శివరాత్రి మాహాత్మ్య రచనాకాలము క్రీ. శ. ౧౪౪౦ ప్రాంత మని శ్రీతమ్మయ్యగారంగీకరించియున్నారు. ఆ గ్రంథకృత్యాదిని శ్రీనాథుఁడు సార్వభౌముఁడనని వ్రాసికొనియుండెనని తమ్మయ్య గారనుచున్నారు. అకృత్యాది శ్రీనాథుఁడు వ్రాసినది కాదనియు నాతనియనంతర మెవరో రచియించిరనియు నొకవాద మున్నది. అందుచేఁ దమ్మయ్యగారివాదమున కదియొక యాధారము కానేరదు. శివరాత్రిమాహాత్మ్యమందలి గద్యలో శ్రీనాథుఁడు కవిసార్వభౌమ పదము నుపయోగింపలేదు. కాశీఖండమున, కృత్యాది యందును గద్యముననుగూడ నా బిరుదమున్నది. దీనినిబట్టి శివరాత్రిమాహాత్మ్య రచనాకాలము గాశీఖండమునకుఁ బూర్వమనవలసివచ్చును. లేదా శ్రీనాథుఁ డీబిరుదము నుపయోగించుటలో నంతశ్రద్ధవహింపలేదని తలంపవలసివచ్చును. ఇట్లుతలంచుటయే సమంజసమని నాయభిప్రా యము. కనకాభిషేకమునకుఁ బూర్వమే కవిసార్వభౌముఁడనని శ్రీనా థుఁడు చెప్పుకొనుచున్నట్లు శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిలు గారనియున్నారు.

అదియే సత్యమైనచో దేవరాయలిచ్చిన యీబిరుదమునం దాతఁడు విశేషలక్ష్యమును గనుపరప లేదనుటయే యుక్తముకదా! అందుచే అచార్యవేంకటరమణయ్యగారి సిద్ధాంతము న్యాయమై నిలువఁదగినదే యగును.

—: ఒంటిస్తంభముమేడకథ :—

పెదకోమటివేమభూపాలుఁడు ఒంటి స్తంభముమేడ యొకటి కట్టించెననియు, నది యాకాలమునఁ బ్రజలచే నత్యద్భుతముగాఁ జెప్పఁకొనఁబడుచుండెననియు, శ్రీనాథుఁడు ప్రస్తావవశమున నామేడను గూర్చి దేవరాయలసభలో ముచ్చటింపఁగా నట్టిది తానొకటి నిర్మింపఁ దలంచి దానిని జూచివచ్చుటకై దేవరాయలు కొందఱు పనివారలను గొండవీటికిఁ బంపెననియు నొకకథకలదు. ఈవృత్తాంతము కొండవీటికైఫియ్యతునందున్నది. అస్వాభావికములైన కొన్ని యద్భుతకథ లీవిషయమునఁ బ్రచారములో నున్నవి. అవి శృంగార శ్రీనాథమునను నాంధ్రులచరిత్రమున నుదాహృతములైనవి అందలి యద్భుతముల నటుండ నిండు. సౌధనిర్మాణము మాత్రము వాస్తవమయినట్లు "మించికట్టిరి గృహరాజుమేడఁ గొండవీట" అనుచాటువును బట్టియు, శ్రీనాథుఁడు రచించిన ఫిరంగిపురశాసనమందలి యీక్రింది ౧౨వ శ్లోకమునుబట్టియు నిశ్చయింపచ్చును.

"అశ్రాంతం గృహరాజసౌధ నివస ల్లక్ష్మీకరాభ్యంతర
క్రీడాంభోరుహతాళవృంతపవనప్రస్తారవిస్తారితః
వాయుం కేసరవాసనాసుర భితో యస్యార్థిచింతామణే
స్త్రాగ్రా చామతిదానకేళిజనితం స్వేదాంభసాం జాలకమ్."

ఈశాసనము శా. శ. ౧౩౩౧ క్రీ. శ. ౧౪౦౯ నాటిది. శ్రీనాథుఁ డీయపురూపసౌధనిర్మాణవిషయమును దేవరాయల సన్నిధిని జెప్పియుండెననియు, దేవరాయ లట్టిసౌధనిర్మాణమునకు, గుతూహలుఁ డయ్యెననుటయు స్వాభావికములు. కావున నంతవఱకు కాకథను

మనము విశ్వసింపవచ్చును. ఈ ప్రస్తావన మాసౌధనిర్మాణమునకు సమీపకాలమున జరిగియుండునుగాని ముప్పదిసంవత్సరములకుఁ బిమ్మట సౌధనిర్మాతగతించినవెనుక జరిగియుండదు. దీనినిబట్టి శ్రీనాథుఁడు మొదటిదేవరాయల సభలోనే క్రీ. శ. ౧౪౦౮ ప్రాంతమున నీసౌధ వృత్తాంతమును జెప్పియుండునని తలంచుట సమంజసము.

—: డిం డి ము ల క థ :—

పైనుదహరించిన "దీనారటంకాల దీర్థమాడించితి" యను పద్యములోని "బగులగొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్క" యనుపాదమందలి డిండిమభట్టెవ్వరో తెలిసికొనఁగలిగి నచో, శ్రీనాథుఁ డేదేవరాయలను దర్శించెనో సులభముగాఁ దెలి యును. డిండిమ మొకవాద్యవిశేషము. దానినిగలిగియుండువాఁడు డిండిముఁడు అనఁగా డిండిమబిరుదమును సంపాదించినపండితుఁడు. రాజసభ కేఁగునపు డాతనికి ముందఱనీవాద్యమును వాయించుచుం దురు ఈడిండిమ బిరుదమును వహించినవారు నల్వురున్నారు. వీరి చారిత్రమును వీరిగ్రంథముల నిటఁజెప్పి విసువుజనింపఁ జేయను. ఆకథనమంతయు నవసరమునుగాదు ఆడిండిములలో మొదటి, మూడవ, నాల్గవడిండిములు శ్రీనాథునికాలమువారు కారనియు రెం డవ డిండిముఁడే శ్రీనాథునిచే నోడింపఁబడినవాఁడనియు నందఱు నంగీకరించుచున్నారు. ఈవిషయమున భిన్నాభిప్రాయము లేదు. కాని యారెండవ డిండిమభట్టారకుఁ (ఇతనిపేరరుణగిరినాథుఁడు) డేకాల మున నెవరియాస్థానమున నున్నవాఁడను నదియే తేల్చవలసిన విషయము. రెండవ దేవరాయల కాలమున నున్నవాఁడని యందఱు నంగీకరించిరి. అందు భిన్నాభిప్రాయము లేదు. శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారును వీరభద్రరావుగారును నీరెండవడిండిమభట్టు మొదటి దేవరాయల కాలమునఁగూడనుండవచ్చుననునభిప్రాయమును వెలిబుచ్చియున్నారు. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రులుగారు శృంగారశ్రీనాథమునఁ బ్రథమదేవరా

యల కాలమున నీరెండవడిండిమభట్టున్నాఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పక పోయినను నీతఁడురచించిన యోగానంద ప్రహసనమున భరతవాక్యముగానున్న "దీర్ఘాయుర్దేవరాయోదధతు వసుమతీచక్ర మాచంద్ర తారకమ్" అనువాక్యము నుదాహరించి, యీ దేవరాయలు ప్రౌఢ దేవరాయలయి యుండునని యూహించిరి. కాని యితఁడు మొదటి దేవరాయలు కాఁడని చెప్పలేదు.

మొదటిదేవరాయలు క్రీ. శ. ౧౪౦౬ మొదలు ౧౪౧౩వఱకు రాజ్యముచేసినవాఁడు. ఇతనికి రెండవదేవరాయలు మనుమఁడైనను క్రీ. శ. ౧౪౨౨ మొదలు ౧౪౪౭ వఱకు రాజ్యముచేసెను. కొందఱు ౧౪౧౯ సంవత్సరమీతని రాజ్యప్రారంభవత్సరమనిచెప్పియున్నారు. అరుణగిరినాథుఁడు ముప్పది సంవత్సరములు తన పాండిత్యమును బ్రకటించెనని యనుకొనినచో నాతఁడీ యిరువురు దేవరాయల కాలములోనుగూడ నున్నాఁడనియు, ౧౪౦౬ వ సంవత్సర ప్రాంతమున మొదటి దేవరాయల యాస్థానమునఁ బ్రవేశించి ౧౪౪౦ ప్రాంతము వఱకును రెండవ దేవరాయల యాస్థానమున నున్నాఁడనియుఁ జెప్పినచో నందు విరుద్ధమేమియు లేదు.

శా. శ. ౧౨౯౬ వ సంవత్సరమున ననవేమ మహీపాలునిచే నగ్రహారమును బడసిన పెద్దియజ్వయను పండితుఁడు ఆ యనవేమ మహీపాలునియన్న మనుమఁడైన పెదకోమటివేమారెడ్డిచే శా. శ. ౧౩౨౬వ సంవత్సరమున వేఱొక యగ్రహారమును బరిగ్రహించెనని శాసనాధారమునఁ బైనవ్రాసియుంటిని. పెద్దియజ్వవంటివాఁడే యీడిండిముఁ డనుకొనినచో మొదటిదేవరాయల కాలమున క్రీ.శ. ౧౩౦౮వ సంవత్సరమున శ్రీనాథుఁడు కనకాభిషేకము నొందెనని నిర్ణయించుటకు మనకీ డిండిముఁ డభ్యంతరమును గలుగఁజేయఁడు.

—: ప్రౌఢశబ్దము మొదటి దేవరాయలకు లేదా ? :—

మొదటిదేవరాయలను దేవరాయలని మాత్రమే యందురనియు రెండవదేవరాయలను, దేవరాయలు, ప్రౌఢరాయలు, ప్రౌఢ

దేవరాయలు, ప్రతాపదేవరాయలు, అను నామాంతరములచేఁ బిలిచెదరనియు, శ్రీనాథుఁడు తనపద్యములు కొన్నిఁటిలో ప్రౌఢ శబ్దము నుపయోగించుటచేఁ గనకాభిషేకమును జేసిన యాతఁడు రెండవదేవరాయలే యని నిర్ధారణ మొనర్పవలయుననియుఁ గొంద అనుచున్నారు. ఈయిరువురి నామములనుగూడ మొట్టమొదట దేవరాయలనియే చెప్పవలసియున్నది. తఱుచుగా శాసనవాఙ్మ యములలో నిరువురను సామాన్యముగా దేవరాయలనియే వాడు చుందురు. వీర, ప్రతాప, ప్రౌఢశబ్దములను విశేషణములనుగా జేర్చి యప్పుడప్పుడు చెప్పుచుందురు. మొదటిదేవరాయలకు ప్రౌఢ, వీర ప్రతాపశబ్దము లుపయోగించిన శాసనములుకొన్నియున్నవి. (నె.శా. సం. పుట ౧౨ A. R. 399 of 1926) శ్రీనాథుఁడు 'దేవ'శబ్దమును విడచి ప్రౌఢరాయయనియు ప్రౌఢదేవేంద్రరాయ యనియు, దేవ రాయ యనియు వివిధవిధముల నుపయోగించి యున్నాఁడు. అనేక కారణములచేఁ గనకాభిషేకముచేసినది మొదటిదేవరాయలని నిర్ధా రణ మైనప్పుడు, ప్రౌఢశబ్దమునుబట్టి దానినితోసి వేయరాదు.

ఇంతకును ప్రౌఢశబ్ద ముపయోగింపఁబడి యున్నపద్యములు చాటువులుగాని యొక గ్రంథములోనివి కావు. ఆచాటువులు శ్రీనా థునివని నిశ్చయముగాఁజెప్పుట కాధారములు వు. అవియాతనివే యైనను శ్రీనాథుఁడు రెండవదేవరాయలను జూడలేదనికూడఁ జెప్ప లేము. ఆతనిరాజ్యకాలములో మొదటి యిరువది సంవత్సరములు శ్రీనాథుఁడు జీవించియున్నాఁడు. ఆకాలములో నప్పుడైన శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢ దేవరాయలపై పద్యములను జెప్పియుండెనని తలంచినను దలంప వచ్చును. కాని యంతమాత్రమున రెండవదేవరాయల కాలములోఁ గనకాభిషేకము జరిగెనని తలంచుట కిసుమంతయు నవకాశములేదు.

శ్రీప్రభాకరశాస్త్రులుగారు శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢ దేవరాయలను జూడఁబోయినప్పుడు ముమ్మడివిని గూర్చి చెప్పిన పద్యమిది. యని వ్రాసినారు.

సీ. పంపావిరూపాక్ష బహుజటా జూటికా
రగ్వధప్రసవ సౌరభ్యములకు
తుంగభద్రాసముత్తుంగ వీచీఘటా
గంభీర ఘుమఘుమారంభములకు
కళసాపురప్రాంత కదళీవనాంతర
ద్రాక్షాలతాఫల స్తబకములకు
కర్ణాటకామినీ కర్ణహాటకరత్న
తాటంకయుగ ధాళధళ్యములకు
నిర్నిబంధనిబంధమై నెనయు కవిత
తెలుఁగునను సంస్కృతంబునఁ బలుకనేర్తు
ప్రౌఢదేవేంద్రరాయ భూపాలవరుని
సమ్ముఖంబున దయఁజూడు ముమ్మసుకవి !

ప్రౌఢరాయలదర్శనము కాకపోఁగాఁ గోపించి శ్రీనాథుఁడీ క్రింది పద్యమును వ్రాసి ప్రభువున కంపె నఁట !

సీ. డంబుసూపి ధరాతలంబుపైఁ దిరుగాడు
కవిమీఁదఁగాని నాకవచమేయు
దుష్ప్రయోగంబుల దొరకొని చెప్పెడు
కవిశిరస్సునఁగాని కాలుచాఁప
సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యలనేర్చు
కవులతోమ్మలుగాని కాల్చివిడువ
చదివి చెప్పఁగనేర్చి సభయందు విలసిల్లు
కవినోరుగాని వ్రక్కలుగఁ దన్న
దంటకవులకు బలువైనయింటిమగఁడఁ
గవులవాదంబు వినవేడ్కఁగల్గెనేని
నన్నుఁ బిలిపింపు మాస్థానసన్నిధికిని
లక్షణోపేంద్ర ! ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర !

ప్రౌఢరాయల సందర్శనమైనపిమ్మట సభలో బాలను యువతిని, ప్రౌఢను. లోలను నాల్గుసీసపద్యములలో వర్ణింపుమని శ్రీనాథుని రాయలు కోరెనఁట—శ్రీనాథుఁ డాసందర్భమున రచించిన పద్యము లన్నియు లభింపలేదని యొక్కపద్యమునుమాత్రము ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు చాటుపద్యమణిమంజరిలోఁ బ్రకటించి యున్నారు.

సీ. కమనీయకరపల్లవము మేను గదియంగ
నొయ్యన చాఁచిన నులికిపడును
ఆలింగనమునకు నక్కునఁ జేర్చినఁ
జేదోయి యురముపైఁ జేర్చుకొనును
చుంబనమ్మున కోష్ఠబింబంబు గమకింప
వదన మొయ్య నొకింత వంచుకొనును
గిలిగింత సేతకుఁ గినుకయు సిగ్గును
మొలవంగఁ గన్నులు మోడ్చుకొనును

గీ. అట్టిబాలరతిక్రీడ ననువు పఱుప
నేర్పుగల్గునె పరులకు నీకకాక
రాజపరమేశ ! రాజాధిరాజవిభవ !
లక్షణోపేంద్ర ! ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర !

ఈపద్యము లన్నియుఁ బ్రౌఢదేవరాయలపైఁ జెప్పిన మాట వాస్తవమే కావచ్చును. అయిన నీతఁడు కనకాభిషేకమును గావించెనని చెప్పుటయెట్లు? అదివఱకు మొదటి దేవరాయలవలనఁ గవిసార్వభౌమబిరుద మందియున్నయెడల నావిషయ మీపద్యములలో నేల చెప్పియుండఁడు ? అనునది యొకయాక్షేపణము. దీనికి సమాధానము శృంగార శ్రీనాథముననే యున్నది.

("అయ్యా ! మీరు రెడ్డిరాజులయాస్థానమున విద్యాధికారిగా నుంటిరిగదా ! మీబిరుదులేమి తెలుపవైరితిరే" యని ముమ్మకవి యడిగెను) అప్పుడు శ్రీనాథుఁ డీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనఁట !

"చ. తరువున గాండివం బిడఁడె ధర్మజునానఁ గిరీటి, యేనువా
క్సరసిజనేత్రయానతివిచారముచొప్పున గర్వహీనతన్
మరలి తెనుంగుభూమి కసమానగతిన్ గొనిపోవువాఁడనై
బిరుదులు నారివాగుకడఁ బెట్టితి సత్కవిసార్వభౌముఁడన్."

పైనఁ గుండలీ కరించిన వాక్యములు శ్రీశాస్త్రిలు గారివి. ముమ్మకవి "దేవరాయలకడ గ్రహించిన బిరుదమును బద్యములోఁ దెలుపలేదేమని యడిగె"నని మనమనుకొనినచో శ్రీనాథుఁడు చెప్పిన సమాధానము సరిపోవును. రెడ్డిరాజులు శ్రీనాథునకెట్టి బిరుదులను నీయలేదు. సార్వభౌమబిరుదము నొసంగినది దేవరాయలే. ఆబిరుదమును గ్రహించినపిమ్మటకూడ శ్రీనాథుఁ డద్దానిని సర్వత్ర యుపయోగింపలేదు. ఒక్కకాశీఖండమున మాత్రమే యుపయోగించినాడు. శ్రీనాథుఁడు జగమెఱింగిన బ్రాహ్మణుఁడు. బిరుదు నుపయోగించినఁగాని తనప్రతిభ లోకమెఱుంగదని తలంచువాఁడు గాఁడాఁతడు. ఆతఁడాబిరుదు నుపయోగించుటలో నుపేక్షవహించుటచేతనే చరిత్రకారుల కార్యము క్లిష్టతరమైనది. ముమ్మకవి యడిగినప్పుడు "కవిసార్వభౌముఁడ" నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చినాఁడు. కాని యాయా స్థానమునందున్న పండితులతో స్పర్ధకొఱకై యాశబ్దము నుపయోగింపలేదు. దేవరాయలకుఁ బూర్వమెవరును నీయని బిరుదును దనకుఁ దానేపెట్టుకొనెనని తలంచుట సమంజసముకాదు. ప్రౌఢదేవరాయలను జూడఁబోవుటకుఁ బూర్వమే కవిసార్వభౌమ బిరుదమునుమొదటి దేవరాయలవలన నాతఁడు గ్రహించి యుండెననియు, దానినే ముమ్మకవితోఁ జెప్పినట్లున్న పైపద్యములో నుపయోగించినాఁ డనుటయుఁ దలంచుటయే సమంజసము.

శ్రీనాథుఁడు తనబిరుదులను నారివాఁగు (ఒకసెలయేఱు) కడఁ బెట్టవలసిన యవసర మేమివచ్చిన దను విషయముకూడ నిట విమర్శనీయమే. మొదటి దేవరాయలకాలములో శ్రీనాథుఁ డుచ్చస్థితిలో

నున్నాఁడు. కొండవీటి రెడ్డిరాజుల యాస్థానమున నత్యంతగౌరవము నందుచున్నాఁడు. ఆకాలమున నీపద్యమును జెప్పవలసిన యజ్ఞాతవాస కష్టములో లేఁడు. తనపాండిత్యమును జూపి యుచితగౌరవము నంద వలయునను నూహతో దేవరాయలను దర్శించినాఁడు. ఈపద్యము చెప్పిన కాలము క్రీ. శ. ౧౪౨౫ ప్రాంతమై యుండునని నాయభి ప్రాయము. అప్పటికిఁ గొండవీటిరాజుల యాశ్రయము లేదు. రాజ మహేంద్రవరపురెడ్ల యాశ్రయము లభింపలేదు. అట్టి కాలములో శ్రీనాథుఁ డీపద్యమును జెప్పియుండును. రెండవదేవరాయలను జూచి ద్రవ్యమును సంపాదింపవలయునను కోర్కెతోఁగాని యాతనియాశ్ర యము నపేక్షించిగాని కర్ణాటకమున కేఁగియుండును. పెదకోమటి భూపాలునకును మొదటిదేవరాయలకును వివాదమున్నట్లు కన్పడదు. రెండవరాయలకు కొండవీటిరాజ్యమును గర్ణాటకములోఁ గలుప వలయునను నాస కలదు. ఆకారణముననో మఱి యేకారణముననో శ్రీనాథున కచ్చట నుచితసత్కారము లభింపలేదు. ఈరాయల కడ నప్పుడు డిండిముఁ డుండియుండును. కవిసార్వభౌమ బిరుదము రెండవ దేవరాయల తాతగా రిచ్చినదే యైనను, నాతని యాస్థాన పండితులను జయించినగాథతో సంబంధించిన దగుటచేతను నాతనియాశ్రయమునో యనుగ్రహమునో గోరివచ్చినవాఁ డగుట వలనను అదివఱకుఁ దనకున్న యాశ్రయముపోయి చిక్కులలో నుం డుట మూలముసను వెనుకటిబిరుదులను దలపెట్టక శ్రీనాథుఁడప్పుడా పద్యమును జెప్పియుండును. అచ్చటి పరిస్థితులనుబట్టి తన కాతని యాస్థానమున స్థిరమైన యాశ్రయము లభించునను నమ్మకము లేదు. కావుననే "తెనుంగుభూమి కసమానగతిన్ గొనిపోవువాఁడనై" యని చెప్పియున్నాడు.

ఆకాలమున సంస్కృత కావ్యరచనమునందే కవులకును బండి తులకును నెక్కువ యభిలాషముండెడిది. ప్రోలయ వేమారెడ్డి

కాలమున దెలుఁగునకుఁ బ్రోత్సాహము లభించినను దరువాతి రెడ్డి ప్రభువులు సంస్కృతమునందే యెక్కువ యభిమానమును గనుపఱచుచువచ్చిరి. అనపోతారెడ్డియొద్దను, అనవేమారెడ్డియొద్దను ప్రకాశభారతీయోగి, త్రిలోచనాచార్యుఁడు మొదలగు సంస్కృత పండితులుండిరి. పెదకోమటిరెడ్డి మొదలగువారి సంస్కృతాభిమానమును గూర్చి పైన వ్రాసియేయుంటిని తెలుఁగు దేశపరిపాలకులగు రెడ్డి ప్రభువులకే యిట్లున్నప్పు డిఁకఁ గర్ణాట ప్రభువులమాట చెప్ప నేల? సంగమవంశజులు ఒక్క తెలుఁగుకావ్యమునైనను కృతిపొందినజాడ కన్పడలేదు. సాళువ తుళువరాజులు కర్ణాటకరాజ్యమును పాలింపనారంభించినదాదిగఁ దెలుఁగునకు మంచిదినములువచ్చినవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలములోఁ దెలుఁగుభాషావధూటి యత్యుచ్ఛదశనొంది ప్రకాశించినది.

శ్రీనాథునకుఁ దెలుఁగు కావ్యరచనమునం దభిలాష మెండు. కర్ణాటకమునఁ దెలుఁగునకు బ్రోత్సాహ ముండదనియు, నెట్లయినఁ దెలుఁగు దేశమునకే పోయి మఱియేప్రభువునైన నాశ్రయింప వలసి యుండుననియుఁ గూడ నాతఁ డెఱింగియుండును. అందుచేఁగూడ "తెనుంగుభూమి" కని చెప్పియుండును. ఇఁక నొక్క మాట.

కనకాభిషేకమునుగోరి శ్రీనాథుఁ డీ క్రిందిపద్యమును ప్రభువుపైఁ జెప్పెనని శృంగారశ్రీనాథమున నుదాహరించి యున్నారు.

"చ. జననాథోత్తమ! దేవరాయనృపతీ! చక్రీశ! శ్రీవత్సలాం
ఛనసంకాశ మహాప్రభావ! హరిదశ్వోదత్త! నాబోఁటికిన్
గునృపస్తోత్ర సముద్భవంబయిన వాగ్దోషంబు శాంతింబుగాఁ
గనకస్నానము చేసికాక పొగడంగా శక్యమే దేవరన్."

ఈపద్యములోఁ బ్రభువును "దేవరాయనృపతీ" యనిసంబోధించినాఁడు. నిజముగాఁ బ్రౌఢదేవరాయలే కనకాభిషేకమును జేసియున్నయెడల నీపద్యములో "ప్రౌఢరాయనృపతీ" యని సంబో

ధించియుండును. పైసీసపద్యములలోఁ "బ్రౌఢరాయక్షితీంద్ర" అని పేర్కొనియున్నాఁడు. దీనినిబట్టి కనకాభిషేక మొనర్చినది మొదటి దేవరాయలనియుఁ దరువాత మఱియొకప్పుడు ప్రౌఢదేవరాయలని పిలువఁబడిమెడి రెండవదేవరాయలనుగూడ శ్రీనాథుఁడు దర్శించి యుండవచ్చుననియు నిర్దిష్టమగుచున్నది.

శ్రీనాథుఁడు మొదటిదేవరాయలచేఁ గనకాభిషేకమంది రెండవ దేవరాయలచే ౧౪౨౪ ప్రాంతమున సామాన్యసత్కారమును బడసి, యామార్గమునఁ గంచికిఁబోయి, యచటిలిప్పయకు హర విలాసమును గృతియిచ్చి పిదప ౧౪౨౮ ప్రాంతమున రాజమహేంద్రవరము వచ్చి యచ్చట రెడ్డిప్రభువుల యాస్థానమునఁ గవియై యుండెనని నిర్ణయించుటయే సమంజసము.

—: పండితాభిప్రాయము :—

శ్రీనాథుని గౌరవించిన సర్వజ్ఞునిఁగూర్చియు గనకాభిషేకమును గూర్చియుఁ బండితుల యభిప్రాయమును దెలిపి సమన్వయించి పైననేను చేసినసిద్ధాంతములను నిలుపవలసి యున్నది. ఈవిషయములలోఁ దమ యభిప్రాయములను గ్రంథస్థముచేసిన పండితులు మువ్వురు. ౧ శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిలుగారు ౨ శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు 3 శ్రీవీరభద్రరావుగారు.

ఏడవతరములోని సింగమనాయనికి సర్వజ్ఞబిరుదము లేదనియుఁ దొమ్మిదవతరములోని సింగమనాయనికే యాబిరుదమున్నదనియు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలుగారి యభిప్రాయము. మొదటియాతనికి సర్వజ్ఞబిరుదమున్నదనుటకు సందేహములేదనియు రెండవయాతనికట్టిబిరుదములేదని కొందఱందురుగాని యాతనికిఁగూడ నాబిరుదమున్నట్లు తలంపవచ్చుననియు శ్రీపంతులుగారు కవులచారిత్రమున వ్రాసినారు. శ్రీవీరభద్రరావుగా రాంధ్రులచరిత్రమున "వెలుగోటివారి వంశచరిత్ర గ్రంథకర్తలు సర్వజ్ఞసింగభూపతి యెవరను విషయమును

గూర్చి విశేషముగాఁ జర్చించి వీరని వారని యెవ్వరిని నిర్ధారణ సేయఁజాలక తుదకు సింగమనామధేయుల నిరువురను సర్వజ్ఞులను గావించి విడిచిపెట్టిరి" అనివ్రాసి తుదకు ఏడవతరములోని యాత నికి సర్వజ్ఞబిరుదములేదని నిర్ణయించినారు. ఇట్టియభిప్రాయభేదము లను గలిగిన పండితులు మఱికొందఱుండవచ్చును.

శ్రీనాథుఁడు చూచిన సింగమనాయని నిర్ణయించుటకు సర్వజ్ఞ బిరుదముతోఁ బనిలేదు ఈబిరుదము యజ్ఞముచేసిన పిమ్మట వచ్చెడి సోమయాజి బిరుదమువంటిది. మొదటి సింగమనాయఁడు పండితుఁడై కవియై కవిపండితపోషకుఁడై కీర్తిఁగాంచినపిదప నాతని కీబిరుదము వచ్చినది. కొంతకాలము గడచిన పిమ్మట నాతనిని సర్వజ్ఞుఁ డని ప్రజలు పండితులు కవులు పిలువఁజొచ్చిరి. అందుచే నాతనికావ్యముల యందు సర్వజ్ఞబిరుదము కన్పడుటలేదు. అంతమాత్రమున నాతనికా బిరుదము లేదనరాదు. శ్రీనాథునకుఁ సార్వభౌమబిరుదమొక ప్రభు వుచే నీయఁ బడినది. అంతకుఁబూర్వపు గ్రంథములలో నాబిరుదము లేదు తరువాతవచ్చినది. సింగభూపతికిఁ బండితులును బ్రజలును నెప్పుడాబిరుదమును బ్రసాదించిరో అప్పటినుండియాబిరుదము వాడుక లోనికి వచ్చినది. అదివఱకాతనికి లేదని యనుకొనినందు వఁనఁ బ్రయోజనమేమి ?

యజ్ఞమొనర్చిన సోమయాజి మనుమనికి సోమయాజియని పేరుంచినారు. ఇతఁడు పుట్టుసోమయాజి. అట్లే రెండవ సింగభూపతికి జన్మముతోనే సర్వజ్ఞనామము లభించినది. దానినిబట్టి శ్రీనాథాది పండితులందఱు నీతనియాస్థానమున నుండిరని యనరాదు. ఇతఁడు పుట్టుసర్వజ్ఞుడు. అతఁడు పెట్టుసర్వజ్ఞుఁడు.

శ్రీనాథుఁడు చెప్పిన "దీనారటంకాల" యనుపద్యమొక్క టియే, శ్రీనాథసింగమ ప్రభువులకు సంబంధమును గలుపునది. అందు "రావుసింగ మహీపాలు ధీవిశాలు" అనియే యున్నది. సర్వజ్ఞ

శబ్ద మీపద్యమున లేదు. దీనినిబట్టి సర్వజ్ఞబిరుదములేని సింగభూపాలునే శ్రీనాథుఁడు చూచెనని స్పష్టమగుచున్నది. శ్రీనాథునకు "కుక్కవో" ఇత్యాది సమస్య నిచ్చినట్లును, దాని నీతఁడీక్రింది పద్యములోఁ బూరించినట్లును జెప్పుచున్నారు.

ఉ. తక్కక రావు సింగవసుధావరుఁ డర్థుల కర్థమిచ్చుచో
దిక్కులలేని కర్ణుని దధీచిని ఖేచరు వేల్పుమ్రాను బెం
పెక్కిన కామధేనువు శిబీంద్రుని నెన్నదుభట్ట! దిట్టవై
కుక్కవొ! నక్కవో! పణివొ! క్రోతివొ! పిల్లివొ! బూతపిల్లివో!

శ్రీనాథునంతటివాని కిట్టిసమస్య నిచ్చెననుటయు నాతఁడుపూరించెననుటయుఁగూడ నమ్మఁదగినది కాదు. అయినను నీపద్యమునగూడ రావుసింగవసుధా వరుడనియే యున్నది. కానిసర్వజ్ఞుడనిలేదు. దీనిని బట్టియును శ్రీనాథుఁడుదర్శించినది సర్వజ్ఞబిరుదములేని సింగనృపతియే యని నిర్ధారితమగుచున్నది. ఇక శ్రీనాథుఁడు సర్వజ్ఞనృపాలుఁడని చెప్పినపద్య మీక్రిందిదొక్కటియే కన్పట్టుచున్నది.

"క. సర్వజ్ఞనామధేయము
శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
యుర్విం జెల్లును దక్కరు
సర్వజ్ఞుండనుట కుక్కసామజమనుటే"

ఇది శ్రీనాథునిదనుట కాధారమేమిగలదు! ఈపద్యము చెప్పినపిదప మఱలి రెడ్లయాస్థానమునకు రాగా రెడ్లాతని నిచ్చకాలమారి యని యాక్షేపించిరఁట! శ్రీనాథుఁ డాపద్యమున కర్థాంతర మున్నదని బదులుచెప్పెనఁట! ఈయైతిహ్యమును గొందఱు విశ్వసింపకున్నను విశ్వాస్యముకావచ్చునని శ్రీప్రభాకరశాస్త్రులుగారి యుద్దేశము. ఈపద్యమును రెండవసర్వజ్ఞుని (పుట్టుసర్వజ్ఞుఁడు) కడఁజెప్పి తరువాత శ్రీనాథుఁ డే రెడ్లయాస్థానమునకు వచ్చెనో తెలియదు. కొంద

వీటి రాజ్యమదివఱకే యంతరించినది. రాజమహేంద్రవరమున రెడ్డి రాజ్యము స్తమించినదో య స్తమింపనున్నదో! ఈపద్యమందలియంత రార్థస్వారస్యమును గ్రహింపలేనంతటి యజ్ఞానులు సింగనృపతియును, రెడ్లునుగూడగారు. ఇట్టిపద్యములనుబట్టుకొని కాలనిర్ణయము చేయుట సరికాదు. బమ్మెరపోతనామాత్య కృతమని చెప్పఁబడియెడి భోగినీ దండకమునుబట్టియు శ్రీనాథుఁడును బోతనయు సమకాలికులని భ్రమ నొందియు, శ్రీశాస్త్రిలవారు, రెండవ సర్వజ్ఞసింగమ నాయనికడ శ్రీనాథపోతనలున్నారని యూహించి అట్టిపండితులనాదరించిన యాత నికే సర్వజ్ఞబిరుదము తగియున్నదని యభిప్రాయపడిరి. మల్లినాథ సూరి కాలనిర్ణయముచేయనిదే యాతఁడు శ్రీనాథునితోఁ బాటుగా రెండవసర్వజ్ఞుని యొద్దనున్నట్లు శ్రీశాస్త్రిలువారు వ్రాసియుండిరి. వారే మఱియొకచోట రసార్ణవసుధాకర కర్తకు మల్లినాథసూరి సమ కాలమువాఁడుగాని తర్వాతివాఁడుగాని కావచ్చును, అనివ్రాసియు న్నారు. వారే శృంగార శ్రీనాథమున ౧౮౯వ పుటలో సీకనకాభి షేక సత్కారమును ప్రాచీనకాలమునఁ బలువురు విద్వాంసులు పడసినారు. "సర్వజ్ఞసింగభూపతిచేఁ గొలచెలమపెద్దిభట్టు కాంచెనఁట కాకతిప్రతాపరుద్రునిచే నాతనితాత కాంచెనఁట!" అని వ్రాసి యున్నారు. ప్రతాపరుద్రుఁడు క్రీ. శ. ౧౩౨౩ కుఁ బూర్వపువాఁడు. అతని కాలములోనివాఁడు మల్లినాథసూరి (పెద్దిభట్టు) తాత. ఈతని మనుమఁడు క్రీ. శ. ౧౩౫౮ ప్రాంతమునందుండునుగాని తాతకు తరు వాత ౧౦౦ వేండ్లలోనున్న రెండవసర్వజ్ఞుని యాస్థానము నందుండుట సంభవముకాదుగదా! దీనినిబట్టి మల్లినాథుడును శ్రీనాథుఁడును గూడ మొదటి సర్వజ్ఞునివలననే కనకాభిషేకము నందిరని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. కొందఱు చరిత్రకారులిదియే సత్యమని తలంచిరి.

ఈవిషయమున శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు వెలుగోటి వారి వంశచారిత్రములోని "క్షితిలోన సర్వజ్ఞసింగభూపాలుండు"

అనుపద్యము నుదాహరించుచు "ఆంధ్రకవులచరిత్రము ౪౯౫-౪౯౬ పుటలలో వ్రాసిన వాక్యములనుబట్టి విశ్వేశ్వర కవి చంద్రుఁడును, బమ్మెరపోతనామాత్యుఁడును శ్రీనాథుఁడును సమకాలికులని వారి యభిప్రాయమైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. మొత్తముమీఁద నీపండితులు ముగ్గురును బరస్పర విరుద్ధములైన వాక్యములనువ్రాసి విషయమును సంశయరాహిత్యముగా నిర్ణయింపకపోయిరి. వీరువ్రాసిన దేదియుఁ బైననేనుజేసిన సిద్ధాంతమును బూర్వపక్షము చేయఁజాలదు.

శ్రీప్రభాకర శాస్త్రిలుగారు శృంగారశ్రీనాథమున ౧౯౩వ పుటలో "శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౩౫ ప్రాంతమునఁ గనకాభిషేక సత్కారమును గాంచినాఁడని తెలిసికొంటిమి. అప్పుడాతఁడు కర్ణాట దేశమున ననేకస్థలములను దర్శించినాఁడు ... ... రాజమహేంద్రవరమున వేమవీరభద్రారెడ్ల యాస్థానకవితాపదము చౌరకువలకు నీతఁడిట్లు తిరిగినాఁడు. ఈసంచారమందు రాచకొండలో రాజ్యమేలుచుండిన సర్వజ్ఞసింగభూపతినిగూడ నీతఁడు సందర్శించినాఁడు" అని వ్రాసియున్నారు క్రీ. శ. ౧౪౩౫ నాఁటికే రెడ్డిరాజ్యము చిక్కులలో నున్నది. ౧౪౩౫ తరువాత రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాజులశాసనములు గన్పట్టుటలేదు. ౧౪౩౫ ప్రాంతమునఁ గనకాభిషేక మొందినచో శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటకదేశమును దిరిగినదెప్పుడు? సర్వజ్ఞసింగభూపాలునిఁజూచిన దెప్పుడు? భీమఖండరచన మెప్పుడు? కాశీఖండకృతి సమర్పణ మెప్పుడు? ఈప్రశ్నలకు సమాధానము లాలోచించుకొనినచో శ్రీశాస్త్రిలువారి కాలనిర్ణయము పొరపాటునకు లోనైనదని చెప్పకతప్పదు

శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు క్రీ. శ. ౧౪౨౫ ప్రాంతమున రెండవదేవరాయలసభలోఁ గనకాభిషేకము జరిగెననియు, నాకాలముననే పదియవ తరమువాఁడగు రెండవసర్వజ్ఞ సింగమ ప్రభువుండెననియుఁ దలంచినారు. ఈసర్వజ్ఞుఁడు పదియవ తరమువాఁ డందుమేని,

౧౪౨౫ నాఁటి కాతఁడు జన్మించియుండఁడు. తొమ్మిదవ తరము వాఁడని నిశ్చయించినను ఆనాఁటి కాతనికి ౨౦సంవత్సరముల వయసుం డును. గాని, శ్రీనాథుని గౌరవించుటకుఁ దగినవయసులో నుండఁడు.

శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, ఆంధ్రులచరిత్రము ౨౩౨ పుటలో శ్రీనాథుఁడు మొదటిదేవరాయని ముత్యాలశాలలో స్వర్ణాభి షేకమును గాంచియుండెనని వ్రాసియున్నారు. మొదటిదేవరాయల కాలములో రెండవసర్వజ్ఞుఁడు లేఁడు. ఉన్నను, ౪-౫ యేండ్లకు లోప యినవయసులో నుండును. కావున శ్రీనాథుఁడు చూచినది, రెండవ సర్వజ్ఞునిగాదు. మొదటియాతనినే.

కాశీఖండగద్యమునఁ గవిసార్వభౌమ బిరుదముండి తక్కినవాని లో లేకపోవుటయే కనకాభిషేకకాలనిర్ణయమునఁ బండితులలో భిన్నా భిప్రాయము గల్గుటకు కారణమైనది. శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారీ గద్యలను లెక్కసేయక యాకాలము ౧౩౨౫ అని నిర్ణయించిరి. ముద్రితగ్రంథములనుబట్టి శ్రీనాథునిగద్యల నీక్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

"సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథభట్ట"	నైషధము.
"వినయవిధేయ శ్రీనాథనామధేయ"	హరవిలాసము.
"సుకవిజనవిధేయ శ్రీనాథనామధేయ"	భీమేశ్వరపురాణము ౧-౩ ఆశ్వాసములు
"సుకవిజనవిధేయ సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథనామధేయ	భీమేశ్వరపురాణము ౪-౬ ఆశ్వాసములు
"సుకవిజనవిధేయ, కవిసార్వభౌమ శ్రీనాథనామధేయ"	కాశీఖండము
"సకలవిద్యాసనాథ శ్రీనాథనామధేయ"	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము

ఈగద్యలలో శ్రీనాథునికవిత్వముకొంతయు విలేఖకుల కవి త్వముకొంతయు, ముద్రాపకుల కవిత్వముకొంతయుఁ జేరియున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. కావున నీగద్యలనుబట్టి విషయమును నిర్ధారణ

సేయఁబూనుకొనరాదు. సత్యాన్వేషణతత్పరుండనై పైముగ్గురు చరిత్రకారులయందు విశేషగౌరవముంచుచు వారితో భిన్నాభిప్రాయుఁడనై నాయభిప్రాయములనిట వ్యక్తీకరించితిని.

ఈకాలనిర్ణయమువలన బమ్మెరపోతనామాత్యుని చరిత్రమునకుఁ గలిగినఫలితములను బోతనచరిత్రమున వివరించెదను. శ్రీనాథుఁడు రచించిన గ్రంథములనుగూర్చియు నాతనిచాటువులను గూర్చియునిట నించుక వ్రాసెదను.

—: శ్రీనాథుని కవితాగుణము :—

"పండితుఁడు కవి కాఁజాల" డనులోకోక్తి శ్రీనాథునిపట్ల వర్తింపదు. తర్కవ్యాకరణములయం దపారపాండిత్యము గడించిన యితఁడు తన పాండిత్యమును దానుసంపాదించిన లోకజ్ఞానమును నాంధ్రకవిత్వమున కుపయోగించి కృతకృత్యుఁ డయ్యెను. గంగాలహరికైన నచ్చటచ్చట సుడులు మెలికెలు నెగుడుదిగుడు లుండు నేమోకాని యీతని కవితాలహరి కట్టినిరోధములు లేక యొక్కరీతిగాఁ బ్రవహించుచుండును. ఎంతదుష్కరప్రాసముతో నారంభించినను, యతిప్రాసలకొఱ కర్థము లేనిపదములను దెచ్చిపెట్టక యొక్కధాటిగాఁ బద్యములను వ్రాయుసాంపీతనికిఁ గుదిరిన ట్లేకవికిని గుదురలేదు. ఇతని కవిత్వము సంస్కృతపదబహుళమైనను మృదువై మనోహరముగా నుండును. శృంగారరసవర్ణనమునం దీతని కభిరుచిమెండు. ఈతని గ్రంథములయందు లోకోక్తుల నెన్నిటినో సందర్భానుసారముగఁ జేర్చి తనకవితాకన్య నాంధ్రాలంకారభూషితగా నొనర్చినాఁడు.

శ్రీనాథునికవిత్వము కఠినమైనదని కొంద ఱందురు. ఆకాఠిన్యముకూడ, చింతలపూడి యెల్లయకవి రాధామాధవకృత్యాదిని:

శా. సూనాస్త్రప్రమదామదస్ఫురిత వక్షోజాతకాఠిన్యమున్
బూనంజాలువచోవిలాసముల నేర్పుల్ సూపి కర్ణాటక

తొమ్మనాథేంద్రుసభన్ గవిత్వవిజయోత్సాహంబు గైకొన్నమా
శ్రీనాథున్ గవిసార్వభౌముఁ గొలుతున్ సేవాంజలుల్ గీల్కొ
నన్.

అనుపద్యమునఁ జెప్పినట్లాహ్లాదజనకమే యగును.

—: శ్రీనాథుని గ్రంథములు: చాటువులు :—

శృంగారనైషధము:— శ్రీనాథుఁడు రచించిన గ్రంథములలో విశేష ప్రఖ్యాతి గాంచినది నైషధము. ఎనిమిదాశ్వాసములుగల యీ యుత్తమకావ్యమును పెదకోమటి వేమారెడ్డికడ మంత్రియైన మామిడి సింగయామాత్యున కంకిత మొనర్చెను. సంస్కృతమున శ్రీహర్షుఁడు రచించిన నైషధకావ్యమున కిదియాంధ్రీకరణము శ్రీహర్షుఁడు కాశ్మీరదేశపు బ్రాహ్మణుఁడు, చింతామణీ మంత్రోపాసకుఁడు. దమయంతీ స్వయంవరానంతరమున సరస్వతీదేవి చింతామణిమహామంత్రమును నలమహారాజున కుపదేశించుచుఁ గొంతకాలమునకుఁ బిమ్మటఁ జింతామణీ మంత్రప్రభావమున, గాశ్మీరదేశమందు సరస్వతీపీఠమున, జన్మించెడు శ్రీహర్షుఁ డనుబ్రాహ్మణునిచే నీకీర్తిప్రపంచమున విశేషముగాఁ బ్రకాశించునని యానతిచ్చినట్లు శ్రీహర్షమహాకవి చెప్పిన విషయమును, శ్రీనాథకవి షష్ఠాశ్వాసమున గ్రంథస్థము చేసి యున్నాఁడు. సంస్కృతమున నిది మిగుల కఠినమైనకావ్యము. "నైషధమ్ విద్వదౌషధమ్" అని పండితులనుచుందురు. శ్రీహర్షుఁడు మొదటరచియించిన నైషధము విద్వాంసుల కర్థముకాకపోఁగా నాతఁడద్దానిని జించివైచి మఱల రచియించెననియు, నదియు లోకమున కుపయోగింపకపోవుటచే మఱలరచియించెననియు నిట్లే పలుమాఱులు గ్రంథమును చేయుచువచ్చినను విద్యార్థులద్దానిం జదువ సాధ్యము కాకపోఁగా నంతట శ్రీహర్షునితల్లి తెలికపిండిని శాకముగావండి పెట్టుచు, బచ్చలపాదుక్రింద, బండుకొనుటకుశయ్యనేర్పఱుచుచు నలువదిరోజులిట్లుచేయఁగా శ్రీహర్షునకు బుద్ధిమాంద్యము జనించెననియు,

నప్పుడురచించిన నైషధ మిప్పుడు ప్రచారములోనున్నదనియుఁ బండితులొకకథను జెప్పెదరు. ఈకథయందలి సత్యాసత్యములెట్లున్నను, నైషధము కఠినతర కావ్యమని యీకథవలనఁ దెలియుచున్నది. కావ్యమింత కఠినమైనదైన నిందలిభావములు మనోహరములై పండితుల కానందదాయకములుగ నుండును. ఈవిషయమును, కృతిపతి పలికినట్లీక్రిందిపద్యమున శ్రీనాథకవి వ్యక్తీకరించియున్నాఁడు.

చ. పనివడి నారికేళఫలపాకమునం జవిరైన భట్టహా
ర్షుని కవితానుగుంభములు సోమరిపోతులు కొంత యయ్య లా
వని కొనియాడ నేర రది యట్టిద తేజవతాలు చెక్కుగీఁ
టిన వసవల్చు బాలకుఁడు డెందమునం గలగంగ నేర్చునే?

కృతిపతియైన సింగనామాత్యుఁడీ సంస్కృతనైషధకావ్యమును బలుమాఱు చదువుచు నానందించుచుండెడివాఁడని శ్రీనాథుఁ డీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. శ్రీహర్ష సుకవి కవితా
వ్యాహారకథాసుధారసాస్వాద సుఖ
శ్రీహర్షోదయ సత్యస
మాహిత మహితాంతరంగ! మామిడిసింగా!

ఈనైషధకావ్యము నాంధ్రీకరింపుమని కృతిపతి తనను గోరినట్లీక్రిందిపద్యములో శ్రీనాథుఁడు చెప్పికొనియున్నాఁడు.

సీ. కవిరాజరాజిశేఖర హీరమకుటంబు
శ్రీహీరకులవార్ధి శిశిరకరుఁడు
మామల్లదేవికుమారరత్నంబు చిం
తామణీ మంత్రచింతనఫలంబు
కవికులాదృష్టాధ్వ గమనాధ్వనీనుఁడు
కాశ్మీరనృప సభకమలహేళి

ఖండనగ్రంథ సంగ్రంథకర్కశబుద్ధి
షట్తర్కమ్మార్గైక చక్రవర్తి
తే. భట్టహర్షుండు ప్రౌఢవాక్పాటవమున
నెద్ది రచియించి బుధలోకహితముఁ బొందె
నట్టి నైషధసత్కావ్య మాంధ్రభాష
ననఘ ! యొనరింపు నాపేర నంకితముగ.

శ్రీనాథుఁడు శ్రీహర్షునివలెఁ జింతామణీ మంత్రితత్పరుఁ డగునో కాదో చెప్పఁజాలము. కాని యాతఁడు సరస్వతీదేవ్యుపాసకుఁ డని యీక్రిందిపద్యమువలన స్పష్టమగుచున్నది.

శా. బ్రాహ్మీదత్తవరప్రసాదుఁడ వురు ప్రజ్ఞావిశేషోదయా
జిహ్మస్వాంతుఁడ వీశ్వరార్చన కళాశీలుండ వభ్యర్హిత
బ్రహ్మాండాది మహాపురాణచయ తాత్పర్యార్థ నిర్ధారిత
బ్రహ్మజ్ఞాన కళానిధానమవు నీభాగ్యంబు సామాన్యమే.

నైషధాంధ్రీకరణమునఁ దానవలంబించిన రీతినిగూర్చి శ్రీనాథకవి గ్రంథాంతమున నిట్లు నుడివియున్నాఁడు.

"మామల్లదేవీ నందనుండును, శ్రీహీరరోహణాచల రత్నప్రరోహంబును జింతామణీ మంత్రచింతన ఫలంబును, గన్యాకుబ్జరాజాస్థాన రంగమంగళాభరణంబును గౌడవిజయకావ్యకర్తయుఁ గవిచక్రవర్తియు ఖండనగ్రంథకారుండును, వైతండికకమలషండవేదండంబును నగు భట్టహర్షమహాకవీశ్వరుండుఁ గవికులాదృష్టాధ్వపాంథుం డొనర్చిన నైషధశృంగారకావ్యం బాంధ్రభాషా విశేషంబున నశేషమనీషిహృదయంగమంబుగా శబ్దం బనుసరించియు, నభిప్రాయంబు గుర్తించియు, భావంబుపలక్షించియు, రసంబుఁ బోషించియు, నలంకారంబు భూషించియు, నౌచిత్యం బాదరించియు, ననౌచిత్యంబుఁ బరిహరించియు మాతృకానుసారంబునఁ జెప్పఁబడిన యీభాషా

నైషధకావ్యం బాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర యుభయకుల పవిత్ర దానవిద్యాతంత్ర మామిడి పెద్దనామాత్యపుత్ర పెదకోమటి వేమభూపాల కరుణాపాత్ర వినయవివేక సాహిత్య సింగనామాత్య పుణ్యశ్లోకుండునలుండు కథానాయకుండుగా విలసిల్లు .....

శ్రీనాథుని నైషధాంధ్రీకరణముసర్వవిధకములమనోహరముగా నున్నది. కొన్ని తావులలో మూలమందలి వాక్యములనే యుపయోగించి యాంధ్రప్రత్యయములను మాత్రముచేర్చి రచించెనని కొందఱాయనపై నిందమోపుచున్నారు. "గమికర్మీకృతనైక నీవృతుఁడనై" "ఒనరించెఁ జతుర్దశత్వము" ఇత్యాదికష్టసాధ్యములగు కొన్ని తావులలో మూలమందలివాక్యముల నశ్లేప్రయోగించినమాటనిజము. కొన్ని పద్యములు కేవల సంస్కృతపదభూయిష్టములై యున్నమాటయు వాస్తవము. కథాప్రారంభమందలి ప్రథమపద్య మిందుల కుదాహరణము.

సీ. తపనీయదండైక ధవళాతపత్రితో
ద్దండ తేజఃకీర్తి మండలుండు
నిర్మలనిజకథా నిమిషకల్లోలినీ
క్షాళితాఖల జగత్కల్మషుండు
వితతనవద్వయ ద్వీపనానాజయ
శ్రీవధూటీ సమాశ్లిష్టభుజుఁడు
నిఖిలవిద్యానటీ నృత్తరంగస్థలా
యతనాయమాన జిహ్వాగ్రుఁడు

తే. ప్రస్తుతింపంగఁ దగు సముద్భటకఠోర
చటులగుణ టంక్రియాఘన స్తనితఘోష
చాపనీరదభవ శరాసారశమిత
బలవదహిత తేజోదవానలుఁడు నలుఁడు.

ఇందలి మొదటిపాదమునకు సంస్కృతనైషధమునందు "సువర్ణదండైక సితాతపత్రితజ్వల త్ప్రతాపావళికీర్తి మండలః" అనియున్నది. ఇట్టి భాషాంతరీకరణమునుజూచి కొందఱుపండితులు నీ "డు, ము, వు"లు నీవు పుచ్చుకొని మానైషధమును మాకిమ్మని శ్రీనాథు నాక్షేపించిరని కథయొకటికలదు. ఆయాక్షేపణము ననుసరించి నైషధ మంతయు నిట్లే యాంధ్రీకరింపఁబడెనని తలంచుట న్యాయముకాదు.

కొందఱు సంస్కృతపండితుల కాంధ్రమనిన తలనొప్పివచ్చును. నేనొకప్పుడొక వృద్ధపండితునితోఁ బింగళి సూరనార్యకృత ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమునుగూర్చి ప్రశంసింపఁగా నాయన "ఏమి తెలుఁగు నాయనా! ఏమిస్వారస్యము? ఓదేవాదిదేవా? నీవుత్త ముండవు. నేను పాతకుండను. నీవు పావకుండవు తెలుఁగిట్లుండును" అని యా శబ్దములను విపరీతముగాఁ బదచ్ఛేదము చేసి, యట్టిశబ్దముల ననేక ముల నేరుపుపెట్టెను. అట్టిపండితులమాట నటుంచి చూచినచో, శ్రీనాథుని కవిత్వము చాల సరసమైనది యని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. శ్రీనాథునివలె సంస్కృతపద సంకలితముగా నాంధ్ర కావ్యములను రచించినకవులు పెక్కురుకలరు. ఆంధ్రకవిత్వమునెడ ననాదరమును జూపు సంస్కృతపండితుల దృష్టితోఁ జూచినచో వారందఱునాక్షేపణార్హులే యగుదురు. భావగాంభీర్యముకలిగినారికేళ పాకమున రచింపఁబడిన సంస్కృతనైషధము నాంధ్రీకరించునప్పుడా మాత్రపు కాఠిన్య మాంధ్రకావ్యము నందుండుటసహజము. భాషాంతరీకరణము కాక, స్వతంత్రకావ్యమయిన వసుచరిత్రమునం దిట్టి కాఠిన్యము లేదా? సంస్కృతవిద్యార్థులు కావ్యపంచకమును జదివిన పిమ్మట సంస్కృతనైషధమును జదువ బ్రారంభించెదరు. ఆంధ్ర నైషధ మట్లుకొ అలేకుండ, నాంధ్రభాషయం దొక్కింత పాండిత్య మలవరచుకొనినపిమ్మటఁ జదివి యర్థముచేసి కొనఁదగినదిగా నున్నది. కవయిత్రి యగుమొల్ల చెప్పినట్లు సంస్కృతకావ్యముల నాంధ్రీక

రించునప్పుడు కేవల సంస్కృత సమాసములతోఁ గావ్యములను నింపుట మంచిది కాదనుమాటనిజమే. కాని యాభావమునే మనసునందుంచుకొని యాంధ్రీకరణముసేయఁ బూనినచో గ్రంథ మధికమై పేలవముగ నుండును. శ్రీనాథుఁడు, తిక్కనాదికవుల భారతాదుల వలె స్వతంత్రింపక సాధ్యమైనంతవఱకుఁ దన యాంధ్రీకరణము మూలానుసారముగ నుండవలయునను నుద్దేశము కలవాఁడగుటచే, శ్రీహర్షునిపదముల యందిమిడియున్న భావమంతయు వచ్చునట్లాంధ్రమునఁ బద్యమును రచించుట కష్టమనితోఁచిన కొన్ని తావులలోమూలమందలిపదములనే యుపయోగించియున్నాఁడు. తనయిచ్చవచ్చినట్లు తెలిగించుట కిదిపురాణముకాదు. ఇందలికథ యత్యల్పము ఇది సాహిత్యము నలవరచుకొను విద్యార్థుల నుద్దేశింపఁబడినది. ఈమాట మనసునం దుంచుకొన్నచో శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణము నెవ్వరు నాక్షేపింపరు. ఇందులకుదాహరణములను జాలఁ జూపవచ్చును. మచ్చునకొక్క యుదాహరణమిచ్చెదను. నలమహారాజును నిద్ర నుండి మేల్కొల్పుటకై వైతాళికులు "కృశోరామ ప్రదేశముల యందుఁగాకులును కోవిలలును కూయుచున్న" వని తెలుపు సందర్భమున శ్రీహర్షుఁడా పక్షులధ్వనులను నైషధమున నీశ్లోకములో నుత్ప్రేక్షించియున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఇహ కిముషసి పృచ్ఛాశంసి కిం శబ్దరూప
ప్రతినియమితవాచా వాయసే నైష పృష్టః
భణ పణిభవశాస్త్రే తాతజః స్థానికా కా
వితివిహిత తుహీవాగుత్తరః కోకిలోభూత్ ౧౯-౬౦

కాకులు కావ్. కావ్. అనికూయుచుండ నాధ్వని కా. కా. అని ప్రశ్నించుచున్నట్లున్నదనియు, కోకిలధ్వనులు తు. హీ. తు హీ. యని యాప్రశ్నల కుత్తరముల నిచ్చుచున్నట్లున్నదనియు శ్రీహర్షుఁ డుత్ప్రేక్షించియుండెను.

ఈప్రశ్నోత్తరముల కాధారమైన వ్యాకరణసూత్ర మొకటి యున్నది.

"తుహ్యోస్తాతఙ్ఙా శిష్యన్యతరస్యామ్" ౮-౧-3౫

ఆదిశేషువలన నుత్పన్నమైన వ్యాకరణ మహాభాష్యలక్షణ శాస్త్ర (పాణినీయము) మందలి యీసూత్రార్థమును మనసునందుంచుకొని శ్రీహర్షుఁడురచించినపైశ్లోకమును శ్రీనాథుదిట్లాంధ్రీకరించి యుండెను.

శా. ప్రాతఃకాలము వాయసంబు ఫణినాథోక్త శాస్త్రంబులోఁ
దాతఙ్స్థానులు నెవ్వెడివ్వియనుచందం బొప్పఁ గాకా యనం
జాతుర్యం బలరార నుత్తరము విస్పష్టంబుగాఁ గోకిల
వ్రాతంబిచ్చెఁ దుహీతుహీయని గృహారామ ప్రదేశంబులన్.

ప్రథమైకాంతమున తు-హి-లకు వైకల్పికముగా 'తాత్' అను రూపమువచ్చునని చెప్పిన పైసూత్రమునందలి "తాతఙ్" శబ్దము నకు స్థానులేవియని (గురువుశిష్యుని ప్రశ్నించినట్లు) కాకులుప్రశ్నించు చున్నవఁట! కోకిలలు తు-హి-అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చు చున్నవఁట! కౌముదిని బాగుగాఁజదువుకొనిన వారికిఁగాని యీపద్యమర్థముకాదు. సామాన్యున కర్థమగుటలేదనిగాని, "తాతఙ్" "స్థాని" శబ్దముల వల్లే తెలుఁగుపద్యము నందిమిడ్చెనని కాని శ్రీనాథు నాక్షేపించిన ప్రయోజనమేమి? శాస్త్రవిషయములను గావ్యములలో నిరికించుట యుచితమా యనుప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగుట ప్రస్తుతాంశము కాదు.

నైషధము కఠినకావ్యమని యాంధ్రవిద్యార్థు లుపేక్ష వహిం పక యామూలాగ్రముగాఁ జదివి శ్రీహర్షుని మహోత్కృష్ట భావ తరంగముల యందోలలాడి శ్రీనాథుని కవితామృతమును దనివితీరఁ గ్రోలుదురు గాక! సులభముగా నర్థము తెలియని తావులఁ బండితుల నడిగి తెలిసికొని రసాస్వాదనము సేయవలయునేకాని శ్రీనాథుని నిం దించుచు నాగ్రంథమునే పరిత్యజించుట చెలువునీరందదని ప్రఘోశ వమే మానుటయగును.

నైషధాంధ్రీకరణశైలి తెలియుటకై యాఱు శ్లోకములను వానికి శ్రీనాథుఁడు రచించిన పద్యములను నిట్లు నిచ్చుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ న కేవలం ప్రాణివధోవధోమమత్వదీక్షణాద్విశ్వసితాంతరాత్మనః
విగర్హితం ధర్మధనైర్నిబర్హణం విశిష్యవిశ్వాసజుషాంద్విషామపి
౧౩౧ ప్ర॥స

చ. ఎఱుఁగవె నీవు ప్రాంతమున నింతటనంతట నన్నియింత యే
మఱుదునె నిన్ను విశ్వజనమాన్యుఁడ వంచును విశ్వసించి యి
త్తఱి సుఖనిద్రఁ బొందితి వృథామతి నెట్టనయాత్మ నమ్మినం
జెఱుపఁదలంతురే ఘనులు చిత్తమునన్ బగవారినేనియున్ ౧౮

శ్లో॥ కుసుమాని యదిస్మరేషవో నతువజ్రం విషవల్లిజానితత్।
హృదయం యద మూముహన్న మూర్చ్ఛమయ చ్ఛాతితత
పామతీతపః॥ ౬౦ ద్వి. స.

ఉ॥ మోహము దాహమున్ మదికి మూఁడుచునున్నవి పాయదెప్డు సం
దేహము మీనకేతనుని దివ్యశరంబులు పువ్వు మొగ్గలో
యూహయొనర్పఁగాఁ బిడుగులో కులిశంబులో యట్లభారతీ
వాహకులావతంస! విషవల్లి సముద్భవముల్ ప్రసూనముల్ ౨౮.

శ్లో॥ శుద్ధాంత సంభోగ నితాంత తృప్తేనైషధే కావ్యమిదం
నిగాద్యమ్
అపాంహి తృప్తాయన వారిధారాస్వాదుస్సుగంధి స్స్వదితే
తుషారా॥ ౯౩ తృ. స.

ఉ॥ నాగతి విన్నవించుట యనర్హము సుమ్ము నిజావరోధ సం
భోగనితాంత తృప్తుఁడగు భూపతికిన్ సలిలంబు దప్పివోఁ
దాగినవారి కింపగునె తన్వును దియ్యదనంబు వాసనా
యోగము గల్గనేని విహగోత్తమ! నిర్మలవారిపూరముల్. ౨౮,

శ్లో॥ అసిత మేకసురాశ్రితమ ప్రభూ న్నపునరేష పునర్ద్వితయం విషమ్
అపి నిపీయ సురైర్జనితక్షయం స్వయము దేతి పునర్నవమార్ణవమ్
౬౧ చ. స.

ఉ. హాలహలద్వయంబు గలశాంబుధిఁ బుట్టె వినీల పాండుర
జ్వాలలతోడ నందొక విషంబొక వేలుపు మింగె నందులో
వేలుపులోలిమై ననుభవించిన రెండవయీవిషంబు ని
ర్మూలము గాక యున్నయది ముద్దియ ! పాంథుల పాపమెట్టిదో
౨ ఆ.

శ్లో॥ యాచమానజనమానస వృత్తేః పూరణాయ బదజన్మనయస్య
తేనభూమి రతిభారవతీయం నద్రిభిర్నగిరి భిర్నసముద్రైః
౮౮ పం. స.

ఉ. దానకళాకలాపసముదంచిత సారవివేక సంపదన్
మానిత యాచమాన జనమానసవృత్త్యభిపూర్తి బుద్ధి యె
వ్వానికి లేదొకింతయును వాఁడొకరుండు భరంబుధాత్రికిం
గానలుగావు శైలములుగావు పయోధులుగావు భారముల్ ౩ ఆ

శ్లో॥ భూయొర్థమేనం యదిమాం త్వమాత్థతదాపదావాలభసే
మఘోనః
సతీవ్రతై స్త్రీవ్రమి మంతుమంతుమంతః పరం వజ్రిణి మార్జి
తాస్మి మ. స.

చ. తనహృదయాధి నాయకుని దక్కఁగఁ దక్కొరు సన్నుతింపఁగా
వినుట పతివ్రతంబునకు విగ్రహ మిట్టిది ధర్మశాస్త్ర వా
సన యటుగాన నోదివిజ . శంభలి యింకిట పట్టి నీకు మీ
యనిమిషరాజు పాదముల యానసుమీ మఱియేమిపల్కినన్ ఆ౩.

నైషధములోని మఱికొన్నిపద్యములు:—

చ. అటుదగునే సురేశ్వరుని యంతటివాఁ డఖిలాప్సరోంగనా
విటుఁ డొక మర్త్యభామినికి వేడుక సేయుచు నున్నవాఁడు వి

స్ఫుటబహురత్నభూషణ విభూషితు లయ్యెదు రాచవాంకిన్
గటకట యారకూటకటకంబు రుచించునొ కాక యొక్కెడన్. ఆర.

ఉ. ఆదిఁ బరోపకారపరులై చరియించినయట్టి యాంజనే
యాదులఁ బోలనైతి నిపు డక్కట దైవతకార్యసిద్ధి వి
చ్ఛేదము నొందె నేమియని చెప్పుదు నింక నమర్త్యపంక్తి కు
న్మాదులు సంఘటింపఁగ సమర్థులె యెందును రాయబారముల్.
ఆ ర.

శా. అద్వైత్యాంతకు వక్షమున్ గృహము శూన్యత్వైకదోషస్ఫుటా
సీదన్మర్కటకీట జాతకృతక శ్వేతాతపత్రీభవ
త్తాదృక్జీర్ణ కలాప కౌస్తుభా భరణ రత్నస్ఫూర్తిగాఁ బాసి యా
హ్లాదం బొప్పవసించు శ్రీ యితని బాహామధ్య సౌధస్థలిన్. ఆ౫.

చ. వెలయఁగఁ బంచనైషధి విభేదము నేర్పుఋపంగ లేక యా
కులత వహించి యుట్టితటిఁ గూరిమి నెచ్చెలి యొద్దనుండినన్
దెలియఁగఁ జూచి చెప్పను గ దేయని డెందమునం దలంచె నిం
పలర నరాళకేళి యమరాలయ హేమమరాళపుంగవున్. ఆ ౫.

శా. చేసెం గావలయున్ విరించి నిఖిల స్త్రీపుంససంయోజనా
భ్యాసప్రౌఢి ప్రకాశమొంద నది వియ్యంబైన సంసర్గ మి
ట్లాసంసారపురంధిపూరుష మిథోహర్షోదయ ప్రేమముల్
పోసెం గావలయున్ మకుందు హృదయాంభోజంబులన్వీరికిన్. ఆ౬.

తే. ఉష్ణశీతాన్నకబళంబు లొకఁడు సూపఁ
బవలొ రాత్రియొ యొడఁగూడ నవసమున
దాని నుత్తర మొకలతాతన్వి యిచ్చె
నధరబింబంబు విరిచి సంధ్యాగమమని,

మ. వినుఁడీ నాదుప్రతిజ్ఞ వేల్పులు జగద్విఖ్యాతచారిత్ర నా
తని నేఁ బట్టెద నెద్దియేని నొకరంధ్రం బబ్బెడుంగాక యే

నను వేలంబును గొల్చు దేవతలు తాలాఘేము యావంత ద
ప్పునన్నైనం గలిసాచ్చుఁగాక మెయిమైఁబోనిచ్చునే యెవ్వరిన్. ఆ౭

ఉ. మానిని భోజనావసరమధ్యమునం గొనియాడ గోస్తనిం
దేనియ సంస్తుతింప వినుతింపను మీఁగడ ఖండశర్కరా
పానక ముగ్గడింపఁ బ్రతిపక్షచతూక్తినిసర్గరోచిర
క్తానన మైన నీయధర మల్లునొయంచు మదిందలంపుదున్. ఆ౮

—: భీమేశ్వర పురాణము :—

దీనికి భీమఖండమనియు, గోదావరీఖండమనియు నామాంతరములు. స్కాందపురాణములో గోదావరీఖండమను భాగమున కిది యాంధ్రీకరణమని కవి యీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. బంధుర సపాదలక్ష
గ్రంథంబై యెదుపదులు ఖండంబులతో
సంధిల్లును స్కాందం బన
సింధువునకుఁ గాల్వ లమరిచిన చందమునన్.

మ. అరవిందాప్త కృతప్రతిష్ఠుఁ డగుదక్షారామ భీమేశ్వరే
శ్వరు మాహాత్మ్యముతోడఁ గూడి భువనశ్లాఘాస్పదంబై యభం
గురమై స్కాందపురాణసార మగు శ్రీగోదావరీఖండమున్
బరిపాటిన్ రచియింపు మంధ్రజగతీభాషా ప్రబంధంబుగన్.

గోదావరీ మండలమందలి దక్షారామ (ద్రాక్షారామమని యిప్పుడు పిలువఁబడుచున్నది) యొక్కయు నందుఁ బ్రతిష్ఠింపఁ బడియున్న భీమేశ్వరుని యొక్కయు మహిమ లిందు విశేషముగా వర్ణితములైనవి. దక్షుఁడిచ్చటనే యజ్ఞమొనరించెననియు, వీరభద్రుఁ డాయాగమును నిచ్చటనే ధ్వంసము చేసెననియు నిందుదాహృతమై యున్నది. ఈపట్టణమున కీనామము వచ్చుటకీ కథయే కారణమని చెప్పుదురు. సందర్భవశమున నీదక్షారామకుఁ బరిసరములయందున్న

కోటిఫలి, సీల, పుటుగుర్త, సంపర, మొదలగు గ్రామములును, గౌతమి, వృద్ధగౌతమి, తుల్యభాగ మొదలగు పుణ్యనదులు నిందుఁ జేర్కొనఁబడినవి. అప్సరసలనుబోలు సానులిందుండెడివారని యీ మహాకవి వారిసౌందర్య చాతుర్యాదివిశేషములను బదిపద్యములలోఁ బురవర్ణనారంభమున వర్ణించియున్నాఁడు.

వ్యాసుఁడు కాశియం దేడుదినములన్నము దొరుకక బాధపడి యాగ్రహముఁజెంది కాశినిశపింపఁబోఁగా నన్నపూర్ణామహాదేవియాతని కాహారమునొసంగి యాకోపమును నివారించుటయు, శివుఁడాముని పైఁ గోపించి, కాశీక్షేత్రమును నిందించితివి కావున నీవిందుండఁ దగవని యాజ్ఞాపింప నచ్చోటు వాసి, వ్యాసుఁ డీవాత్రంతమున కరుదెంచి, యిచ్చటనున్న యగస్త్యమహర్షిని సందర్శించి యాతనిచే నీప్రాంతములందలి పుణ్యక్షేత్రాదులను దెలిసికొని, దక్షిణకాశియైన దక్షారామమును, నిందలిభీమేశ్వరుని సేవించుచుఁ గాశీత్యాగఖేదమును మాన్పుకొనుటయు నీగ్రంథమందలి ప్రధానవిషయములు.

ఈక్రింది రెండుపద్యములలో వారణాశిదక్షారామముల కభేదము సూచింపఁబడినది.

క. దక్షిణ కాశీనగరము
దక్షారామంబు భీమధాముము ధన్య
త్వక్షీక్షోణీమండల
రక్షామణి దానిఁబొగడ బ్రహ్మకువశమే.

సీ. భీమేశ్వరేశ్వర శ్రీమహాదేవుండు
హిమధామమౌళి విశ్వేశ్వరుండు
సప్తగోదావర సలిలప్రవాహంబు
సాక్షాత్కరించిన జహ్నుకన్య.
తిరుచుట్టుమాలెలోఁ దిరమైనగణపతి
యేకాంతదుంఠి విఘ్నేశ్వరుండు

దక్షిణంబున నున్నదండపాణీశుఁ డూ
హింపంగ దండపాణీశ్వరుండు

తే. భైరవస్వామి శ్రీకాలభైరవుండు
నంది నందీశ్వరుండేమి సందియంబు?
దక్షవాటంబు కాశికాస్థలము గాదె
తీవ్రకరతేజ! సత్యవతీతనూజ!

ఈపురాణమందలి శైలిఁ దెల్పుటకై యీపద్యముల నుదాహరించెదను.

శా. దక్షారామ విలాసినీతతుల సౌందర్యంబు వర్ణింపఁగా
పక్షశ్రోత్రకులాధినాయకునకున్ శక్యంబె? తచ్చారు ఫా
లక్షేత్రంబును బోలలేక మునిఁగెన్ లజ్జాభరక్రాంతుఁడై
నక్షత్రేశుఁడు శంభుశేఖర సుధాంధస్సింధు పూరంబులన్. ౧ ఆ

ఉ. ఏడుదినంబు లన్నమున కెడ్డముపుట్టిన యంతమాత్రలో
నేడుచుచున్నవాఁడవు మునీశ్వర! నేఁడును నీదుధీరతల్
పాడరిపోయెనే శివునిభార్యకుఁ గాశికిఁ బుణ్యరాశికిం
గాడునొనర్పఁ జూచెదవు కంఠపుఁగ్రోధము పెచ్చులెచ్చఁగన్. ౨ ఆ

ఉ. ఎక్కడఁ జూచినం సరసి యెక్కడఁజూచిన దేవమందిరం
బెక్కడఁ జూచినం బటిని యెక్కడఁ జూచినఁ బుష్పవాటికల్
ఎక్కడఁ జూచినన్నది మహీచలయంబున భీమమండలం
బెక్కడ యన్యమండలము లెక్కడ భావనచేసిచూచినన్ ౩ ఆ.

శా. శంభుండంబిక పల్కుఁగైకొని జగత్సంరక్షణార్థంబు సం
స్తంభించెన్ నిజకంఠగోళమున విశ్వక్షోభసంతాప్రిన సం
రంభారంభ విజృంభణాద్భుటకలారాద్దంబుఁ గాకోలమున్
జంభారాతి మణిప్రకల్పిత విశేషానిర్విశేషంబుగన్. ౪ ఆ

మ. కలిదోషంబున నిష్ఠురాత్మకులునున్ గామాంధులుం బాపక
ర్ములు నజ్ఞానదవాగ్నిదగ్ధులునునై ప్రోద్యన్మహారౌర వా

వలెఁ గూలంగల దుష్టమానసులకున్ వారాణసీతుల్యమై
కలుగుం గావుత ముక్తి దక్షపురి నీకారుణ్యసంభావనన్. ౫ అ

ఉ. ప్రాణవియోగవేళ నరపక్షిమృగాళికి దక్షవాటికా
క్షోణిని దారకంబుఁ బురసూదనుఁ డానతియిచ్చుచుండఁగన్
బాణిబిసప్రసూనములఁ బయ్యెదకొయ్యన వీచుచుండు శ
ర్వాణి త్రిలోకమాత బలవన్మరణశ్రమభారశాంతికిన్. ౬ అ

—: కాశీఖండము :—

శ్రీనాథునిగ్రంథములలో నైషధమునకుఁ దరువాతఁ బ్రసిద్ధి గాంచినది కాశీఖండము. సంస్కృతమున నున్నస్కాందపురాణము నందలిఖండములలోఁ గాశీఖండ మొకటి. దానిని శ్రీనాథుఁడాంధ్రీక రించెను. ఈవిషయమును గాశీఖండ కృత్యాది యందు శ్రీనాథుఁ డీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఉ. స్కాందపురాణ సంహితకు ఖండములేఁబది యందులోన నా
నందవనాను భావకథనంబుగ శ్రోత్రకు వక్తకున్ శుభా
నంద పరంపరావహము నైజగుణంబగుఁ గాశిఖండమా
కందువయే నెఱింగి సముకట్టితిఁ గావ్యముఁగా నొనర్పఁగాన్.

నైషధంవిద్వదౌషధ మనినట్లుగానే పండితు లీగ్రంథమును గూర్చి "కాశీఖండమయః పిండ" మని (కాశీఖండ మినుపగుండు వంటిది) వక్కాణించుచుందురు. కాశీక్షేత్రమునకు, "ఆనందవన" మనినామాంతరము కలదు. ఈ గ్రంథ మేడాశ్వాసములు కలది. ఇందుఁ గాశీక్షేత్రముయొక్కయు, నందుండు వివిధ దేవతలయొక్కయు మాహాత్మ్యము విశేషముగా వర్ణింపఁబడినది. గోదావరీమండలమందలి దాక్షారామము, కోటిఫలి, పలివెల, రాజమహేంద్రవరము, పట్టిసము, భద్రాచలము మొదలగు పుణ్యక్షేత్రములయొక్కయు గౌతమి, కౌశిక వృద్ధగౌతమి మొదలగు పుణ్యనదులయొక్కయు మహిమలు అగస్త్య మహర్షి తీర్థయాత్రాసందర్భమునభక్తులకానంద దాయకముగా వర్ణిత

ములయినవి. ఆశ్వాసమున కొకటివంతునఁ గాశీఖండ శైలి తెలియు పద్యముల నీక్రిందఁ బొందుపఱచెదను.

ఉ. కంటికి నిద్రవచ్చునె? సుఖంబగునే రతికేళి? జిహ్వకున్
వంటకమింపు నే? యితరవైభవముల్ పదివేలు మానసం
బంటునె? మానుషంబుగల యట్టిమనుష్యున కెన్నఁడేనియున్
గంటకుఁ డైనశాత్రవుఁ డొకండు దనంతటివాఁడు గల్గినన్ 1

ఉ. దూరముపోయి యెండఁబడి దూపిలివచ్చిన ప్రాణనాథునిన్
ద్వారకవాట గేహళులదాఁక నెదుర్కొని తీర్థమార్చి యా
హారముపెట్టి వీడ్యము సమర్పణచేసి విహారశయ్యపై
నూరువులొత్తి చిత్తమున కుబ్బనరించుట ధర్మమింతికిన్. 2

శా. నానాశాస్త్రము లభ్యసింపఁగ ననంతద్రవ్యమార్జింప సం
తానంబుం బడయంగఁ బుత్రులకు నర్థంబుల్విభాగించి యీఁ
బౌనఃపున్యమునన్ సుఖంబనుభవింపం బోయెఁ గాలంబు గౌ
రీనాథున్ భజియింప నేరనయితిన్ శ్రీకాశికావల్లభున్ 3

చ. అరుణగభస్తిబింబ ముదయాద్రిపయిం బొడతేర గిన్నెలోఁ
బెరుఁగును వంటకంబు వడపిందెలునుం గుడువంగఁ బెట్టుని
ర్భరకరుణాధురీణ యగుప్రాణము ప్రాణము తల్లియున్న దే!
హరహర! యెవ్వరింకఁ గడుపారసి పెట్టెద రీప్సితార్థముల్. 4

సీ. కాశీపురికి నుత్తరాశా ప్రదేశంబు
నందునుండుట నుత్తరాఖ్యఁడయ్యె
నితిహాసమొకటి యయ్యెనుని మాహాత్మ్యఁబు
సంప్రకాశ మొనర్పఁజాలెడునది
వినిపింతు విను కాశివిప్రుఁడొకఁడు సదా
చారసంపన్నుఁడు శాంతిశాలి
యతిథిప్రియుఁడు ప్రియవ్రతుఁ డను పేరివాఁ
డతనిభార్య శుభవ్రతాభిధాన

తే. దంపతులు వారికుదయించెఁ దనయ యోర్తు
మూలనక్షత్రమున యందు మొదటికాలఁ
గేంద్రమున నాంగిరసుఁడుండఁ జంద్రవదన
బాలవర్ధిల్లె రూపసంపదయుఁ దాను. ౭౫

మ. కలశిసంభవ! యద్భుతం బొకటి యాకాశంబునన్ రెండుగా
కులు గాకాకృతిఁగాకలీకల కలక్రూర ప్రకారోద్ధతిన్
గలహంబాడి కొలంకులోనఁబడి లోకంబెల్ల వీక్షింపఁగాఁ
గలహంసత్వమునొందె నిట్టివిసుమీ కాశీప్రభావోన్నతుల్. ౭౬

ఉ. ఎట్టుపురాణము ల్పదియు నెన్మిదిఁ జెప్పితి? వెట్టు వేదముల్
గట్టిగ వేర్పఱించి? నుడికారము సొంపెసలార భారతం
బెట్టురచించి? తీవుఋషి వెట్టయి? తొక్కదినంబు మాత్రలోఁ
బొట్టకు లేక తిట్టితివి పుణ్యగుణంబుల రాశిఁ గాశికన్. ౭౭

—: హరవిలాసము :—

సంస్కృతభాషలో బాలభారతము, బాలరామాయణము, విద్ధసాలభంజిక, కర్పూరమంజరి యను రూపకములను, కావ్యమీమాంస యను సాహిత్యాలంకార గ్రంథమునురచించి ప్రసిద్ధిగాంచినఁ రాజశేఖరుఁ డనుమహాకవి హరవిలాసమను గ్రంథమును రచియించి యుండెను. శ్రీనాథుఁడు దీని నాంధ్రీకరించెనని కొందఱందురు. సంస్కృతహరవిలాస మిప్పు డెచ్చటను గన్పింపకుండుటచే నిది దాని కాంధ్రీకరణమగునో కాదో చెప్పఁజాలము. శ్రీనాథునిగ్రంథములలోఁ బెక్కు లాంధ్రీకరణములే యగుట నిదికూడ రాజశేఖరుని గ్రంథమున కనువాదమైయుండునని యూహ కలుగుచున్నది.

ఇది యేడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందుశంకరుని లీలలు వర్ణితములైనవి. మొదటిరెండాశ్వాసములలోను చిఱుతొండనంబి యను వైశ్యుని కథ చెప్పఁ బడినది. చిఱుతొండఁ డీశ్వరభక్తుఁడు.

జంగములకోర్కెలను దీర్పఁ బ్రతినవట్టినవాఁడు. ఒకనాఁడొకజంగము వచ్చి యీశ్వరు నభిషేకించుటకై తూమెడు చెఱకురసమును తెమ్మనియెను చిఱుతొండ డందులకై నూఱుచెఱకుకట్టలను గొని మోపు కట్టుకొని యెత్తుకొనలేకపోయెను. ఈశ్వరుఁడు మానవరూపమునవచ్చి. యాకట్టల నొకవైపున నెత్తికొనియెను. రెండవవైపున చిఱుతొండఁ డెత్తుకొనియెను. మోపు నింటికిఁ దెచ్చునప్పటికి చిఱుతొండనికి దేహమునఁ జెమటవట్టెను. ఈశ్వరునకును జెమటపట్టెను. కైలాసమునం దప్సరస్త్రీనాట్యకళా కౌశలము నాలోకించుచున్న శంకరునకును జెమర్చెను. అప్పుడుపార్వతి వేలుపులేమను జూచుటచే నీశ్వరునకుజెమట వట్టెనని శంకించి యీర్ష్యంజెంది చేతనున్న పద్మముచే భర్తనొక్కటి గొట్టెను. ఈశ్వరుడుపార్వతికిఁగోపంబుదీర్చుటకై దేవతలువినుచుండ, చెఱకుకట్టలు మోయుటచేఁ గలిగినశ్రమవలన దేహము చెమర్చెను గాని కందర్పవికారముచే గాదని చిఱుతొండని వృత్తాంతమును జెప్పెను. ఆభక్తునిఁ జూపుమని పార్వతిశివుని బ్రార్థించెను. శివుఁడు కుష్ఠురోగాన్వితుఁడైన వృద్ధశివయోగి యయ్యెను. పార్వతి గుడ్డి యవ్వ యయ్యెను. ఆనాఁడు కంచియందెచ్చట జంగములు లేరు. ఈశ్వరప్రీతికొఱకు జంగము నారాధింపనిదే చిఱుతొండఁ డన్నముం దినఁడు. వెదకికొనుచు, వెదకికొనుచు నెట్టకేలకు వృద్ధశివయోగి యున్నయెడకు వచ్చి యాతని దనయింటికి శివార్చనకు రమ్మని ప్రార్థించెను. చాలకాలమునుండి నిరాహారవ్రతముతో నుంటిననియు నెవ్వరేని నన్ను శివార్చనఁ జేయుమనినచో, ఉపనీతుఁడైన కుమారుని తనస్వహస్తములతోఁ జంపి, యామాంసమును తనభార్య వండి వడ్డింప నాసహపంక్తిని దానుఁ గొడుకుఁ గుడువవలసియుండుననియుఁ జెప్పెను. చిఱుతొండనంబి యందుల కంగీకరించి తనయేకపుత్త్రునిం జంపి యామాంసమును భార్యచే వండించి వడ్డించెను. అతని కిఁక పుత్త్రులు లేమి పుత్త్రులు లేనివానియింట భుజింపనని యాకపటజంగము నిరాకరింపఁజేయునదిలేక విచారించుచు చిఱుతొండనంబిభార్యను

బిలిచి యామెకుమారునిఁ బేరుపెట్టి పిలువుమని జంగ మాజ్ఞాపింప నామెయట్లుచేయఁ జనిపోయిన తనయుఁడు లేచిరాఁగా నాతని సహపంక్తిని జంగము భోజనముఁజేసి పిమ్మట నాదంపతులకుఁ బ్రత్యక్షమై ముక్తి నొసంగెను. తక్కినగ్రంథములకంటెహారవిలాస శైలి మృదువై సమసంస్కృతాంధ్రపదమై రసవంతమై యొప్పారుచున్నది. శైలి కొఱకిందలి పద్యములు కొన్నియిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

మ. గ్రహసిద్ధాంత కళావిదు ల్సలిలనక్షత్రింబు నీహారగు
హాపహావాసంబున నభ్రవీథిఁ బరివేషస్థాయియై యుండుటన్
బహుబాధల్ బడఁగల్గు నంచుఁ దమలోభాషింపఁగాఁ గంచిలో
గృహమేధు ల్భయమంది రింధనతృణక్లేశంబు చింతించుచున్. ఆ౨

చ ఉదరమునన్ భరించి ప్రసవోచ్ఛ్వవేదనఁ బొంది పిమ్మటన్
ముదిముదియైన పీతఁబడి మూత్రమునంబడి లజ్జవందుగా
నదవద యైనతల్లికిఁ బ్రియంబొ సుఖుండు వృథాభిమానదు
ర్మదుఁడగుతండ్రికిం బ్రియుఁడొ మానసవీథిఁదలంచిచూడుమా. ఆ౨

ఉ. పక్షముపెంపునం గుసుమబాణునిమీఁద నెత్రవాలె దేవతా
ధ్యక్షుని వేయికన్నులును దక్కినవేల్పుల నుజ్జగించి సూ
క్ష్మేక్షికఁ జూడఁ గార్యగతి యిట్టిదయా ప్రభువుల్ ప్రయోజనా
పేక్ష నొకప్పు డాశ్రితుల పైన సమంచితగౌరవోన్నతుల్. ఆ౩.

ఉ ఏనును బ్రహ్మచారిఁ దరళేక్షణ నీవును గన్య వెంతకా
లానకు నీకుఁ బెండ్లియ ఫలం బగునేని విచారమేల స
న్మానముతోడ నన్ను మునిమాన్యవివాహము గమ్ము లెమ్ము కా
దేనిఁ దపంబులోని పగమిచ్చెద మాను తపోభిమానమున్. ఆ౪.

శా. అత్యయ్యంబుగ దివ్యమాధుకరభిక్షాన్నంబు వడ్డించెఁ దా
గోక్షీరంబులతోడ శర్కరలతోఁ గ్రొన్నేతితోఁ దేనెతో
ద్రాక్షాదాడిమచూత పాకములతో దాక్షాయణీభర్తకున్
చక్షూరాగ మెలర్పఁగా హరిణి విశ్రాంసంబుతో ముంగిటన్. ఆ౫.

సీ. ఉండ్రాలు నూఁబిండి పుండ్రేక్షులుం దేనె
యనఁటిపండ్లుం బూరియలు ఘృతంబుఁ
బెసరపప్పును బాలుఁ బెరుగోగిరంబులుఁ
బాయసాన్నంబులుఁ బానకములు
నాళికేరంపు బాండాలు నిూఁగడయును
నవదధి పిండఖండా ల్గుడుములు
లడ్డువంబులు చక్కిలాలు మోరుండలు
ఖండంబు చలిమిడి మండపప్పు
గీ. లాదిగా భక్ష్యచోష్యలేహ్యాదులైన
బహుపదార్థంబు లర్పించి ప్రీణతులైరి
వేలుపులు రాక్షసులును నావిఘ్నపతికి
దుగ్ధపాథోధి మంథనోద్యోగవేళ. ౮౬

ఉ. ఆడఁగఁబోవు తీర్థమెదురైనవిధంబున నెల్లియేను రే
పాడియ చంద్రశేఖరునుపాస్తి యొనర్చి యుపాయనంబుతోఁ
జూడఁగవచ్చువాఁడ నయి చూచుచునుండఁగ నీవవచ్చితో
చేడియ ఎట్టిపుణ్యములు చేసినవాఁడనో ప్రాగ్భవంబునన్ ౮౭

—: వల్లభాభ్యుదయము :—

శ్రీనాథమహాకవి వల్లభాభ్యుదయమను నొకగ్రంథమును రచిం చెనని చెప్పుదురు. అదియిప్పు డెచ్చటను గన్పట్టుట లేదు. భట్లపెను మర్తి కోదండకవికృత వల్లభాభ్యుదయ మొకటికలదు. అది శ్రీకాకుళాంధ్ర వల్లభుని మాహాత్మ్యమును దెలుపును. శ్రీనాథకవి కృత వల్లభాభ్యుదయము గూడ నీకథనే తెలుపునో కాక వల్లభాభ్యుదయ మనుపేర వినుకొండ వల్లభరాయల వంశచారిత్రమును దెలుపునో తెలియదు. ఈవల్లభరాయల కృతమని చెప్పఁబడియెడి క్రీడాభిరామ ముగాక శ్రీనాథుని వీధినాటకమని యొకపుస్తకము ప్రచారములో నున్నది. దీనినిండ నసభ్యములగు పద్యములే యున్నవి. ఇదియే వల్ల

భాభ్యుదయమనియు శ్రీకాకుళమందలి యాంధ్రదేవుని తిరునాళ్ళలో జరిగెడి వ్యభిచారాది దుష్ప్రవర్తనల నతిరమ్యముగ శ్రీనాథుఁడు చిత్రించి యున్నాఁడనియు గొందఱనుచున్నారు. ఇది విశ్వసింపఁ దగిన విషయముకాదు. అట్టిదుష్కావ్యము నాతఁడు రచించెనని కాని దానికి వల్లభాభ్యుదయమని పేరుపెట్టెనని కానితలంపరాదు. శ్రీనాథుని వల్లభాభ్యుదయములోనిదని పెదపాటి జగ్గన తనయుదాహరణ గ్రంథములో నీక్రిందిపద్యము నుదాహరించినాఁడు.

సీ. రజనీవధూకర్ణ రజతతాటంకంబు
వలరాజు ధవళోష్ణవారణంబు
ప్రోషితయువతిహృత్పుట భేదదాత్రంబు
బహుచకోరకుటుంబ పానపాత్ర
మధుకైటభాసురమథను డాపటికన్ను
చక్రవాకంబుల చల్లచేఁపు
దుగ్ధపాథోరాశి తొలుచూలిసంతతి
రోహిణీదేవి తారుణ్యఫలము

గీ. చంద్రకాంతశిలాను నిలకృపీట (?)
నిర్జరాంధోవ్యధా మోక్ష నియమవైద్యుఁ
డంధకారచ్ఛటా హాలహాలహరుండు
చంద్రుఁ డొప్పారెఁ గాంతినిస్తంద్రుఁ డగుచు.

శ్రీనాథుఁడు నందనందన చరిత్రమును రచించెనని రంగరాట్ఛందమున నుదాహృతమైన పద్యమునుబట్టి తలంచుచున్నారు. కానియది నమ్మఁదగినదిగాఁ గాన్పించుటలేదు. ఆగ్రంథమిప్పుడెచ్చటను గన్పట్టుటలేదు. అదిలభించువఱకు నట్టిపేరుగల గ్రంథమును శ్రీనాథుఁడు రచియింపలేదనుటయే లెస్స. ఈగ్రంథము నిరోష్ఠ్యమేమో !

—: పల్నాటివీరచరిత్రము :—

ఇది మంజరీ ద్విపదకావ్యము. ఇది శ్రీనాథ విరచిత మనికొంద ఱును కాదనికొందఱును జెప్పుచున్నారు. ఈ గ్రంథమును, అక్కిరాజు ఉమాకాన్త పండితులు విపులమగు పీఠికతోఁ గూడఁ బ్రకటించి యున్నారు. ఆపీఠిక యందిది శ్రీనాథవిరచితమనియు, నాతనిరచనము లలో నిది కడపటిదనియు, నాతఁడు తనవార్ధక్య దశలో పల్నాడునే నివాసముగాఁ జేసికొనెననియు వ్రాసియున్నారు. ఉమాకాన్తముగారు ప్రకటించినది పల్నాటివీరచరిత్రము నందొక భాగమేకాని, సంపూర్ణ గ్రంథముకాదనియు, శ్రీనాథుఁడు పల్నాటివీరుల చారిత్రమును సం పూర్ణముగా రచియించియుండెననియు నదియొక పెద్దగ్రంథ మగు ననియు, మఱికొంద అనుచున్నారు. కాని యదియింతవఱకును బయలు పడలేదు. శ్రీఉమాకాన్తపండితుఁడు ప్రచురించునది పల్నాటివీరచరిత్ర మునం దొకభాగమేకాని సంపూర్ణముకాదనుట నిశ్చయమే యైనను, నీభాగమునందుఁ గృత్యాదియు నంతమునుండుటచే నీభాగమును మాత్రమే యొకగ్రంథముగా శ్రీనాథుఁడు రచియించినట్లు కన్పట్టు చున్నది. శ్రీనాథుఁడు తక్కినభాగమునుగూడ వ్రాసెనని చెప్పుటకు జనశ్రుతితప్ప యితరాధారము లేమియు లేవు

శ్రీనాథుఁడు పల్నాటి వీరచారిత్రమును రచియింపనే లేదనియు, అతనిరచనమని యిప్పుడు ప్రచురింపఁబడిన గ్రంథము శ్రీనాథకృతము కాదనియు, నాతనిపేరుపెట్టి యెవ్వరో రచియించి యుందురనియు, వ్యాకరణదోషము లుండుటవలనను, కవిత్వము నిస్సారమై శ్రీనాథుని యితర రచనములతో సరిరాకయుండుటవలనను నిది శ్రీనాథునిచే రచి యింపఁ బడలేదనియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చుననియుఁ గొందఱి వాదము. పల్నాటివీరచారిత్రమునఁ బ్రయోగదోషము లున్నమాట సత్యము. శైలియుఁ బ్రౌఢముగాలేక పేలవముగానున్నది. పల్నాటి వీరచరిత్రము నందలి కృత్యాదిపదముల నీక్రింద నుదాహరించు

చున్నాఁడను. శ్రీనాథుఁడు శివభక్తిపరుఁడు. ఇతరగ్రంథములలో విష్ణుప్రశంసచేయవలసిన తావులయందుఁ జేయకయుఁ జేసిన నత్యల్పముగాఁజేసియుఁ ద్రోసిపుచ్చినవాఁడు. అట్టివాఁడీ వీరచరిత్రమును జెన్నకేశవున కంకితముచేయుటయు, "శ్రీరఘునాయకుఁ జిత్తమం దెంచి" యనుపదముతోఁ గావ్యమునారంభించుటయుఁ జెన్నకేశవుని విశేషముగా నుతించుటయుఁ జూడనీగ్రంథము శ్రీనాథ కృతముకాద నియే నాయభిప్రాయము. పామరజనులకొఱకీగ్రంథమును రచించుటచే నిందలిశైలి పేలవముగా నుండెనని కొందఱందురు. కాని యది నంగీకార్యము. ఎంతపట్టుపట్టి వ్రాసినను నెచ్చటనైన నాతనిశైలి కన్పడకపోదు. అట్టిదిందుఁ గన్పట్టుటలేదు.

శ్రీరఘునాయకు జిత్తమందెంచి ।
శ్రీకంఠుఁబరమేశు శివునాత్మఁదలఁచి పార్వతీదేవికి భావించిమ్రొక్కి ।
శివగణంబులనెల్లఁ జింతించిపొగడి ప్రాకటంబుగ విష్ణుఁబ్రార్థనఁజేసి ।
యిందిరాదేవిని నిచ్చలోనిలిపి విష్ణుభక్తులనెల్ల వినుతులఁజేసి ।
జలజజుఁగొనియాడి శారదనెంచి యఖిలవిద్యలకెల్ల నాద్యుఁడైనట్టి ।
గజముఖు విఘ్నేశుఘనతఁ గీర్తించి వీరభద్రుని శౌర్యవిభవంబులెన్ని ।
సంగమేశ్వరునకుఁ జక్కఁగామ్రొక్కి గుర్జాలగంగనుగోరి ప్రార్థించి ।
భక్తిగోగులపాటి భైరవుఁ దలఁచి నీలమేఘశ్యాము నిజమూర్తియయిన ।
శీలమ్మనాయునిఁ జిత్తమందెంచి కడువేడ్కఁ బోతలింగముఁ గొనియాడి ।
మాచెర్ల చెన్నునిమదిలోనఁ దలఁచి యాంధ్రకవుల నుతులమరఁ గావించి ।
గీర్వాణకవులను గీర్తించిమ్రొక్కి సంగీతసాహిత్యచాతుర్యకవితఁ ।
జెప్పనేర్చినవాఁడఁజెలఁగి మాచెర్ల చెన్నరాయుని పాదసేవారతుండ ।
వలను భారద్వాజవంశవర్ధనుఁడఁ గవిసార్వభౌముఁడ ఘనతఁగన్నట్టి ।
శ్రీనాథుఁడనువాఁడ శివభక్తిపరుఁడ శాశ్వతంబైనట్టి సద్గ్రంథమొకటి ।
చెప్పఁబూని మనసు చెలరేగియుండ శ్రీరమ్యవక్షుండు శ్రితవత్సలుండు ।
వారిజనేత్రుండు వల్లవీవిటుఁడు శమితభక్తజనార్తి । శాశ్వతకీర్తి ।
కందర్పజనకుండు కనకాంబరుండు సురరాజవిహితుండు శుభసమేతుండు ।
కరుణాంతరంగుండు కలుషభంగుండు నెల్లజగంబుల నేలినఘనుఁడు ।
పాలమున్నీటిపైఁ బవళించువాఁడు సారిదినెల్లప్డు భూసురరక్షకుండు ।
గిరిధరుఁడగు చంద్రగిరిరంగవిభుని వెంకటాద్రిపునకు వెలయనొక్కొక్క !
సరగునకురణసాహసాంకునకు నలరాజుబాఁగున కవతారమొంది ।
మలసినమూటొక్కబొమ్మల పెండెరంబుచెలఁగిడాకాలనుంచిన మహాఘనుఁడు

చిలుకలపైకోర్కెఁ జిక్కెడువాఁడు చేకొన్నమాచెర్ల చెన్నకేశవుఁడు।
నాకలలోవచ్చి నయమొప్పఁ బలికె వినవోయి సత్కవి వేడ్కనామాట।
మనమున నాకుసమ్మతమైనదొకటి ఆనతినిదేవ మహాప్రసాదంబు।
ధ్రువముగ నానతియిమ్మ నాకిప్పుడన చెన్నకేశవుఁ డప్పుడిట్లనియె।
కార్యంబు పుణ్యంబు సమకూర్చినట్టి పలనాటివీరుల భాగవతంబు।
ప్రకటితంబుగ నీవురచియించి మాకునంకితం బొనరింప ననవొందునూకి।
యనుచును శ్రీకాంతుఁ డరిగినపిదప మేల్కాంచి మనమున మేలయ్యెననుచు॥
విలసిల్లు పలనాటివీరులచరిత జనులెల్లభక్తిచేఁ జదువుటకొఱకు।
మంజరిద్విపదగా మన్నించి నేను జెప్పఁబూనితి వహ్నిశ్రీ మెఱయంగ॥

ఇష్టదేవతాస్తుతి మధ్యమున "నీలమేఘశ్యామ నిజమూర్తి యయిన శీలమ్మనాయునిఁ జిత్తమందెంచి" (శీలమ్మపుత్త్రుఁడు) బ్రహ్మనాయుఁడు-ఇతనినితల్లిపేరుతోఁ జేర్చి శీలమ్మనాయుఁడందురు) అని కథయందలి చనిపోయిన యొకనాయకుని స్తుతిచేయుటఁ జూడ నీగ్రంథము శ్రీనాథుఁడు చేయలేదనియు నప్రౌఢుఁడగు సామాన్యుఁ డొకఁడీపుస్తకమును జేసి శ్రీనాథుని పేరు పెట్టెననియుఁ జేసెడు వాదమునందు సత్యమున్నదని కృత్యాదిని, గ్రంథమును విమర్శించిచూచినకొలఁదిని దోఁచుచున్నది. అయినను గ్రంథమునందు శ్రీనాథుఁడు రచించినట్లు కన్పట్టుచున్నందునను నిదియాతని రచనమేయని కొందఱు పండితులనినందునను యిట నాగ్రంథమునుగూర్చి వ్రాయవలసివచ్చినది.

పలనాటి చరిత్రమందలి కథనుగూర్చి యొక్కింత యిట వ్రాయుట యప్రస్తుతము కానేరదు. గుంటూరు మండలములోని కొంతప్రదేశమునకు "పలనాడు" అని పేరు. ప్రస్తుతమిది పలనాడు తాలూకాయని పిలువఁబడుచున్నది. దీనికిఁ బ్రధానపట్టణము గురిజాల. పలనాటి వీరులకథను నాస్వంతమాటలతో వ్రాయుటకంటె ఉమాకాన్త పండితుని పీఠికలోని వాక్యముల నిటనుదాహరించుట యుత్తమ మని భావించి యట్లు చేయుచున్నాఁడను.

"ఉత్తరదేశమునఁ బాలమాచాపురి యనుపట్టణము కలదు. జంభనాపురియని దీనికి నామాంతరము. దీనిననుఁగు రాజేలుచుం

డెను. ఇతఁడు కార్తవీర్యార్జునుని కేడవతరమువాఁడు. కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపములు బాధింపఁగా అనుఁగురాజు బ్రాహ్మణోత్తముల యాలోచనవలన జీడినూనెగుడ్డలుధరించి ససైన్యుఁడు సామాత్యుఁడు సధనుఁడు సకులదేవుఁడు సకుటుంబుఁడనై రాజ్యమువిడిచి పాపపరిహారార్థమై తీర్థయాత్రలకు వెడలి నానాక్షేత్రంబుల సేవింపుచు నదులలో మునుఁగుచునంధదేశమునకువచ్చి యమరావతి రేవునఁ గృష్ణానదిలో స్నానముచేయఁగా నల్లనిజీడి నూనెగుడ్డలు తెల్లనాయెను. ఇట్లు వస్త్రములు తెల్లవగుటయే పాపవిమోచనమునకుఁ జిహ్నమని బ్రాహ్మణు లనుఁగురాజునకు బ్రథమమునఁ జెప్పియుండిరి. అనుఁగురాజప్పుడు చందవోలులో రాజ్యముచేయుచున్న రాజుకూఁతును వివాహమాడెను. ఆమెపేరు మైలాంబ. కూఁతునకుఁ జందవోలురాజు పల్నా డరణమిచ్చినందున అనుఁగు రాజుగురిజాలరాజధానిగఁ బల్నాటి కధిపతి యయ్యెను. అనుఁగు రాజునకు భార్యలు ముగ్గురు. వీరవిద్యాదేవి (విజ్జలదేవి) భూరమాదేవి, మైలమాదేవి. వీరవిద్యాదేవి యందుఁ బెదమల్లదేవుఁడు, పినమల్లదేవుఁడు బాలమల్లదేవుఁడు నను మూవురుపుత్రులుగలిగిరి. మైలమాదేవియందునలగామరాజు పుట్టెను. భూరమాదేవియందుఁ గామరాజు, నరసింగరాజు, ఝట్టిరాజు, పెరుమాళ్ళరాజు నను నల్వురుసుతు లుద్భవించిరి. అనుఁగురాజు మంత్రి దొడ్డనాయుఁడు. ఇతఁడు వెలమ బేతినాయుని కుమారుఁడు. దొడ్డనాయుని కొడుకులు బాదరాజు, బ్రహ్మనాయుఁడు. బాదరాజునకుఁ బెద్దన్నయని నామాంతరముకలదు. సంతానముకలుగకముందనుఁగు రాజుచే బాదరాజు పెంచుకొనఁబడి, క్షత్రియుండును గంచర్లపురాధీశుఁడు నైన కృష్ణగంధర్వుని కూతురు లవాంబను బెండ్లాడెను. బ్రహ్మనాయుఁడు విష్ణువుగా భావింపఁ బడుచున్నాఁడు. కురుక్షేత్రయుద్ధమునఁ గృష్ణుఁడెంత ప్రధానుఁడుగా నుండెనో; పల్నాటియుద్ధమున బ్రహ్మనాయుఁ డంత ప్రధానుఁడుగా నుండెను. ఈయనపల్నాటి

కృష్ణుఁడని పేరొందఁ బడుచున్నాఁడు. ఇతనికుమారుఁడు బాలచంద్రుఁడు. కన్నమదాసని మఱియొకఁడు గలఁడు.

ఇట్లు దొడ్డనాయుఁడు మంత్రిగ నలుఁగురాజు కొంతకాలము పరిపాలించి మృతినొందెను. దొడ్డనాయుఁడుకూడ స్వర్గమున కేగెను. నలగామరాజు పట్టాభిషిక్తుఁడాయెను. నాయకురాలను నొకయువతి నిజశక్తిచేత నలుఁగురాజు ననుగ్రహముసంపాదించి యతఁడు చనిపోయినవెనుక నలగామరాజునొద్దమంత్రిణి యయ్యెను ఈనాయకురాలి యసలుపేరు నాగాంబ. నాయకురాలనియే సాధారణముగ వ్యవహరింపబడుచున్నది. నాయకురాలి జన్మస్థలము పల్నాడుతాలూకాలో నాగులేటియొడ్డుననున్న చిట్టగామాలపాడను నొకగ్రామము ఈమె పంటరెడ్ల కులమునఁ బుట్టినది. తండ్రిపేరు చౌదరిరామిరెడ్డి మేనమామపేరు మేకపోతు సింగారెడ్డి. ఈమెయింటి పేరారవల్లివారని చెప్పఁబడినది. ఇదితల్లిగారింటిపేరో యత్తగారింటిపేరో తెలియదు. ఈమెభర్త నామమెచ్చటను గానరాదు పల్నాటియుద్ధమునకీమెయే కారకురాలు అతిపరాక్రమశాలిని. గురిజాల పురవరాధీశ్వరులగు నలగామరాజాదు లీమెచేతిలోఁ గీలుబొమ్మలవలె నుండువారు. ఈమె బ్రహ్మనాయుని కిఱుపోటీగా రాజ్యతంత్రమునడపినమహాసమర్థురాలు. యుద్ధావసానమువఱకుఁ జలనమునొందక మగబిరుదుకట్టి యశ్వారూఢయై బ్రహ్మనాయునితోఁ బోరసమకట్టిన నిరుపమ శూరురాలు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీమెచరిత్రము పూర్తిగ వ్రాయఁజాలకున్నాను. ఈమెమంత్రిణి యగునప్పటికి వీరవిద్యాదేవికి జన్మించిన మల్లదేవులు బాలురుగానుండిరి. బ్రహ్మనాయుఁడు వీరిని దగ్గరకుఁ దీసి రాజ్యములోఁ గొంతభాగమిప్పించి గురిజాలనుండిపోయి మాచర్లపట్టణము నిర్మించుకొని వారు యుక్తవయస్కులు కానందున వారికి బదులుగఁ దానే పరిపాలించుచుండెను. వారు పెద్దవారైనతరువాతఁ గల్యాణపట్టణాధీశుఁడైన వీరసోమునికుమార్తెల నిప్పించి వివాహముచేసి

పెదమల్లదేవుని మాచెర్లకుఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ జేసెను. అనుఁగురాజు చనిపోవునపుడు కొడుకులనందఱను బ్రహ్మనాయుని కప్పగించెను. గాన నలగామరాజు నాయకురాలిని మంత్రిణిగాఁ జేసికొన్నను, మల్లదేవులకుఁ బెండ్లిచేసినతరువాత బ్రహ్మనాయుఁడు ద్వేషబుద్ధి లేక నలగామరాజునకు భూరమాదేవి పుత్రులకుఁ గట్నములిచ్చుటకై గురిజాలకుఁబోయెను. వారును దగినవిధముగ గారవించిరి. గురిజాలలో బ్రహ్మనాయునికి నాయకురాలు విషముపెట్టించెను. కాని యామె ప్రయత్నము నిష్ఫలమాయెను. మాయచేసి నాయకురా లతనినిఁ గోడిపందెమున కొడఁబఱచెను. ఓడిపోయినావారేడు సంవత్సరములు రాజ్యమువిడిచిపెట్టి పరభూములకుఁ బోవలయునని పందెఘటొడంబడిక. పందెములో బ్రహ్మనాయుఁడోడి మల్లదేవుల వెంటఁ బెట్టికొని మాచెర్లవిడిచి, కృష్ణానదినిదాఁటి మండాదిపట్టణమునకువలసపోయెను. నాయకురాలు సైన్యమునంపి మండాదిలోనున్న మల్లదేవుల యావుల మందను బాడిపించెను. కుపితుఁడై బ్రహ్మనాయుఁడు గురిజాలపైకి వెడలి యుద్ధముచేసెను. తరువాత మండాది విడిచి బ్రహ్మనాయుఁడు మల్లదేవులు మొదలగువారు శ్రీశైలమునకేఁగి యాసీమను బాలించుచుండిన భికూవలి వారిదగ్గరఁ గొన్నిగ్రామములు గుత్తకుఁ దీసికొని వీరమేడపియను పట్టణమున (ఇదియిప్పటికిని గలదు) గట్టుకొని యచ్చట నివసించిరి. వీరమేడపిలోఁ గొంతకాలముండి లెక్కలు చూడఁగా నప్పటికివారు మాచెర్లవిడిచి యేడుసంవత్సరములమీఁద నాఱుమాసములాయెను. వలసపోవలసిన యేడుసంవత్సరములే గనుకఁ బైనాఱుమాసముల పన్ను తమకివ్వవలసి యుండుననియు, మాచెర్లరాజ్యము తమస్వాధీనము చేయవలసినదనియు బ్రహ్మనాయుఁడు నలగామరాజునకు రాయబారమంపెను. రాయబారి యలరాజు. ఇతఁడు మల్లదేవుని మఱఁదియైన కొమ్మరాజుకొడుకు. కల్యాణపురాధీశ్వరుండగు వీరసోముని మనుమఁడు. నలగామరాజుయొక్క యల్లుఁడు. నాయకురాలు పువ్వులలో విషముపెట్టించి యలరాజును జెర్లగుడిపాటి

వద్ద (గురిజాలకు సమీపములో నున్నది) జంపించెను అలరాజు చావునకు మల్లదేవాదులుకోపించి యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఇరుపక్షముల వారు కార్యమపూడివద్ద నాగులేటితీరమున మహాయుద్ధము గావించిరి. మల్లదేవునివైపు ప్రథమమున యుద్ధము చేసినవాఁడు బాలచంద్రుఁడు. తరువాత బాదరాజు కొమ్మరాజు యుద్ధము చేసిరి. ఉభయులపక్షములలోను వేలకొలఁది జనులు మడిసిరి. చిట్టచివరకు నలగామరాజు పరాజితుఁడై బ్రహ్మనాయుని శరణుఁజొచ్చెను. మహావీరుఁడు దయారసపరిపూర్ణుఁడు నిర్మలహృదయుఁడునైన బ్రహ్మనాయఁ డభయంబొసంగి నలగామరాజును సింహాసనమెక్కించెను.

ఈచరిత్రమందలి మఱికొన్ని ద్విపదల నీక్రిందనిచ్చెదను:

ఓచక్రధరస్వామి యోకంజనాభ । జలముపైఁ బవళించు సర్వభూతేశ
ప్రమథావతారులు బలువీరవరులు । ప్రధనవసుమతిలోఁ బదిలులై నిలిచి
యిత్తుము ప్రాణంబులీయని నంచు । వచ్చియున్నారదె వైభవం బలర
వీరసింహంబులు వీరనాట్యంబు । సేయుదురిప్పుడు స్థిరబుద్ధితోడఁ
బావనహీనమై పరఁగునీభూమి । నిర్దుష్టముగఁ జేయనిన్న వేఁడెదము
నీచరణంబున నెతిజనియించి । పావనగంగయై పరఁగి లోకముల
ఘనపవిత్రముచేసెఁగద పూర్వమందు । నాజలరూపమై యమరుమేఘంబు
వర్షించి యీభూమివరపవిత్రంబు । సేసెడునట్లుగా సెలవిమ్ముతండ్రి.

* * *

కాలునిఁగనుగొని బలుకోపమునను । కన్నులెఱ్ఱఁగఁజేసి కాంతయిట్లనియె
నోరిదురాత్ముఁడ యోరిదుర్మార్గ । క్రిందుమీఁదెఱుఁగక కులుకుచున్నావు
గర్వమేటికి నీకుఁ గాంతలయెడను । గలిగినఁ దినవలెఁ గట్టంగవలయు
నెఱుకమాలిన చేష్టలేల చేసితివి । మఱియంగనేల నీపొంగెల్లణఁగ
ముదిరెమదంబు నీమురిపెంబుగ్రుంగఁ । దగమల్లభూపతిధన మెల్లనీకు
సదనంబుఁజేరిన సత్తువచుండి । తుళ్ళుచున్నావు దుష్టమానసుఁడ

* * *

కార్యమపురమందు ఘనపరాక్రమతఁ । దండ్రులునిల్చుండి దండుసేయంగ
నేనిటనుండుట నీతియేతల్లి ? । యుండుమంటకు నీకు నొప్పునా మనకు
నీవెఱుంగనిధర్మమే నెఱుగుదుఁనె । ప్రాకృతభామల పగిదిఁబల్కెదవు
వెఱ్ఱితనంబేల వీరునిసతికిఁ । గాయమనిత్యంబు కల్మి హుళక్కి

జలబుద్బుదవిధంబు క్షణభంగురములు । షట్చక్రవర్తులు సకలభూపతులు
చనిరి బ్రహ్మేంద్రాదిసర్వదేవతలు । భూతంబులైదును బొలియుచునుండు
శౌర్యసత్కీర్తులు సమయవెన్నటికి । సకలపురాణముల్ సద్ధర్మకథలు.

శ్రీనాథుఁడు రచించిన క్రీడాభిరామ మనునాటకమువినుకొండ వల్లభరాయలపేరుతోఁ బ్రచారమందున్నది. దానినిగూర్చి వల్లభరాయల చరిత్రమునఁ జర్చించెదను.

—: శ్రీనాథుని చాటువులు :—

శ్రీనాథరచితములని తలంపఁబడియెడిచాటుపద్యములు విశేషముగానున్నవి. బ్ర.శ్రీ. వేటూరిప్రభాకరశాస్త్రిగారు చాటుపద్యమణిమంజరిలోను శృంగారశ్రీనాథమునను కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యున్నారు. అవిగాక యింక ననేకపద్యములు శ్రీనాథునివని యాంధ్రప్రపంచమునఁ బ్రచారములో నున్నవి. అందుఁ గొంతభాగము స్త్రీలకచ, కుచ, మర్మాంగ సంభోగాది వర్ణనములతోఁ గూడినవి. కొన్ని వ్రాయుటకును జదువుటకునుగూడ ననర్హములై యున్నవి. అవి యన్నియు శ్రీనాథరచితములని యంగీకరింపరాదు. ఎవరే పద్యము రచించినను నద్ది శృంగారపరమైనచో శ్రీనాథునకును, హాస్యరసమైనచో తెనాలి రామకృష్ణునకును, వేదాంతపరమైనచో వేమనకును నంటగట్టుచుండుట లోకములోఁ బరిపాటియైనది. శ్రీనాథుని చాటువులలోఁ జాలభాగ మిట్టిపయేయని నాయభిప్రాయము. ఆ కాలపుప్రభువు లెంతశృంగార రసాభిలాషులైనను శ్రీనాథుఁడు శృంగారవర్ణనమునం దెంతప్రీతిగలవాఁడైనను తీర్థయాత్రకేఁగి యచ్చటకు వచ్చెడి స్త్రీలను నీరాటరేవున గూర్చుండి నీరాడవచ్చునవనితామణులను నోటవచింపరాని మాటలతో వర్ణించుటయేకాక, వానిని శాశ్వతముగాఁ జేసి తనకీర్తిని స్థిరముగాఁ జేయుటకై [illegible]టమును దాటాకును బుచ్చుకొని వానిని లిఖించిపెట్టియో శిష్యులకు బాఠము

చెప్పి పఠింపించిరో యున్నాఁడని తలంచుట సాహసము. అయిన నీపద్యము లెట్లు వచ్చినవని యడుగవచ్చును. ముద్రణసౌకర్యము హెచ్చినకొలఁది వీనిప్రచారమును హెచ్చినది. తురగారామకవి రచించినపద్యములు కొన్ని శ్రీనాథునివని తలంపఁ బడినట్లు చెప్పు చున్నారు. అట్లే శ్రీనాథునివని తలంచెడిపద్యములలో నింకెందఱు రచయితలున్నారో! కర్తృత్వవిషయమున సంశయ మున్నపద్య ములను శ్రీనాథునివని యిచ్చట నుదాహరింపరాదని వదలివైచితిని. ఇంతకును నీచాటుపద్యములవలన నయ్యెడు ప్రయోజనము లేదు. వీనిలోఁ జారిత్రక విషయములను దెలుపు పద్యములు లేవు. శ్రీనా థుని కవితా సామర్థ్యము తెలియునన్న నాతని గ్రంథములలోకంటె నీపద్యములవలనఁ దెలియు విశేషములు లేవు. శ్రీనాథుని శృంగార రసాభిలాషము దెలియునన్నది యీపద్యములలోకంటె నాతని శృంగార నైషధాది గ్రంథములయందే యధికముగాఁ గలదు. నైష ధమునకు శృంగారశబ్దమును చేర్చినందువలననే యది తెలియుచున్నది. శ్రీనాథునిస్వభావము దెలియునందు రేని యీపద్యము లతనివగునో కాదో తెలియకుండ వీనినిబట్టి యాతనిస్వభావమును నిర్ణయించుట న్యాయముకాదు. ఇఁక వినోదముకొఱకుఁగావలయునందురా! కులాం గనలను నట్లువర్ణించిన యాపద్యములవలన వినోదముకంటె నేవగింపే కలుగునని నాయభిప్రాయము. శ్రీనాథకృత మని యొకవీధినాటకము ప్రచారములో నున్నది. అందలి పద్యములు మిగుల నసహ్యములు. అది యాతనిరచనముకాదు. వ్యాకరణదోషములందుఁ జాల గలవు.

శ్రీనాథునివని చెప్పఁ బడియెడిపద్యములలోఁ గొన్ని యిట నుదాహరించెదను. ఇవియన్నియు నాతనివని నాయభిప్రాయముకాదు.

రాజమహేంద్రవరమున కీతఁడువచ్చి రెడ్ల యాస్థానమునఁ బ్రవేశించినప్పు డీర్ష్యాళువులైన పండితులీతనితో తర్కవ్యాకరణ శాస్త్రములలో శాస్త్రార్థములుచేసి పూర్వపక్షసిద్ధాంతములఁ గుదుర నీయక సిలుగులఁ బెట్టినట్లు కనఁబట్టుచున్నది. దానిపై మోటుఁదనముగ శ్రీనాథుఁ డొక చాటువులో:—

శా. ... ...

... ...వి

ద్వాంసుల్ రాజమహేంద్రపట్టణమునన్ ధర్మాసనంబుండి ప్ర

ధ్వంసాభావము ప్రాగభావ మనుచుం దర్కించెఁ తురచ్ఛాంతమున్.

అని చెప్పుటయేగాక భీమేశ్వరపురాణములోఁ గుకవినిరసన వ్యాజమున:—

తే. బోధమల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు
శాంతి నిష్పచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము
కూపమండూకములఁబోలెఁ గొంచె మెఱిఁగి
పండితంమన్యులైన వైతండికులకు.

తే. నికటమున నుండి శ్రుతిపుటనిష్ఠురముగ
నడరి కాకులు బిట్టు పెద్దఱచినప్పు
ముడిగ రాయంచ యూరక యుంట లెస్స
సైఁపరాకున్న నెందేనిఁ జనుటయొప్పు,

అని యాసడించియున్నాఁడు.

శ్రీనాథునకు బావమఱఁది వరుసలో భోజనప్రియుఁడైన రామయమంత్రి యుండెనఁట! ఆతనిపై నీక్రిందిపద్యము చెప్పెనట!

ఉ. గ్రాసముచేతనుండి పరికల్పితధాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్ష వీక్షణపరంపరచేఁ గడతేఱెఁ గాక మా
రామయమంత్రి భోజనపరాక్రమ మేమని చెప్పవచ్చు నా
స్వామి యెఱుంగుఁ దక్కఁ బళ చాతురి తాళఫలప్రమాణమున్.

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతితోఁప దుకాణముమీద నున్నయ
య్యలికులవేణితోఁ దములపాకులబేరము లాడఁబోయి నే
వలచుట కేమి? శంకరునివంటి మహాత్ముఁడు లింగరూపియై
కులికెడు దానిగబ్బి చనుగుబ్బలసందున నాట్యమాడఁగన్.

శా. పొచ్చెం బింతయులేని హంసనడతోఁ బొల్పొందు లేనవ్వుతోఁ
బచ్చల్గాపినకుల్కు ముంగరలతోఁ బాగైన కెమ్మోవితోఁ
నచ్చంబైనముసుంగు వెట్టి చెలితో నామాటలేయాడుచున్
వచ్చెంబో కుచకుంభముల్ గదలఁగా వామాక్షి తాసీళ్ళకున్.

ఉ. పువ్వులు కొప్పునందురిమి ముందుగఁ గా నసియాడుచుండఁగాఁ
జివ్వనఁ జంగసాచి యొకచేతను జోకలిఁబూని యొయ్యనన్
నవ్వుముఖంబుతోడఁ దననందనుఁ బాడుచు నాథుఁ జూచుచున్
సువ్వియసువ్వియంచు నొకసుందరి బియ్యము దంచె ముంగిటన్

సీ. తాటంకయుగ ధగద్ధగిత కాంతిచ్ఛటల్
చెక్కుటద్దములపై జీరువాఱ
నిటలేందువారినీల కుటిలకుంతలములు
చిన్నారిమోమునఁ జిందుద్రొక్క
బంధురమౌక్తిక ప్రకటహారావళుల్
గుబ్బచన్నులమీఁద గునిసియాడ
కరకంకణ క్వణక్వణనిక్వణంబులు
పలుమాఱు రాతిపైఁ బరిఢవిల్ల

గీ. ఓరచూపుల విటచిత్త మూఁగులాడ
బాహుకుశలతఁ జక్కనిమోహనాంగి
పాటఁ బాడుచు గూర్చుండి ఱోటిమీఁద
బిండిరుబ్బంగఁ గన్నులఁ బండువయ్యె

సీ. బొమవింటఁ దొడిగినపూవింటి దొరముల్కి
పోల్కిఁ గస్తురిసోగబొట్టుదిద్ది
చకచక లీను తారకలరేకలువోలె
గోలకులు వెడలఁగ జలముదీర్చి
పొడుపుగుబ్బలిమీఁదఁ బొడము నీరెండనా
రంగుచంద్రురుకావి రైకదొడిగి

పిరుదుపోక్కిలి మెఱకపల్లముగప్పఁ
బాలవెల్లువవంటి చేలఁగట్టి

గీ. అంచకొందమలగమి బెదరించుపోల్కి
నందెచప్పుళ్ళు ఘల్లుఘల్లనుచు మొఱయ
నడుము జవజవలాడఁ గీల్జడఘటించి
వచ్చెముక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి.

—: శ్రీనాథుని చాటుపద్యములు :—

క. రసికుఁడు పోవఁడుపల్నా
డెసగంగా రంభయైన నేకులెవడుకన్
వసుధేశుఁడైన దున్నును
గుసుమాస్త్రుండైన జొన్నకూడే మెసవున్.

ఉ. అంగడియూర లేదు వరియన్నములేదు శుచిత్వమేమి లే
దంగన లింపులేదు ప్రియమైన వనంబులు లేవు నీటికై
భంగపడంగఁ బాల్పడుకృపాపరు లెవ్వరు లేరు దాతలె
న్నంగనుసున్న గాన పలనాటికి మాటికిఁ బోవనేటికిన్.

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు విష్ణువుచెన్నుఁడు కల్మిపోతు రా
జారయఁ గాలభైరవుఁడు నంకమశక్తియ యన్నపూర్ణయున్
గేరెడు గంగధార మడుఁగే మణికర్ణికగాఁ జెలంగునీ
కారెమపూడి పట్టణము కాశిగదా పలనాటివారికిన్.

ఉ. దోసెడుకొంపలోఁ బసుల త్రొక్కిడి మంచము దూడరేణమున్
బాసినవంటకంబు పసిబాలురశౌచము విస్తరాకులున్
మాసినగుడ్డలున్ దలకుమాసినముండలు వంటకుండలున్
రోసెడు కట్టలుండలపరాదు పురోహితులింటికృత్యముల్

ఉ. ఫుల్లసరోజనేత్ర! యలపూతనచన్నులచేఁదు ద్రావి నా
డల్లదవాగ్నిమ్రింగితి నటంచును నిక్కెదవేల? తింత్రిణీ

పల్లవయుక్తమానుడుకు బచ్చలి శాకము జొన్నకూటితో
మెల్లన యొక్క ముద్దదిగ మ్రింగుము! నీపస కాననయ్యెడిన్.

గీ. చిన్న చిన్న రాళ్ళు చిల్లర దేవుళ్ళు
నాగులేటినీళ్ళు నాపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నలెతప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నగఁ బల్నాటిసీమ ప్రజలందఱకున్

క. సిరిగలవానికిఁ జెల్లును
దరుణులు పదియాఱువేలఁ దగ బెండ్లాడన్
దిరిపెమున కిద్దరాండ్రా!
పరమేశా! గంగవిడుము పార్వతిచాలున్.

—: శ్రీనాథుని సమకాలికులు :—

బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులుగారు శ్రీనాథుని సమకాలపుకవులలో బమ్మెరపోతనను చేర్చినారు. కాని పోతన శ్రీనాథుని కాలమువాఁడు కాఁడు. శ్రీనాథుని యనంతరమునఁ గాని పోతన జన్మింపలేదని నాయభిప్రాయము. ఆవిషయమును గూర్చి పోతన చారిత్రమునఁ జర్చించెదను. చెన్నమరాజకవి శ్రీనాథుని శిష్యుఁడనిరి. కాని యది నిజముకాదు అందునుగూర్చి చెన్నమరాజకవి చరిత్రమున వ్రాసెదను. దగ్గుబల్లి దుగ్గన శ్రీనాథునకు బావమఱఁదియు శిష్యుఁడునైనమాట సత్యమేకాని యితఁడును శ్రీనాథుని జీవితకాలములోఁ గావ్యరచనము చేసినట్లు దోఁపదు. నంది మల్లయ ఘంటసింగయలుకూడ దుగ్గనకాలమువారు. శ్రీనాథుని కాలములోఁ గావ్యరచనము చేసినవారుకారు.

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన యీతని సమకాలికుఁ డనియు శ్రీనాథుఁడు తన గ్రంథముల నాతనికిఁ జూపెననియు శ్రీగురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యదినిజము కాదు. శ్రీనాథుఁడు స్వర్గ మలంకరించునప్పటికిఁ బినవీరన పదేండ్లలోపు బాలుఁడై యుండును. ఇతఁడు శ్రీనాథుని శిష్యుఁడని కొందఱందురు. కాని యందుసను సత్యములేదు.

నిశ్శంక కొమ్మన, కొలనిగణపతి దేవుఁడు, భైరవకవి మొదలగువారు కొందఱీతని కాలమువారుకలరు. వారినిగూర్చి క్రమముగా వ్రాసెదను.

—: శ్రీ నా థు ని స్వ భా వ ము :—

శ్రీనాథుఁడు మిగుల జారుఁడనియు, వేశ్యాలంపటుఁ డనియు దుర్వ్యయముసేయువాఁడనియుఁ గొందఱుతలంచుచున్నారు. ఇట్లను కొనుటకు ముఖ్యకారణ మాతనివని చెప్పఁ బడియెడి చాటువులే. ఆతనిగ్రంథములను జదివినవారెవరును నాతనిని శృంగారప్రియుఁడు కాఁడని చెప్పలేరు. అట్లనియాతఁడు దుర్నీతిపరుఁడని గాని, విధము చెడి వర్తించినవాఁ డనిగాని చెప్పరాదు. కేవలము శ్రీశుకునివంటి వాఁడు కాకపోవచ్చును. రాజాధిరాజుల మహాసభలలో మహాపండితుల సమక్షమున ననుదినమును విద్యాగోష్ఠితోఁగాలముగడపినవాఁడు; మహామంత్రోపాసకుఁడు. శివభక్తుఁడు. ఆతని గ్రంథములలో శృంగారరసముతో సమానముగ శాంతరసము పోషింపబడినది. భక్తి, నీతి, బోధింపఁబడినవి. ఇతఁడు యౌవనమున స్వేచ్ఛావిహారియై తిరుగుటచే నవసానకాలమున దారిద్ర్యము ననుభవింపవలసివచ్చినదని శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారును వారిననుసరించి భీమేశ్వరపురాణ పీఠికాకారులును వ్రాసియున్నారు. శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిలు గారును, శ్రీ చి. వీరభద్రరావుగారును నాయభిప్రాయముతో నేకీభవింపలేదు. సంపాదించిన ధనమును గూడఁబెట్టి యుంచవలెనను

కోర్కె యాతనికిలేదు. కొండవీటిలో నున్నప్పుడు తాను విద్యాధికారి యగుటచేఁ దనకొఱకువచ్చిన పండితులు, శిష్యులు నాతనియింటనే భుజించెడివారనియు, దేవరాయలుస్వర్ణాభిషేకము చేసినప్పుడాధనమును బ్రాహ్మణులకుఁ బండితులకుఁ బంచిపెట్టెననియు, నిదియేమని యెవరోయడుగఁగా "స్నానోదకమును దానముచేయుట భావ్యముగా" దని చెప్పెననియుఁ దానింటలేనప్పుడు దినవెచ్చము గడపుటకై మైలారరెడ్డిని గోరెననియుఁజెప్పుదురు. చరమదశయందుఁగూడ నొకగ్రామమ్మును గుత్తకుఁదీసికొని వ్యవసాయముచేయ నారంభించినాఁడు. కానివారికడకుఁబోయి బిచ్చమెత్తలేదు కాశీఖండమందలి:—

గీ. అతిథి కడు నల్పుఁడైనను నధికుఁడైన
నింటికే తేరఁ బ్రియమందు నెవ్వఁడేని
వానిగౌరవ మది గౌరవంబుగాని
కాదు గౌరవ మాకారగౌరవంబు,

అనివ్రాసినపద్యమునుబట్టి యాతనిస్వభావము తెలియుచున్నది. ఇతఁడు భోజనప్రియుఁడు అనుదినమును బిండివంటలతోఁ దానుభుజించుచు నితరులకుఁ బెట్టుచుండువాఁడని యతని భీమపురాణ కాశీఖండము లందలి పద్యముల వలన మనకుఁ దెలియును. గ్రంథవిస్తరభీతి నిట నుదాహరింపఁ జాలనైతిని. చరమకాలమునఁగూడ "హేమపాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తి" అని చెప్పినాఁడు.

"దానము భోగము నాశము
పూనికతో మూఁడు గతులు భువి ధనమునకున్
దానము భోగము నెఱుఁగని
ధనమునకుఁ గతి తృతీయమె పొసగున్" ॥

అనుసూక్తి నెఱిఁగిన మహాపురుషుఁ డగుట ద్రవ్యమును నిలువచేయుతలంపాతనికి లేకపోయినది. కలిమిలేము లెంతటివారికైనను గలుగును. శ్రీనాథుని లేమికిఁ గూడ నదియే కారణ మనుకొనవల

యును గాని స్వేచ్ఛావిహార మనుకొనరాదు. శ్రీనాథునివని చెప్పెడి చాటువులను మనసునందుంచుకొనక పోయినచోఁ దమకావ్యముల యందలి వర్ణములను బచ్చిశృంగారముతో నింపిన కవులందఱికంటె నెక్కువదోసము శ్రీనాథునియందుఁ గాన్పింపదు. కవిహృదయమునకు విశ్రాంతియుండదు. వారు ప్రకృతి సౌంధర్య వర్ణనాపేక్షయందుఁ దనివినొందరు. విలాసము కొఱకప్పుడప్పు డేవేవి పద్యములను రచించిన, వానినిబట్టి కవి స్వభావమును నిర్ణయించుట న్యాయముకాఁజాలదు. తా నాశ్రయించిన కృతిపతులను వారిసన్నిధానవర్తులను, సంతృప్తిపఱచుటకై శ్రీనాథుఁడు తనగ్రంథములయందుఁ గొన్నిపద్యములను వ్రాసియుండెను. భీమేశ్వరపురాణమున దక్షారామవేశ్యలను బదపద్యములలో వర్ణించియుండెను. అందుచే శ్రీనాథుఁడు వేశ్యాలంపటుఁడని తలంపరాదు. భీమేశ్వరపురాణ కృతిపతి:

క. దక్షారామవధూటీ
వక్షోరుహమృగమదాది వాంఛితవిలస
ద్వక్షఃకవాట బాంధవ
రక్షావిధ వజ్రపంజరకృపాజలధీ

యైయున్నాఁడు. ఆతనిసంతృప్తికొఱకు శ్రీనాథుఁ డాపద్యములను వ్రాసియుండెనని తలంపవలసియున్నది. నిష్కళంక చారిత్రుఁడని ప్రఖ్యాతిఁ గనిన బమ్మెరపోతనామాత్యుఁడు సర్వజ్ఞసింగభూపతికై భోగినీదండకమును వ్రాసెననుచున్నారుకదా! (కర్తృత్వము సంశయాస్పదము. ఇందునుగూర్చి పోతనచరిత్రమున వ్రాసెదను.) ఇట్లు తమప్రభువుల సంతృప్తికై పద్యములను, గ్రంథములను వ్రాసిన కవులెందఱో గలరు. వారికంటె శ్రీనాథుఁ డెక్కువ దోషికాఁడు.

—: శ్రీనాథుని యవసానదశ :—

శ్రీనాథుఁడవసానదశయందు మిగుల దారిద్ర్యము ననుభవించెననియుఁ గృష్ణానదీతీరమున బొడ్డుపల్లెయను గ్రామమును గుత్తకుఁ

దీసికొని వ్యవసాయ మారంభింపఁగాఁ గృష్ణానది వరదలవలన పంటలు చెడిపోయి ప్రభువులకుఁ జెల్లింపవలసిన పైకమునీయలేకపోఁగా నధికారులాతనిని బలుబాములఁ బెట్టిరనియు నిట్టిదారిద్ర్య దశయందే యాతఁడు పాలోకమును వీడిపోయెననియు నిట్టికఠిన హృదయునకైనను గన్నుల నీరుగ్రమ్ము నట్లీ కింది పద్యముల నాతఁడట్టిదశలో రచియించెననియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

సీ. కవిరాజుకంఠంబు కౌఁగిలించెనుగదా
పురవీధి నెదురెండ పొగడదండ
ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రియుగ్మంబునఁ
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుముంజేత
వియ్యమందెనుగదా వెదురుగొడియ
సార్వభౌముని భుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
నగరివాకిటనుండు నల్లగుండు

గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలు పెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసపోతి
నెట్లు చెల్లింతు టంకంబు లేడునూర్లు.

సీ. కాశికావిశ్వేశుఁ గలిసెవీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లేరాయడిచ్చు
రంభగూడెఁ దెనుంగు రాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు
స్వర్గస్థుఁడయ్యె విస్సనమంత్రి మఱిహేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిఁ గలదు
కైలాసగిరిఁబండె (పంట) మైలారువిభుఁడేఁగి (మండె)
దినవెచ్చ మేరాజుతీర్పఁగలఁడు

గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలికరిగెఁ
గలియుగంబున నికనుండఁ గష్టమనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁడమరపురికి...

ఈపద్యమునుబట్టి పన్నులను జెల్లింపలేక పోయినవారి నాకాలమునఁ బ్రభువులెన్నిబాధలు పెట్టెడువారో తెలియుచున్నది. శ్రీనాథుని యవసానకాలము క్రీ. శ. ౧౪౪౫ ప్రాంతము. అప్పటికిఁ గృష్ణానదీతీరముననున్న బొడ్డుపల్లె యేరాజుస్వాధీనమునందున్నది? శ్రీనాథునంతటివానిని అట్టిబాధలనుపెట్టిన యాప్రభువెవ్వఁడు? తెలిసికొనవలయుననుకోర్కె పాఠకులకుఁ గలుగకపోలేదు. వీరభద్రారెడ్డి మొదలగువారినిజయించి ఒడ్డెరాజులీప్రాంతమునాక్రమించినారనియు, వారే శ్రీనాథుని బాధలను పెట్టినవారనియు నాంధ్రులచరిత్రమునందున్నది. ఆకాలమున నీప్రాంతమును బరిపాలించిన యొడ్డెరాజులలో మొదటివాఁడు, కపిలేంద్రగజపతి. అతఁడీదేశము నాక్రమించినకాలము క్రీ. శ. ౧౪౫౦ ప్రాంతము. అప్పటికి శ్రీనాథుఁడు లేఁడు. బహుమనీ రాజుల సాహాయ్యమునుగొని యన్నదేవచోడుఁడు రెడ్డిరాజులను జయించినపిమ్మట నాతఁడెంతయోకాలము రాజ్యము సేయలేదు. ఆతనికిఁ బిమ్మట కపిలేంద్రగజపతివచ్చి జయించువఱకును, గృష్ణానదీతీరభూమి, బహమనీరాజుల పాలనమునందుండినట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఆకాలమున శ్రీనాథున కీయవస్థపట్టి యుండునని తలంపవచ్చును. కపిలేంద్రగజపతి శత్రుకంటకుఁడైనను, బ్రాహ్మణుల కనేకాగ్రహారముల నొసంగినవాఁడు. శ్రీనాథునివంటి పండితకవి కట్టిబాధలు కలుగఁజేయఁడని తలంపఁదగును. అయినను నాకాలమున బొడ్డుపల్లెయున్న దేశ మెవ్వరిపాలమున నుండెనను విషయమున నింకను బరిశోధనము జరుగవలసియున్నది.

గోదావరి, కృష్ణా, నెల్లూరుమండలములలో బొడ్డుపల్లెయను గ్రామము లేదు. [illegible]

"బొడ్డువానిపాలెము" అను గ్రామమున్నది. కాని యది కృష్ణానదీ తీరముకాదు. కర్నూలుమండలములోఁ గర్నూలు తాలూకాయందు "బొడ్డువానిపల్లె"యను గ్రామమున్నది. అందు "వాని" తీసివేసినచో నది శ్రీనాథుఁడు చెప్పిన బొడ్డుపల్లెయే యగును. కృష్ణానది, దానికి సమీపముననే యున్నది. అది శ్రీనాథునికాలమున బహమనీ రాజుల క్రింద నుండెనని చెప్పుటకుఁ దగినయాధారములున్నవి. ఆ కాలమున రెండవ అల్లాయుద్దీన్ కాని, లేదా అతనితండ్రి గాని యాప్రాంత మును బరిపాలించుచుండెను. ఆగ్రామము శ్రీశైలమునకుఁ బశ్చిమ మున దాదాపుగ నెనుబదిమైళ్ళ దూరములో నున్నది. శ్రీనాథుఁడు శ్రీశైలయాత్రకేఁగి శివరాత్రి మహాత్మ్యమును రచియించునప్పుడీ గ్రామమును గుత్తకుఁదీసికొని వ్యవసాయముచేసెనేమోయని తోఁచు చున్నది. ఇతఁడంతదూరముపోయి వ్యవసాయము చేసెనా? యని సంశయమును గల్గుచున్నది. కాని శ్రీనాథుని స్వభావమునుబట్టి యాతఁడంతటిపనిని జేసియుండునని తలంపవచ్చును. ఆకాలమునాఁ డేడువందలటంకములు పన్ను చెల్లెడు గ్రామము పెద్దదై యుండుననుటకు సందేహము లేదు. ఆగ్రామము కృష్ణానదికి నలువదిమైళ్ళదూరములో నున్నదనియు నదిదాదాపునాలుగు వేల యకరముల పరిమాణముగల "జేచిరాకు" గ్రామముగానుండెననియు కర్నూలుతాలూకాతహశ్శీలు దారుగారు వ్రాసియున్నారు. ఆకాలమున నేటిగట్టులు మొదలగు నభ్యంతరములు లేకపోవుటచే వఱదలంతదూరమువఱకుఁ బ్రవ హించుచున్నవని తలంపవచ్చును.

ఆకాలమున గ్రామములు గుత్తకిచ్చెడి యాచారముకలదు. పల్నాటిచరిత్రములో బ్రహ్మనాయఁడు మల్లదేవుఁడు మొదలగువారు శ్రీశైలమునకేఁగి యాసీమను బాలించుచుండిన భిక్షావలివారిదగ్గఱఁ గొన్నిగ్రామములు గుత్తకుఁ దీసికొనిరని వ్రాసియున్నది. కొండవీడు నివాసముగాఁ గలిగియున్నను నిటురాజమహేంద్రవరమునకును, నటు

రాచకొండకును, నటు శ్రీశైలమునకును సంచారముచేసిన శ్రీనాథున కాపై నెనిమిదియోజనములు వ్యవసాయముచేయుట కేఁగెనన్నచో నాశ్చర్య పడనక్కఱలేదు. "కిందూరంవ్యవసాయినాం"యనుసూక్తి యాతనిపట్ల వర్తించినది. ఎంతటిప్రజ్ఞావంతునకును దైవముతోడు పడనిచో శోభింపదుకదా!

ఇఁక రెండవపద్యమున నుదాహృతులైనవారెవ్వరో తెలిసి కొనవలసి యున్నది. వీరారెడ్డి కాశీఖండకృతిపతియగు వీరభద్రా రెడ్డియనుటకు సంశయములేదు. భాస్కరుఁడు కాటయవేమునియొద్ద మంత్రిగానున్న రాయని భాస్కరుఁడని నిశ్చయింపవచ్చును ఆతని చేత శ్రీనాథుఁడు బహుమతుల నంది యుండును. విస్సనమంత్రి యెవ్వరో తెలియదు. ముప్పదియిద్దఱు మంత్రులలో నీతఁడొకఁడు.

మైలారరెడ్డి ముమ్మడిరెడ్డి యొక్క కుమారుఁడు. ఇతనితల్లి ముంబాంబ; తాత పోతారెడ్డి; సూరారెడ్డిముత్తాత. ఇతఁడును తండ్రి యును పహిండిపాడు ప్రభువులైనట్లు శా. శ. ౧౩౪౬ సంవత్సరపు శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. (నె. శా. సం. పుట ౧౦౮౯) ఇది నెల్లూరుమండలమునఁ గందుకూరు తాలూకాలోనున్నది. ఇతఁడు పెదకోమటి వేమారెడ్డికి సామంతుఁడుగానుండి యాతనియనంతర మునఁ గొండవీటిరెడ్డి రాజ్యమును స్వాధీనముచేసికొనుటలోఁ బ్రౌఢ దేవరాయలకు సాహాయ్యము చేసియుండును. ఈతనికోర్కెపైనిగుండ్ల కమ్మ నదీతీరమందున్న పోలవరము తక్కెళ్ళపాడు అనుగ్రామము లను శా. శ. ౧౩౫౧ కీలక సంవత్సరమున మహాశివరాత్రినాఁడు దేవరాయలు బ్రాహ్మణులకు దానముచేసి శాసనము వ్రాయించెను. (నె. శా. సం. ౧౪౯ పుట) ఆశాసనము నందే మైలారరెడ్డి దేవరా యలకు యుద్ధములలోఁ జేసినసాహాయ్యము వర్ణితమైనది. ఈమైలార రెడ్డి యాదేవరాయలచేతఁ జెదలువాడ శ్రీరఘురామునకొకగ్రామము నిప్పించెను.

కొండవీటి సంస్థానపు ప్రాపకము పోయినపిమ్మటఁ దానుద్రవ్యార్జనము కొఱకు దేశాటనము చేయనెంచి కొండవీటియందున్న తనకుటుంబమునకు దినవెచ్చము నడచుటకై శ్రీనాథుఁడీ మైలారరెడ్డి నాశ్రయించి యుండును. మైలారరెడ్డి యీదినవెచ్చమును శ్రీనాథునకుఁ దనజీవితాంతమువఱకును నిచ్చియుండును. మైలారరెడ్డి వైష్ణవ మతాభిమాని. శ్రీనాథుఁడు రచియించెనవియనుకొనుచున్న "నందనందనచరిత్రము" నీతనికంకితము చేసెనేమో! నిరోష్ఠ్యమేమో! తెలియదు.

పైనఁజెప్పిన పద్యములోని తెనుంగురాయఁడు సాంపరాయని కుమారుఁడు. ఇతఁడు కస్తూరిని దానము సేయుటలోఁ బ్రఖ్యాతిని గాంచినట్లున్నది. శ్రీనాథుఁడు రచించెనని చెప్పఁబడుచున్న యీక్రింది చాటుధారవలన నీవిషయము తెలియుచున్నది.

శా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయురా! సుకవిరాట్బృందారక శ్రేణికిన్
(స్వామికిన్)
దక్షారామ చళుక్యభీమవర గంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభి కుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

ఈక్రిందిపద్యమును గూడ శ్రీనాథుఁడే తెలుఁగురాయలపై రచించెనని చెప్పుదురు.

శా. ధాటీఘోటఖురట్టఘట్టనమిళద్ధాత్రీమిష కళ్యాణఘుం
టాటంకార విలుంఠలుఠిత మహోన్మత్తాహితక్షోణిభృ
త్కోటీరాంకితకుంభిసీధర సముత్కూటాటవీఝాట : క
ర్ణాటాంధ్రాధిప! సాంపరాయని తెలుంగా! నీకుదీర్ఘాయువౌ.

సాంపరాయఁడను నాతఁడు శత్రువులచే రాజ్యము గోల్పోవఁగా జైమినీ భారతకృతిపతి యగు సాళువ నరసింహరాజు వంశ

ములోని పూర్వుఁడగు "సాళ్వమంగు" అను పరాక్రమవంతుఁడు మఱల సంపాదించి యాతనికిచ్చి సాంపరాయ ప్రతిష్ఠాపనాచార్య బిరుదమునువహించెనని పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన్న యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

సీ. దుర్గములో దక్షిణసురతాను నెదిరించి
　　కొనివచ్చి సాంపరాయునికి నిచ్చి
సామ్రాజ్యమున నిల్పి సాంపరాయస్థాప
　　నాచార్యబిరుద విఖ్యాతిఁ గాంచె

*　　*　　*

సాహసంబున నుహ్వాంగు సాళ్వమంగు.

సాంపరాయ నామధారులగు నీయిరువురు నొకవ్యక్తియేయని శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగా రాంధ్రకవుల చరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. శ్రీరామయ్యపంతులుగారును, శ్రీలక్ష్మణరావు పంతులుగారునుగూడ నట్లే యభిప్రాయపడిరి. కాని యదివాస్తవము కాదు. వీరిరువురును భిన్నులు. సాళువమంగుచే రాజ్యమునుబడసిన సాంపరాయలు ఉత్తరార్కాడు మండలములోని కాంచీపురప్రాంత రాజ్య పరిపాలకుఁడు. శంబువరాయ సంతతిలోనివాఁడు. ఆవంశమువారి కందఱకు శంబువరాయలని వారినామాంతమునఁ జేర్చుచుందురు. తిక్కనసోమయాజి నిర్వచనోత్తర రామాయణమునఁ జోడతిక్కరాజును వర్ణించుపట్టున

"శంభురాజాది పరిశస్తారి మండలి
　　కముఁ జెర్చి యేలఁడె కంచిపురము."

అని చెప్పిన శంభురాజీవంశములోనివాఁడే. సాళ్వమంగరాజు వనుగ్రహమును సంపాదించిన సాంపరాయలుకూడ నీవంశములోనివాఁడే. (శంబు, సాంపశబ్దము లేకార్థబోధకములు.) ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౩౫౦ ప్రాంతమువాఁడు. ఇతనికిఁ దెలుఁగురాయఁడను కుమారుఁడు లేఁడు.

సింహాచలమునందు తెలుఁగురాయని శాసనమొకటి యున్నది. "స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౫౦ అగునేఁటి ప్లవ సంవత్సర ఫాల్గుణ కృష్ణ ౭ గురువారానను కన్నడదేశమంద్రుల సంబురాయుని కొడుకు తెలుంగురాయండు తనకు అభీష్టార్థసిద్ధిగాను శ్రీరంగనాథునికి నిత్యమును సన్నిధిని వెలుంగను అఖండదీపాలు రెండుసమర్పించెను"

శ్రీపంతులుగారీశాసనము నుదాహరించుచు నీతఁడు కాంచీపురపు శంబువరాయలకొడుకనిరి. కాని యది పొరపాటు. ఇతని శాసనము క్రీ. శ. ౧౪౨౮ నాఁటిది తండ్రికొడుకుల నడుమ నెనుబది సంవత్సరముల వ్యవధియుండుట అసంభవము. కాంచీపురము కన్నడ దేశములోనిదికాదు.' అచ్చటిభాష యరవము. కావున నాశంబువ రాయలీతఁడుకాడు.

శ్రీనాథునకుఁ గస్తూరినిచ్చిన తెలుంగురాయలు, నెల్లూరు మండలములోని పొదిలితాలూకాను, దానిని జేరియున్న కర్నూలు మండలములోని ప్రదేశమును బరిపాలించిన యొకసంస్థానాధిపతి. ఇతని పరిపాలనలోని దేశమునందు గర్ణాటకమును నాంధ్రమునుగూడ నుండెను. అందుచేతనే సింహాచల శాసనమునఁ గన్నడదేశమను టయు శ్రీనాథుని చాటువులోఁ "గర్ణాటాంధ్రాధిప!" యని సంబోధించుటయు వచ్చినవి.

పొదిలితాలూకా కూచిపూఁడిలో శంబువరాయల శాసనమొకటి యున్నది. "స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౪౮ అగు నేఁటి పరాభవ సంవత్సర చైత్ర శు ౧ ఆ. స్వస్తిశ్రీ మన్మహామండలేశ్వర మేదినీమీసరగండ కఠారి సాళువశంబురాయ దేవమహారాజు తమ తండ్రి రాయవిభాళ దేవమహారాజుకుం బుణ్యముగాను ఆంధ్రరామ లింగ దేవరలకు గట్టించెను" (నె. శా. సం. పుట ౧౧౪౪).

పొదిలితాలూకా తిప్పలదేవిపల్లి గ్రామములోఁ దెలుఁగురాయని రెండవసోదరుఁడైన పెదరాయవిభాళుని కుమార్తె తిప్పలిదేవి

చెఱువును ద్రవ్వించి శా. శ. ౧౩౬౦ వ సంవత్సరములో వ్రాయించిన శాసన మొకటికలదు. (నె. శా. సం. పుట ౧౨౦౫)

బాపట్లతాలూకా సంతరావూరునందు శా. శ. ౧౩౫౦ లో తెలుఁగురాయని శాసన మింకొకటియున్నది. శ్రీనాథునకుఁ గస్తూరి నొసంగినది పైనఁజెప్పిన తెలుఁగురాయఁడేగాని యన్యుఁడుకాఁడు. ఈతనితండ్రి కూచిపూఁడి శాసనకర్తయగు కంబువరాయఁడే కాని, కాంచీపురపు కంబువరాయలు కాఁడు

నూతలపాడు గ్రామమునఁ దెలుఁగురాయల శాసనమింకొకటి యున్నది. అది శా. శ. ౧౩౬౪వ సంవత్సరమునాటిది. అతఁడా సంవత్సరముననో మరుచటిసంవత్సరముననో చనిపోయెనని, యాతనికి సుకృతముకొఱకని చెన్నయ్యయను నాతఁడు శా. శ. ౧౩౬౬ రక్తాక్షి సంవత్సర పుష్య బ ౨ ఆదివారమునాఁడు వ్రాయించిన సంతరావూరు శాసనమువలనఁ (A R. 473 of 1915) దెలియుచున్నది. దీసనిబట్టి శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౪౪ వఱకు జీవించి యుండునని స్పష్టమగుచున్నది. నూతులపాడునందే కంబువరాయల మనుమఁడును తెలుఁగురాయల కుమారుఁడునగు తిరుమలరాయల శాసనములు మూఁడు గన్పట్టుచున్నవి. (A. R. 754, 756, 759 of 1922). అవి శా. శ. ౧౪౬౪ సంవత్సరమునాఁటివి. ఆతిరుమలరాయలతండ్రి యీ తెలుఁగురాయలు కాఁడు. తండ్రికొడుకులనడుమ ౧౦౦ సంవత్సరముల యంతరముండదు. ఇతఁడాతనికిఁ బ్రపౌత్రుఁడై యుండును. శ్రీనాథుఁ డెచట చనిపోయెనో తెలియదు పై రెండుపద్యములు నేక కాలమున రచించెనని చెప్పలేము. బొడ్డుపల్లె కీయవలసిన పన్ను చెల్లించెనో లేక యాఋణమును దీర్పకుండఁగనే స్వర్గమున కేఁగెనో తెలియదు.

శ్రీనాథుఁ డంతటి హైన్యస్థితిలోనున్నను, నాతనిహృదయమున దైన్యమావరింపలేదు. ఆతఁడు దైన్యమనునది యెఱుఁగనే యెఱు

గఁడు. చనిపోవునప్పుడుకూడ "దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి" అని చెప్పి, తనహృదయ గాంభీర్యమును వీడలేదు.

ఈకవివతంసుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౪౫ ప్రాంతమున స్వర్గము నలంకరించెనని నాయభిప్రాయము. శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రిలుగారు శ్రీనాథుఁడు ౧౪౭౫ వఱకు నుండెననినాసిరి. కాని యందులకాధారములు నాకులభింపలేదు. ఆమహాకవి యప్పటివఱకు జీవించియుండినచో నాతనివాణి యంతకాల మూరక యుండదు. అట్టినిదర్శనము లేవియు లేవు. శ్రీనాథునిజననము ౧౪౬౦-౬౫ ప్రాంతమని కొందఱును ౧౩౮౦ ప్రాంతమనికొందఱు ననుచున్నారు. ఆతఁడు ౧౪౭౫ వఱకు జీవించియున్నచో, మొదటివారి ననుసరించి ౧౧౫ ఏండ్లును రెండవవారి ననుసరించి ౯౫ సంవత్సరములును శ్రీనాథుఁడు జీవించినట్లు తేలుచున్నది. ఇవి రెండునుగూడ నసంభవములే. ఇమ్మహాకవి ౬౦-౬౫ సంవత్సరములు జీవించి, కీర్తిశాయుఁ డయ్యెనని నాయుద్దేశము.

పైపద్యములోని "బోగడదండ" ను గూర్చి పలువురు పలు విధములుగా నర్థము చెప్పియున్నారు. తుదకు "ముండ్లవలె గుచ్చుకొనుచు, నినుముతో పుష్పములవలెఁ జేయబడిన గొలుసువంటి" దని నిర్ధారణము చేసియున్నారు. కారాగారమునందున్న ఖయిదీలు తమపైయధికారుల యాజ్ఞల, నుల్లంఘించినచో, మెడలో బరువుగల యినుపగొలుసులను వేయుపద్ధతి యీకాలమునఁ గూడఁ గలదుగదా! ఇంతకంటె నెక్కువ బాధాకరముగా నుండు శిక్షాయుధమని బోగడదండ కర్థము. ఎండలో నిలువఁబెట్టి పాదములకు, చేతులకు సంకెలలు వేసి భుజముపై నినుపగుండు పెట్టి మెడలో నీ బోగడదండను వైచి శ్రీనాథుని బాధపెట్టిరఁట! ఎంతవిచారకరమైనవిషయము! మొదటి పంట వరదచేపోయినది. రెండవపంటకు, నువ్వులు, పెసలుచల్లించి

నాఁడు కాంభోజులను పాపము శ్రీనాథుఁడు! వానిని బిలబిలాక్షులు తినిపోయెనఁట! బిలబిలాక్షులనఁగా నేవియో తెలియలేదు. ఆకాలమున గహనాంతములయందుకదా వ్యవసాయముండుట. వన్యమృగములు వచ్చి తినివేసెనేమో! లేదా ఆమొలకలు పుట్టుచుండఁగనే మిడుతలు మొదలయినవి కొట్టివేయుచుండును కావున బిలబిలాక్షులనఁగా మిడుత జాతిలో చేరినవో అయియుండును.

—: శ్రీ నాథుని కుటుంబము :—

శ్రీనాథునకుఁ బుత్రసంతతి యున్నట్లు కన్పట్టదు కుమార్తెయు దౌహిత్రులు కలరని, శ్రీప్రభాకరశాస్త్రులుగారు శృంగార శ్రీనాథము న వ్రాసినదానినిబట్టి తెలియుచున్నది.

“శ్రీవంగూరి సుబ్బారావుపంతులుగారు శ్రీరామాభిషేక మను గ్రంథ మొకటి తమదగ్గఱఁ గలదని దానినుండి కొన్నిపద్యములను నాకొసఁగినారు. ఆశ్రీరామాభిషేక గ్రంథకర్త యిప్పటికి నూఱేండ్ల క్రిందటివాఁ డగునేమో! ఆపద్యములు మిక్కిలి దుష్టములుగా నున్నను శ్రీనాథకవీశ్వరుని కుటుంబవిషయమును నెఱిఁగించుచున్నవి. ఆపద్యముల సారమిది:—కొండవీడు వాస్తవ్యుఁ డగునాత్రేయగోత్రజున కొకనికి శ్రీనాథుఁడు కూఁతు నొసఁగెను. వారికిఁ బుత్త్రిసంతతి కలదు. శ్రీనాథుఁ డాదౌహిత్రుల నింట నుంచుకొని పెంచెను. ఆకారణమునఁ దత్సంతతికి శ్రీనాథుని వారని యింటిపేరువచ్చెను. వారి వంశపరంపరలు మిక్కిలి పెంపొందెను. ఆపరంపరలలో మాధవ మంత్రి యనువాఁడు ప్రఖ్యాతుఁడయ్యెను. అతనికయిదవ తరము వాఁడు శ్రీరామాభిషేక గ్రంథకర్త. ఆపద్యము లివి.

ఉ. ఆమునినాథు వంశకలశాంబుధిపూర్ణసుధాకరుల్ గుణ
స్తోములు సత్యసంధు లతిశోభితచిత్తు లుదారులున్ మహో
ద్దాములు పుట్టిరందు నొకధన్యుని వంశములోన నొక్కఁడున్
బ్రేమతోఁ గొండవీట నరిభీమణుఁడై తనరారుచుండియున్.

శా. పాథోరాశిగభీరుఁ డుజ్జ్వలకళాపారీణుఁ డైనట్టి శ్రీ
నాథుం దన్నకవీశ్వరోత్తముసుతన్ సందంబుగాఁ బెండ్లియై
సాధుస్తోత్రగుణైన సూనులను భాస్వత్తేజులం గాంచె భూ
నాథుల్ మెచ్చఁ బ్రపంచశాలులను సన్మార్గక్రియాలోలుతన్.

క. వారలమాతామహుఁ డతి
కూరిమితో నింట నుంచుకొని పెంచుటచే
నారూఢిగ శ్రీనాథుని
వారైన త్రిల్లి రొగిని వసుధాస్థలిలోన్.

క. వారలవంశపరంపర
లారూఢిగ విస్తరించె నతివిభవమునన్
వారిలొ మాధవమంత్రియు
ధారుణిలోఁ బొగడు గనియె ధన్యత మెఱయన్."

రామాభిషేకము నాకు లభింపకపోవుటచే నీవిషయమున నిఁక నేమియు వ్రాయఁజాలను.

శ్రీనాథకవి చారిత్రమున వ్రాయవలసిన విషయము లింక ననేకములున్నవి. అయిన నిది యిదివఱకే యతివిస్తరమైనందున నింతతో నీతనిచరిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

—: అనపర్తి శాసనము :—

శ్రీనాథునిచారిత్రమును బూర్తిచేసినపిమ్మట నేను రెడ్డిసంచికలోఁ బ్రకటితమైన "అనపర్తి" శాసనమును జూచుట తటస్థించినది. అందు రెండు మూఁడు ముఖ్యాంశములున్నందున వానినీక్రిందబొందుపఱుచుచున్నాఁడను. ఈగ్రామము గోదావరిమండలమున రామచంద్రపురము తాలూకాలోనున్నది. దానకాలము శా. శ. ౧౩౧౭ వైశాఖ శుక్లసప్తమి (క్రీ శ. ౧౩౯౦) ఈశాసనమువలనఁదెలియు విషయములు.

౧. అనపోతారెడ్డికుమారుఁడైన కుమారగిరిరెడ్డికి వీరఅనపోతారెడ్డి అను కుమారుఁడు కలఁడు. అతనిని తనతొడలమీఁదఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని కుమారగిరి ద్రాక్షారామమునందులాపురుషదానము గావించెను.

౨. కుమారగిరిరెడ్డి, తనకుమారునకుఁ గొంతరాజ్యమును సంపాదింపవలయునను నుద్దేశముతోఁ దనబావమఱఁదియు, సమర్థుఁడు నగు కాటయవేమునకుఁ దూర్పుదిశనున్న రాజులను, సింహాచలమున కావలనున్న రాజులనుజయించి, యారాజ్యమును దనరాజ్యములోఁ గలిపివేయవలయుననియాజ్ఞాపింప నాతఁడు ప్రచండసైన్యముతో రాజమహేంద్రవరమునకువచ్చి అచ్చట శుకబ్రహ్మచే స్థాపితుఁడైన గోపాలస్వామిని దర్శించి, తనజైత్రయాత్రయందు జయము నొసంగుమని ప్రార్థించి, తూర్పుదిశనున్న రాజులను, ఉత్తరమున వింధ్యాద్రి దక్షిణమున సింహాద్రిమధ్యనున్న దేశములను జయించెను. కటకము రాజధానిగాఁగల గజపతి (నాల్గవ వీరనరసింహదేవుఁడు) యొద్దకప్పమును గైకొని, మదపుటేనుగులను, గుఱ్ఱములను, నమూల్యరత్నాభరణాదులను గ్రహించి, తెచ్చి కుమారగిరిరెడ్డికి సమర్పించెను. కుమారగిరి చాలసంతసించి తనబావమఱఁదిని మిగుల గౌరవించి క్రొత్తగా సంపాదించినరాజ్యమునకుఁ దనకుమారుఁడైన వీరాన్నపోతారెడ్డిని రాజప్రతినిధిగ నియమించి యతనికిఁ దోడుగఁ గాటయవేముని రాజమహేంద్రవరమున నుండున ట్లేర్పాటు గావించెను.

3 రాజమహేంద్రవరము నందలిగోపాలస్వామి యనుగ్రహమునఁ దనకీవిజయము సంప్రాప్తమైనదనితలంచి తనయేలికయగు వీరాన్నపోతారెడ్డితోఁ జెప్పి యాస్వామికి అనపర్తియనుగ్రామమునిప్పించి కాటయవేముఁ డీశాసనమును వ్రాయించెను. శాసనకావ్యకర్త మనుమదుర్గమనుఘుఁడును. పిన్నయార్యుని కొడుకు నగు అన్నయ

కవి. ఈశాసనకర్త వీరాన్నపోతారెడ్డియే యైనను నిందుఁ గొమరగిరియే వ్రాలు చేసియుండెను.

ఈశాసనమువలన క్రీ. శ. ౧౩౯౦ నాఁటికి కొమరగిరిరెడ్డి కొడుకు అనపోతారెడ్డి జీవించియున్నట్లు తెలియుచున్నది అతని జీవితకాలములో నాతనికి సాహాయ్యముగఁ గాటయవేమారెడ్డి రాజమహేంద్రవరమున నుండెను. కుమారాన్నపోతారెడ్డి ౧౩౯౦-౧౪౦౩ నడుమఁ జనిపోయి యుండును. అతనియనంతరమునఁ గాటయవేమునకు రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును కుమారగిరిరెడ్డి యిచ్చియుండును. దీనినిబట్టి కుమారగిరిరెడ్డి తనసోదరి కారాజ్యము నరణముగా నిచ్చియుండ లేదని స్పష్టమగుచున్నది. అనితల్లి కలునచేటు శాసనవిషయముల నీయనపర్తి శాసనము బలపఱుచుచున్నది క్రీ శ. ౧౩౯౦కి, ఇంచుకపూర్వమే కాటయవేముఁడు కళింగాదిరాజ్యములను జయించెననుటకూడ నిశ్చయము. రాజమహేంద్రవరమును దత్ప్రాంతప్రదేశములును నదివఱకే, కొమరగిరిరెడ్డి పరిపాలనములో నున్నవని యంగీకరించినను, అంతకుపూర్వ మా ప్రదేశమును గాటయవేమున కిచ్చియున్నట్లు తలంపరాదు. అట్లిచ్చియున్నచో వీరాన్నపోతారెడ్డిని రాజమహేంద్రవరమున రాజప్రతినిధిగ నియమించుట జరిగియుండదు. వీరాన్నపోతారెడ్డి స్వాభావికముగఁ గాలధర్మము నొందెనో యే యుద్ధములోనైన నిహతుఁ డయ్యెనో తెలియదు. అతనికిఁ బరిణయమయ్యెనో లేదో తెలియదు. కుమారగిరిసోదరీనామ మనపర్తి శాసనమువలనఁ గూడఁ దెలియ లేదు.

—: అలభ్యములైన శ్రీనాథునికృతులు :—

శ్రీనాథునికృతులలో నిప్పుడు మనకు దొరకుచున్నవానినిం గూర్చి పైనవ్రాసియుంటిని. ఇఁక లభ్యముకాని కృతులాఱుకలవు. ౧ మరుత్తరాట్చరిత్ర. ౨ పండితారాధ్యచరిత్రము. ౩ శాలివాహనసప్తశతి. ౪ నందనందనచరిత్రము. ౫ మానసోల్లాసము ౬ ధనంజయ

విజయము. ఇందుఁ బండితారాధ్యచరిత్రమును మామిడిపెగ్గడయ్యకును, ధనంజయవిజయమును గన్నభూపాలునకును గృతియిచ్చినట్లు గ్రంథస్థనిదర్శనము లుండుటచే వానినిగూర్చి పైన వ్రాసియుంటిని. మరుత్తరాట్చరిత్రమును శాలివాహనసప్తశతిని దాను రచియించితినని శ్రీనాథుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. కాని వాని కృతిపతులెవ్వరో చెప్పలేదు. వీనినిగూడ మామిడి పెగడయ్యకే కృతి యిచ్చెనేమో చెప్పలేము.

మరుత్తుఁడను రాజుచరిత్ర భారతాశ్వమేధపర్వమునను, మార్కండేయ పురాణమునను గలదు. ఐతరేయ బ్రాహ్మణమునను గలదఁట! ఈ రాజనేక యజ్ఞములను గావించుచుండనందులకు సహింపలేక దేవేంద్రుఁ డాతని జన్నమునకు విఘ్న మొనర్ప యత్నించుచు బృహస్పతిని మరుత్తునియజ్ఞమునందుపద్రష్టగా నుండవలదని యాజ్ఞాపించెను. ఇంద్రునకును బృహస్పతికిని భయపడి మఱియెవ్వరును మరుత్తుని యజ్ఞమును జేయించుట కంగీకరింపరైరి. నారదుఁ డారాజు కడకువచ్చి "బృహస్పతిచే నవమానితుఁడై యాతనిసోదరుఁడు సంవర్తుఁడనువాఁడు తపము గావించుచున్నాఁడనియు, నాతఁ డున్మత్తుని వలెఁ దిరుగుచుండుననియు నాతనిని బ్రతిమాలి యంగీకరింపఁ జేసిన నాతఁడు జయప్రదముగ నీయధ్వరమును గొనసాగించుననియుఁ" జెప్పెను. మరుత్తుఁ డట్లే యొనర్చి సంవర్తునిచే యజ్ఞమును గొనసాగించెను. ఇది మరుత్తుఁడను రాజుకథయందలి ప్రధానాంశము. శ్రీనాథుఁ డీకథనే విస్తరించి యీగ్రంథమునురచించియుండును. శ్రీనాథుని బాల్యరచనములు లభింపకపోవుట ఆంధ్రలోకమునకు విచారకరమైన విషయము.

శాలివాహనసప్తశతి యనుగ్రంథమును నూత్నయౌవనమున రచియించితినని శ్రీనాథుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. సాతవాహనుఁ డను నాంధ్రరాజు ఏడువందల యార్యావృత్తములు గలయొక శృంగార గ్రంథమును ప్రాకృతభాషలో రచియించెను. సాతవాహనుఁడు

హాలుఁడని శాలివాహనుఁడని నామాంతరము లున్నవని యందురు. సాతవాహన శాలివాహనులు భిన్నులని కొందఱిమతము. పద్యములో "శాలి" అనియేయున్నది కానిదానిని "సాత" అనిదిద్దిన దిద్దవచ్చును. ఈవిషయమైనచర్చ యిట నప్రస్తుతము. ఇది యొక కథతోఁ గూడిన కావ్యము కాదు. నాయికానాయకుల హావభావలీలావిలాసాదులు శ్లోకమున కొకవిధముగా నిందువర్ణితములైనవి. ఏశ్లోకమున కాశ్లోకమే యొకకథ యనుకొనవచ్చును. ఇం దనుస్యూతమైన యొకకథ లేదు. ఈగ్రంథమిప్పుడెచ్చటను కనుపట్టుట లేదు. లక్షణగ్రంథమునం దుదాహృతమైన యీ క్రిందిపద్య మొక్కటియే యిప్పుడు లభించుచున్నది.

ఉ. వారణసేయఁ దావకొనవా? నవవారిజమందుఁ దేటి కొ
వ్వారుచునుంట నీవెఱుఁగవా? ప్రియ! హా! తెఱగంటి కంటికె
వ్వారికిఁ గెంపురాదె? తగవా మగవారలదూఱ! నీవిభుం
డారసి నీనిజం బెఱుగునంతకు నంతకు నోర్వు! నెచ్చెలీ!

ప్రాకృతసప్తశతియందలి ప్రశస్తములైన నూఱుశ్లోకములకుఁ బెదకోమటి వేమారెడ్డి వ్యాఖ్యరచియించెనఁట!

శ్రీనాథుఁడు నందనందన చరిత్రము, మానసోల్లాసము అను గ్రంథములను రచియించెనని వాడుక కలదు. కాని గ్రంథస్థ నిదర్శనములు నాకులభింపలేదు. నందనందనచరితమున శ్రీకృష్ణునికథలు వర్ణితములై యుండుననుమాట స్పష్టము. శైవుఁ డగునీతఁడు కృష్ణకథను రచించియుండునా? యని కొందఱు ప్రశ్నించుచున్నారు. పల్నాటి వీరచరిత్రమును చెన్నకేశవునికిఁ గృతియిచ్చిన ట్లంగీకరించితి మేని, నందనందనచరిత్రమును రచియించెననియు నంగీకరింపవచ్చును. వైష్ణవమతాభిమాని యైన మైలారరెడ్డిచే దినవెచ్చమును గైకొనిన శ్రీనాథుఁడు నందనందనచరిత్రమును రచించినాఁడనుటలోఁ దప్పులేదు. ఇంతకును నాగ్రంథము లభింపనప్పుడు విశేషచర్చతోఁ బనిలేదు.

మానసోల్లాసము నీతఁడు రచించెనో లేదో అందలివిషయ మేదియో తెలియదు. భూలోకమల్ల బిరుదాంచితుఁ డగు సర్వజ్ఞసోమేశ్వరుడను పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తి అభిలషితార్థచింతామణి యను నామాంతరముగల మానసోల్లాస మను సంస్కృత గ్రంథమును రచియించెనందురు. శ్రీనాథుఁడు దీని నాంధ్రీకరించె నేమో!

—:o:—

64. వినుకొండ వల్లభరాయలు

ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయన సూత్రుఁడు; కామకాయనస విశ్వామిత్రగోత్రుఁడు; త్రిపురాంతకచందమాంబలకుఁ బుత్రుఁడు. ఇతనితండ్రి ఋగ్వేదమును సాంతముగాఁ బఠించిన వేదవిదుఁడు. భైరవ మంత్రోపాసకుఁడు.

ఈకవి దాదాపుమూడువందలగద్యపద్యములుగల క్రీడాభిరామ మను వీధినాటకమును రచియించెను. ఇందుఁ దననుగూర్చి కవియిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.

సీ. మూఁడు గ్రామగ్రాసములతోడఁ గూడంగ
మోపూరు పాలించె ముల్కినాఁట
నాశ్వలాయనశాఖయందు ఋగ్వేదంబు
కరతలామలకంబుగాఁ బఠించెఁ
బ్రత్యక్ష మొనరించి భైరవస్వామిచే
సిద్ధసారస్వతశ్రీ వరించెఁ
గామకాయనస విశ్వామిత్రగోత్రంబు
వంశగోత్రంబుగా వార్తకెక్కె

సెవ్వఁ డా త్రిపురాంతకాధీశ్వరునకు
రాయనవరత్న భండారరక్షకునకుఁ
బ్రియతనూజుండు చంద్రమాంబికకు సుతుండు
మనుజమాత్రుండె వల్లభామాత్యవరుఁడు. ౨౨

ఈపద్యమందలి విశేషణములన్నియు వల్లభామాత్యుని తండ్రి యైన తిప్పనకు వర్తించును. ఈవిశేషణములు వల్లభరాయలకు వర్తించునని కొందఱభిప్రాయపడిరి. కాని నాకట్లుతోచుటలేదు. ఆ తిప్పన (త్రిపురాంతకుఁడు.) రాయలయొక్క రత్నభాండారరక్షకుఁ డైనట్లు పైపద్యములో నున్నది. ఆరాయ లెవ్వరో యందు లేదు కానియతఁడు హరిహరరాయ లైనట్లును, తిప్పనతండ్రి మల్లికారునుఁ డైనట్లును, ఈతిప్పన వినుకొండదుర్గమునకు మహాప్రధాని యైనట్లును, ఈక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

సీ. సత్యవ్రతాచార సత్కీర్తిగరిమలఁ
జంద్రుతోడను హరిశ్చంద్రుతోడ
నభిమానవిస్ఫూర్తి నైశ్వర్యమహిమల
రారాజుతోడ రేరాజుతోడ
సౌభాగ్యవైభవ జ్ఞానసంపన్నత
మారుతోడ సనత్కుమారుతోడ
లాలిత్యనిరుపమశ్లాఘావిభూతుల
భద్రుతోడను రామభద్రుతోడ
సాటి యనఁ దగు ధారుణీపాలసభల
వీరహరిహరరాయ పృథ్వీకళత్ర
రత్నభండారసాధికారప్రగల్భు
మల్లికార్జును త్రిపురారిమంత్రివరుని ౧౭

ఉ. గంధవతీప్రతీరపురఘస్మరపాదబిసప్రసూనపు
ష్పంధయచక్రవర్తి శుభితపరంతదుర ఘన్నా స్థానగా

ద్గంధగజంబు తిప్పన యఖండితధీనిధి కాంచెఁ బుత్రులన్
బాంధవకల్పవృక్షముల బైచన వల్లభ తిప్ప మంత్రులన్. ౨౦
(శ్రీపర్వత మనఁగా వినుకొండ)

కవికిఁ దాతకుఁ దాత యైన చంద్రామాత్యుఁడు కర్ణాటక దేశపురాజగు పెద్దబుక్కరాయలయొద్ద మంత్రిగానున్న ట్లీక్రింది పద్యములవలన నెఱుఁగ నగుచున్నది

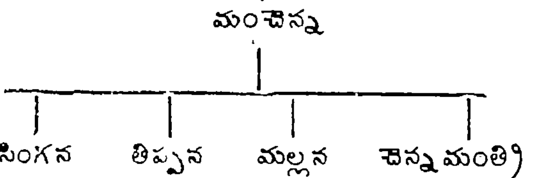
శా. ఆమంత్రీశ్వరుకూర్మినందనుఁడు చంద్రామాత్యుఁ డంభోజభూ
భామారత్నపయోధరద్వయ తటప్రాలంబనైపథ్య ము
క్తామాణిక్యనిభాభిరూప్యపదవాక్యప్రౌఢసాహిత్య వి
ద్యామాహాత్మ్య విలాసముద్రిత విద్వన్మానసుం డిద్ధరన్. ౮

శా. కర్ణాటక్షితినాథుఁ డైన పెదబుక్కక్ష్మాపదేవేంద్రున
భ్యర్ణామాత్యుని దానఖేచరునిఁ జంద్రాధీశు బంధుప్రియున్
వర్ణించున్ గవికోటి శంకరజటావాటీతటాంతర్నదత్
స్వర్ణద్యంబుతరంగరింగణల సత్సాహిత్యసౌహిత్యయై. ౫

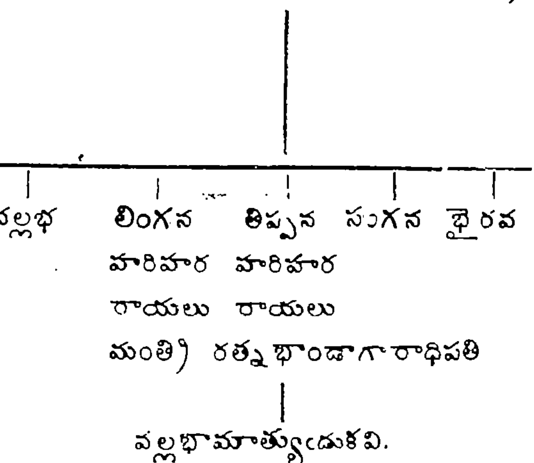
కవికిఁ బెదతండ్రి యైనలింగనమంత్రికూడ హరిహరరాయల యొద్ద మంత్రిగానున్న ట్లీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

మ. కనకాద్రి ప్రతిమానధైర్యనిధి లింగక్ష్మాప మంత్రీంద్రుతో
ననతారాతి నృపాలమంత్రిజనతాహంకార తారాహిమా
ర్కునితో రూపరవీంద్రుతో హరిహరక్షోణీంద్రసామ్రాజ్యవ
ర్ధనుతో సాటి సమాన మీఁడు గలరా రాజన్యసైన్యాధిపుల్. ౧౮

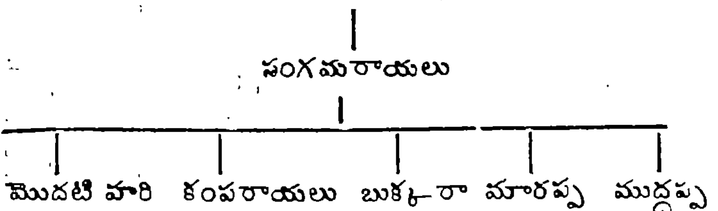
చంద్రామాత్యుని మంత్రిగాఁ జేపట్టినబుక్కరాయలు సంగమ రాయలమూఁడవకుమారుఁ డైనబుక్కరాయలనియు, లింగనమంత్రిని జేపట్టినహరిహరరాయలు మొదటిహరిహరరాయలనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయము. బుక్కరాయలు సంగమరాయని తండ్రి బుక్కరాయ లనియు హరిహరరాయలు రెండవ హరిహరరాయలనియు నాయుద్దేశము. ఈవిభేదము సులభముగాఁ దెలియుటకై రెండువంశవృక్షముల నీక్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను. ఈవిమర్శనము కవికాలనిర్ణయమున కవసరమగుచున్నది. పెదబుక్కరాయలనఁగా మొదటి బుక్కరాయల కగ్రజుఁడైన హరిహరరాయలే యనువాదముకూడఁ గలదు.

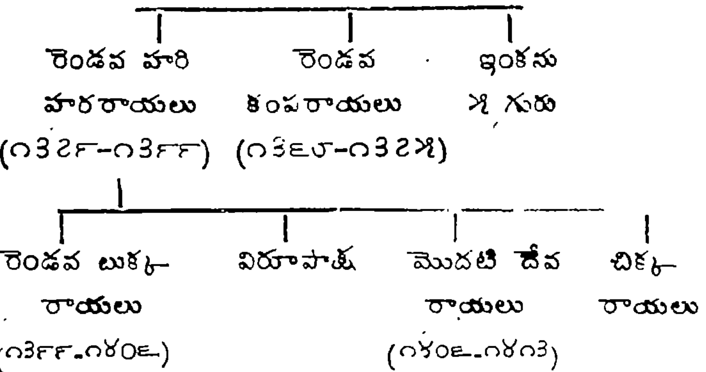
వినుకొండ వారి వంశము.
చందామాత్యుఁడు
మంచెన్న

సింగన
తిప్పన
మల్లన
చెన్నమంత్రి
వల్లభ
లింగన హరిహర రాయలు మంత్రి
తిప్పన హరిహర రాయలు రత్నభాండాగారాధిపతి
సంగన
భైరవ
వల్లభామాత్యుఁడుకవి.

సంగమవంశము.
బుక్కరాయలు.
సంగమరాయలు
మొదటి హరి హరరాయలు ౧౩౩౬_౧౩౪౪
కంపరాయలు

బుక్కరాయలు (మొదటి) ౧౩౪౩_౧౩౭౯
మారప్ప
ముద్దప్ప
రెండవ హరిహరరాయలు (౧౩౭౯-౧౩౯౯)
రెండవ కంపరాయలు (౧౩౬౮-౧౩౭౪)
ఇంకను ౫ గురు
రెండవ బుక్కరాయలు (౧౩౯౯_౧౪౦౬)
విరూపాక్షు
మొదటి దేవరాయలు (౧౪౦౬_౧౪౧౩)
చిక్కరాయలు

ఈవంశవృత్తమునుబట్టి చంద్రామాత్యుని మంత్రిగాఁ జేకొనినవాఁడు సంగమరాయుల తండ్రియైన బుక్కరాయలేకాని సంగమరాయల కుమారుఁడైన బుక్కరాయలు కాఁడనియు, లింగన, తిప్పనలు రెండవ హరిహరరాయలయొద్దనే యుండిరనియు, స్పష్టమగుచున్నది.

సంగమరాయల కుమారుఁడైన బుక్కరాయలయొద్దఁ జంద్రామాత్యుఁడు మంత్రియయ్యేనేని, ఆయన మునిమనుమఁడైన లింగన బుక్కరాయలకుమారుఁడైన రెండవహరిహరరాయలయొద్దమంత్రిగానుండుట యసంభవము. అందుచేఁ జంద్రామాత్యుఁడు సంగమరాయల తండ్రియైన బుక్కరాయలయొద్దనే మంత్రిగానుండినట్లు నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. అయితే, ఆబుక్కరాయలకాలము నాఁటికిఁ గర్ణాటరాజ్యము సంగమవంశీయులలో లేదు. ఆతనికాలము క్రీ. శ. ౧౨౭౦-౧౩౨౦ ప్రాంతమగును. అప్పుడుకర్ణాటరాజ్యముకాకతీయుల వశమందున్నది. ఆపక్షములో పెద్దబుక్కరాయలు గర్ణాటక్షితినాథుఁ డెట్లగునని సంశయము కలుగవచ్చును. కాకతీయులవలనఁగాని ఆకాలమునఁ గర్ణాటకదేశమును బరిపాలించుచున్న మఱియేప్రభువుల వలనఁ గాని యీబుక్కరాయలు కర్ణాటరాజ్య రక్షణమున నియోగింపఁబడియుండునని తలంపవలసియున్నది. తనతండ్రి, పెదతండ్రులు కర్ణాటప్రభువులయొద్ద మంత్రులుగానుండుటచేఁ దనపూర్వుఁడైన చంద్రామాత్యుఁడు కర్ణాటప్రభువుల మూలపురుషుఁడైన బుక్కరాయల మంత్రియని కవిచెప్పియుండును ఈబుక్కరాయలమనుమఁడైన మొదటి హరిహరరాయలయొద్ద జంద్రామాత్యుని మునిమనుమఁడైన లింగన మంత్రిగానుండుటకూడ నసంభవమే. కావున లింగన తిప్పనలు మంత్రులుగానున్న యాతఁడు రెండవహరిహరరాయలే కాని మొదటిహరిహరరాయలుకాఁడు. ఈకవినివాసముగా నెన్నఁబడుచున్న గ్రామము మోపూరు. నెల్లూరిమండలములో వెంకటగిరి తాలూకాయందు మోపూరున్నది. కాని యది ములికినాఁటిలోనిది కాదు.

ములికినాఁడు కడపమండలము. నెల్లూరుమండలము పాకనాఁడు. ములికి నాఁడును ముఱికినాడని కొందఱందురు కాని యది నిజమైనపాఠము కాదు. ములికినాఁ డనుటయే మంచిది. కొన్నిశాసనములలో దీనిని ముక్తనాఁడని కూడ వ్రాసియున్నారు. కడపమండలమునందలి పులి వెందల తాలూకాలో మోపూరున్నది. అచ్చట నొకపర్వతగుహా యందు భైరవేశ్వరాలయమున్నదనియు, నాతడే కవికి ష్టదైవమనియు నాతఁడురచించిన క్రీడాభిరామనాటకాంతమున.

చ. ముదమున ముల్కినాటిఁ బురమోహనశైలసువర్ణకందరా
సదనుఁడు కాలభైరవుఁడు శంభునిపట్టి సమగ్రవైభవా
భ్యుదయపరంపరావిభవముల్ గృపసేయుఁగ వీంద్రకాంక్షిత
త్రిదశమహీరుహాంబునకుఁ దిప్పయవల్లభరాయమంత్రికిన్.

అను పద్యములో నుదాహరించినాఁడనియుఁ జెప్పుచున్నారు. మోపూరుకడ మోహనాచలమున్నదనియుఁ దానిపై భైరవేశ్వరాలయ మున్నదనియు A R 516 of 1906 శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఆకాలమున మోపూరు గొప్పపట్టణముగా నుండి గొప్పవర్తకస్థాన ముగా నుండెడిదఁట. కాని వల్లభరాయని నివాస మాగ్రామము కాదని తోఁచుచున్నది క్రీడాభిరామమునఁ బైపద్యమునకుఁ బూర్వ మున నేయున్న:—

క. నటులది దోరసముద్రము
విటులది యోర్గల్లు కవిది వినుకొండమహా
పుటభేదన మీత్రితయము
విటఁగూర్చెను బ్రహ్మ రసికు లెల్లరు మెచ్చన్.

అను పద్యమునుబట్టి యీకవినివాసము వినుకొండ యని నిశ్చ యింపవలసియున్నది. ఈగ్రంథమురావిపాటితిప్పురాంతకునిచేరచింపఁ బడిన ప్రేమాభిరామనాటకమున కాంధ్రీకరణముగాని స్వతంత్ర

గ్రంథముగాదనియు నందుచే నిందుదాహృతమైన వినుకొండ త్రిపు రాంతకుని నివాసమగునుగాని వల్లభరాయని నివాసముకాదనియుఁ ద్రిపురాంతకుఁడు "సరిచేసైరిపుడేలభాస్కరులు" అను పద్యములో "వినుకొండన్ రామయామాత్యభాస్కరుఁడో" యని తననివాస గ్రామమును దలపెట్టినాఁడనియుఁ గొందఱనుచున్నారు. కానియా యూహయందు సత్యములేదు-రావిపాటి త్రిపురాంతకుని నివాసము త్రిపురాంతకమే గాని వినుకొండకాదు.

వల్లభామాత్యకవినివాసము వినుకొండ. ఆగ్రామమునుబట్టియే ఆతనియింటి పేరువచ్చినది. ఆతనితండ్రి యగుతిప్పన వినుకొండదుర్గ మునఁ బ్రధానిగా హరిహరరాయల కాలములోనున్నట్లు పైనవ్రాసిన పద్యములోఁ జెప్పఁబడియున్నది. చంద్రామాత్యునికాలములో వీరి నివాసము మోపూరైననై యుండును. అచ్చట నున్న భైరవేశ్వ రుఁడు వీరికులదైవమైననై యుండును. మొదటిబుక్కరాయలు విజయనగరసింహాసన మధిష్ఠించియుండఁగా నాతనితనయుఁడైన రెండవహరిహరరాయలు ఉదయగిరి వినుకొండదుర్గముల పరిపాలనము నకై నెల్లూరుమండలమునకు వచ్చియున్నప్పు డాతనితోఁగూడ లింగన తిప్పనలిచ్చటకువచ్చి వినుకొండదుర్గాధిపత్యము వహించి యిచ్చట నివాసమేర్పరచుకొని యుందురు. అట్లుండియుఁ దమపూర్వనివాస మును దమకు 'మిరాసీ' గ్రామమునైన మోపూరుతో సంబంధ మును విడనాడక యచ్చటిభైరవస్వామినే యిష్టదైవతముగా నారా ధించుచునుండి యుందురు ఈకవిరచించిన క్రీడాభిరామము శ్రీనాథ కృతమనియు నీవల్లభామాత్యుఁడు ప్రణీతకవియనియు నొకవాదుక యున్నది. అందుచే నీకవి శ్రీనాథునికాలమువాఁ డనియు, వినుకొండ నివాసియనియుఁ దలంపవచ్చును. వినుకొండ పాకనాఁటిలోనిది. శ్రీనాథుఁడును బాకనాఁటివాఁడు.

వల్లభామాత్యకవి సంస్కృతములో రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁడు రచించిన ప్రేమాభిరామము ననుసరించి రచించితిననియు, నాత్రిపురాంతకుఁడు సామాన్యకవిగాక నన్నయతిక్కనాదులతో సమానుఁ డనియు నటీసూత్రధార సంభాషణమున నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

వ. "ఆమంత్రిశేఖరుండు రావిపాటి త్రిపురాంతక దేవుం డను కవీశ్వరుం డొనరించిన ప్రేమాభిరామనాటకంబు ననుసరించి క్రీడాభిరామంబను రూపకంబు తెనుంగుబాస రచియించినవాఁడు.

గీ. ఆతఁ డెంతటివాఁడు ప్రేమాభిరామ
మనఁగ నెంతటియది దాని ననుసరించి
వీధియనురూపకము మది వెఱపు లేక
తిప్పవిభు వల్లభుండెట్లు తెనుఁగుఁ జేసె.

వ. అని యానతిచ్చెద రేని,

ఉ. నన్నయభట్టతిక్కకవినాయకులన్న హుళక్కిభాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూడియమరాధిపుఁ డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
సెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతురు జేయని; రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాఁడ; తగునా యిటు దోసపుమాటలాడఁగన్.

ఈనాటకమునందు గోవిందమంచనశర్మ యను కౌసలనాటి బ్రాహ్మణుఁడును, టిట్టిభశెట్టియను వైశ్యుఁడును రెండుపాత్రములు. ఓరుగల్లురంగస్థలము. శృంగారహాస్యరసములు ప్రధానములు. ఓరుగల్లు పట్టణమందలి స్త్రీలచక్కదనములును, జారత్వవిశేషములును పచ్చి శృంగారముతో నిందు వర్ణింపఁబడినవి. బాలురు, యువకులు, యువతులు దుర్బలహృదయులైనవారీగ్రంథమును జదువరాదు. పండితులైనను గొన్నిపద్యములు దమలోఁ దాము చదువుకొనదగినవేకాని సభలోఁ గూర్చుండి పఠింపయోగ్యమయినవి కావు.

ఈగ్రంథమును వల్లభరాయఁడు రచింపలే దనియు, శ్రీనాథ మహాకవిరచియించి యాతనిపేరుపెట్టెననియుఁ బ్రతీతికలదు. బ్ర. శ్రీ. మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారును వేటూరి విశ్వనాథశర్మగారును వీరేశ లింగముపంతులుగారును మఱికొందఱును ఈనాటకము శ్రీనాథకృతము కాదనియు వల్లభరాయఁడే దీనినిరచియించెననియు నిర్ధారణమొనర్చి యున్నారు. మానవల్లి రామకృష్ణకవిగా రీగ్రంథము నొకసారిముద్రించి యున్నారు. శృంగారగ్రంథమాలవారధికమూల్యము నేర్పరచి సామాన్యప్రజ కందకుండునటుల తక్కువప్రతులను ముద్రింపించుచు వేఱొక ముద్రితప్రతిని ప్రకటించినారు. దాదాపు ౯౦ పేజీలుగలయీముద్రిత ప్రతికిఁ గేవలము సత్యాన్వేషణమే మనసునందుంచుకొని శ్రీప్రభాకర శాస్త్రిలువారు గ్రంథములోనివాసికంటె నెక్కువ యసభ్యములుగా నున్న మఱికొన్నిపచ్చిశృంగారపు పద్యముల నుదాహరణముకొఱకందుఁ జేర్పుటకైన నంగీకరించి నూటముప్పదిపుటలపీఠికను రచియించి తుద కీగ్రంథము వల్లభరాయకృతముగాదనియు ముమ్మాటికిని శ్రీనాథకృత మేయనియు ఘంటాపథముగవక్కాణించియున్నారు. శ్రీ కే. రాఘవా చార్యులుగారు మొదలగుకొందఱుశ్రీశాస్త్రిగారియూహనంగీకరించిరి. పోల్చిచూచుటకు వల్లభరాయకవి రచించినమఱియొకగ్రంథము లేదు. ఈవీథినాటకములోని పద్యములు శ్రీనాథునికవితాశైలిని గలిగియున్న మాట వాస్తవము. శ్రీ శాస్త్రిలువారి పీఠికను జదివినపిమ్మటనియ్యది శ్రీనాథకృతమని యెట్టివారుననకమానరు. ఇందలిసత్యాసత్య నిర్ణయమున కావిషయములను బాఠకలోకము నెదుటనుంచవలయు ననినచో నసభ్యములైన యాగ్రంథమునందలి పద్యములను నట్టివే మఱికొన్ని పద్యములను మరల నిందు వ్రాయవలసినవాఁడ నగుదునని యాపనికిఁ బూనుకొనలేదు. ఇంతకును నందువలన నయ్యెడు ప్రయోజనములేదు. శైలినిబట్టియుఁ బ్రయోగములనుబట్టియు నీయంశమును నిర్ధారణ మొనర్పనిశ్చయించుకొన్నచో నీగ్రంథము శ్రీనాథకృతమని చెప్పక

తప్పదు. లక్షణ వేత్తలలోఁ గొందఱది వల్లభరాయకృతమనియుఁ గొందఱు శ్రీనాథకృతమనియుఁ దమతమ గ్రంథములలో నుదాహరించియున్నారు. వారి యుదాహరణము లీ వివాదమును బరిష్కరించుటకుఁ దోడుపడవు.

రావిపాటి త్రిపురాంతకుని సంస్కృతప్రేమాభిరామ మిప్పుడెచ్చటను గన్పట్టుటలేదు. అందుచే నీగ్రంథకర్త మూలము నెంతవఱ కనుసరించెనో, ఎంతవఱకు స్వేచ్ఛను గైకొనెనో చెప్పుటకువీలు లేదు. కీ. శే. తల్లాప్రగడ సూర్యనారాయణరావుగారు త్రిపురాంతకుని ప్రేమాభిరామముకూడ నాంధ్రభాషలోనిదే యనియు, దానిననుసరించి వల్లభామాత్యుఁ డీరూపకమును రచించియుండుననియు వ్రాసియున్నారు. కాని యది యంగీకరింపఁదగినది కాదు. పైన వ్రాసిన వచనములో "ప్రేమాభిరామ నాటకంబుననుసరించి క్రీడాభిరామంబనురూపకంబు తెనుంగుభాసరచించినవాఁడు" అనియున్నది. ప్రేమాభిరామముకూడఁ దెలుఁగులోనున్నచో "తెనుంగుబాస రచయించినవాఁడు" అని చెప్పియుండడు. అది సంస్కృతంబులో నున్నదిగనుకనే యిది తెలుఁగులో రచియించెనని చెప్పవలసివచ్చినది.

ఈరూపకము శ్రీనాథకృతమే యైనచో నెప్పుడు రచియించియుండును? అనువిషయమునఁ బండితులు భిన్నాభిప్రాయులుగానున్నారు. భీమేశ్వరపురాణ రచనానంతరమున క్రీ. శ. ౧౪౩౫ ప్రాంతమున నీగ్రంథమును రచియించెనని కొందఱిమతము. వారు క్రీడాభిరామములోని:—

"గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముషఃకాలకలన
శకునమూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
వ్యాసమతము మనఃప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్యమరయంగ విష్ణుమతము"

అనుపద్యమునందలి మూఁడుపాదములు భీమేశ్వరపురాణమున

"గార్గ్యసిద్ధాంతమత మునఃకాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతిమతంబు
విప్రజనవాక్య మరయంగ విష్ణుమతము
సర్వసిద్ధాంత మభిజిత్తు సమ్మత మగు"

అనుపద్యములో నున్నవనియు నీపద్యార్థద్యోతకశ్లోకము సంస్కృతభీమఖండమునఁ గలదనియు, నందుచే భీమపురాణము నాంధ్రీకరించిన పిదపఁ గ్రీడాభిరామమున నాపద్యమే యించుకమార్పుతోఁ జేర్చెననియుఁ జెప్పుచు నిట్టివే మఱికొన్ని యుదాహరణములనిచ్చి తమవాదమును సమర్థించియున్నారు. బహుపురాణవేత్త యగుశ్రీనాథుఁడు అంతకుఁ బూర్వము భీమేశ్వరపురాణమును జదువలేదనితలంపరాదు అందలిశ్లోకము నాంధ్రీకరించి ముందుగఁ గ్రీడాభిరామమునఁ జేర్చియుండెనని తలంచినను నందు విరుద్ధములేదు. క్రీ శ. ౧౪౩౫ నాఁటికి శ్రీనాథుఁడును వల్లభరాయఁడును వయసు చెల్లినవారుగా నున్నారు. ఆకాలమున నిట్టిశృంగారకావ్యరచనాసక్తులై రనియనుట కంటె శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసినట్లు క్రీ. శ. ౧౪౨౦ ప్రాంతమున నీకావ్యమురచితమైన దనితలంచుటయే సమంజసమని నాయభిప్రాయము. పెదకోమటివేమారెడ్డి కాలధర్మమునందిన పిమ్మట వల్లభరాయలను జూచుటకై శ్రీనాథుఁడు వినుకొండ కేఁగి యుండవచ్చును. ఆకాలమున నీక్రీడాభిరామమును శ్రీనాథుఁడు రచియించి యుండవచ్చును. కేవలము శ్రీనాథుఁ డీపుస్తకమును బూర్తిగ రచియింపలే దనియుఁ వల్లభరాయలు వ్రాయుచుండఁగా నాతఁడుతోడు పడియుండుననియుఁ గొంద ఱనుచున్నారు. కానిండు. కొంతయైన నేమి, అంతయునైననేమి శ్రీనాథున కిందు సంబంధమున్నది. భావములు ప్రేమాభిరామములోనివి. శ్రీనాథునకున్న సంబంధమెంతపరిమితిగలదో యెవరును జెప్పఁజాలరు. ఇందు విశేషభాగము శ్రీనాథవిరచితమనియే నాయభిప్రాయము.

క్రీడాభిరామకవిత్వము ధారాశుద్ధిగలిగి చక్కఁగా నున్నదని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱ లేదు.

శైలి తెలియుటకై పచ్చివర్ణనములేని పద్యములఁ గొన్నిటి నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

సీ. హా! కుమారస్వామియాపవాహ్యములార!
హా! మంత్రదేవతాస్వాములార!
హా! కాలవిజ్ఞానపాకకోవిదులార!
హా! భూతభుక్తికుంభార్హులార!
హా! యహల్యాజార యతనహేతువులార!
హా! బలాత్కార కామాంధులార!
హా! నిరంకుశమహాహంకారనిధులార!
హా! కామవిజయకాహళములార!
హా! ఖగేంద్రంబులార! కయ్యమున నీల్గి
పోవుచున్నారె! దేవతాభువనమునకు
మీరురంభాతిలోత్తమా మేనకాది
భోగకార్యార్థమై కోడిపుంజులార!

శా. స్థూలద్వ్యాత్రిపటావకుంఠనములున్ ధూపోపచారంబులుం
గాలాగుర్వనులేపనంబులు వధూగాఢోపగూహంబులుం
గేలీగర్భనికేతనంబులును గల్గెం గాక లేకున్ననీ
ప్రాలేయాగమ మివ్విధంబున భరింపన్ వచ్చురా టిట్టిభా?

మ. అదె మాణిక్యపుఁబూర్ణకుంభము వయస్యా! కార్యసంసిద్ధికై
మొదలం దోఁచినయట్టి మంచిశకునంబుంగా విచారింపరా
యుదయం బయ్యెడు భానుబింబము దిశావ్యోమావకాశంబులం
బదియార్వన్నె పసిండితీఁగలగతిన్ బ్రాఁకెం బ్రభాజాలముల్.

ఉ. కప్పురభోగివంటకము కమ్మనిగోధుమపిండి వంటయున్
గుప్పెడుపంచదారయును క్రొత్తగఁగాచినయాలనేయి పెస

ర్పప్పును గొమ్మునల్లనఁటిపండ్లును నాలుగునై దునంజులున్
లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుగు లక్ష్మణ వర్షులయింట రూకకున్.

చ. వెనుకకు మొగ్గవ్రాలి కడువిన్ననువొప్పఁగఁ దొట్టినీళ్ళలో
మునిఁగి తదంతరస్థమగు ముంగర ముక్కునఁ గ్రుచ్చుకొంచు తే
చెను రసనాప్రవాళమున శీఘ్రమ గుచ్చెను నల్లపూస పై
రనుపమలీల నిప్పడు చుపాయము లిట్టివి యెట్లునేర్చెనో!

సీ. అలకాపురంబున నంగారవర్మునిఁడన్
గంధర్వపతికన్య కమలపాణి
యాదివ్యగంధర్వకపరావతారంబు
మధుమావ తోగ్గంటి మండలమున
నాసుందరాంగి దక్షారామమునఁ బుట్టు
భువనమోహిని చిన్నిపోతి యనఁగ
నట్టిసత్ స్త్రీజాతి యాసానిపూఁతురు
చిరకాలమున సదాశివునిఁగూడి
పావనంబైన తమిలేటి పరిసరమున
వేఁగికురువాటికాదేశ విపినభూమిఁ
గోపులను పేరి చెంచుకులమునందుఁ
గడిమిగత్తుల యమ్మినాఁ గలుగఁగలదు.

65. నిశ్శంక కొమ్మన్న

ఈకవి శ్రీనాథునితో సమకాలికుఁడు. ఇతఁడు శివలీలావిలాస మను నొకపద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇది రెండాశ్వాసములు మాత్రమే లభించినది. దాని నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు ప్రక టించుచున్నారు. ఆశ్వాసాంతమందలిగద్య యిట్లున్నది.

"ఇది శ్రీమదష్టభాషాకవితాప్రవీణబుధజనస్తుత్యనిశ్శంకకొమ్మ నామాత్య ప్రణీతం బైన శివలీలావిలాసంబు"

లభించినభాగమునుబట్టి కవినిగూర్చి యింక నేమియుఁ దెలియ రాలేదు అమాత్యశబ్ద ముపయోగించుటచే నీతఁడు నియోగిబ్రా హ్మణుఁ డనుటకు సందియములేదు. గోత్రమేదియో తెలియ రాలేదు. కవి గోదావరిమండలమువాఁ డనుటనిశ్చయము. గోదావరిమండల మున నమలాపురము తాలూకాలోని పోలవరము గ్రామమున నియోగి బ్రాహ్మణులు నిశ్శంకలవా రున్నారు. వారిది శ్రీవత్సగోత్రము. గోదావరిమండలమునందే యింకనొకపోలవరమున్నది. ఇది వీరభద్రే శ్వరుసకునికిపట్టగు పట్టిసక్షేత్రమున కనతిదూరముననున్నది. ఈక్షేత్ర మే ఘోడెరాయాంకుఁడును, వీరభద్రారెడ్డికి గురువునగు భీమగురుని నివాసము. ఈభీమగురువును నీకవి శివలీలావిలాసమున మూఁడుపద్య ములలో వర్ణించియున్నాఁడు. బహుశః యీభీమగురుఁడు కవికిఁగూడ గురువై యుండును.

ఈ పోలవరమునందున్న యొకశాసనములో నిశ్శంకకామయ్య పేరు మహానందీశ్వరస్వామియాలయమునకు ధర్మకర్తయని యుదా హృతమై యున్నది. ఆశాసనము శా. శ. ౧౩౩౦ నాఁటిది. ఈకవి కిని నాకామయకును సన్నిహిత సంబంధముండియుండును. (A. R. 293 of 1920) దీనినిబట్టికవి యీపోలవర నివాసియని చెప్పనొప్పును.

నిశ్శంకకొమ్మన్న వీరమహేశ్వరములోనివనిప్రబంధరత్నావళి లోఁ గొన్నిపద్యము లుదాహృతములైనవి. శివలీలా విలాసమునకువీర

మాహేశ్వరము నామాంతరమో కాక యది వేఱుగ్రంథమో తెలియదు. శివలీలావిలాసమందలి మొదటి రెండాశ్వాసములలోని పద్యమొకటియుఁ బ్రబంధరత్నావళియం దుదాహృతములైన పద్యములలోఁ గాన్పింపక పోవుటచే నది వేఱుగ్రంథమని యెంచి వీరమాహేశ్వరమునందలి పద్యములను, నీతని శైలి తెలియుటకై శివలీలావిలాసమునుండి కొన్ని పద్యములను నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

వీరమాహేశ్వరము:—

సీ. పులినంబు తోలుచూలు పుండరీకాక్షుని
యవతారభేదంబు కవులరాజు
బహుపురాణగ్రంథ భారతసంహితా
పరిగుంభనక్రియాపండితుండు
కల్తివన్నియవాఁడు కౌరవాన్వయకర్త
శ్రుతులేర్పరించినసూత్రధారి
సిద్ధనీవారముష్టింపచాధ్యక్షుండు
శుకునికూరిమితండ్రి సకలవేది

గీ. కాళికేయుండు యోజనగంధిపట్టి
తత్త్వనిర్ణేత ఘనతపోధర్మరాశి
నైమిశారణ్యమునిసభాభూమి కెలమి
నేఁగె నొకనాఁడు వ్యాసమునీశ్వరుండు.

సీ. ప్రణవపీఠిక నెక్కి భాసిల్లు నేదేవి
యామ్నాయహేమహర్మ్యాగ్రవీథిఁ!
జరియించు నేదేవి సహజారుణజ్యోతి
రానందమూర్తి యై బ్రహ్మనాడి!
నేదేవి తనయిల్లు నిచ్ఛాక్రియాజ్ఞాన
[illegible]

తోడునీడయుఁ బోలెఁ దులకించు నేదేవి
యెల్లకాలంబు విశ్వేశుఁగూడి?

గీ. యట్టిదేవి జగన్మాత యఖిలవంద్య
నిఖిలవిద్యైకశేశ్వరి నిత్యమహిమ
నొకటియును శ్రీగళుని క్రేవ నుల్లసిల్లు
నలఘుకల్యాణశుభగాత్రి యద్రిపుత్రి.

సీ. కల్పాంతవార్థి మోఁకాలిబంటిగ నేయ
తీశ్వరుఁ డొంటిమైఁ దిరిగినాఁడు?
వటపత్రవీథి నెక్కటియున్న బాలు నే
తాపసాధిపుఁడు ముద్దాడినాఁడు?
తనపేర నేతపోధనమౌళి సుస్థిర
స్థితిఁ బురాణంబు సంధించినాఁడు?
హరుని మెప్పించి సంహారకాలుని జయో
న్మాద మేమునిరాజు మాన్చినాఁడు?

గీ. కనియె నటువంటి సంయమీంద్రుని మహాత్ముఁ
దనయునిఁగ నమ్మృకండుని ధర్మపత్ని
సహజశివభక్తిరతుని విశ్వప్రసిద్ధు
ననఘకీర్తి మార్కండేయుఁ డనెడువాని.

సీ. ఎనిమిదిరూపంబు లేకమై కనుపట్టి
దీపించు నెవ్వానిదివ్యమూర్తి?
గణుతింపఁదగు దేవగణముల యాఁకలి
వెసఁదీర్చు నెవ్వాని నొసలికన్ను?
రాజసంబునఁ జొరరానిచోటులు సొచ్చి
వడి మేయు నెవ్వానివాహనంబు
నాణెమై యఱువదినాల్గు పీఠములందు
రాణించు నెవ్వానిరాణివాసి?

గీ. మది గనుంగొని పాయరానట్టి మోహ
మిచ్చ నొదవించు నెవ్వానియిల్లు విల్లు?
బెరయు నెవ్వానిపలుకులు బేసియగుచు
నెందు నెవ్వాని సేవింతు రెల్లసురలు?

సీ. దైతేయకాంతలతలకుఁ గెమ్మోవుల
వీటికాశ్రీలకు వీడుకోలు
వేల్పుటిల్లాండ్ర క్రొవ్విదపుఁ జన్నులమీఁది
యలువుఁబయ్యెదలకు నిలువనీడ
విశ్వజగత్త్రయీవిజయలక్ష్మీగాథ
బిరుదోత్సవములకుఁ బెండ్లివిందు
పరిపంథివాహినీ పరిచితపరిభవ
ప్రాప్తిసంకటములఁ బాయుత్రోవ,

గీ. సేసి యెయ్యది విలసిల్లుఁ జిత్రమహిమ?
నద్ది ప్రయోగింప నెత్తైనయచ్యుతుండు
విలయసమయసముద్భూత విపులదహన
దారుణస్ఫూర్జనంబు సుదర్శనంబు.

సీ. తల్లిదండ్రులతోడి తగు లొల్లకుండియుఁ
దల్లితండ్రులతోడి తగులువలచి
కందర్పుమీఁది యక్కటికంబు సెల్లియుఁ
గందర్పుమీఁది యక్కటిక మొదవి
సంసారకేళిప్రసక్తిఁ బోఁదట్టియు
సంసారకేళిప్రసక్తి గలిగి
సగుణవిశేషయోజనము ఘటించియు,
సగుణవిశేషయోజనము మరగి

గీ. సగము పురుషుండు కంజాక్షి సగముగాఁగ
నరనారీశ్వరాకృతి ననువు పఱచి

హరుఁడు తల్లింగమధ్యంబునందు నుండి
హరివిరించుల కంతఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె.

సీ. పులుగురాయఁడు తమ్మికొలఁకుల చెలికాని
బండిబోయనితోడి పాలివాఁడు
పన్నగస్త్రీలకుఁ బాలిండ్లపసవాస
మగడింప నోపినమగల మగఁడు
దంభోళికొక యీఁక తాఁకు కానిక చేసి
యమృతంబుఁ దెచ్చినయనఘుండు
వినతముద్దులపట్టి వనధిచెంగటబోయ
పగకు నాఁకలిగొన్న భవ్యబలుఁడు
పక్షములుదాల్చి వచ్చినపసిఁడికొండ
యట్టివిలసిల్లు మేటివాహనముగాఁగ
నడచె హతశేష దైవసైన్యములు దాను
నసురకులమర్దనుండు జనార్దనుండు.

శా. అజ్ఞాసిద్ధికరంబు ముక్తిదము చిత్తానందసంధాయి శై
వజ్ఞానాంకుర శిష్టబీజము ప్రభావప్రౌఢ సంచిత్కళా
జిజ్ఞాసావిభవప్రదాయకములక్ష్మీకారణంబార్జితో
పజ్ఞామూలము భక్తలోకమునకుం బంచాక్షరం బిమ్మహిన్.

సీ. కమలజాండంబులు కందుకంబులు చేసి
యొండొండ తాటింపనోపువారు
విలయవహ్నులఁబట్టి వెసదండలుగఁ గ్రుచ్చి
యురమున ధరియింపనోపువారు
తివిరిసంహారభైరవునైనఁ బాలివోవ
నొకమాత్ర వసిమాల్ప నోపువారు
కాలచక్రక్రియాఘటనంబు ద్రిప్పి యొం
డొకలాగు గావింపనోపువారు

ప్రమథవీరులు వివిధరూపములతోడ
హాసన• • • ... ...ద్యలఘుగతులు
వెలయఁ గోటానకోటులు గొలిచి వచ్చి
రతఁడు హరుఁ గొల్వనేతెంచు నవసరమున

సీ. కఱకుచీఁకటులమూఁకల నుగ్గునూచగ
నుఱిచి నూఱకత్రాగు నెఱతనంబు
పొట్టేటిరాయని బాళియుంబు గదలించి
వాహ్యాళి గదలెడివైభవంబు
క్రతుభాగములు తెచ్చి కైతప్పగాకుండ
వేల్పుల కందించు వెరవుసొంపు
మూఁడుమూర్తులుదాల్చి మురువుతోజన్నంపు
వేదిపైఁ గొలువుండు విభ్రమంబు
నీక చెల్లు నొరుల నీతోడిసాటికిఁ
బేరుగుచ్చి యెన్నలేరుజగతి
వశమె నిన్నుఁ బొగడ స్వాహావధూకుచా
భ్యన్నతప్రికాశ ! యోహుతాశ !

శివలీలావిలాసము:—

ఉ. శ్రీవిభుసెజ్జ మేదినికిఁ జెల్వగుపుట్టము దివ్యనవ్యర
త్నావలిమన్కిపట్టు దివిజారులదుర్గము వాహినీపతుల్
భావముగట్టుతావు బడబాజ్వలనంబున వంటయిల్లు నాఁ
గా విలసిల్లు నావనధిగాధమహత్వము చెప్ప నొప్పుగున్.

చ. వరయశుఁ డింకఁగల్గుఁ గురువంశమునన్ జనమేజయుండు, నా
బరఁగి పరీక్షితాత్మజుఁడు పాయక యాతఁడు సర్పయాగ ము
ద్ధుమశిఁ నప్పుడతిదుస్సహతద్దహనార్చులందు సో ?
దరహితపుత్రపౌత్రసహితంబుగ మ్రగ్గుఁ డు మీర లందఱున్.

ఉ. అశ్వముజాడఁగానక భయంపడి యాసగరాత్మనందనుల్
నిశ్వసనాహుతిన్ వదననీరజము ల్గమలంగ మొత్తమై
యాశ్వనురూపయానమున నక్కడ నక్కడ కేఁగి యేఁగి యీ
విశ్వవసుంధరాస్థితి గవేషణచేసిరి పెక్కుభంగులన్.

ఉ. తన్మదిరాక్షివిభ్రమము దక్కక కన్నులఁ గ్రోలఁ జొచ్చెఁ బే
మన్మరుచేత బిట్టదరి మానస మాకుల మయ్యె నిట్లు గ
న్నన్మనసున్ వశంబులయి నూల్కొనమిన్ బహిరంతరంబులన్
దన్మణిచెంగరం బజుఁడు దందడి వేడ్కలు సందడింపఁగన్.

చ. మఱఁ దలపోఁక దంపతులమర్మముల న్వెదళించి పాంథభీ
కరముగ నెత్తికట్టిన ప్రకాశము నొందెడువన్న లీల ని
ర్భరరుధిరాభిషేకపరిభాసితచక్రముఁ బోలె న త్తఱిన్
వరుణునిదిక్కునందు దినవాయకమండల మొప్పె శోణమై.

ఉ. ఆరవివంశవల్లభుఁడుద గ్రత నుర్వర యేలె నిర్మల
స్ఫారయశంబు దిక్కులకుఁ బాయని చందనచర్చగా మహో
దారనిరూఢి దీనులకు దీప్తనిధానముగా సముల్లస
ద్వీరగుణంబు శత్రులకు దేవపురీపథదర్శనంబుగన్.

ఉదాహృతపద్యములనుబట్టి కొన్మనకవిత్వము ప్రౌఢమై సమ సంస్కృతాంధ్రపదసంయుతమై యనర్గళధారకలిగినూతనభావములతో మనోహరముగ నున్నదని విదితమగుచున్నది.

వీరమాహేశ్వరము నెవరికిఁ గృతియిచ్చెనో తెలియదు. శివలీలా విలాసమును దొడ్డారెడ్డికి మనుమఁడును అల్లాడరెడ్డికిఁ గుమారుఁడును శ్రీనాథకవికృత కాశీఖండకృతిపతి యగు వీరభద్రారెడ్డికిఁ దమ్ముఁడును నగు దొడ్డారెడ్డికిఁ గృతియిచ్చెను. ఈదొడ్డారెడ్డిని గవి యీక్రింది సీసపద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. పెద్దకోమటివేమపృథ్వీసు వెను సూచి
యతనిసంపదలెల్ల నపహరించి

కటకాధిపతిఁ గెల్చి గజపతిదళవిభా
ళాఖ్యానబిరుదంబు నలవరించె
ఒడ్డాదివిభుఁదోలి యొగివానియిండ్లెల్ల
పట్టులు ద్రవ్వించి బలువు చెఱిపె
ధారాసురత్రాణుఁబోరనిర్జితుఁ జేసి
కొల్లవట్టించెఁ దత్కూటములను
గెరలుచుండి తురగరేవంతుఁ డవఘళ
రాయమాన మగ్దనాయకాంక
దీప్యమాననిమ్నతి ప్రతాపవిహారి
దొడ్డవిభుని యల్లదొడ్డశౌరి.

శ్రీనాథమహాకవి కాశీఖండమున నీదొడ్డారెడ్డిని మూఁడుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. అందలి మధ్యపద్యమిది: —

శా. ఔరా! అల్లయరెడ్డి దొడ్డవసుధాధ్యక్షుండు ధాటీచమూ
భేరీభాంకృతిఘోరఘోషమున నిర్భేదించె నొడ్డాది శృం
గారంకోటయు లోతగడ్డయును నుద్ఘాటించె నత్యుద్ధతిన్
కీరాంభోధితటంబున న్నిలిపె దిక్సీమాజయస్తంభముల్.

ఇందలి "అల్లయరెడ్డిదొడ్డ" యని విలేఖకులు ప్రమాదమున వ్రాసిరేమోయనియు "దొడ్డయరెడ్డియల్ల" యని యుండవలయు ననియు ననుమానింపఁ బడినది. కాని యీపద్యము దొడ్డయరెడ్డిని వర్ణించిన కాశీఖండమందలి పద్యములు మూఁటిలో మధ్యనుండుట చేతను అల్లాడరెడ్డికొను సోదరులతో గూడనుండి దొడ్డారెడ్డి, తన యవక్రపరాక్రమమును గనుపరచినవాఁ డగుటచేతను నీయనుమానము నకుఁ దావులేదు. కవులెవ రెందెట్లు వర్ణించినను, అల్లాడ, వేము, వీరభద్ర, దొడ్డారెడ్ల విజయములు మొత్తముమీఁద నందఱకును వర్తించుననియే చెప్పఁ దగియున్నది.

ఈదొడ్డారెడ్డి మిగులఁ బరాక్రమవంతుఁడు. ఇతఁడు గుఱ్ఱపు స్వారిచేయుటలో నారితేరినవాఁ డనియు నిరువదినాలుగు మూరల దూరమును గుఱ్ఱమును దాటించెనని శ్రీనాథుఁ డీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"మ. హరిదాటించెఁ బురోపకంఠమున వాహ్యాళిప్రదేశంబునం
దరుదే యల్లయరెడ్డినందనుఁడు దొడ్డయ్యక్షమాధీశ్వరుం
డిరువైనాలుగుమూళ్ళమేర యదిపో లెక్కింపఁగా నేలయ
ద్ధరణీనాథునికీర్తిదాఁటెఁ గడు నుద్దండించి బ్రహ్మాండమున్."

ఈవిషయమునే కొమ్మనామాత్యుఁడు శివలీలావిలాసమున:—

మ. అరరే యల్లయదొడ్డభూవిభుఁడు వాహారోహరేవంతుఁడిం
పరుదారన్వడి మూలగూరికడ వాహ్యాళిస్థలిన్ రాజకుం
జరసింహం బనువారువంబును యదృచ్ఛాలీలదాఁటింపఁడే
తిరమై యిర్వదినాల్గుమూళ్ళనిడు పుత్తేకంబు చేయొత్తుగన్.

అనుపద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

ఈకాలమునఁ గళింగరాజ్యమును బరిపాలించుచున్నవాఁడు కళింగగాంగవంశములోనివాఁడును గజపతియు నగుభానుదేవుఁడు. రాజమహేంద్రవరపు రెడ్డిరాజు లీభానుదేవునిజయించి తమరాజ్యమును మహానదివఱకును వ్యాపింపజేసిరి. ఈభానుదేవుని తరువాతఁ గళింగసింహాసనము నధిష్ఠించినవాఁడు కపిలేంద్రగజపతి ఇతఁడుభానుదేవుని మంత్రియని కొందఱును స్వయందత్తుఁ డనికొందఱు నను చున్నారు. ఈవిషయమునుగూర్చి మఱియొకతావున వ్రాసెదను.

శివలీలావిలాస కృతిపతియైన దొడ్డారెడ్డి, గుంపినియను గ్రామమును, అల్లయదొడ్డవరమని పేరుపెట్టి బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా నిచ్చెనని యొకశాసనముకలదు ఈతామ్రశాసనపుత్రేకులు గోదావరి మండలమందలి రామచంద్రపురముతాలూకాలోనికొంకుదురులోలభించుటచే దీనికి కొంకుదురుశాసన మనిపేరు వచ్చినది. దానమిచ్చిన గ్రామము ప్రస్తుతమురాజోలు తాలూకాలోనిది. ప్రతిగ్రహీతలలో

నెవ్వరో కొందరు నివాసముగాఁ జేసికొనియుందురు. దానమిచ్చిన గ్రామమునకుఁ జుట్టునున్న గ్రామములు పలివెల, దేవరపల్లి, ఈత కోట, కేతరాజుపల్లి, వెదిలేశ్వరం అని శాసనములలోఁ పేర్కొనఁ బడినవి. ఆగ్రామము లిప్పుడా పేరులతోనే వ్యవహృతము లగుచున్నవి. ఉత్తరమున "కొంతేయునది" యని యందున్నది. అది నది కాదు. కానియొకకోదువలెనున్నది. ఈదానప్రతిగ్రహీతలలో నిశ్శంక కొమ్మయామాత్యుఁడు లేఁడు కొండిన్యగోత్రుఁడగు కలంగర కొమ్మయామాత్యుని కుమారుఁడు మాచమంత్రియున్నాఁడు. కానియాతఁడీకవికుమారుఁడనుట కాధారములు లేవు. గుంపినియను గ్రామమిప్పుడు లేదు. కాని శాసనములలోఁ జెప్పఁబడిన పైగ్రామములనుబట్టిచూడఁగా గుంపినియుండవలసినతావున "గూళ్ళపాల" మనుపాలె మొకటి యున్నది. అచ్చట నొక పెద్దమాయియును పాడుపడిపోయిన దేవాలయ చిహ్నములును గలవు. ఈయాలయము శాసనమునం దుదాహృతమైన ప్రసన్నవల్లభాలయమును విష్ణ్వాలయమందురు. ఈశాసనమునందు బ్రహ్మనాగేశ్వరాలయ మను శివాలయముకూడనున్నది. అది యిప్పుడు దేవరపల్లి గ్రామప్రాంతమునం దున్నది. పైనవ్రాసిన గూళ్ళపాలమున నాదియాంధ్రులును సెట్టిబలిజీలును మాత్రమేకలరు. దీని కనతిదూరమున బ్రాహ్మణాగ్రహార మొకటి యుండెడిదనియు నది పాడుపడిపోయినదనియుఁ జెప్పుదురు.

"శివలీలావిలాసము ౧౪౩౫ సంవత్సరప్రాంతమునందు రచియింపఁబడియుండును. అందుచేత నిశ్శంక కొమ్మనామాత్యకవి ౧౪౩౦ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౭౦ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును గవియై యుండియుండును" అని శ్రీవీరేశలింగముపంతులు గారు కవులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. అది సత్యమనుటకు సంశయింపఁబనిలేదు.

ఈకొమ్మనకవి, దొడ్డారెడ్డి కగ్రజుఁ డగునల్లాడ వేమారెడ్డిని ఈ గ్రంథమ్ములో వర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. ఉక్తవేళల షోడశోపచారంబుల
శివునిచిత్తంబు రంజితముసేయుఁ
బ్రతివత్సరంబు నుద్భటవసంతోత్సవ
శ్రీలదిక్చయము వాసితముసేయు
దయతోడిచూపుల నయరీతినింబదా
నతనృపాబరఁబదోన్నతులఁజేయు
హేమాద్రిదానక్రియామహాత్మ్యంబున
విప్రుల నతిదశాన్వితులఁజేయు
ననిఁ గొనియాడఁదరముగా దతనిమహిమ
ప్రకట సింహాచలోత్తరభాగలిఖిత
వివిధజయశాసనాక్షరవిసరకరస
మిద్ధగుణుఁ డల్లవిభుసివేమేశ్వరుండు.

శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుపంతులు M. A. గారీపద్యము నుదాహరించుచు రెడ్డిసంచికయందు "సింహాచలోత్తరభాగలిఖిత" మైన శాసనమిదియేయని యాశాసనమును బ్రకటించియున్నారు. ఆశాసనమంతయు నిట నప్రస్తుతము. దీనినిగూర్చి శ్రీనాథచారిత్రమునఁ గొంతవ్రాసియుంటిని. ఆశాసనకాలము శా. శ. ౧౩౫౬ (క్రీ. శ. ౧౪౩౪) శ్రావణశు౧౪ అల్లయవేమారెడ్డి శా. శ. ౧౩౫౬ శ్రావణ శు ౧౪-పుష్యనడుమఁజనిపోయియుండునని వ్రాసియుంటిని. శివలీలావిలాసములోని వర్ణనమునుబట్టి యప్పటికాతఁడు జీవించియున్నట్లు తోఁచుచున్నది. కావున నామధ్యకాలముననే దొడ్డారెడ్డికీకృతిప్రదానము జరిగియుండునని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది.

శివలీలావిలాసమున నీశ్వరునిలీలలు ముప్పదియారు వర్ణితములయినట్లు గ్రంథాదిని కవిచెప్పిన వాక్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. లభించిన రెండాశ్వాసములలోను పదకొండు లీలలున్నవి. ఇఁక నెంత

గ్రంథమున్నదియో తెలియరాదు. పండితారాధ్యచరిత్రమున సోమనాథకవి యిరువదియైదులీలలనే చెప్పియున్నాఁడు.

కృతిపతి యైనదొడ్డారెడ్డి యెప్పుడు చనిపోయెనో తెలియదు. క్రీ. శ. ౧౪౩౮ ప్రాంతమునఁ గర్ణాటరాజులతో జరిగినయుద్ధములో నాతఁడశువులఁ గోల్పోయెనని తోఁచుచున్నది.

66. భైరవకవి

ఇతఁడు శ్రీరంగమాహాత్మ్యము, రత్నశాస్త్రము, కవిరాజగజాంకుశము ననుమూఁడు గ్రంథములను రచియించెను. ఇందురత్నశాస్త్రమును శ్రీరంగమహాత్మ్యమును ముద్రితములైనవి. కవిరాజగజాంకుశము నందలి ౭౮ పద్యములుమాత్రము ముద్రితములైనవి. దీనిముద్రితప్రతులు (ఆంధ్రపరిషత్పత్రిక సం ౧౮.) శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియొద్దను, మదరాసునందలి అడయారు పుస్తకభాండాగారముననుగలవని కవిగారు శ్రీరంగమాత్మ్య పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునఁ గృతిపతి దనునుగూర్చి పలికినట్లు కవివ్రాసికొనినయీక్రిందిపద్యము వలనను, శ్రీరంగమాహాత్మ్యగద్యవలనను, ఇతఁడు గౌరనామాత్యుని తనయుఁ డనియు, గౌతమగోత్రుఁ డనియుఁ శ్రీభ్రమరాంబా ప్రసాదలబ్ధసిద్ధసారస్వతగౌరవుఁ డనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈభ్రమరాంబాప్రసాదము గౌరనకైన కావచ్చును.

మ. కృతవిద్యాఖురళీపరిశ్రమకళాకేళీవిలాసుం జన
స్తుతచారిత్రుని గౌతమాన్వయపవిత్రుం గౌరనామాత్యస
త్సుతుఁ గల్యాణకవిత్వలక్షణసమర్థున్ సూక్తిముక్తాఫలా
తతకాంతిస్ఫుటచంద్రికోల్లసితవిద్వత్కైరవున్ భైరవున్.

గద్యము:— ఇది శ్రీమద్భ్రమరాంబికావర ప్రసాద లబ్ధసిద్ధసారస్వత విలా
సగౌరవ గౌరనామాత్యపుత్త్ర సుధీవిధేయ భైరవ నామధేయప్రణీ
తం బైన శ్రీరంగమహాత్త్వం బనుపురాణకథ యందు......
రత్నపరీక్షయందుఁ దననుగూర్చి కవివ్రాసికొనిన పద్యము లివి:—

క. భ్రమరాంబాదేవికృపన్
సముచితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
క్రమవిమలప్రతిభామణి
క్రమవైభవశాలియైన గౌరనసుతుఁడన్.

క. భైరవుఁడ నుభయవిద్యా
పారీణుఁడ లోభిభవనభవభూమ వ్యా
పారసవికారదుష్కర
ఘోరపిశాచము లదల్చుగుణభైరవుఁడన్.

కవినిగూర్చినవిశేషము లీతనిగ్రంథమునుండి యింక నేమియుఁ దెలియలేదు. ఈతఁడు రచించిన కవిరాజగజాంకుశము పూర్తిగానాకు లభ్యముకాలేదు. తంజావూరునందలి యముద్రిత గ్రంథభాండాగారమున కవిగజాంకుశముయొక్క యముద్రితప్రతియొకటి కలదని యాగ్రంథములపట్టికవలనఁ దెలియుచున్నది. గ్రంథకర్తనామ మీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

మ. గణవర్ణాదుల మేలు కీడు తెలియంగాఁజెప్ప సాహిత్యల
క్షణదీక్షాగురుఁ డైనగౌరనసుధీ * సంస్తుత్యుఁ డత్యుల్లస
ద్గుణరత్నాభరణుండు భైరవకవీంద్రుం డెందుఁ దజ్జ్ఞుల్ దనున్
బ్రణుతింపం గవితాగజాంకుశము భూప్రఖ్యాతిమై మించఁగన్.

ఇతఁడు తానదివఱకు రచించినగ్రంథములపేరుల నేగ్రంథము లోను జెప్పియుండలేదు. కాని శ్రీరంగమాహాత్మ్యములోని యాక్రింది పద్యమువలన గణవర్ణఫలములు కులములు మొదలగు నియమములను

* 'సంజాతు' అనియుండవలయును.

దెలుపులక్షణగ్రంథ మొకటి యీతనిచే రచియింపఁబడినట్లు సూచిత మగుచున్నది. రంగరాట్ఛందమునం దుదాహరింపఁబడిన కవిగజాంకు శముసందలిపద్యములలో నీలక్షణములు చెప్పఁబడియున్నవి.

సీ. శబ్దార్థరూఢి రసస్థితి బహువిధ
వ్యంగ్యభేదములు భావములు గతులు
శయ్య లలంకారసరణులు రీతులుఁ
బరిపాకములు దశప్రాణములును
వృత్తులు వస్తువివేకంబు గుణములుఁ
గవిసమయముఁ జమత్కారములును
వర్ణనంబులు గణవర్ణఫలంబులుఁ
దత్కాలంబులు నధిదైవతములు
గ్రహములును శతుమిత్రయోగములు దశలు
నంశవేధయు భూతబీజాంకురముల
పొత్తువులుఁ దెల్పి శాంతవిస్ఫురణ ననరు
సత్కవీంద్రుని కృతి బుధసభల వెలయు.

ఈకవి రచించినరత్నపరీక్ష యనుగ్రంథము ౮౦ పద్యములుగల యొకచిన్నకావ్యము. ఇందు నవరత్నముల లక్షణములు, వానిమంచి చెడ్డలు వానిపరీక్షావిధానము మొదలగువిషయములు వర్ణితములైనవి. ఈకావ్యము ముదిగొండ వీరేశ్వరునకుఁ గృతియిచ్చినట్లును, ముదిగొండ కేదారయ్యపుత్రుఁడైనవీరభద్రుఁడికోర్కెపయిని దానుపూర్వమగస్త్యమహర్షి చెప్పినదానిని గ్రోడీకరించి చెప్పినట్లును గవి యీ క్రిందిమూఁడుపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. శ్రీ వెలయఁగఁ బద్యములను
బావననవరత్నకుసుమపంక్తుల పూజల్
గావించెద ముదిగొండల
శ్రీ వీరేశ్వరున కు భ క్తిం[illegible]

క. ఆవీరేశ్వరు పేరిట
నావల కేదారపుత్త్రుఁ డని భక్తులు సం
భావింప నధికవిద్యా
ప్రావీణ్యుం డైన వీరభద్రుం డెలమిన్

క. తన్నుఁబ్రియమార వేఁడిన
మున్ను మునీంద్రుల కగస్త్యముని చెప్పినయా
సన్నుత మణిలక్షణములు
చెన్నుగఁ గ్రోడీకరించి చెప్పెదఁ దెలియన్.

ముదికొండ నైజాము రాష్ట్రములోనిది.

రత్నశాస్త్రమందలికవిత్వశైలి తెలియుటకై రెండుపద్యముల నుదాహరించెదను.

ఉ. నీరదముల్ దిగంతములు నిండి పటుస్ఫుటగర్జితంబులే
పార మహోగ్రవృష్టిగురియన్ బ్రభవించు నితాంతకాంతితో
నారయ కుక్కుటాండసమమై పడు ముత్యము లంతరిక్షసం
చారులు పట్టుకొందు్ర వసుధన్ బడకుండగ నేర్పువెంపునన్.

ఉ. దాకటిమీఁదఁ బెట్టి బెడిదంబుగ సమ్మెట వేయ భిన్నమై
పోక జలంబులో మునిఁగిపోవక యెప్పుడు లోహపత్త్రికన్
జేకొని వ్రాయ రేఖ విలసిల్లనివజ్రము శుద్ధ మిద్ధర
న్బ్రకటరీతిఁ దాల్ప నట భర్గుఁ డొసంగు శుభంబు లెప్పుడున్.

ఇతఁడురచించిన శ్రీరంగమాహాత్మ్య మైదాశ్వాసములుకలది. ఇందు సుప్రసిద్ధవైష్ణవపుణ్యక్షేత్ర మగు శ్రీరంగముయొక్క మాహాత్మ్యము వర్ణితమయినది. ఈశ్రీరంగమాహాత్మ్యముగరుడపురాణమున నూఱధ్యాయములలోను బ్రహ్మాండపురాణమునఁ దొమ్మిదధ్యాయములలోను జెప్పబడియుండెను. కట్టా వరదరాజకవియును, ఈభైరవకవియును గరుడపురాణము ననుసరించి పద్యకావ్యములను వ్రాసియుండిరి. బ్రహ్మాండపురాణము నాధారముగాఁ జేసికొని ముకుందయోగి

ద్విపదకావ్యముగను, భాగవతులరామయకవి, గుంటుపల్లి జగన్నాథ కవి ప్రభృతులు పద్యకావ్యములుగను శ్రీరంగమాహాత్మ్యమును రచియించి యుండిరి. శ్రీరంగమాహాత్మ్య మాంధ్రవచనమునఁ గూడ గలదు.

భైరవకవి గరుడపురాణముననుసరించి యీ గ్రంథమును వ్రాసినట్లాతఁడు రచించిన యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

శా. వ్యాసప్రోక్తమహాపురాణములు ముయ్యాఱింటియందుం జగ
ద్వాసుం డైన రమామనోహరుమహాత్త్వవ్యక్తిమూలంబులై
భాసిల్లుం దగనాలు గందును బహూపాఖ్యానవిఖ్యాతమై
యా సౌపర్ణపురాణ మొప్పు బహువేదాంతార్థగంభీరమై.

వ. అందుఁ బురాణసారంబై శ్రవణమంగళంబగు శ్రీరంగమహాత్త్వంబు మదంకితంబుగా నాంధ్రభాషా కౌశలంబు పచరించి రచియింపవలయు."

ఈ శ్రీరంగమహాత్మ్యము చాగయకుమారుఁ డైనరాఘవామాత్యున కంకిత మీయఁబడినది. ఈతఁడు మధ్వుఁడై యుండును. ఈతని వంశమును గవి పెక్కుపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. అం దీక్రింది పద్యములయందుఁ దక్క దక్కినవానిలో చారిత్రమున కుపయోగపడు నంశములు లేవు. ఈ క్రింది రెండుపద్యములును గృతిపతి కగ్రసోదరుఁ డైనవిఠ్ఠలమంత్రిని వర్ణించినవి. కవికాలనిర్ణయమునకుఁ దోడుపడునని తలంచి యిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

మ. పటుధాటీముఖజృంభమాణకలహ ప్రోద్ధార్వసంఘాతవి
స్ఫుటరింఖాపుటకోటిఘట్టన పరిక్షుణ్ణక్షమోద్యద్విశం
కటఘూళీపటలప్రశోషిత మహాకర్ణాటసేనాసము
ద్భటపాథోనిధి విఠ్ఠలేంద్రుఁ బురణింపన్ మంత్రు లేరీ ధరన్ ?

సీ. చండదిగ్వేదండకాండ ధూర్వహమహీ
మండలోద్ధరణసమర్థ మగుచు,
దుర్వారపరిపంథి సర్వసంపద్గర్వ
నిర్వాపణక్రియానిపుణ మగుచు,
వేదాదివిద్యావినోద విద్వజనా
మోదాతిశయ సముత్పాది యగుచు,
జంభజిన్మదకుంభికుంభీనసాధీశ
శంభుభూభృద్ద్యుతిస్వచ్ఛ మగుచుఁ
బరఁగు నేమంత్రిభుజబలప్రకటశౌర్య
దానసత్కీర్తు లప్రతినూనమహిమ
నాతఁ డిమ్మడిసైపఖానాధిరాజ్య
భారధుర్యుఁడు విఠ్ఠలప్రభువరుండు.

ఈపద్యములలో నీవిఠ్ఠలుఁడు "ప్రశోషితమహాకర్ణాట సేనాసముద్భటపాథోనిధి" యనియు. "ఇమ్మడిసైపఖానాధిరాజ్యభారధుర్యుఁ" డనియువర్ణింపఁబడినాఁడు. బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగారుఇమ్మడి యనఁగా సంగమవంశములోని రెండవదేవరాయలని యర్థము చెప్పి దానినిబట్టి కవికాలనిర్ణయ మొనర్చినారు. కాని యది పొరపాటని తోఁచుచున్నది. ఆ "యిమ్మడి" శబ్దము సైపఖానునకు వర్తించును. అనఁగా రెండవసైపఖానుఁ డనియర్థము. ఈరెండవ సైపఖానునికడ మంత్రిగానుండి విఠ్ఠలుఁడు కర్ణాటసేనాసముద్రము నింకింపఁ జేసినవాఁ డని యూహింపఁదగియున్నది. "ఇమ్మడి" శబ్దమును వేఱుగావిడదీసి రెండవప్రౌఢదేవరాయలని యర్థమును జెప్పినచో సైపఖానుశబ్దమర్థములేనిదై పోవును. కావున నాశబ్దమునకు రెండవసైపఖానుఁ డను నర్థమును గ్రహించుటయే మంచిది. కాని యీసైపఖానుఁ డెవ్వఁడో తెలియదు. ఇతఁడుకర్ణాటరాజులతో యుద్ధమొనర్చిన యొకమహమ్మదీయ సామంతుఁడై యుండును. ఆతనికడ నీవిఠ్ఠలుఁడుమంత్రిగానుండి

యుండును. ఈసయ్యపఖానును గుర్తింపఁగలిగితిమేని కవికాలమునరిగా నిర్ణయింపఁగల్గుదుము.

శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందలి యీతనికవిత్వముప్రౌఢమై భక్తి రసపూరితమై మనోహరముగా నున్నది. శైలి తెలియుటకై యిదాశ్వాసములనుండియు నైదుపద్యముల నుదాహరించుచున్నాఁడను.

ఉ. అచ్చెరు వంది సంయమికులైకవిభూషణుఁ డేకియం బ్రియం
బిచ్చఁ దలిర్పఁ బల్కె నతఁ డెవ్వఁడు తద్వచనంబ కాని యీ
పెచ్చుటఁ గానఁబోల దిది యంతయునుం గలదో యథార్థమో
చెచ్చెర నాదుపూన్కి వృథ సేయఁగఁ బన్నినవిష్ణుమాయయో! ౧ఆ

ఉ. లోకభయంకరున్ దశగళుం బరిమార్చుట కేను రామభ
ద్రాకృతి నర్యమాన్వయమునందు జనించి యయోధ్యలోనఁ బు
ణ్యాకర మైనరంగనిలయంబు విభీషణుకిత్తు నాబుధ
శ్లోకుఁడు దేర మీరు ననుఁ జూచెద రీడ వసంతపీఠికన్. ౨ఆ

శా. భూతేశాహ్వయు లుగ్రదండధరు లంభోజాప్తతేజుల్ సము
ద్ధూతస్వేదలలాటభాగవికటభ్రూభీషణుల్ మమ్ము ని
ర్ఘాతక్రూరకరాంఘ్రిజానుహతులం గావించినం దోలి నే
మాతుచ్ఛందిగనాడి వచ్చితిమి నీకాద్యంతముం జెప్పఁగాన్. ౩ఆ

మ. గురులీలన్ విరజోపకంఠమున వైకుంఠంబునన్ దివ్యభా
సురభోగంబుల నిందిరాసహితుఁడై శోభిల్లు నేభంగిఁ దా
హరి యాభంగిన తత్కవేరతనయాభ్యర్ణంబునన్ మంగళా
కరరంగస్మణిధామముఖ్యముగ సౌఖ్యశ్రీలఁ జెన్నారెడిన్. ౪ఆ

చ. వ్రతములలోఁ బ్రశస్తము ధ్రువంబుగ మానవనాథ ద్వాదశీ
వ్రత మది నీవు నిష్ఠ నొకవత్సర మర్థిఁ జరించినాఁడ వూ
ర్జితమగు నమ్మహత్వమునఁ జేసి భవద్భవసంచితాఘ సం
తతి లయమొందెఁ దత్ఫలమితం బది యింతని చెప్పవచ్చునే. ౫ఆ

హరిశ్చంద్రచరిత్రము, నవనాథచరిత్రమునను ద్విపదకావ్యములను రచించిన గౌరనమంత్రి యీభైరవకవికిఁ దండ్రియా ? యనువిషయమునఁ జిరకాలమునుండి చరిత్రకారులు సంశయమునుజూపుచు నిదమిత్థమని నిర్ణయింపకపోయిరి. ఈభైరవుని గ్రంథములనుబట్టి యీతని తండ్రి గౌతమగోత్రుఁడును భ్రమరాంబా వరప్రసాదముచే సాహిత్యకళాకౌశలుఁడునునై యున్నట్లుస్పష్టమగుచున్నది. పైనజెప్పినద్విపదకావ్యకర్తయు గౌతమగోత్రజుఁడే. భ్రమరాంబా వరప్రసాద కవితాశక్తి యుక్తుఁడే. గౌరనకాలము క్రీ. శ. ౧౩౮౦-౧౪౪౦ ప్రాంతమని యాతనిచారిత్రమునన్నిర్ణయించియుంటిమి. భైరవకవికాలమునునిర్ధారణముగాఁ జెప్పఁజాలకపోయినను, యీతఁడురచించిన కవిగజాంకుశమును ముద్దరాజు రామన్న, లింగమకుంటతిమ్మకవి మొదలగులాక్షణికులుదాహరించియుండుటచేతను, మల్లారెడ్డిషట్చక్రవర్తిచరిత్రమున "మందబుద్ధిదియని ముందె చెక్కలిఁగొట్టి కవిగజాంకుశ మిందరికిఁ జూపు" అని శ్లేషించుచుఁ గవిగజాంకుశమును దడవియుండుటచేతను నీతఁడు వారికంటెఁబూర్వుఁడనిస్పష్టమగుచున్నది. అందుచే భైరవకవిద్విపదకావ్య కర్తయగు గౌరనసుతుఁడని తలంచుటకుఁ గాలమాటంకము కలుగఁజేయదు. కాలము, కులము, గోత్రము, భ్రమరాంబావరప్రసాదము,నివియన్నియుసరిపోవుటచే, నీభైరవకవిహరిశ్చంద్రచరిత్రద్విపదకావ్యకర్తయగు గౌరనసుతుఁడని నిశ్చయింపవచ్చును కానియిందుల కొక్కప్రతిబంధకము గన్పట్టుచున్నది. గౌరనమంత్రిరచించిన లక్షణదీపికయనుఛందోగ్రంథములోఁగవిగజాంకుశమునందలి యాంధ్రపద్యములు నాల్గుదాహరింపఁబడి యున్నవనియుఁ దండ్రికుమారుని గ్రంథములోనుండి పద్యముల నుదాహరించుట యసంభవమనియు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారుపీఠికలో వ్రాసియున్నారు. వారియొద్దవివిధదేశముల యందలినాల్గువ్రాఁతప్రతులున్నవఁట! నాల్గునుసమగ్రములైమంచిస్థితిలోనున్నవట. నాల్గిటిలోనుగూడఁగవిగజాంకుశములోనివవినాల్గుపద్యములు నుదాహరింపఁ బడియున్నవఁట! వారియొద్ద గవిగజాంకుశముల

ప్రతులును సంపూర్ణములైనవి యున్నవఁట! వానిలో లక్షణదీపికలో నుదాహరింపఁబడిన పద్యములు లేవఁట! అందుచే లక్షణదీపికలో నుదాహరింపఁబడిన పద్యములు భైరవకవి "కవిగజాంకుశము" లోనివి గాక యంతకుపూర్వము మఱియేకవిచేనైనరచియింపఁబడినయేగజాంకుశములోనివో యైయుండునని రామకృష్ణకవిగా రూహించియున్నారు. ఆపక్షములోఁబైనుడివినప్రతిబంధకము తొలఁగిపోగలదు. శ్రీరామకృష్ణకవిగారేతాముపీఠికలో వ్రాసినది పొరపాటనియు గౌరనకవియుదాహరించిన గ్రంథముకవిగజాంకుశమను సంస్కృతగ్రంథమనియు, భైరవకవి రచించినది కవిరాజగజాంకుశమను నాంధ్రగ్రంథమనియుభారతపత్రికలో(ప్రభవసంవత్సర, ఆశ్వయుజమాసము 3 రవపుట) వ్రాసియుండిరి. కావున నాప్రతిబంధకము తొలఁగిపోయినది. ఈతఁడుగౌరనసుతుఁడనియే నిశ్చయింతము. ఇతనితండ్రి కాలము ౧౩౮౦-౧౪౩౦అనివ్రాసియుంటిని. ఇతనికాలము ౧౪౧౦-౧౪౬౦ అని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇతనినివాసమునునిశ్చయింపనాధారములుగానరాలేదు. నిజామురాష్ట్రనివాసియనినాయభిప్రాయము. శ్రీరామకృష్ణకవిగారివ్రాఁతలుపరస్పరవిరుద్ధముగానున్నవి. వానినటుండనిండు. రంగరాట్ఛందము మొదలగు లక్షణగ్రంథములలో నుదాహృతములైన కవిరాజగజాంకుశములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిటనుదాహరించెదను.

క. సేవించిన ధనపతిగా
దీవించును హుంకరించి తిరిగిన భిక్షం
గావించు లక్షణజ్ఞుఁడు
భావింప సమర్థుఁడెన్నఁ బనిలే దితరుల్. ౧

క. జగతి జలానిలానిల
గగన సుధాకర సహస్రకరపరమాత్మల్
తగుపతులు మయరసభజ
నగణముల కవియుఁ బ్రిమథసాధునిమూర్తుల్. ౨

క. పతి మృతుఁడగుఁ బద్యాదిని
మృతనక్షత్రంబు లిడిన మేదురసౌఖ్యా
న్వితుఁ డగు నమృతమువలన న
ప్రతిమము లగుతారకములఁ బద్యాది నిడన్. 3

గీ. గ్రహము ములికి గణము గరి యక్షరము పింజ
పద్య మెసగుకోల చోద్యమైన
జిహ్వావిల్లు నలుకశింజిని లక్ష్యంబు
ధూర్తజనుఁడు సుకవివార్త జోడు. ౪

సీ. అవని గణాలి గణావలి కధిదేవ
తలును వన్నెలు గ్రహంబులును వాని
కులము లు ఫలములు కూర్పులు పగలును
చుక్కపొత్తులు నచ్చుగ నెఱింగి
పిదప మహాభూతబీజ చింతనమును
వర్ణవర్గగ్రహ నిర్ణయంబు
నక్షత్రవేధయు నరిమిత్రశోధన
క్రమముఁ దత్ఫలవిచారమును దెలిసి

తే. తమకు నెదురు లేక తప్పించి ధారుణీ
విభులసభల బుధులు వివిధగతులఁ
జెలఁగి పొగడఁ గవిత చెప్పెడువారు స
త్కవులు గాక యితరకవులు కవులె ? ౫

క. మగణంబు పద్యముఖమున
నగణముతోఁ గూర్చి చెప్పఁ జనుఁగృతియొండెన్
దగఁబద్యమిడిన భర్తకు
నగణితముగ సర్వసిద్ధులగు సత్యముగన్. ౬

క. ఒదుకుచుఁ లక్షణమెఱుఁగక
గొదుకుచుఁ బ్రాసంబు వడియుఁ గూడక మీఁదున్
వెదకుచుఁ బదసంధులు చెడ
నదుకుచు వెడకవిత చెప్పు నతఁడుం గవియే. ౭

క. కమలహితుఁ డున్న నక్ష
త్రము మొదలుగ నేడుదోషతమములు నడుమన్
బ్రమదప్రదములు పండ్రెం
డమరఁగ నశుభములు తొమ్మిదగుఁ బద్యాదిన్. ౮

క. నక్షత్రగ్రహగణభూ
తాక్షర గుణదోషనిర్ణయం బానరింపన్
దక్షులు దారిది గాదని
శిక్షించినఁ గన్ను లెఱ్ఱఁ జేతురు కుకవుల్.

ఇందలి 3. ౫ పద్యములు పరిషత్తువారు ప్రకటించిన ౭౮పద్యములలో లేవు.

ఈభైరవకవితండ్రియగుగౌరన నవనాథచరిత్రమును శ్రీగిరికవి రచించినయాంధ్రపద్యనవనాథచరిత్రము ననుసరించి ద్విపదగా వ్రాసె నని గౌరనకవిచారిత్రమున వ్రాసియుంటిని. ఆశ్రీగిరికవియేశ్రీరంగమాహాత్మ్యమును బద్యకావ్యముగా రచియించెనని తెలియుచున్నది. భైరవకవి యాగ్రంథమును జూచియుండకపోవచ్చును. లేదా, శ్రీగిరి బ్రహ్మాండపురాణము ననుసరించి వ్రాసియుండఁగాఁ దాను గరుడపురాణమును బట్టిరచించియుండును. శ్రీగిరిగ్రంథము లభింపకపోవుటచే నేమియుఁ జెప్పఁజాలను. శ్రీగిరికవిచారిత్రమును నాల్గవసంపుటమున వ్రాసియుంటిని.

ఈభైరవకవిరచించిన కవిరాజగజాంకుశము పరిషత్తువారుప్రకటించిన ౭౮ పద్యములుమాత్రమేనా? ఇంకనుకొంత గ్రంథముగలదా?

యని సంశయము కలుగుచున్నది. పైసీస పద్యమును బట్టి చూచి నచో నింకను గొంతగ్రంథముండవలయునని తోఁచుచున్నది. అది దొరకలేదు.

---

67. కొలని గణపతిదేవుఁడు

ఇతఁడు శివయోగసార మనుగ్రంథమును రచియించెను. ఇది పూర్వోత్తరము లను రెండుభాగములుకలది. పూర్వభాగ మెనిమిది యాశ్వాసములు. ఉత్తరభాగమునాల్గాశ్వాసములు. ఉత్తరభాగమును వరంగల్లునందలి శైవ ప్రచారిణీముద్రాక్షరశాలవారు ప్రకటించియున్నారు. పూర్వభాగము వారికి లభింపనందున వారు దానినిముద్రింపలేదు. పూర్వభాగము లభింపకపోవుటచేఁ గవిచరిత్రమునువ్రాయుటకు వారి కవకాశము లేకపోయినది. పూర్వభాగ తాళపత్రప్రతి ౹బ. శ్రీ. వేమూరి విశ్వనాథశర్మ ఎం. ఏ. యల్. టి. గారియొద్దఁగృత్యాదితోఁ గూడనున్నదఁట. దానినిజూచి, చిలుకూరివీరభద్రరావుపంతులుగారు కవిచారిత్రమును 1927 సంవత్సరములో 'సుభాషి'యనుపత్రికలోనొక వ్యాసమును బ్రకటించియున్నారు. ఆవ్యాసమును శైవప్రచారిణివారు ఉత్తరభాగముద్రితప్రతిలోఁ బునరుద్ధరించియున్నారు. ఈకవినిగూర్చి యుఁ గృతిభర్తనుగూర్చియు, గొన్నియంశములను చిలుకూరి వీరభద్ర రావుపంతులుగారు ఆంధ్రులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు.

ఉత్తరభాగమందలి యీక్రిందిపద్యములవలనపూర్వభాగ మెనిమిదియాశ్వాసములును ఉత్తరభాగము నాలుగాశ్వాసములును గలిగి యున్నట్లును, కవి గణపతిదేవుఁ డయినట్లును గ్రంథమందలి విషయమును దెలియుచున్నది.

ఆ. శైవయోగశాస్త్రసారసముచ్చయ
  ప్రకరణములయర్థభావ మెల్ల

తెనుఁగుకవిత తేట తెలివిగా నే భవ
దాజ్ఞ విన్నవింతు నవధరింపు.

చ. గణపతిదేవనామమునఁ గల్గిన యే శివయోగసారముం
బ్రణుతమహాప్రబంధమునఁ బల్కితి నాకృతియుపూర్వభాగముం
దిృణయనభక్తు లౌ ననఁ గథింతు సదాశివయోగనాథ ధీ
మణి యన రూఢి కెక్క గరిమంబున నుత్తరభాగ మేర్పడన్.

శా. విశ్వేశస్థిరభక్తి వర్ధిలఁగ నుర్విం బూర్వభాగాష్టసం
ఖ్యాశ్వాసంబులఁ గర్మయజ్ఞముఁ దపోయజ్ఞప్రకారంబు స
ర్వైశ్వర్యప్రదమై తనర్చుజపయజ్ఞాచారముం గూడఁగా
విశ్వస్తుత్యగతిం బ్రబంధ మమరెన్ విద్వత్పరిగ్రాహ్యమై.

క. ఈయుత్తరభాగంబున
నాయతి రచియింతు నాలుగాశ్వాసములం
బాయక ధ్యానజ్ఞాన మ
హాయజ్ఞద్వయము యమిజనానందముగన్.

క. శివయోగ మిందు నెంతయు
నవిరళమై వెలయుటన్ దదనుకూలముగాఁ
బ్రవిమలమతి నాత్మస్థిత
శివలింగముఁ గొలుతు మొదలుఁ జిన్మయలీలన్.

ఈగ్రంథమును గవి, తనకు మేనమఱఁదియు, గురువు నగు, ఈడూరి నూకనారాధ్యునకుఁ గృతి యొసంగెను. అతఁడు తననుబిలిచి చెప్పినట్లు కవి వ్రాసికొనిన పూర్వభాగమందలి యీక్రిందిపద్యముల వలనఁ గవిగోత్రాదికము దెలియుచున్నది.

సీ. తనమేనమఱఁదియుఁ దనశిష్యుఁడును లోక
మాన్యుండు నై నకౌండిన్యగోత్రు
సురుచిరాపస్తంబసూత్రుని నిందులూ
రన్నయదేవునియన్నమనమ

గన్నయరుద్రభూకాంతుని గణపతి
దేవుని యాదిమూర్తికిని సద్గు
ణాస్పద యగులక్ష్మాంబకుఁ బుత్రినిఁ
దిరమొప్ప గణపతిదేవవిభుని,

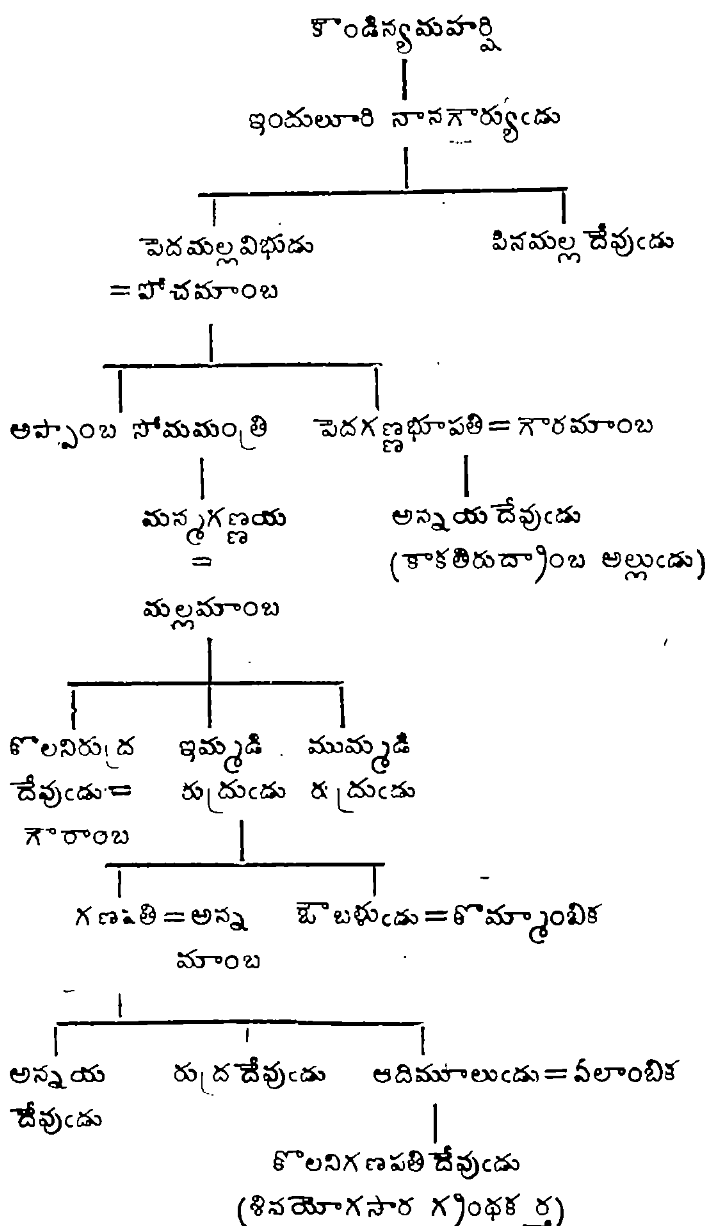
తే.గీ. సహితగణపల్లురాయ చౌహత్తమల్లు
నభినవాకారు ధీరు నన్యాంగనా స
హోదరుని నన్ను రావించి యుచితవృత్తి
నస్మదీయపరిణామంబు లాదరించి.

ఈకవినియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌండిన్య గోత్రుఁడు. ఇతనితండ్రి ఆదిమూర్తి. (ఇతనిని ఆదిమూలనామాత్యుఁ డనియందురు. ఈయంశము క్రిందిగద్యవలనఁదెలియనగును.) తల్లిలక్ష్మాంబ. తాతగణపతి; ఆతనితండ్రి రుద్రదేవుఁడు. ఆతనితండ్రిగన్నయ. ఈగన్నయను, మనుమగన్నయయని పిలచెదరు. ఈమనుమగన్నయ, ఇందులూరి అన్నయదేవుని కగ్రజుఁడు. ఇంతవఱకుఁబైపద్యమునుబట్టి కవివంశావళి తెలిసినది.

గద్య. ఇది శ్రీగురుచెన్నసదాశివ యోగీంద్రపదారవిందమధుకరాయ
మాన నిరంతరశివభక్తిసమాధాన కొలనియాదిమూలనామాత్య
పుత్ర అన్యస్తుతిపరాఙ్ముఖ శివస్తుతిసుముఖ సుకవిజనమిత్ర
సరసకవిత్వరచితభావగణపతిదేవ ప్రణీతం బైన
శివయోగసారంబు.

"సుభాషి"పత్రికలో చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారీ క్రిందివంశ వృక్షము నిచ్చియున్నారు.

మహావిష్ణువు
|
బ్రహ్మ
|

సుభాషిపత్రిక నాకులభింపలేదు. సుభాషిపత్రికలోని వ్యాస మును శివయోగముద్రితప్రతి పీఠికాకారులు సంపూర్ణముగాఁ బ్రకటిం

చిరోలేనో చెప్పఁజాలను. ఈవంశవృక్షమునుబుజువుచేయుశివయోగ సారమందలి పద్యములన్నియునావ్యాసమునఁ బొందుపఱుపఁబడలేదు. అయినను వీరభద్రరావుపంతులుగారు చారిత్రకచతురాననులగుటచే వంశవృక్షమును శివయోగసారమందలి పద్యములనుబట్టి సరిగా వ్రాసి యుందురనిమనమువిశ్వసింపవలసియున్నది. పైనవ్రాసినసీసపద్యములో అన్నయదేవునకుమనుమగన్నయ, అన్నయనివ్రాయబడియున్నది. ఈ వంశవృక్షమునుజూచినచో మనుమగన్నయ, యన్నయదేవునకుఁ గేవల మగ్రజుఁడుగాక పెదతండ్రికుమారుఁడైనట్లుకన్పట్టుచున్నది. వంశవృక్ష మే సరియైనదనియు పైసీసపద్యమువరుసకు, అన్నయను భావముతో వ్రాయఁ బడినదనియు, నూహింపవలసియున్నది. అన్నయదేవుఁడు కాకతీయ వంశస్థుఁడైన గణపతిదేవునికుమార్తెయగు రుద్రాంబకును చాళుక్య వంశములోనివాఁడైన వీరభద్రమహారాజునకును గలిగిన దుయ్యాంబయను కన్యకను బరిణయమాడినట్లు చిలుకూరి వీరభద్ర రావుపంతులుగారు కాకతీయాంధ్ర యుగమున వ్రాసియున్నారు. అన్నయదేవుఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాకతీయులు శూద్రులు. చాళుక్యులు క్షత్రియులు. ఈవివాహ మెట్లుజరిగినదను సంశయము కలుగుచున్నది. బ్రాహ్మణుఁడు నాలుగువర్ణములవారిని వివాహ మాడవచ్చునను సూత్రమిక్కడనన్వయించెనని తలంపవలసియున్నది. అన్నయదేవుఁడు రుద్రాంబనే కాకుండ పార్వతి, లక్ష్మమ్మ అను స్వజాతీయులనిరువురనుబరిణమాడెనని శివయోగసారమందలియీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

"కాకతి రుద్రాంబ గాదిలిసుతయైన
దుయ్యంబఁ బెండ్లాడి రూఢి కెక్కె
అద్రిజ, లకుమాంబ లనవిలసిల్లెడు
కులభామినులను మక్కువ వరించె."

పైనిఁ గనుపంచినవంశములోఁ గవివంశమునకు మూలపురుషుఁ డైన నానగార్యుఁడు ఇందులూరివిభుఁడై నిజామురాష్ట్రములోని

యనుమకొండయం దుండెడివాఁడని యీక్రిందిపద్యములోఁజెప్పబడి యున్నది.

మ. ప్రభుఁ గౌండిన్యమునీంద్రగోత్రమున నాపస్తంబసూత్రింబునం
దభవాంఘ్రిద్వయసేవకుండయి ఘనుండై యన్మకొండన్ పురిన్
విభవం బొందఁగ నిందులూరివిభుఁడై విఖ్యాతినిం జెందె వీ
తభయాత్ముండగు(నానగార్యుఁడు?)పుత్రితోఁ దాగుండు ధీకుండొగిన్

ఈతనినిబట్టియే యీతనివంశమువారికి, ఇందులూరి నారని పేరు వచ్చిన ట్లూహింపఁదగును. ఇందులూరివిభుఁ డనగా నిందులూరునకు కరణ మనితలంపవచ్చును. ఈనానగార్యునికుమారు లైనపెదమల్లన, చినమల్లనలు రుద్రదేవునికడ మంత్రులుగా నున్నట్లును. ఈరుద్రదేవుఁడే అనుమకొండనుండి తనరాజధానిని ఓరుగల్లునకు మార్చినట్లును నీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

తే. అనుమకొండపురంబు గాదని యావిభుండిల నోరుగ
ల్లనుపురంబు ఘటించి యచ్చటి కచ్చుగా నరుదెంచి య
మ్మనుజనాథుఁడు నాయకత్వము మల్లమంత్రికిఁ బిన్నమ
ల్లనకు ధారుణి పెద్దసంపతి నాతతంబుగ నిచ్చినన్.

పెద్దమల్లనకుమారుఁ డైన సోమమంత్రినిగూర్చి శివయోగసారమునం దీక్రిందిపద్యములు వ్రాయఁబడియున్నవి.

గీ. సకలవేదశాస్త్రసంపన్నుఁ డమిత య
శోధనుండు బంధుసుజనహితుఁడు
గరిమ పోచమాంబికా వరసుతుఁడు
కేవలుండె సోమమంత్రివిభుఁడు.

క. మహారుద్రరాజు కనుజుఁడు
మహాదేవుఁడు తత్పుత్రుండు మఱి గణపతినా
నహితభయంకరు డాతని
మహిమను (... ...)సోమమంత్రీశ్వరుడున్.

చ. ఇల బహుసైన్యముల్ గొలువ నేకశిలాపురి తూర్పుదిక్కునం
గలరిపుభూములెల్లఁ గొని గర్వముమై (...) కాడిమండలీ
కుల నవలీలఁ దోలి మఱి గోగులనాఁడును గొల్నివీడు నా
వెలసినదుర్గముల్ గొనుచు వేగమె గౌతమిదాఁటి యిమ్ములన్.

క. మాడియు రెండుం గొని యా
డాడెడిపన్నెండు మన్నియములు నొడిచి తా
నాడె కళింగయసీమకు
గూడినభువిఁ గొనియె సోమకులముఖ్యుఁడొగిన్

ఆ. లీలఁగొలని మండలీకుల వెసఁద్రోలి
గొలనివీడు దాను గొనుటఁ జేసి
కాకతీశుఁడైన గణపతియండను
కొలని సోముఁ డనఁగ వెలసె జగతి.

ఈసోమయామాత్యుఁడు కాకతీయగణపతియొద్దప్రధానమంత్రి
గను దండనాయకుఁడుగ నుండి, ఓరుగల్లునకుఁ దూర్పునఁ గళింగము
వఱకు నున్న ప్రదేశమును జయించినట్లును, కొలనువీఁడు మండలేశ్వ
రులను బాఱద్రోలి యాదుర్గమును గైకొనుటచే నాతనికికొలనిసోముఁ
డని ప్రఖ్యాతి వచ్చెననియుఁ బైపద్యములలోఁ జెప్పఁ బడినది. కొల
నువీఁ డనఁ గా నిప్పటి యేలూరుపట్టణమే. సోమయామాత్యునిమూల
మున నీతని వంశీయులకు నిందులూరివా రనునింటిపేరు మాఱిపోయి
కొలనువారను పేరువచ్చినది. ఈసోమయామాత్యుని యనుజుఁడైన
పెదగన్న భూపతికూడ గణపతిదేవునియొద్ద మంత్రియుఁ దండనాయ
కుఁడుగా నుండినట్లు శివయోగసారమున నున్నదని చిలుకూరి వీరభద్ర
రావుపంతులుగారు కాకతీయాంధ్రరాజయుగ చారిత్రమున వ్రాసి
యున్నారు.

ఈపెదగన్నామాత్యునికుమారుఁడైనఅన్నామాత్యుఁడు ప్రసిద్ధ
పురుషుఁడు. ఇతనినిగూర్చి వీరభద్రరావుగారు కాకతీయాంధ్రరాజ
యుగచరిత్రమునం దీవిధముగా వ్రాసియుండిరి.

"అవక్రపరాక్రమముతో నాంధ్రదేశమున ముప్పదియైదు లేక నలువదిసంవత్సరములు పరిపాలనముచేసి ఖ్యాతిగాంచిన కాకతిరుద్రమదేవి చక్రవర్తిని కల్లుడును, కాకతిప్రతాపచక్రవర్తికిఁబినతల్లిపెనిమిటియునగు నీయిందులూరి అన్నయామాత్యుఁడు (ఇతనిని అన్నయదేవుఁడనికూడనందురు) గణపతిదేవచక్రవర్తి మంత్రియును, సైన్యాధ్యక్షుఁడుగానునుండి కళింగదండయాత్రలు నడిపించిన సోమయామాత్యునికిఁ దమ్ముఁడును, అతనిప్రసిద్ధసేనాపతులలో నొక్కఁడునగు పెద్దగన్నయామాత్యునిపుత్రుఁడునైన ప్రతిభాశాలి ఇతఁడురుద్రమదేవికాలమునను రెండవప్రతాపరుద్రదేవునికాలమునను, మహోన్నతపదవిని వహించుటయేగాక తనప్రతిభావిశేషముచేఁ గాకతీయాంధ్ర సామ్రాజ్యమును బ్రోచుచు తుదకా మహాసామ్రాజ్యముతోనే యస్తమించినమహావీర సైన్యాధిపతియు మహామాత్యుఁడునై యున్నవాఁడు. స్ఫురద్రూపియు బాహుబలసంపన్నుఁడు మాత్రమేగాక మంచిరాజనీతి విశారదుఁడునై యాకాలమున విశ్వేశ్వరశివదేశికుని యపరావతారముగ సర్వజనులచేఁ బరిగణింపఁబడు చుండినవాఁడు. కనుకనే కొలనిగణపతిదేవకవితచే రచింపఁబడిన "శివయోగసారంబను వేదాంతగ్రంథముననవతారికలో నీతనిని తనపూర్వులలోనివానిగఁ జెప్పుచు నిట్లభివర్ణించియున్నవాఁడు.

సీ. అత్యుత్తమం బైనయత్యాశ్రమస్థుండు
కారణజన్మ సంగతి వహించె
ప్రకటసామ్రాజ్యసంపదలు సకలబంధు
కోట్లతోడను పంచుకొని భుజించె
మోపురిరాజుల సేవణంచుచు రాయ
చౌహత్తమల్లుడై జగతిఁబరగె
స్థలగిరివనదుర్గ జలకోటమల్లుఁడై
గ్రక్కునఁ బెక్కుదుర్గములు గొనియె
నోపి తురకలఁ గెలిచి ప్రతాపరుద్ర
మనుజనాయకుకోట నేమరక కాఁచె

ననుచుఁ బొగడంగ నెగడె నియ్యావని నిందు
లూరియన్నయదేవుఁ డనూనబలుఁడు."

ఈయన్నయదేవుని కాలములోనే మహమ్మదీయులువరంగల్లు బూఁదకు దండెత్తివచ్చి పూఁడుమారు లోడిపోయిరని చరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు. ఈవిషయము మీఁదిపద్యములోని మొదటి రెండు పాదములును ధ్రువపరచుచున్నది. ఈయన్నమంత్రి పూర్వజన్మమున నొకయతీశ్వరుఁడు. ఆతఁడవసానకాలమున నీయన్నయామాత్యునితల్లి కడకువచ్చి "అమ్మా! నాకవసానము తటస్థించినది. కర్మవశమున నాకింక నొకజన్మ మెత్తవలసియున్నది. నేను గొల్దిదినములలో నాశరీరమును వీడి మఱల నీగర్భమునఁ బుత్త్రుఁడనై జన్మించెదను. అజన్మముతో నాకుముక్తి కలుగును. నీకును మోక్షము కలుగును." అని చెప్పెనఁట. అట్లే యీయన్నయామాత్యుఁడు ఆమెగర్భమున జన్మించెనఁట యతిచెప్పిన లక్షణము లీతనియందుఁ గన్పించుటచే నాతఁడే యీతఁడని నిశ్చయించి యాపుణ్యసాధ్వి యీతని నతిగారా బముతోఁ బెంచెనఁట! ఈవైయక్తిముమునే యీనీసపద్యమందలి ప్రథమ పాదమునఁ గవివర్ణించియున్నాఁడు.

ఈయన్నయామాత్యుఁడుపాలకురికిసోమనాథుని శిష్యుఁడనియు సోమనాథునికోర్కెపై డోకిపఱ్ఱును అగ్రహారముగాఁ బ్రతాపరుద్ర మహారాజుచే శివభక్తుల కీయన్నయామాత్యుఁడే యిప్పించెననియు, పిడుపర్తి సోమనాథకవి తనబసవపురాణకృత్యాదియందు లిఖంచియున్నాఁడు. రెండవప్రతాపరుద్ర మహారాజునొద్ద నీయన్నయామాత్యుఁడును నీతనిపెదతండ్రిమనుమఁడైన రుద్రదేవుఁడునుగూడదండనాయకులయి యుండినట్లు శివయోగసారములోని యీక్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

చ. అకుటిల రుద్రమాంబికకు నాత్మజ నాఁబొగడొందు ముమ్మడ
యమ్యకు మహాదేవరాజునకు నాత్మజుఁడైన ప్రతాపరుద్రుఁ డా

సకలమహీభరంబును వెసన్ దనయంత వహించి దాల్చినా
యకమహిమంబులన్ దొరిదె యన్నయదేవుఁడు రుద్రదేవుఁడున్.

ఈరుద్రదేవుని శాసనమొకటి నెల్లూరుమండలమునందలి పాకాలయం దున్నది. అది శా. శ. ౧౧౯౦ విభవసం॥ చైత్రశు౧౦ నాఁటిది (నె. శా. సం. ౪౮౪ పుట) ఇందు రుద్రమదేవి పేరుకూడకలదు రుద్రమదేవి క్రీ శ. ౧౨౬౦ మొదలు ౧౨౮౪ వఱకును, రెండవప్రతాపరుద్రమహారాజు ౧౨౯౪ మొదలు ౧౩౨౬ వఱకును రాజ్యము చేసినవారు. కావున మనయన్నయామాత్యుఁడును, రుద్రదేవుఁడును ఆకాలమునందున్నవారనుట నిశ్చయము.

గణపతిదేవకవి రచించిన శివయోగసారమును గృతినొందినవానిని గూర్చికూడఁ గొంత వ్రాయవలసియున్నది. ఈగ్రంథమునకు, గృతిపతి ఈడూరి నూకనారాధ్యుఁ డయిన ట్లీక్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

క. శ్రీగురుచెన్నసదాశివ
యోగీంద్రకులాబ్ధిచంద్ర! యోగివిమత! శై
వాగమసారార్థజ్ఞా
నాగార! యిడూరి నూకనారాధ్యవరా!

ఈపద్య ముత్తరభాగములోనిది. పూర్వభాగములోనిపద్యములనుజదివి వీరభద్రరావుపంతులుగారు కృతిపతియింటిపేరుఇందులూరివారని నిశ్చయించి సుభాషిపత్రికలో నీక్రిందివాక్యములను వ్రాసియున్నారు. కాకతీయాంధ్రరాజ యుగచరిత్రమునందుఁగూడ ఇందులూరివారనియే వ్రాసియుండిరి. "కృతికర్తయొక్కయుఁ గృతిభర్తయొక్కయు నింటిపే రిందులూరివారై యుండఁగ నెట్లీయుభయకుటుంబములకు సంబంధములు గలసినవని" చదువరులకు సంశయము గలుగవచ్చును. వీరికింటిపే రొక్కటియైనను గోత్రభేదముకలదు. కృతికర్తది కౌండి

న్యసగోత్రము. కృతిభర్తది హారితసగోత్రము. కవితనగ్రంథమునఁగృతి
నాథుని వంశము నిట్లభివర్ణించియున్నాఁడు.

ఆ. హారితగోత్రజాతుఁ డగుచు నాపస్తంబ
వితతసూత్రమునను వేఁగినాఁట
భూమిలోఁ బ్రసిద్ధి బొందెను నూకనా
ర్యుండు సుజనబంధు మండనుండు.

క. ఆనూకనప్రెగ్గడకును
సూనుండై బల్లప్రెగడ సుధి యొప్పారెన్
ధీనిధి నిరవద్యాపుర
మానవనాథులకుఁ దా నమాత్యుండగుచున్.

ఆ. అతనిసుతుఁడు వరశివాచారసక్తుఁడు
జననుతుండు ధైర్యశౌర్యయుతుఁడు
జగతి నికుదప్రోలి చక్రవర్తులరాజ్య
మహిమదాల్చె నాగమంత్రి యనఁగ.

ఆ. భూరిసద్గుణముల పొగడఁగ నెగడు కో
మ్మాంబ నతఁడు పెండ్లియై గృహస్థ
ధర్మ మెల్లఁ జెప్పెఁ దనయందు గలుగంగ
మెలఁగె సకలబంధుమిత్రుఁ డగుచు.

క. తద్దంపతులకుఁ బుత్త్రకు
లిద్దఱు నాగయయు వల్లభేంద్రుఁడు ననఁగాఁ
దద్దయు వర్ధిలి రందును
బెద్దయయిన నాగమంత్రి పృథ్వీస్థలిపై.

ఆ. జనులెఱుంగ రాయచౌహత్తమల్లుఁడై
వెలయు కొలని రుద్రవిభుని పుత్ర
తిలక మైనగణపతి క్షితిపతిపుత్రి
గారిఁ బెండ్లియయ్యెఁగారవమున.

సీ. బాల్యమునను దా నపారధర్మంబులా
ర్జించె ధార్మికులు వర్ణించుచుండ
న్యాయమార్గమున నర్థార్జనం బొనరించి
బంధుమిత్రుల బాల్యపరతఁ బోిచెఁ
గామ్యమార్జించుచోఁ గామినీమకరాంకుఁ
డతఁడె పొమ్మనఁగఁ బ్రస్తుతికి నెక్కె-
కాశిలోఁ గదలక పాశుపతవ్రత
శీలుఁడై మోక్ష మార్జించి మించె

తే. గీ. కాన ధర్మార్థకామమోక్షములు సుకర
మున నుపార్జించి నాగచమూవరుండు
తజ్జ్ఞఁడై తుది నాశ్రమాంతరము చేసి
యాయజుర్వేదగురునామధేయుఁ డగుచు.

క. ఆనాగయవిభువరునకు
మానినియై యొప్పు గౌరమకుఁ బ్రియసూనుం
డై నూకయ్య యనంగను
(ననూనమహిమంబునొప్పు) నవనీస్థలినిన్

సీ. శ్రీగురుండగుయజుర్వేదగురువుల నం
దనుఁడును (ప్రియశిష్యతముఁడు?) నట్టి
పూర్వకాలమునందు భూతేశు శంకరుఁ
బూజింపనేర్చినపుణ్యుఁ డట్టి
సకలవేదపురాణ శాస్త్రార్థసారసం
విజ్ఞాత యైన సర్వజ్ఞుఁ డట్టి
శ్రీగురుకృపఁ జేసి సిద్ధమతంబున
నధ్యాత్మసంవేత్తయయ్యె నట్టి

తే. గీ. కాశికాదేశముఖ్యప్రదేశములఁ జ
రించి కులకోటులను నుద్ధరించె చన్న

గురుసదాశివయోగి నాఁ బరఁగునట్టి
(యిందులూరి నాకయమంత్రి) కెవ్వరీడు

ఆ. వె. పూడి కొమ్మరాజు పుత్రిపతివ్రతా
తిలకమైన గౌరిదేవి మొదట
పిదప లక్ష్మిదేవిఁ బెండ్లియై వేడుక
యలర వెలసె నమ్మహాత్ముఁ డిలను.

ఈపద్యములలోఁ గుండలీకరించినభాగములు సుభాషితత్రిక లోఁగూడఁ గుండలీకరింపఁబడియేయున్నట్లు శివయోగసారపీఠికనుబట్టి తెలియుచున్నది. మాతృకలో లేనిభాగమును, ఇతరులు పూరించినప్పు డిట్లు కుండలీకరించుట వ్రాయసకారుల సంప్రదాయము. పైపద్యము లలో "ఇందులూరి" యనుగృహనామము ఒక్కతావునమాత్రమే యున్నది. అదికుండలీకరింపఁబడినభాగములోనిది కావుననాభాగమును వీరభద్రరావుపంతులుగారో మరియెవ్వరో పూరించియున్నట్లు తోఁచు చున్నది. అట్లు పూరించినవారికి "ఇందులూరి" యనిపూరించుట కాధారములేవియున్నవో తెలియ లేదు. కాకతీయాంధ్రరాజయుగచరిత్ర ము నందలి ౨౭౦ వ పేజీలో "నిడుదప్రోలునుబరిపాలించినచక్రవర్తి బిరుదాంచితులగు చాళుక్యరాజులకు మంత్రులుగా నుండెడివా రిందు లూరివా రనిశివయోగసారమనుగ్రంథమున నీక్రిందిపద్యములలో వరుస క్రమమున నిందులూరి నాకరాజును వానికుమారుఁడు బల్లప్రెగడను, వానికుమారుఁడు నాగయమంత్రిని బేర్కొనియున్నాఁడు" అనివీరభద్ర రావుపంతులుగారువ్రాసి, పైనివ్రాసినపద్యములలోనిమొదటిమూఁడు పద్యముల నుదాహరించియున్నారు. కానియామూఁడుపద్యములలోను "ఇందులూరి" యనుశబ్దము లేదు. కావున శివయోగసారకృతిభర్త గృహనామము "ఇందులూరి" కాదని నిశ్చయ మగుచున్నది. అతని యింటిపేరు "ఈడూరి" యైనట్లే క్రిందివాక్యములలోనాగ్రంథపీఠికా కారులువ్రాసియున్నారు. అది సత్యమనుటకు సంశయములేదు.

"ఈశివయోగసారమునందలి యుత్తరభాగప్రారంభమునఁ గల పైపద్యమువలన (శ్రీగురుచెన్నసదాశివ—యనునది) 'యిదూరి' వారని తోఁచుచున్నది. కొన్ని తాళపత్రగ్రంథములందు "యీదూరి' యని కలదు. "శైవాగమసారార్థజ్ఞ" యనునంతవఱకునిలిపి కొందఱు "నాగరయీదూరి" వారనియనుచున్నారు. నాగారమను పేరుగల గ్రామములు నిజాంరాష్ట్రమునఁ గలవు. మాకులభించిన తాళపత్రగ్రంథములఁబట్టివిచారింపఁగా "నాగారయిదూరి" యనియొకప్రతియందును "నాగరయీదూరి" అనిమఱొకప్రతియందునుగలదు. "శైవాగమసారార్థజ్ఞనాగార" యనునంతవఱకును పదమును విభజించినచో నూకనారాధ్యునియింటిపేరు యిదూరివారనియో లేక యీదూరి వారనియో చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. అటులయినచో మ॥ రా॥ చిలుకూరివీరభద్రరావుగారు వ్రాసినటుల గోత్రభేదమేకాక గృహనామభేదముకూడ నున్నటులఁ జెప్పవచ్చును."

కృతిపతివంశమునకుమూలపురుషుఁడైననూకనారాధ్యుఁడు వేఁగినాఁటివాఁడని పైపద్యములోనున్నది. కావునఁ గృతిపతినివాసము నిజామురాష్ట్రముగా భావింపరాదు. కృతిపతివంశీయులు నిడుదవోలురాజునొద్ద మంత్రులుగా నుండిరి. నిడుదవోలు వేఁగినాటిలోని గోదావరిమండలములోనిది ఆమండలములో తణుకుతాలూకా యందు ఈదూరను గ్రామమున్నది. నిడుదవోలు కూడ తణుకు తాలూకా లోనిదే. ఈయీదూరునుబట్టి కృతిపతివంశమువారికి ఈదూరివారని గృహనామము వచ్చియుండునని నేనూహించుచున్నాఁడను. కృతికర్తవంశము వారు కొలనువీడు అనఁగా నేలూరునందే యుండిరనియు; ఏలూరునం దుండఁగనే కృతిభర్తలవంశమువారితో సంబంధబాంధవ్యములు కలిసి యుండుననియుఁ దలంపవలసియున్నది. తణుకుతాలూకాయును, ఏలూరుతాలూకాయును నొకదాని నొకటి యంటియున్నవి. ఇందులూరు నిజామురాష్ట్రములోనిది. శంకరకవికృతహరిశ్చంద్రోపాఖ్యానకృతిపతి యగు ఈదూరి యెల్లయామాత్యుఁ డీవంశములోని వాఁడేమో?

ఈడూరివారివంశవృక్షము నీక్రింద నిచ్చెదను.

నూకనామాత్యుఁడు
|
బల్లపెగ్గడ (నిరవద్యపురప్రభువు నొద్ద మంత్రి)
|
నాగమంత్రి=కొమ్మాంబ (నిడుదవోలు ప్రభువు నొద్దమంత్రి)
|
నాగయ్య — వల్లభయ్య

నాగయ్య
=
గౌరి (కొలనిగణపతి కుమార్తె)
|
నూకయ్య. (ఇతఁడే శివయోగసారకృతిపతి)
=
గౌరి—లక్ష్మి.

ఇందులో గౌరిభర్తయైననాగయ్య కాశిలోఁ బాశుపతవ్రత మనుష్ఠించి, తుదకు సన్యాసాశ్రమస్వీకారముచేసి యజుర్వేదగురువను నామధేయమువహించెను. నిరవద్యపురప్రభువులును నిడుదవోలు పుర ప్రభువులును దూర్పుచాళుక్యవంశీయులే.

కవి గ్రంథరచనాకాలమును జెప్పియుండలేదు. కవికి ముత్తాత యైనరుద్రదేవుఁడు ప్రతాపరుద్రునియొద్ద మంత్రిగా నుండెనని పైనిఁ జెప్పియుంటిని. ప్రతాపరుద్రునిరాజ్యము క్రీ. శ. ౧౩౨౬ తోనంత మొందినది. రుద్రదేవునితమ్మునిమునిమనుమఁడైన గణపతిదేవకవి క్రీ. శ. ౧౪౦౦ ప్రాంతమునం దుండెనని నిర్ణయించుటలో బ్రమాద ముండనేరదు. కావున గ్రంథరచనాకాలము పదునైదవశతాబ్దియందు బ్రథమభాగ మని నిశ్చయింపవచ్చును. వీరేశలింగముపంతులుగా

రీకవిని యాధునికకవులలోఁ జేర్చి "యిన్నూఱుసంవత్సరములకుముందే యుండినవాఁడయినట్లూహింపఁదగియున్నాఁడు" అని వ్రాసియున్నారు. శివయోగసార కృత్యాది వారికి లభింపకపోయియుండును. అందుచే వారట్లువ్రాసియుందురు. ఈకవిని అనియాది గణపతిదేవుఁడని శ్రీపంతులుగారు పేర్కొనియున్నారు. అదిపొరపాటు.

ఇచ్చట మఱియొక ముఖ్యవిషయమును గూర్చి చెప్పవలసియున్నది. కృతిపతికిఁ బ్రపితామహుఁ డగుబల్లపెగ్గడనిరవద్యపురమానవనాథులయొద్ద మంత్రిగానుండెనని పైపద్యములలో నొకదానియందు జెప్పియున్నాఁడు నిరవద్యపురమనఁగా నిడుదవోలు పట్టణమనిచరిత్రకారు లందఱును నభిప్రాయపడియున్నారు. నేనును నట్లేతలంచి, యీ కవితరంగిణియందచ్చటచ్చటనట్లేవ్రాయుచువచ్చితిని. కానితరువాత నావిషయమున నొక్కింత సంశయముకలిగినది. గోదావరిమండలమునందలి తణుకుతాలూకా మల్లిపూడిగ్రామమును నిరవద్యపురముగానుదాహరించుచు నందలియగస్త్యేశ్వరస్వామి కఖండదీపమునునిల్పికొమ్మన పెగ్గడ యొకశాసనమును శా.శ. ౧౨౨౫లో వ్రాయించెను. (A. R. 537 of 1929) ఈశాసనము మల్లెపూడి యందేయున్నది. ఈగ్రామమునందే తూర్పుచాళుక్య సర్వలోకాశ్రయ విష్ణువర్ధన మహారాజను పృథ్వీవల్లభ మహారాజుశాసనమొకటిశా. శ. ౧౨౧౯లో కలదు. ఈ గ్రామమున కత్యంతసమీపముననె జుత్తిగయను గ్రామమున్నది. ఈ గ్రామమునఁ గాకతిరుద్రాంబభర్త యైనచాళుక్యవీరభద్రుఁడుదావ్వాతుఁడైన శాసనమున్నది. ఈచాళుక్యులరాజధానినిరవద్యపురమనునామాంతరముగల మల్లెపూడి యనియు జుత్తిగకూడ రాజధానీనగరమునం దొకభాగమై యుండుననియుఁ బిమ్మట వారిరాజధానినినిడుదవోలునకు మార్చిరనియు దోఁచుచున్నది. ఈమార్పు క్రీ. శ. ౧౩౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున జరిగియుండును.

శివయోగసారకృతిపతులను వర్ణించుటలో బల్లపెగ్గడను "నిరవద్యపుర మానవనాథులయొద్ద మంత్రియనియు" నాతనికుమారుఁడైన

నాగమంత్రిని "నిడుదప్రోలిచక్రవర్తుల రాజ్యమహిమ" దాల్చెనని యు వర్ణించుటచేత నాగమంత్రికాలములో రాజధానీనగరమును మార్చినట్లు కన్పట్టుచున్నది. నిరవద్యపుర, నిడుదవోలునగరము లొక్కటి కావని యిందువలన స్పష్టమగుచున్నది.

గణపతిదేవుని కవిత్వము ప్రౌఢమయి హృద్యముగా నున్నది. శివయోగసారమున శివప్రతిపాదక మైన యాధ్యాత్మిక విషయము, కర్మయజ్ఞము తపోజపధ్యానజ్ఞాన యజ్ఞములును, పంచయజ్ఞములరూపమున విరింపఁబడినది. ఇందు పూర్వభాగము నాకులభింపనందున వీరేశలింగము పంతులుగారాంధ్రకవులచరిత్రమున నుదాహరించినమూఁడు పద్యములను, ఉత్తరభాగమునుండి నాలుగుపద్యముల నీక్రిందనుదాహరించుచున్నాఁడను.

చ. ప్రమదముతో నొకింతయినఁ బాత్రునకేగి మహాఫలంబగున్
బ్రమసి యపారవిత్తము లపాత్రునకిచ్చినఁ గీడుపొందు ఘా
సము నొసఁగంగ దుగ్ధములఁ జాలఁగ ధేనువులిచ్చువట్టి దు
గ్గములొసఁగన్ విసంబొలుకుఁగాదె భుజంగమయూధమిమ్మహిన్.

ఉ ఈక్రియఁ గర్మమేర్పడిన నెంతయుభీతి జనింపుచుండఁ జిం
తాకులచిత్తమై కటకటా యిదియేమినిమిత్తమొకదా
నాకని కన్నుఁదమ్ముల ఘనమ్మగబాష్పము లేగుదేరఁగా
శోకభరాబ్ధిలో మునిఁగి సుందరికోకిలవాణి యేడ్వఁగన్.

మ. ఎనయన్ జీవనచింతఁ బొట్టుపొరలై యేప్రొద్దువర్తించు నీ
చుని యందుంగల శీలసూనృతగుణస్తోమంబులిట్లన్నియున్
దనరంబక్వముకాని కుంభమున యత్నించంబార నిండంగఁ బో
సిన వారావరముభంగి నాశమగుఁజర్చింపంగ దేహంబుతోన్. 3 ఆ

ఉత్తరభాగము:—

ఉ. ఆపరమేశ్వరున్ శివుని నగ్ని దివాకరచంద్రమండల
స్థాపితచిత్స్వరూపు విలసద్గురునాథకృపావలోకనో

ద్దీపిత నిర్మలాత్ముఁడయి ధీగతి నెవ్వఁడెటెంగి నేర్పుమై
నోపి భజించుచుండు నతఁడొందు నకుంఠితమోక్షసౌఖ్యముల్. ౧౮

క. సంకల్పవికల్పములే
వంకం బోరయంగనీక వైరాగ్యనిరా
తంకమతి జేయుకర్మము
గొంకక సంగతిపరిదంబగున్ విమలాత్మా. ౨౮

ఉ. రేచకపూరకంబులవి రెండునడంచిమనఃప్రచారిమ
డ్వీచి హృషీకనాశనము వేగమచేయఁగఁ జాలు కేవలం
బైచను కుంభకంబు సముదంచితబుద్ధిఁ దదీయశుద్ధి వి
ద్యాచతురత్వశుద్ధిగలయాతని కెందు నసాధ్యమున్నదే. 3 ౮

తే. గీ. వేదములు శాస్త్రములు బహువిధపురాణ
ములును నసమానగణికలను బోలెనుండు
శాంకరీ విద్యయొకటి యీజగతిలోన
గుప్తమై కులస్త్రీ వోలెఁగొమరు మిగులు. ౪౮

ఈకవిచారిత్రమును ముగించుటకుబూర్వము పేరు తెలియని యొకకవిజీవితము నిటఁ జెప్పవలసియున్నది. భైరవాచార్యపుత్త్రి డగు మనుమంచిభట్టునతఁడు హయలక్షణవిలాసమనుకావ్యమును రచియించెననికవిచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఆగ్రంథతాళపత్రప్రతులు మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమునను, రాజమహేంద్రనరమునందలిగౌతమీగ్రంథాలయమునను గలవు. ౧౯౨౯ వసంవత్సరమున నీగ్రంథము ముద్రితమైనది. ఈముద్రితప్రతిలోను దాళపత్రప్రతులలో నుగూడ నిరువురుకవులు రచించిన రెండుగ్రంథములు మిళితములైయున్నవి. ఒకటి హయలక్షణవిలాసము, వేఱొకటి అశ్వలక్షణసారము. ముద్రితప్రతిలో శీర్షిక అశ్వలక్షణసార మనియున్నది. గద్యలో హయలక్షణవిలాస మనియున్నది. కొన్నితాళపత్రప్రతులలో నీగ్రంథము అధికారములుగా విభజింపఁబడియున్నవి. ముద్రితప్రతులలో నంకుర

ములుగా భాగింపఁబడినది ఈరెండుగ్రంథములను రచించినవారిలో నొకఁడు మనుమంచిభట్టు. రెండవవాని పేరు తెలియదు. మనుమంచి భట్టుగ్రంథకృతిపతి కంపభూపాలుఁడు. రెండవగ్రంథకృతిపతిగన్నయా మాత్యుఁడు. గన్నయకృతినందిన గ్రంథములోని:

క. నాలుగుకాళ్ళుం గొనచెవి
నాలము వదనము విశాలవక్షము తెలుపై
కాలునది యష్టమంగుళి
నేలినపతి యేలు ధరణినేలినపతులన్.

అనుపద్యమును శాలిహోత్రములోనిదని మడికిసింగన తనసకల నీతిసమ్మతమునను దాహరించియుండుటచే నీగ్రంథముసింగనకవికంటెఁ బూర్వము రచియింపఁబడినది. కంపభూపతికంకితమైన రెండవగ్రంథము క్రీ శ ౧౪౨౦ ప్రాంతమునాఁటిది.

ముద్రితప్రతిలో రెండుగ్రంథము లిమిడియున్నవని చెప్పుటకుఁ గొన్నిపద్యములలో "గన్నయభూపా !" యనిసంబోధనముండుటయుఁ గొన్నిపద్యములలో "సాళువకంపా" ఇత్యాదిగా కంపభూపతిసంబోధనము లుండుటయు నిదర్శనములు. ఇంతేకాదు. ప్రథమాంకూరములో:—

క. ఉరమున నుపరంధ్రంబుల
శిరసున రంధ్రంబులందుఁ జెలువుఁగ రెండే
నరయఁగ నుదుటను మూఁటిని
బరువడి యొకటొకటియున్నఁ బదిధృవులయ్యెన్.

అనుపద్యములోనిభావమ్మునే ద్వితీయాంకురములో

క. ఉరమున శిరమున రంధ్రో
పరంధ్రములు రెండు ప్రస్థానములో

నుత్తరమున నొకటొకటిగ
వరవాజులపై నీదశవరధృవులయ్యెన్.

అనుపద్యములోఁ జెప్పఁబడియుండుట చేతను, ఇశ్లేషప్రథమాంకురములోని భావము లేమఱికొన్ని ద్వితీయతృతీయాంకురములయందుండుటచేతను, నివి రెండు గ్రంథములని నిర్ణయింపవలసియున్నది. ప్రథమాంకూరమున మొదటియఱువది రెండుపద్యములలోను గంపభూపతిసంబోధనము లేదు. తక్కిన గ్రంథములో గన్నయసంబోధనము లేదు. ౬3 వ పద్యము:—

క. శ్రీజన్మసదనరాజ
వాజిత యుపమానవయన రాజీవునకున్
రాజునకు దుగ్ధవారిధి
రాజునకున్ కుమారకంపరాజున కెలమిన్.

అని షష్ఠ్యంతముగానున్నది. దీనితరువాత ౬౪ వ సంఖ్యగా "అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నాయొనర్పఁ బూనిన హాయలక్షణవిలాసంబను కృతికిఁ గథావిధానం బెట్టిదనిన..." ఇత్యాది వచనమున్నది

దీనినిబట్టి ౬౨ వ పద్యమువఱకును నొకగ్రంథమనియు దానితరువాత నున్నది వేఱొకగ్రంథమనియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈ రెండవగ్రంథమునకు హాయలక్షణవిలాసమని పేరు. దీనిని మనుమంచిభట్టు రచియించెను. దీనిని గూర్చి మనుమంచిభట్టుచరిత్రమున వ్రాయుదును. దీనియందు దాదాపు ౧3౦ పద్యములున్నవి.

ఇఁక మొదటిగ్రంథమును గూర్చి యాలోచింతము. ఇందు౬౨ పద్యములే యుండుటచే నిదిసంపూర్ణగ్రంథము కాదనియు మఱికొన్ని పద్యములుగల ప్రతి యుండవలయుననియుఁ దోఁచుచున్నది. హాయలక్షణవిలాసముకూడ సంపూర్ణముగా ముద్రింపఁ బడలేదు. ఆవిషయమునుగూర్చి మనుమంచిభట్టు చరిత్రమున వ్రాసెదను.

మొదటిగ్రంథము పేరేదియో తెలియదు. దీనినుండియే మడికి సింగనకవి యొకపద్యమును గ్రహించి దానికి "శాలిహోత్రము" అని పేరిడినాఁడు కావున నీగ్రంథనామము "శాలిహోత్రము" అనియే వాడుదము. ఈగ్రంథమందలి రెండవపద్య మిది:—

చ. అనఘుఁడు శాలిహోత్రుఁడు హయంబులకున్ మునుజెప్పినట్టియా
యనుపమలక్షణంబులు వయఃపరిమాణము రోమజంబులన్
దెనుఁగున నెల్లవారలకుఁ దేటపడన్ రచియింతు సత్కవుల్
విని కొనియాడ దానగుణవిశ్రుత గన్నయ మేదినీశ్వరా!

ఈపద్యమునుబట్టి శాలిహోత్రునిగ్రంథము ననుసరించిన దగుటచే దీనికి "శాలిహోత్ర" మనియే గ్రంథకర్త నామకరణము చేసెననియు "అశ్వలక్షణసారము" అను పేరును వ్రిలేఖకులో ముద్రాపకులో నుంచిరనియుఁ దలంపవచ్చును. ఈపద్యములో లక్షణములును వయఃపరిమాణమును సుడులును జెప్పఁ దలంచినట్లు కవి చెప్పియున్నాఁడు. ఈగ్రంథమందలి ౬౨ పద్యములలోను, నీమూఁడువిషయములును క్లుప్తముగా నున్నవి. కావున నిది సంపూర్ణ గ్రంథమని యెంచిన నెంచవచ్చును.

ఈపద్యములోని గన్నయయను పదమును గంపయయనిమార్చి యాంధ్రకవుల చారిత్రమునఁ బ్రకటించియున్నారు. తక్కిన గ్రంథముతో ననుగుణముగ నుండుటకై శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగా రీమార్పును గావించియుందురు. ఇంకననేకతావుల గన్నయయనుశబ్దముండుటచే దీనినిమార్పరాదు. ఈశాలిహోత్ర గ్రంథకర్తయెవ్వరో తెలియదు. తెలిసికొనుట కాధారము లిప్పటివఱకు నాకులభింపలేదు.

ఇఁకఁగృతిపతినిగూర్చి యాలోచింతము. శాలిహోత్రమునఁ గృతిపతిని నీక్రిందివిధముగా సంబోధించియున్నాఁడు.

౧ గన్నయమేదినీశ్వరా! ౨ గన్నవసుధాధీశా! 3 గన్నదండాధినాథ! ౪ అరిబలభేదీ! ౫ గన్ననృపతీ! ౬ గన్నభూప! ౭ దండనాయకతిలకా! ౮ మల్లయామాత్యపుత్ర నిర్మలచరిత్ర: అహితహృద్భల్ల: రాయసాహత్తిమల్ల ౯ ప్రభుసుత భీమాంబపుత్ర! పరమపవిత్రా! ౧౦ కొంకణపతియిభరిపుశౌర్యా.

వీనినిబట్టి గన్నయ దండాధి నాథుఁడనియు, మల్లయామాత్య భీమాంబలకుఁ బుత్త్రుఁడనియుఁ గొంకణపతియనియు, రాయసాహత్తిమల్లబిరుదాంచితుఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది. గన్నయలు పెక్కురున్నారు. మడికిసింగన కవికృత పద్మపురాణ కృతిపతి యగు కందనామాత్యుని పూర్వుఁడొక గన్నయ కలఁడు కాని యతనితల్లిగౌరాంబ. అందుచేనాతఁ డీతఁడు కాఁడు. మారనకవికృత మార్కండేయపురాణ కృతిపతిగన్నయయున్నాఁడు కాని యాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడు.

కొలను గణపతిదేవుని పూర్వులలో గన్నయలున్నారు. ఇందు కొఱకుఁ బైనవ్రాసిన వంశవృక్షము నొకసారి పరికింతము. ఇందుఁ గనుపడుచున్న గన్నయలలో మనకుఁ గావలసినగన్నయ లేఁడు. కాని, పినమల్లదేవుఁడున్నాఁడు. ఇతఁడే మల్లయామాత్యుఁ డనియు, నితని భార్యభీమాంబ గావచ్చుననియు, వీరికుమారుఁడే శాలిహోత్రకృతి పతియగుగన్నయయనియు నాయభిప్రాయము. పెదమల్లవిభుని కుమారుఁడు పెదగన్నభూపతి వంశవృక్షములోఁ గనుపడుచున్నాఁడు. పినమల్లదేవునికుమారుఁడు పినగన్నభూపతి యుండుటవలననే యాతనిని పెదగన్నభూపతియనివాడఁ జొచ్చిరనియు, వీరు కాకతీయుల యొద్ద దండాధిపతులయినను భూపతులనియు మేదినీశులనియు నృపతులనియుఁ బిలువఁబడిరనియుఁ దలంపవచ్చును. సాహత్తిమల్లబిరుద మీ వంశీయులకున్నట్లు పైనివ్రాసిన పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. కొంకణదేశము నిజామురాష్ట్రము లోనిది. పినమల్లదేవుఁడు కాకతి రుద్రదేవునియొద్ద దండనాయకుఁడుగా నుండినట్లు పైనివ్రాసిన తరలపద్యములో నున్నది. ఈతనికుమారుఁడును దండనాథుఁడై రుద్రదేవమహా

రాజుకడనో యాతనితరువాత కాకతి గణపతిదేవునియొద్దనో, దండాధిపతియై కొంకణదేశపాలనమున నియమితుఁడై యుండును. శాలిహోత్రమునందలి వర్ణనాంశములన్నియు నీతనికిసరిపోయినవి. కావున సాధనాంతరము లభించువఱకును శాలిహోత్రకృతిపతి పినమల్లామాత్యుని తనయుఁడే యనిపల్కవలయు నితఁడు. గ్రంథకర్తవాము మెఱుంగరాకపోవుటచేత నీవిషయము నంతయు నిట వ్రాయవలసి వచ్చినది.

---

67. వెన్నెలకంటి అన్నయ్య

ఇతఁడాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఆపస్తంబసూత్రుఁడు. హారితసగోత్రుఁడు; అన్నయామాత్య పౌత్రుఁడు; సూరామాత్య పుత్త్రుఁడు.

ఇతఁడెనిమిదాశ్వాసములు గల షోడశకుమారచరిత్ర మను నుత్తమ ప్రబంధమును రచియించి తనతండ్రియైన సూరామాత్యున కంకితము చేసెను. ఈగ్రంథకృత్యాదియుఁ దృతీయ, చతుర్థాశ్వాసములునులభింపలేదు. తక్కినభాగము ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలోఁ బ్రకటితమైనది. ప్రథమాశ్వాసమున నచ్చటచ్చటఁ గొంతభాగము శిథిలమైపోయినది.

కృత్యాది లేకపోవుటచే నీకవిచారిత్రము తెలియుటలేదు. ఆశ్వాసాద్యంతపద్యములును గద్యయు నీతనిచరిత్రకాధారములు. వాని నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

మ. జగదానందవిహార! హారమకుటచ్ఛత్రాదిసంపన్న! ప
న్నగభూషార్పిత భావ! భావజకళానైపుణ్య! పుణ్యక్రియా!
సుగమాచారగభీర! భీరహితతేజోదీవ్యమానక్షమా!
గగనాభోగదిశాంత! శాంతమదరాగద్వేషదోషోదయా!

క. ఆఖ్యానకల్పితకథో
పాఖ్యానాఖ్యాయికా ప్రపంచరహస్య
వ్యాఖ్యానవ్యవహారణ
ప్రఖ్యాతచరిత్ర! వికచపంకజనేత్రా!

మా. శమదమగుణమోదీ! శైవసిద్ధాంతవేదీ!
సముచితనయబుద్ధీ! సంచితైశ్వర్యసిద్ధీ!
యమనియమధురీణా! యజ్ఞకర్మప్రవీణా!
శమితదురితవేగా! సాధితాష్టాంగయోగా! ౧ ఆ.

క. శ్రీమద్విరించితరుణీ
కోమలవీణా నినాదకూలంకష వా
గ్భామాభిరామ! సుకవి
స్తోమనుతౌన్నత్య! యన్నసూరామాత్యా!

శా. తారానాయకబింబరత్నకలశీధారాళ నిర్యత్సుధా
సారాభ్రంకష దుగ్ధవార్ధిలహరీసంతానవిత్యప్రభా
పారంపర్యపరాభవారభటికప్రాగల్భ్యభాస్వద్యశో
హారశ్రేణిపరిష్కృతాఖిల దిశాహస్తీంద్రకుంభస్థలా!

క. శ్రీరామాయణ భారత
పారాశరసూక్తి కూర్మపద్మప్రముఖా
సారపురాణవిలోచన
గౌరవమతిధన్య! మంత్రిగణమూర్ధన్యా!

మా. శరదమృతమయూఖ శ్లాఘతేజోమయాంగా!
హరిహరపదపద్మధ్యాన ధన్యాంతరంగా!
నరపతినయ విద్యానర్తకీనాట్యరంగా!
పరబలతిమిరాళీ భంజనోద్యత్పతంగా! ౨ ఆ

క. శ్రీచరణాంబుజసేవా
వైచిత్రీనిరత! శివమంవర్గమహా ,శ్రీ,

పారిచర్యమూల కరుణా
సూచితమాహాత్మ్య! యన్నసూరామాత్యా!

శా. ఆపస్తంబపవిత్రసూత్ర! హరితఖ్యాతాన్వవాయామృతా
కూపారామరభూజ! భక్తివినతక్షోణీశచూడామణీ
దీపారాధితపాదపీఠ ధరణీతేజః ప్రతిష్ఠాపన
వ్యాపారావత! షట్సహస్రకులచూడాకల్పరత్నాంకురా!

క. మరకతమౌక్తికవిద్రుమ
కురువిందమహేంద్రనీల గోమేధిక వి
స్ఫురితమణి ఖచితభూషణ
పరితోషణ సుకవిలోక! భవ్యవివేకా!

ఉత్సాహ. బంధురప్రబంధ బంధభవ్య నవ్యభాషణా!
సింధుసమగభీరతా విశేషనిత్యభూషణా!
సింధురాత్తప్రచుర తురగ సేవ్యవాజిశిక్షణా!
బంధుమిత్రసుకవి నికరపాలనా విచక్షణా! ఆశ్వా

క. శ్రీహర్షముఖ్యసుకవిస
మాహితకావ్య ప్రపంచమాధుర్యసుధా
గాహన లీలారసిక
వ్యాహారవిహార! మంత్రియన్నయసూరా!

ఉ. భట్టియుగంధరాది నరపాలకమంత్రిమహాప్రవాహసం
ఘట్టనధీధురంధర! వికారవిదూర! విలాసబంధురా!
పట్టపటావళీకనకభద్రమదావళ భూరిభూషణా!
రట్టజవాజిరత్న నికరక్రమ పూజిత కాలకంధరా!

క. శారదనీరద నారద
పారదబిసశారదాబ్జ భాసిత్వరియశః

పూరఘనసారపూరిత
సారసగర్భాండభాండ సదవనశౌండా!

మందారదామము. సంగీతసాహిత్య సారస్యలోలా!
శృంగారలక్ష్మీవశీకారలీలా!
అంగాధిపౌదార్య హారిప్రదానా!
అంగీకృత శ్రీమదాదిప్రధానా! ఆ ౬

క. శ్రీభార్గవ కామందక
వైభావసమోపధార్య! వాసవమంత్రి
ప్రాభవ విడంబధీగుణ
శోభితషాడ్గుణ్యా! యన్నసూరవరేణ్యా!

మ. సరసానందన సత్కళాగమపరీక్షాకృష్ణకందార। భా
స్వరనానారసభావ నిర్మథనభోజక్ష్మాప! విద్యానిరం
తరగోష్ఠీజగదేకమల్ల! బహుశాస్త్రగ్రంథ సిద్ధాంతవి
స్తరవిజ్ఞానకవిత్వకావ్యకలనా సర్వజ్ఞసోమేశ్వరా!

క. వీణావాదన చలదలి
వేణీవేణీప్రసూన విహరన్మధుప
శ్రేణీగానాకర్ణన
ఘూర్ణీకృతనేత్ర। హారితగోత్రపవిత్రా! ౭ ఆ

క. శ్రీభాసమాననానా
వైభవజయలాభ......వనితాంత
స్వాభా.. త సౌరభ
శోభితపాండిత్య! యన్నసూరామాత్యా!

ఉ. ... ... ప్రతిమానదాన వి
ద్యామహనీయవైభవ కృతార్థిత సత్కవిరాజమత్సరో
ద్దామవిరోధిమంత్రి జనతాదృఢమంత్ర రహస్య
... ...

క. ... ...

నాటకముఖగోహళాది నాట్యరహస్యో
ద్ఘాటనిపుణ! ప్రజ్ఞా
పాటనచాతుర్య! నూత్నభరతాచార్యా! ౮ ఆ

ఈపద్యములనుబట్టికవితండ్రియైన,సూరామాత్యుఁడుసంస్కృత నైషధాదికావ్యములను, బద్మకూర్మాది బహుపురాణములనుబఠించి సారమెఱింగిన వేత్తయనియు, శిష్యులకుఁ బాఠములు చెప్పుచుండెడి వాఁడనియు, నాట్యశాస్త్రమునఁ బ్రవీణుఁ డనియు, సంగీతసాహిత్యములయం దపారపాండిత్యము గలవాఁ డనియుఁ దెలియుచున్నది. సరసమైన కవిత్వముచెప్పఁ గలవాఁ డనుటకుఁ దగినవాక్యములు పైపద్యములలోఁ గలవు. కాని యాతఁడు రచించిన గ్రంథముల పేరుల నీయ లేదు. మంత్రియనుటకుఁ దగినమాటలును బైపద్యములలో నున్నవి. కాని యాతని ప్రభు వెవ్వరో తెలియ లేదు. కృత్యాదియందునుమూఁడవ నాల్గవ యాశ్వాసాద్యంత పద్యములయందును నింతకంటె విశేషము లేమయినఁ గలవేమో తెలియదు.

కవికాలమునుగూర్చి పరిషత్తువారు పీఠికలో నిట్లు వ్రాసి యున్నారు.

"ఇందుఁగవితనకృపతిభర్తయగునన్నయ్యను,కృష్ణకందార,భోజ జగదేకమల్ల, సోమేశ్వరులతోఁ (7-128) బోల్చి యున్నవాఁడు. భోజుఁడు ధారానగరాధిపతి. జగదేకమల్లుఁడు పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తి. వీరు పదునొకండవ శతాబ్దమువారు. సోమేశ్వరుఁడు భూలోక బిరుదాంకితుఁ డగు పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తి. (A.D.1126–38)ఇతఁడు సంస్కృతమునఁనభిలషితార్థచింతామణియను మానసోల్లాసమును రచించెను. ఇతనికి సర్వజ్ఞభూపుఁ డను బిరుదుకలదు. కృష్ణకందారుఁడు యాదవరాజు. జైత్రపాలునితనయుఁడు. పదుమూఁడవ శతాబ్దమున సూక్తిముక్తావళికర్తయగు జల్హణకవిని వేదాంతకల్పతరు-కర్తయగు

నమలానందుని బోషించెను. కాన నీగ్రంథము పదుమూఁడవ శతాబ్దానంతరము రచియింపఁ బడియుండును."

దీనినిబట్టి పదునాల్గవశతాబ్దియో, లేక యింకను దరువాతనో కవికాలమని పీఠికాకారుల యభిప్రాయమనుటస్పష్టము. 1949వ సంవత్సరము మార్చినెల 30 వ తేదీగల యాంధ్ర పత్రికయందు "విద్యారత్న" పండితులీ యన్నయకవి, యాంధ్రకవితరంగిణి మూఁడవ సంపుటమునఁ జేర్పఁదగినవాఁడని యభిప్రాయ మొసంగిరి. కాని వారందులకు హేతువులను జూపలేదు.

విష్ణుపురాణమును రచించిన వెన్నెలకంటి సూరయామాత్యుఁడీగ్రంథకృతిపతి యనుట పొసఁగదు. ఆసూరయామాత్యుని తండ్రి యమరయ్య. ఈసూరయ్య జనకుఁడు అన్నయ. విక్రమార్క చరిత్ర యందు జక్కయకవిచే:

ఉ. వెన్నెలకంటి సూర్యుఁడు వివేకగుణాఢ్యుఁడు వేదశాస్త్రసం
　పన్నుఁడు రెడ్డివేమ నరపాలకుచేత మహాగ్రహారముల్
　గొన్నకవీంద్రకుంజరుఁ డకుంఠిత తేజుఁడు పెద్దతండ్రిగా
　నన్నుతిఁ గన్నసిద్ధనకు సంతతదానకళావినోదికిన్.

అనుపద్యమునం దుదాహృతుఁడైన సూరయ నొకనిని మన మిది వఱ కెఱుఁగుదుము. కాని యాసూరయయే షోడశకుమార చరిత్ర కృతిపతియని నిశ్చయించుటకుఁ బై నివ్రాసినయాశ్వాసాద్యంత పద్యములలో వేమారెడ్డి విషయముగాని అగ్రహారముల మాటగాని సూచనగానైన లేకపోవుటచే నవకాశములేకున్నది. ఆతఁడే యాతఁడైనచో నావిషయమిందు తప్పక యుండియుండును.

అనపోతారెడ్డి కాలమునందలి వెన్నెలకంటి వారిని గూర్చి చెప్పిన:

ఉ. ఈనిఖిలంబు మెచ్చ నమరేశ్వరదేవుఁడు చూడఁ గృష్ణవే
　ణీనది సాక్షిగా నని నిల్చినరావుతు గేసభూవిభుం

గానకుఁదోలి వెన్నడిచి కాచిన వేమయయన్న. వేమభూ
జానికి సత్ప్రబంధము లొసంగిన వెన్నెలకంటి వారిలోన్.

ఆనుపద్యములోఁ బేరు లేకుండుటవలన యన్నయకాలమును నిర్ణయించుటలో నాపద్యము మనకుఁ దోడుపడుటలేదు. అన్నయ వంటి కవులాకాలమున సత్ప్రబంధములు రచించినవారు మఱికొందఱుండవచ్చును. రాజేంద్రచోడునిచే నిద్దనపూడి నగ్రహారముగాఁ బడసినసూరనసోమయాజి యొకఁడున్నాఁడు. కానియాతఁడీయన్నయ కంటెఁ జాలపూర్వుఁడు. కావున నాతఁడీతఁడు కాఁడు.

నేనెఱింగియున్నంతవఱకు వెన్నెలకంటివారినిబట్టి యీ కవి కాలమును నిర్ణయించుట కవకాశము లేకపోయినది. ఈకవిరచించిన కృత్యాది లభింపకపోవుటచేఁ గాలనిర్ణయము దుస్సాధ్యమగుచున్నది. ఇతని నితరకవులెవ్వరు నుతింపలేదు. షోడశకుమారచరిత్ర సప్తమాశ్వాసాంతపద్యమునుబట్టి యాదవరాజగు కృష్ణకందారుని యాస్థానకవియైన జల్హణుఁడు రచించిన సూక్తిముక్తావళి గ్రంథాంతమున నాగ్రంథరచనాకాలము "శాకేజాగ్నిదిశ్వరపరిమితే" అని చెప్పియుండుటచే, క్రీ. శ. ౧౨౫౭ ప్రాంతమునందున్నకృష్ణకందారునిదన తండ్రితోఁ బోల్చియుండుటవలన, నంతకుఁ దరువాత నీతఁడున్నాఁడనుటనిశ్చయము. కానియాతరువాత నెంతకాలమున కీతఁడున్నాఁడో నిశ్చయింపలేము. ఒకశతాబ్ది తరువాత నున్నాఁడనినచో నీతఁడు శ్రీనాథునకించుక పూర్వుఁడో సమకాలికుఁడో యగుచున్నాఁడు. ఈకవికాలమును నిర్దిష్టముగ నిర్ణయించుటకుఁ బ్రస్తుతమున నింతకంటె నాధారములు నాకులభింపలేదు. ప్రస్తుతమీతనిని శ్రీనాథునితో సమకాలికుఁ డనుకొందము.

పింగళి సూరనార్యుఁడు రచించిన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునకును షోడశకుమారచరిత్రములోని షష్ఠాశ్వాసమునందలి కథకును గొంతపోలిక కలదు. ప్ర. ప్రద్యుమ్నమందలి హంసవంటిది

షో. చరిత్రమున నొకచిలుకకలదు. ఆహంసకును నీచిలుకకును గురువు భారతియే. ఆహంస సామర్థ్యమును సూరనార్యుఁడు:—

శా. కాణాదంబును గౌతమీయమును సాంఖ్యంబున్ భుజంగాగ్రణీ
వాణీమార్గము జైమినీయమతమున్ వ్యాసోక్తశాస్త్రంబు వ
క్కాణించెన్ గడుపూర్వపక్షములు జోకంబెంచుచున్ బెంచి య
క్షీణప్రౌఢిఁ దిరస్కరింపుచుఁ దుదిన్ సిద్ధాంతము ల్నిల్పుచున్.

మఱియును

తే. కావ్యనాటకాలంకార గానమదన
శాస్త్రపరిచయమహిమంబు జాలపాద
భామినీమణి నెఱపె నుద్దామపటిమ
నాయసురభర్త మెచ్చి ప్రహరే యనంగ.

ఇత్యాదిగా వర్ణించియున్నాఁడు.

అన్నయకవి తనచిలుకపాండిత్యమును:

సీ. అష్టభాషల మధురాశువిస్తరచిత్ర
కవితలఁ జెప్పఁ సత్కవులు మెచ్చ
నామ్నాయములు నాల్గు నంగంబులాఱును
నఖిలశాస్త్రంబులు నవగతములు
నూతనరీతుల ధాతువిభ్రమముల
రసములు మెఱయ వర్ణకము వాడు
నేపురాణంబుల నేకథ యడిగినఁ
దడఁబాటు లేక యేర్పడఁగ జెప్పు

నోలి నవధానములు వేనవేలు సూపు
శబ్దవిజ్ఞానినైనను సరకు గొనదు
గౌతమునినైన తర్కమునఁ గెలుచు
నవధరింపు మీకీరంబు నవనినాథ!

సూరనార్యునినాయిక ప్రభావతి. అన్నయార్యునినాయిక హంసావళి. ప్రభావతిని మన్మథుఁడు సృష్టించెనేమో యనిసూరన:—

ఉ వెన్నెలతేటనిగ్గు నరవిందపుఁదేఁకుమృదుత్వముం బదా
ర్వన్నెయజాళువాపసిఁడిరంగు మెఱుంగులధాళధళ్యమున్
గన్నెయరూపుగాఁ గరువుగట్టిమనోజుఁడు పోఁతఁబోయఁబో
లు న్నెఱనేర్పుతో ననుట లోకుల పల్కది చాలదేమియున్.

అని యుత్ప్రేక్షించినాఁడు. అన్నయహంసావళిని అట్లే మన్మథుని సృష్టియని:—

సీ. నెలచందురునికాంతి నెమ్మోముసృజియించి
యకలంకవిలసనం బలవరించి
కలువరేకులమించు కన్నులు గావించి
నిత్యవికాసంబు నెలవు కొలిపి
చక్రవాకవిభూతిఁ జన్నులుగల్పించి
పాయనియొప్పులు పరఁగఁజేసి
కరికుంభవిస్ఫూర్తిఁ గటిచక్రి మొనరించి
కొమరారు నునుజిగి గుదురుగొలిపి
వనజభవుసృష్టి నిచ్చఁ గైకొనక తాన
మీనకేతుండు వేడ్క నిర్మించెఁ గాక
మూడుజగములఁ గలుగుపూఁబోఁడులందు
మాళవేశ్వరకన్యకఁ బోలఁ గలరె?

ప్రద్యుమ్నని రూపమును, పార్వతి చిత్రఫలకమున వ్రాసి ప్రభావతికి స్వప్నమువనిచ్చినది. హంస యారూపమును బోల్చి చూచి, ప్రద్యుమ్నుఁ డని తెలిపినది. ఇట నాయకుని రూపమును నాయిక విహరించు నాట్యమండపమందలి కుడ్యభాగంబునఁజిలుకయే వ్రాసి, యారూపము గలపురుషుఁడున్నాఁడా? యనినాయిక ప్రశ్నింప నాయకుని రూపురేఖలు వర్ణించి యాతనివృత్తాంతమును దెలిపినది.

ప్రద్యుమ్నుఁడు. వజ్రనాభునకును బ్రభావతికిని సరిపడినట్లు పలికిన రెండర్థములుగల:—

చ. సకలవిశేషశోధనకుఁజాలిన యోా నెఱజాణ! వజ్రనా
భ కులవతంసరత్నమ! ప్రభావతిరోహితకంటకంబ తా
వక మగుచూపు నాపయిఁ బ్రవర్ధితరాగతఁ బర్వెఁగాన న
త్యకలుషవృత్తి నాసుకృతమంతయు నేఁడుసుమిాఫలించుటల్

అనుపద్యమును సూరనార్యుఁడు రచించినట్లే రెండర్థముల నిచ్చు పద్యమొకదానిని యన్నయార్యుఁడును రచించి, నాయికచే నాయకునకు చిలుకమూలమున నంపించినాఁడు. కాని దురదృష్టవశమున నాపద్యము గ్రంథపాతము.

కవిత్వమునఁ బోలికయంతగా లేకున్నను నితివృత్తమునసామ్యముండుటచే నిం దెవ్వరైన నొకరు మరియొకరి ననుకరించిరా యని సంశయము కలుగుచున్నది. అన్నయ, సూరనార్యు ననుకరించెనేని, యతఁడు పదునాఱవశతాబ్ది వాఁడగును.

ఎట్లయిన అన్నయకవికాలమునుగూర్చి యింకను బరిశోధింపవలసియున్నది. ఈతనికవిత్వమునుగూర్చి వీరేశలింగము పంతులుగారు లిట్లువ్రాసియున్నారు.

"ఈకవి దశకుమారచరిత్రమును మనస్సున నుంచుకొని యీ షోడశకుమార చరిత్రమును రచియించెను. కొన్నికథలను గథా సరిత్సాగరాదులనుండి సంగ్రహించి తనకవితా చమత్కృతిచే రస పుష్టిని వర్ణనాధిక్యమును గలిగించి జనమేజయుని రెండవకుమారుని గథానాయకునిగఁ జేసి యాతనికిఁ దోడుగ నతనిమంత్రితనయులను, బురోహితపుత్త్రులను, దండనాథసుతులను బదేనుగురను గూర్చి కథ సాగించినాఁడు.

కవిత్వము నిర్దుష్టమైనది. ఉభయభాషాప్రౌఢి మెఱయుచున్నది. శైలి మంచనకేయూరబాహుచరిత్రమును, జక్కన విక్రమార్కచరిత్రమును, కేతనదశకుమారచరిత్రమును బోలుచుండును. పద్యములు హృద్యములై ధారాశుద్ధి కలవిగానున్నవి."

అన్నయకవి కవిత్వశైలి తెలియుటకై ఆశ్వాసమునకొకపద్యము నిట నుదాహరించుచున్నాఁడను.

చ. అమరులకంటెఁ దత్పురిధరామరవల్లభు లెక్కుడంట త
థ్యము తలపోయ నాగమవిధానములై తనరారు తారు ని
త్యమునొనరించుదానముల యజ్ఞములంబరితృప్తిఁబొంది సం
భ్రమమునఁ దేలివారువడిఁ బ్రస్తుతిసేయఁగఁ బెంపుఁ జెందుటన్. ౧అ

ఉ. లాలితరూపయౌవనవిలాస మనోహరమై తనర్చు నీ
లాలకనిద్రవోవఁగని యాదటఁగౌఁగిట మేలుకన్పఁగాఁ
జాలక యాత్మఁదక్కిన విచారములొందఁగ నూరకుండు నా
కూళుఁడు కామరాజ్యమునకు న్వెలిగాఁడెతలంచి చూడఁగన్. ౨అ

మ. తరుణీ! నీసుతుఁబెట్టిలోనిడి నృపద్వారంబునం బెట్టు మె
వ్వఘనుంగానకయుండ నిప్డుచని లేవంగాంచి సూర్యప్రభుం
డురు తేజంబున వానిఁజూచి మదిలోనుప్పొంగుచుం బుత్రుఁగా
నిరవద్యోత్సవలీలమైఁ బెనుచు వీని న్నాదుదివ్యాజ్ఞమై ౩అ

శా. ఏచందంబున నబ్బునో యబలయం చేనాత్మనూహింపఁగా
నాచాటప్పుడు నాదుకర్ణముల కత్యానంద మొందించిన
న్వాచాలత్వ మెలర్ప హేమపురమున్వర్ణించి యేఁగంటినం
చాచంద్రాస్యవరించు వాఁడనిది కార్యంబంచు ధైర్యంబునన్. ౪అ.

ఉ. ఈసరసోక్తులీమహిమ యీయవికారత యీవిలాసమీ
రాసిరి యీయుదారత ధరావరులెవ్వరియందుఁగల్గునే

యేసుకృతంబుచేసిన హృగేక్షణ కబ్బునొ భూతలంబుపై
నీసాబగుండు నాథుఁడుగ నింపులఁదేలెడు నిత్యధన్యతల్. ౭౫

చ. హరునిటలాగ్ని రూపఱియు నంగజుఁడప్పుడపుట్టె రాఘవే
శ్వరుఁడు శపించినంబికరవంబులు గ్రమ్మరఁగల్గె రాహు ని
ష్ఠురగతిఁబట్టి మింగినను సోముఁడు వెల్వడివచ్చెఁజెల్లఁబో
విరహులఁబొందియున్న శనివీడియు పీడవ యేమి సేయుదున్. ౭౬

ఇట్టిదే వేములవాడ కవి ద్వాదశరాజ చరిత్రమను ప్రబంధమును రచియించెనఁట.

69. అనంతామాత్యుఁడు

ఇతడారువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఆపస్తంబసూత్రుఁడు. కౌండిన్యగోత్రుఁడు. తిక్కనామాత్య పుత్రుఁడు. ఇతనితాత ముమ్మడన్న. ముత్తాత బయ్యనకవి. తల్లిమల్లమ; పితామహి ఎఱ్ఱమ; ప్రపితామహి పోలమ

ఈకవి భోజరాజీయమను ప్రబంధమును, రసాభరణమనులక్షణ గ్రంథమును ఛందోదర్పణ మనుఛందశ్శాస్త్రమును రచించియుండెను.

ఇతని ముత్తాతయైన బయ్యనామాత్యుఁడు కవియై మహాభారత కృతికర్తయగు తిక్కనసోమయాజిచేత "భవ్యభారతి" యను బిరుదము నందినట్లును కవియేగాక దండనాథుఁడై పేరువడసినట్లును భోజరాజీయమందలి యీక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

చ. క్షితిఁ గ్రతుకర్తనా వినుతిచేకొని పంచమవేదమైన భా
రతముఁ దెనుంగుబాస నభిరామముగా రచియించినట్టి యు
న్నతచరితుండు తిక్కకవి నాయకుఁడాదట మెచ్చి భవ్యభా
రతియనఁ బేరుగన్నకవిరత్నము బయ్యనమంత్రి యల్పుఁడే

చ. శరధిసుతన్వరించుజలజాతవిలోచనుమాడ్కి శీతభూ
ధరజఁబరిగ్రహించు హిమధామకళాధరుపోల్కి సద్గుణా
భరణపవిత్రమూర్తి కులపాలికనాఁదగు పోలమాంబికన్
బరిణయమయ్యె నెయ్యమునఁబయ్యచమూపతి వైభవోన్నతిన్.

ఈబయ్యనకవి రచించినగ్రంథములేవియో, యితఁడేరాజుకడ దండనాయకుఁడుగ నుండెనో తెలియలేదు. ఈబయ్యనమంత్రికి గంగనమంత్రి, ముమ్మడన్న యను నిరువురు తనయులు గల్గినట్లును నందు ముమ్మడన్నకుఁ దిక్కన, సింగన యను నిరువురు కుమారు లుదయించినట్లును నీక్రిందిపద్యములలోఁ గవి చెప్పియున్నాఁడు.

చ. గుణయుతు లవ్వధూవరులకు జ్జనియించిరి త్రేత రామల
క్ష్మణులయి పుట్టి ద్వాపరయుగంబుతుదిందగ రామకృష్ణులై
గణనకునెక్కి యీకలియుగంబున నిట్లుదయించె లోకర
క్షణుఁడగు విష్ణుదేవుఁడన గంగనమంత్రియు ముమ్మడన్నయున్.

చ. కడిమిఁగిరీటిదానమునఁ గర్ణుఁడు భోగమున న్సురేంద్రుఁ డా
కృుడువిభవంబునన్ హరి యకుంఠితబుద్ధి బురందరేజ్యుడున్
గడువగుధీరతన్ సురనగప్రవరుం డనఁబోలమాంబ ము
మ్మడి బెడఁగొందు రూపమహిమన్మరు ముమ్మడియై జగంబునన్.

క. ఆముమ్మడి ప్రెగ్గడ శ్రీ
రాముడు సీతనువరించుక్రమమున సుగుణ
స్తోమాభిరామ నమితక్రి
యామండిత నెఱ్ఱమాంబఁ బరిణయమయ్యెన్.

క. ఆరమణీమణులకుఁబ్రి
భారమ్యుఁడు తిక్కవిభుఁడు బ్రికటితకాంతి
స్ఫారుండు సింగనయునను
వారలుపుట్టిరిలఁ బుష్పవంతుల మాడ్కిన్

ఈతిక్కనయే, అనంతామాత్యకవితండ్రి. ఈతిక్కనామాత్యుడు పెరుమగూరి నివాసియనియు శ్రీకాకుళమున నందలియాంధ్ర దేవుని భక్తుడనియు అక్కదండాధినాథుని కుమార్తెయైన మల్లమాంబను బరిణయమాడెననియు నీక్రిందిపద్యములలో గవి చెప్పియున్నాడు.

సీ. విలసితంబగు కృష్ణవేణీమలాపహా
రిణిభీమరథి నాధరిత్రియందు
దనరు నదీత్రయాంతర్వేదియగు పావ
నక్షేత్రమున శోభనముల కెల్ల
ధరనివాసంబగు పెరమగూరిపురంబు
నందు విద్వజ్జనానందమైన
జీవనస్థితిచేత జెన్నొందివంశక
ర్తృత్వసంపత్తిఁ బ్రభుత్వమొంది
నెమ్మిబ్రత్యక్ష పరమపదమ్మనంగ
నొప్పు శ్రీకాకుళంబున కొడయఁడైన
యంధ్రవల్లభహరిసేవ నలరుచుండుఁ
బెక్కుభంగుల ముమ్మడితిక్కవిభుఁడు.

సీ. శ్రీవత్సగోత్రాబ్ధిశీతాంశుఁ డగునక్క
దండాధినాథుఁ డీతరుణితండ్రి
లావణ్యగుణపుణ్యలక్షణాన్వితయైన
యక్కమాంబిక యీలతాంగితల్లి
చిరకీర్తినిరతులు చిట్టనమంత్రియు
నయ్యలార్యుఁడు నాతికగ్రజన్ము
లచ్యుతాంఘ్రిసరోరుహార్చనారతుఁడు త
మ్మనమంత్రి యీయింతి యనుగుదమ్ముఁ
డనఘుఁడగు కోటకరుణాకరార్యుఁడనుఘ
నుండు ముదునూరిపెద్దవిభుండు నివ్వ

ధూమణికింగూర్మిగల మేనమామ లనిన
మగువ లెనయె తిక్కనమంత్రి మల్లమకును.

చ. చిరతరశోభనుండగు వసిష్ఠమునీశ్వరుడయ్యరుంధతిన్
బరిణయమై గృహస్థగుణభాసితుఁడై వెలుగొందుమాడ్కి గో
తరపరిరక్షణానవరత వ్రతశీలుఁడు తిక్కమంత్రి శే
ఖరుఁడు వివాహమయ్యె గుణగౌరవశోభిని మల్లమాంబికన్.

ఈతిక్కనామాత్య మల్లమాంబికల కాఱుగురు పుత్రులుద్భవించిరని చెప్పుచు నాయార్గురు నొక్కొకఁడు వేయిండ్లకు మొదలగుదురని యెంచియే పెద్దలు వీ రాఱువేలవారని నుడివియున్నారని యీక్రిందిపద్యములలోఁ జమత్కరించియున్నాఁడు.

మ. అరిషడ్వర్గముఁ దూలఁ దోలి ధరలో నైశ్వర్యషడ్వర్గమీ
వరుసన్ సంభవ మొందె నాఁగ సుతషడ్వర్గంబు జన్మించెఁ ద
త్పురుషస్త్రీతిలకంబులందు ఘనసంతోషంబు తద్బాంధవో
త్కరముం బొంద సమగ్రసంపద నిజాగారంబునం జెందఁగన్.

ఉ. భానుతకీర్తి ముమ్మడివిభుండు మదగ్రజుఁ డేను వైష్ణవ
ధ్యానసమాహితాత్ముఁడ ననంతసమాఖ్యుఁడ నాదుతమ్ముల
జ్ఞానవిదూరు లక్కనయు సత్కవి చిట్టనయున్ వివేక వి
ద్యానిధి రామచంద్రుఁడు నుదారుఁడు లక్ష్మణనామధేయుఁడున్

క. ఈయార్వురు నొక్కొక్కఁడు
వేయిండ్లకు మొదలుగాఁగ వెలయుదురని కా
దే యాఱువేల పేరిడి
రీయన్వయమునకు నేర్పుమెఱిఁగిన పెద్దల్.

ఈతఁడు రచించిన రసాభరణము, ఛందోదర్పణము అనుగ్రంథములలో గ్రంథాదిని నిష్టదేవప్రార్థనాపద్యము లొకటిరెండు తప్ప, కృత్యాదిపద్యములు లేవు. గ్రంథాంతమందలి గద్యనుబట్టియే గ్రంథ

కర్తనామమును దెలిసికొనవలసియుండును. అవి రెండును జిన్నగ్రంథములు కదాయని యవతరణిక వ్రాయలేదని తలంచుచున్నాఁడను. లేదా యవి ముద్రాపకులకు లభింపకపోయియుండవచ్చును. ఈకవి గృహనామమేదియో తెలియలేదు.

ఈకవి తనకవిత్వము పూర్వకవుల కవిత్వమువలె రుచించునో లేదోయని సంశయాకులితమనస్కుఁడై తనసమ్మత నీక్రిందిపద్యములోఁ దెలిపియున్నాఁడు.

చ. వెలయఁగఁ దొంటిపెద్దలకవిత్వమువోలె రుచించునొక్కొయేఁ
బలికెడునూత్నకావ్యరసభావము లైనను భూమిఁదల్లిదం
డ్రులకు నిజాగ్రసూనుల పటుప్రచురోక్తులకంటెఁ జిన్నబి
డ్డల వెడతొక్కుఁబల్కులు దృఢంబగు ముద్దులనీనకుండునే.

ఇతఁడు పూర్వకవిస్తుతి నిట్లుచేసియున్నాఁడు:

ఉ. నన్నయభట్టుఁ దిక్కకవినాయకు భాస్కరు రంగనాథుఁ బే
రెన్నిక కెక్కినట్టి యమరేశ్వరు నెఱ్ఱనమంత్రినాదిగాఁ
జన్నకవీంద్రుల న్నవరసస్ఫుటవాణు లనంగధాత్రిలో
నున్నకవీంద్రులం దలఁతునుల్లమెలర్పఁగ వాగ్విభూతికిన్.

ఈతఁడు భోజరాజీయమున గావ్యనిర్మాణకారణమును దెలుపుచు వ్రాసిన నీక్రింది సీసపద్యములో "కావ్యంయశసే అర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే కాంతాసమ్మితతయోపదేశయుజే" అను మమ్మటాచార్యుని శ్లోకమునందలి భావమును మనోహరముగా వ్యక్తీకరించి రెండవ సీసపద్యములో నీకృతిని అహోబలనరసింహస్వామి కంకితము జేసినట్లు దెలిపియున్నాఁడు.

సీ. సకలవిద్యలయందుఁ జర్చింపఁగవితె యు
త్కృష్టమండ్రది నిత్యకీర్తికొఱకు
నర్థాప్తికొఱకు నావ్యవహారలక్షణం
బెఱిఁగెడుకొఱకు ననేకవిధము

లగునమంగళముల హరియించుకొఱకు ను
చితనిత్య సౌఖ్యసంసిద్ధికొఱకు
నొనరఁ గాంతాసమ్మితోపదేశంబునఁ
బ్రీతిమై హితమాచరించుకొఱకు

నయ్యెఁగానఁ బెద్దలాచరించెదరంచు
నేర్పుకొలఁదిఁ గృతియొనర్పఁబూని
యస్మదీయకృతికి నధిపతిగావింప
నర్హుఁ డెవ్వఁడొక్కొ యని తలంచి.

సీ నూతనంబయ్యుఁ బురాతనకృతులట్ల
సంతతశ్రవ్యమై జరుగుననియు
నాదిరాజసమానుఁడగు భోజభూపతి
చరిత మీకవితాప్రసంగమనియు
నిందుఁజెప్పెడికథ లన్నియు నోలిఁబ్ర
శస్తధర్మోపదేశంబు లనియు
నఖిలజగన్నాథుఁడగు నహోబిలనాథుఁ,
డీపుణ్యకృతికి నధీశుఁడనియుఁ

బృథివి నెల్లజనులు ప్రియభక్తియుక్తిఁ బా
టింతురనియు నూఱడిల్లి యేను
బరమసౌఖ్యమైన భవదాభిముఖ్యంబు
నెమ్మిఁబడసి యధికనిష్ఠతోడ.

ఛందోదర్పణ చతుర్థాశ్వాసమందు:

ఉ. శ్రీనిధి చక్రవర్తి గురుశేఖర పుణ్యకటాక్షలబ్ధ సు
జ్ఞానుఁడనంత ధీమణిలసన్మణి భోజచరిత్రచెప్పి ల
క్ష్మీనరసింహుఁగూర్చిన ప్రసిద్ధుఁడు వేడుకతో నొనర్చె ఛం
దోనుతి యోగిహృద్విమలతోయజవర్తి కనంతమూర్తికిన్.

అని చెప్పియుండుటచే, మొదట భోజరాజీయమును పిమ్మట ఛందోదర్పణమును, పిమ్మట రసాభరణమును రచియించినట్లు చెప్పఁదగియున్నది. రసాభరణము శ్రీకృష్ణున కంకితమైనదని యీగ్రంథమందలి పద్యాంతములయందుఁ దఱచుగా కృష్ణాయను సంబోధన ముండుటను బట్టి చెప్పవచ్చును. రసాభరణ గ్రంథాంతమునఁ గవి యీపుస్తక రచనాకాలమును నీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

శా. జానొందన్ శకవర్షముల్ ఋతుశరజ్యోలేందులై యొప్ప న
య్యానందాబ్దమునందు మాఘమునఁ గృష్ణైకాదశీభౌమయు
క్తానామామృత వేళ నీకృతి యనంతార్యుండు సమ్యగ్రస
శ్రీనిండన్ ధ్రువపట్టణాధిపునకిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగన్.

ఇందుఁ జెప్పఁబడినకాలము హూణశకము ౧౪౩౫ సంవత్సరమున జనవరి నెల ౨౫ తేదీయైనది. అప్పటికీకవికి ౫౦ సంవత్సరముల వయసుండెనని తలంపవచ్చును. అదినిజమయినచో నితఁడు శ్రీనాథునకంటె వయసునఁ గొంచెము చిన్నవాఁడైనను నాతనికాలమున నీతఁడు గ్రంథరచనము చేసినవాఁడని చెప్పుటకు సంశయము లేదు. ఇతనిగురువు చక్రవర్తియను శ్రీవైష్ణవుఁడైనట్లు పైపద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది.

ఛందోదర్పణము నాలుగాశ్వాసములు కలది. ఈగ్రంథమును ౧౯౨౧ వ సంవత్సరములో వావిళ్ళవారు ముద్రించి యున్నారు. దీనికి గిడుగు వెంకటసీతాపతిగారు ౮౩ పుటలుగల పీఠికనువ్రాసి గ్రంథమునకు వన్నె తెచ్చియున్నారు ఈఛందోదర్పణమును "అనంతుని ఛందము" అని వాడుచుందురు. సులక్షణ సారాప్పకవీయాదులలోవలె నీగ్రంథమునందలి లక్షణములకు లక్ష్యముల నితరకవులనుండి గైకొనక లక్ష్యములనుగూడ నీతఁడేరచించియున్నాఁడు. ఈగ్రంథము భగవంతున కంకితమీయఁబడినది. ఈగ్రంథపీఠికలో బయ్యన బిరుదు

"భవ్యభారవి" అనియున్నది. భవ్యభారతి కాని భారవికాదు. ఇది యచ్చుపొరపాటైయుండును.

రసాభరణముకూడ నాల్గాశ్వాసములు కలదియే. ఇది ధ్రువపట్టణమందలి యీశ్వరున కంకిత మీయఁ బడినది. ఈధ్రువపట్టణమేదియో తెలియలేదు. ఏగ్రామనామమునో సంస్కృతీకరించి ధ్రువపట్టణమనినాఁడని తోఁచుచున్నది. తండ్రినివాసము పెరమకూరు అని పైని వ్రాసియుంటిని. ఇదికృష్ణామండలములోని బెజవాడ తాలూకాలోనున్న పెనమకూరుగాఁగొందఱు భావించిరి. కానియీగ్రామములోఁ బూర్వము కవులున్న జాడలేదనియు ననంతామాత్యుని తండ్రి నివాసమదియేయని నిశ్చయించుటకుఁ దగినయాధారములు గాన రావనియు నాగ్రామములో నర్వాచీనమైన చెన్న మల్లేశ్వరాలయము దక్క వైష్ణవాలయములు లేవనియు నాయూరఁ గౌండిన్యగోత్రులగు బ్రాహ్మణులు లేరనియు నాగ్రామవాస్తవ్యులును విద్వాంసులునగు పెనమకూరు సుబ్బారావుగారు వ్రాసియున్నారు. కావునఁ గవినివాసము పెనమకూరు కాఁజాలదు.

తనతండ్రిగ్రామము కృష్ణవేణ్ణా మలాపహారిణీ భీమరధ్యంతర్వేది సంస్థితమై యున్నదని పైపద్యములోఁ గవి చెప్పియున్నాఁడు. ఈమూఁడు నదులును గలిసినచావున నిదియున్నదని తలంపరాదు. వేణ్ణ, మలాపహారిణి, భీమరథీనదులు కృష్ణ కుపనదులు. కృష్ణాతీరముననే యీగ్రామముండెనని భావింపవలసియుండును. పెదకోమటి మాచారెడ్డి కుమారుడైన తిప్పారెడ్డి వ్రాయించిన చెఱకుమిల్లి శాసనములోఁగూడ "కృష్ణవేణ్ణామలాపహారిణీ భీమరథ్యంతర్వేది సంస్థితమ్. భోగైశ్వర్యాష్ట సంయుక్త మేకమూరుం పురోత్తమమ్" అని వాడియున్నాఁడు. పెరమగూరు శ్రీకాకుళమునకు సమీపమున నుండియుండును. కవితండ్రియైన తిక్కనామాత్యుఁడీ శ్రీకాకుళమునందలి యాంధ్రదేవునకు భక్తుడు కవికూడ పెరమగూరు వాస్తుఁడై

యుండుననియే తలంపవలసి యున్నది. ఈతఁడు తన నివాసగ్రామ మేదియో చెప్పలేదు. ఏప్రభువునొద్దను నుద్యోగినని చెప్పలేదు. అందుచేఁ దండ్రినివాసమే యీతని నివాసమని చెప్పఁ దగియున్నది. కాని యీయూహ నిశ్చయమని తలంచుట కాధారములు లేవు.

పైనఁజెప్పిన ధ్రువపట్టణము గుంటూరుమండల మందలిధూళి పూఁడిగా యుండునని కొందఱనుచున్నారు. కాని యదినాకుఁదృప్తి కరముగాఁ గన్పట్టలేదు. ధ్రువశబ్దమునకు మట్టి, మోదు అని రెం డర్థములు కలవు. మట్టిపూఁడి, లేక మట్టివాడయను పేరును ధ్రువ పట్టణమని కవి సంస్కృతీకరించినాఁడని నాయభిప్రాయము. కృష్ణా మండలమున గన్నవరముతాలూకాలో "మట్టివాడ" యున్నది. దివితాలూకాలో 'మోదుమూడి' యున్నది. వీనిలో నేదియైనఁగాని, ఇట్టిదేమఱియొక గ్రామముగాని యైయుండునని నాయభిప్రాయము. మొత్తముమీఁదనీకవి కృష్ణామండలమువాఁడై యుండునని నాయూహ. రసాభరణమునం దన్ని తావులను ధ్రువపట్టణమనియే వాడియు న్నాఁడు. కాని నిజనామమును సూచించుపదము నెచ్చటను జెప్ప లేదు. తుదకాపట్టణమందలి దేవుని పేరును గూడఁ జెప్పలేదు. ద్వితీ యాశ్వాసాంతపద్యమున "ధ్రువపురమందిరుఁడు వ్రజవధూవరుఁ డుర్విన్" అనియును తృతీయాశ్వాసాదిపద్యమున "ధ్రువపట్టణేశుఁడు ......రక్షించు రుక్మిణీశుఁడు మమ్మున్" అనియును జెప్పియుండు టచే నీకృతిపతి, శ్రీకృష్ణుఁడని తలంపవచ్చును. ధ్రువపట్టణమున గోపాలకృష్ణాలయమో, వేణుగోపాలస్వామి యాలయమో యుండి యుండును. ఈతనిగ్రంథములు నరాంకితములు కాలేదు. ఈధ్రువ పట్టణమే కవినివాసమై యుండునని యూహ కలుగుచున్నది.

ఈకవి అక్షరము లేఁబదియని చెప్పటలో ఛందోదర్పణమున 'క్ష' యనునక్షరమును బ్రత్యేకాక్షరముగా లెక్కించి, ళళలకు భేదము లేదను కారణముచే "ళ" ను లెక్కలోనికిఁ దీసికొనలేదు. ఆవిషయ మీక్రింది రెండుపద్యములలో నున్నది.

క. యరలవలంతస్థలు. నాఁ
బరఁగును శషసహాలు తేటపడు నూష్మలనన్
సొరిది. క్షకారముఁగూడఁగ
సరి నేఁబదియయ్యె వర్ణసంఖ్యధరిత్రిన్.

క. శలలకు భేదములే దను
పలుకున శాబ్దొలఁగి యైదుపదులగు వర్ణం
బులు సంస్కృతభాషకు మఱి
తెలుగున అళలనఁగ రెండధికమంద్రుమహరీ !

మంత్రశాస్త్ర విషయమునందక్క దక్కినవిషయములలో క్ష
కారము సంయుక్తాక్షరముగాఁ బండితులు పరిగణించుచున్నారు. శ
కారము సంస్కృతాక్షరముగ నే యెన్నఁబడుచున్నది. ఇందునుగూర్చి
అప్పకవి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

తే. ఆగమజ్ఞులు దొడ్డబీజాక్షరంబు
లందు లేకున్కి సన్నంబునదియుఁగూడ.
నొకటిగాఁ జేసి బీజోపయోగిగాన
తాను జేకొనిం దకశబ్దసరణిగాదు.

తే. కాకుమా. జడ్డయైన క్షకారమగుట
దలఁప కేఁబది లిపులలోఁ దానిఁ గూర్చి.
తొలుత భిన్నాక్షరం బైనదొడ్డళాను
విడిచిపెట్టె ననంతుండు వెఱ్ఱిగాఁడె.

అప్పకవి యభిప్రాయమునంగీకరింపక యప్పకవియే వెఱ్ఱివాఁడని
కొందఱసిరి.

రసాభరణము సంపూర్ణమైన యలంకారగ్రంథముకాదు. రస
మునుగూర్చిమాత్రమే యిందుఁజెప్పఁబడినది. కావ్యలక్షణములు
అలంకారవిషయములు నిందు లేవు.

శ్లో. శృంగారహాస్యకరుణా। రౌద్రవీరభయానకాః
బీభత్సాద్భుత శాంతాఖ్యా। రసాఃపూర్వై। రుదాహృతాః॥

నవరసలక్షణములును వానియంతర్భేదములును శృంగారరసవివరణ సందర్భమున హావభావాది విషయములును నాయికానాయక లక్షణములు సోదాహరణముగా నిందుఁ జెప్పఁబడినవి. విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకార చూడామణియందు ప్రథమద్వితీయోల్లాసముల యందును దృతీయోల్లాసమున గొంతవఱకును జెప్పినవిషయములే యిందు జెప్పబడినవి. లక్షణముల కుదాహరణముల నిచ్చుటలోఁ గొన్ని తావులఁ బెద్దనకంటె ననంతుని దే పైచేయియైనదని నాయుద్దేశము. పెద్దనశైలికంటె ననంతుని శైలిసులభమై సామాన్యులకుఁ గూడ దెలియునట్లున్నది. పెద్దనశైలి కృతిపతి నామముద్ర వలయునను నియమము లేకున్నచోఁ జక్కగానుండి యుండును. రసాభరణము సంస్కృతగ్రంథమున కాంధ్రీకరణముగాక స్వతంత్ర గ్రంథమువలెఁ గన్పట్టుచున్నది.

అనంతామాత్యుఁడు రచించిన భోజరాజీయ మేడాశ్వాసములు గలది. అహోబలనరసింహున కంకితమైనది. ఇందు భోజరాజు పూర్వజన్మ వృత్తాంతమును నీజన్మమున నాతడొనర్చిన యద్భుత కార్యములును బ్రసక్తానుప్రసక్తముగ ననేకచిత్రకథలును జెప్పబడినవి. ఈకావ్యమందలి వర్ణనలు స్వభావోచితములై లోకోక్తులతోఁ గూడి మనోహరముగా నుండును ఈకవికవిత్వము ద్రాక్షాపాకమున నిర్దుష్టమై పాఠకుల కింపు గల్గించుచుండును ఉత్తమ కావ్యములలో నిదియొకటిగాఁ నెన్నఁదగినది. ఇతివృత్తమును సొగసుగా నున్నది. ఇందు నీతినిబోధించు పద్యములును గథలును బెక్కులున్నవి. శృంగారము ప్రధానరసమైనను నది పచ్చిగాలేక యుచితరీతినున్నది.

ఈతని కవిత్వశైలి తెలియుటకై యీతని గ్రంథముల నుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యీకవిచారిత్రమును ముగించెదను.

రసాభరణము: శాంతరసము:

ఉ. మ్రొక్కిన వెక్కిరించినను మోదినగంధము దెచ్చి పూసినం
ద్రొక్కిన నెత్తుకొన్నఁ గృపతోఁ గుడిపించినఁ బస్తువెట్టిన
న్నిక్కను స్రుక్కులేక తరుణీజనులందును మ్రాకులందుఁ దా
నొక్కవిధంబ కా మెలఁగుచుండు మహాత్ములఁ జెప్పనొప్పగున్.

బిబ్బోకము:

ఉ. ఆతతసంపదాఢ్యుఁడగు నంతియకాదు వదాన్యుఁడౌ జగ
జ్జాతసముల్ల సద్భరణశాలి భుజాపరిఘుండు నౌ కళా
స్ఫీతుఁడు నౌ మురారి యని చెప్పఁగనేల ప్రియోక్తు లల్పమా
దూతిక చాలుఁ జాలు మరుతూపులు దాఁకినఁదాఁక నీతుదిన్.

ఆవేగము :—

చ. అడరఁగ గోపకృష్ణుని విహారమహోత్సవభేరి మ్రోయఁ గాఁ
బడఁతులు చూడ వేడ్కపడి భాసురరత్నవిభూషణాఢ్య ము
ల్వెడ వెడ సంతరించుచును వీడ్వడఁ బూనుచు సంభ్రమింపుచు
న్వడిఁ జనుదెంచి యెక్కిరి సువర్ణమయోన్నత సౌధశృంగముల్.

మూర్ఛ:

చ. అతులతపః ప్రభావమహితాత్ముల కైనను గానరాని య
చ్యుతుఁడు లతాంగి నెమ్మనము సొచ్చి సుఖస్థితి నున్నవాఁడు నేఁ
డతని భజింతమంచు శ్రవణాదులు దద్గతవృత్తినుంట నా
యతివ సఖీజనంబు భయమందగ నున్నది నిశ్చలాకృతిన్.

పరకీయ :

ఉ. అత్తయు నూరలేదు మగఁడా మఱి మందకుఁబోయి రాఁడు నే
నిత్తఱినొంటి నుండుదనియేఁ జనుదెంచితిఁ గృష్ణరాయ నీ
చిత్తమెఱింగి మ్రాలదెసఁ జీఁకటి దాఁచినదాన వెన్న గో
డొత్తుననుండి యేల నను నూరకె చూచెదు త్రొంగిచూపులన్.

వాశకసజ్జిక :

చ. సుదతి నిజాస్యదీధితులు సోఁకి కరంగు విహారగేహముల్
పొదలు శరీరవాసనలఁ బొంపిరివోవఁగ జేసి పాన్పుపు
న్మృదువుగఁ జేసి క్రొవ్విరుల మేను నవీనవికాసలక్ష్మి కా
స్పదముగఁ జేసి నీదగు ప్రసన్నసమాగతిగోరి యచ్యుతా!

మన్మథమాహాత్మ్యము :

క. కూఁడుడిగించు నశోకము
వాడించును మల్లెవిరి వివర్ణతఁ జేయుం
జూడఁగఁ జూతము తలఁపులు
జోడించును దమ్మి చంపిచూపుం గలువల్.

ఛందోదర్పణము :

చ. అతనిదశావతార విభవాతిశయంబున లోకమెల్ల శా
శ్వతమగు చాడ్పునన్ భజన సమ్మతరంగ దశాక్షరాభి శో
భితమగు వాక్ప్రపంచ మది పెద్దయుఁ బ్రస్తుతినొందు నట్టిచో
నతఁడును నన్మహాక్షరచయంబు జయంబునొసంగుఁగావుతన్ ౧౮

చ. ఒగిఁ బదుమూఁడుకోటులును నొప్పఁగ నల్వదిరెండులక్షలున్
దగఁ బదునేడు వేలు నుచితంబుగ నవ్వల నేడునూటిపై
నగణితవైభవా యిరువదారు గదా సమవృత్తభేదముల్
ప్రగుణిత లక్షణస్ఫురణఁ బంచినచందము లిర్వదాఱిటన్. ౨౮.

గీ. ప్రాసములును వడులు భాసురంబుగ నిట్లు
విలసితముగ నాట వెలఁది యందు
నుత్సుకత నొనర్చి యుత్సాహ మది నిల్ప
విషమసీసమమరు విపధిశయన! 3 ౮

ఉ. రాజులు పాడిఁదప్పక ధరావలయం బఖిలంబు నేలెడిన్
భూజనరాజి సంపదలఁ బొంపిరివోని సుఖానుభూతిచే

నోజఁ జరింపుచుండెడిఁ బయోజసముద్భవకల్ప శాశ్వతం
బై జలజోదరాంకిత మహాకృతి సన్నుతి నొందుచుండెడిన్. ౮౯

భోజరాజీయము :

చ. వెలయఁ బ్రయాగమందు నొకవిప్రున కన్నముఁ బెట్టిరేని న
య్యలఘుఫలంబు కోటిగుణమై యొదవుం గ్రతు వాచరించినన్
దలకొని యాగభాగములు తార భుజించుచుతూహలంబునం
దొలఁగక దివ్యతేజమునఁ దోఁచును దేంతురు వేల్పులందఱున్. ౧అ

ఉ. అర్వురు చక్రవర్తులఁ బదార్వురు రాజులు నేఁటివారలే
యుర్వి బహుప్రకారముల నొప్పుగఁ బాలనచేయరే గుణా
ఖర్వులు వారలుం జనిరి కాదె తదీయయశంబు లెల్లెడం
బర్వుట సత్కవీంద్రకృతభాషిత సత్కృతిమూలమే కదా. ౨అ

మ. మిగులంజక్కనివాఁడు కాంచనరుచిన్ మేదించిన ట్లుంగకాం
తిఁగడుం బొల్పగువాఁడు యౌవనమదోద్రేకంబుచం దద్దయుం
జిగి సొంపారెడువాఁడు మాకడకు వచ్చెన్ జేగ నేఁటా డుచున్
జిగురుంబోడియు వానిఁ జూచి తగిలెన్ జెప్పంగ నింకేటికిన్. ౩అ

శా. జామాతృప్రముఖ ప్రభూత్తమజనుల్ సంతృప్తు లౌ నట్లుగా
హేమాపాత్రములన్ చతుర్విధములై యింపారునాహారముల్
ప్రేమాధిక్య మెలర్ప షడ్విధ రసోపేతంబుగాఁ బెట్టె సు
త్రామానేకమహావైభవం బెసఁగ నాధాత్రీశుఁ డత్యున్నతిన్ ౪అ

క. అతివలమాయలు పెక్కులు
పతుల మొఱఁగఁ దలఁచిరేని పట్టఁగ వశమే
పతిభక్తి నిరతలగు న
య్యతివలు గైకొనరుగాక యాదుర్గుణముల్. ౫అ